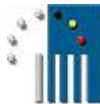

FEDERALE PROGRAMMATORISCHE OVERHEIDSDIENST
WETENSCHAPSBELEID

SERVICE PUBLIC FEDERAL DE PROGRAMMATION POLITIQUE
SCIENTIFIQUE

“DRUGS EN OVERLAST”

Studie van het fenomeen, de beheersing en de effecten van druggerelateerde overlast en dit vanuit verschillende invalshoeken

“DROGUES ET NUISANCES”

Etude du phénomène des nuisances associées aux drogues, de son contrôle et de ses effets à partir de différents angles d’approche

■ **PROMOTOREN - PROMOTEURS**

Prof. dr. T. DECORTE, Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD) (UGent)

Prof. dr. B. DE RUYVER, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) (UGent)

Prof. dr. P. PONSAERS, Onderzoeksgroep ‘Sociale Veiligheidsanalyse’ (SVA) (UGent)

■ **ONDERZOEKERS-CHERCHEURS**

Marjan BODEIN, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) (UGent)

Anne-Catherine LACROIX, Unité de sociologie et d'anthropologie, laboratoire d'anthropologie prospective (UCL)

Steven LAUWERS, Onderzoeksgroep ‘Sociale Veiligheidsanalyse’ (UGent)

Pascal TUTELEERS, Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (UGent)

Inhoudsopgave

<i>Inhoudsopgave</i>	2
<i>Lijst met tabellen en figuren</i>	7
<i>Lijst met gebruikte afkortingen</i>	10
<i>Inleiding</i>	11
<i>Deel I</i>	
<i>Onderzoeksopzet</i>	12
1 Situering van het onderzoek	13
2 Doelstellingen van het onderzoek	14
3 Methodologie	14
3.1 Drie invalshoeken	14
3.1.1 Onderzoeksluik Bevolking	15
3.1.2 Onderzoeksluik Sleutelfiguren	15
3.1.3 Onderzoeksluik Druggebruikers	15
3.2 Zes onderzoekslocaties	16
3.2.1 De onderzoekslocaties voor de bevolkingsbevraging	17
3.2.1.1 Keuze voor elf onderzoeksgebieden verspreid over zes onderzoekslocaties	17
3.2.1.2 Een overzicht van de geselecteerde onderzoeksgebieden	18
3.2.2 De onderzoekslocaties voor de bevraging van de sleutelfiguren	19
3.2.3 De onderzoekslocaties voor het etnografisch onderzoek bij druggebruikers	19
3.2.3.1 Keuze voor het De Coninckplein als studieterrein	19
3.2.3.2 Choix du centre-ville de Charleroi comme terrain d'étude	20
3.3 Methodologische uitwerking van het onderzoek	21
3.3.1 Onderzoeksluik Bevolking	21
3.3.1.1 De meerwaarde van de kwantitatieve bevragsmethode	21
3.3.1.2 Methoden van kwantitatief onderzoek	21
3.3.1.3 Toelichting bij de afname van de vragenlijst	22
3.3.2 Onderzoeksluik Sleutelfiguren	23
3.3.2.1 Voorbereidingsfase	23
A Literatuurstudie	23
B Ontwikkeling van de interviewchecklist	24
C Verkenning van de onderzoekslocaties en inventarisatie van de aanwezige sleutelfiguren	25
3.3.2.2 Veldwerkfase	26
3.3.2.3 Analysefase	28
3.3.3 Onderzoeksluik Druggebruikers	29
3.3.3.1 Etnografische onderzoeksmethode	29
A Uitgangspunten	29
B Etnografie als onderzoeksmethode	30
C Etnografie: historisch overzicht en discussie	31
3.3.3.2 Antwerpen	33
3.3.3.3 Charleroi	36

4	Het begrip (drug)overlast in (inter)nationaal onderzoek	38
4.1	Inleiding	38
4.2	Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Europese bronnen	38
4.3	Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Nederlands onderzoek.....	39
4.4	Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Belgisch onderzoek.....	42
4.5	Besluit	43

Deel II

Onderzoeksluik Sleutelfiguren44

1	Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast	45
1.1	Inleiding	45
1.2	Algemene bevindingen doorheen de verschillende onderzoekslocaties	45
1.2.1	<i>(Drug)Overlast ↔ Nuisances (associées aux drogues)?</i>	45
1.2.2	<i>(Drug)Overlastveroorzakers</i>	46
1.2.3	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	48
1.2.3.1	Inleiding.....	48
1.2.3.2	Samenscholingen - rondhangende jongeren	49
1.2.3.3	Toe-eigening van de openbare ruimte	50
1.2.3.4	Overige (drug)overlastvormen	52
1.2.4	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	53
1.2.5	<i>In kaart brengen van de omvang van het (drug)overlastfenomeen</i>	54
1.2.5.1	Moeilijkheden.....	54
1.2.5.2	Factoren die de perceptie van de omvang van het (drug)overlastfenomeen kunnen beïnvloeden	55
1.3	Bevindingen per onderzoekslocatie	56
1.3.1	<i>Antwerpen</i>	57
1.3.1.1	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	57
1.3.1.2	<i>(Drug)Overlastveroorzakers</i>	59
1.3.1.3	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	61
1.3.1.4	De omvang van het drugoverlastfenomeen	62
1.3.1.5	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	63
1.3.2	<i>Charleroi</i>	64
1.3.2.1	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	64
1.3.2.2	<i>(Drug)Overlastveroorzakers</i>	65
1.3.2.3	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	65
1.3.2.4	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	65
1.3.3	<i>Brussel</i>	66
1.3.3.1	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	66
1.3.3.2	<i>(Drug)Overlastveroorzakers</i>	67
1.3.3.3	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	67
1.3.3.4	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	68
1.3.4	<i>GA Mons met specifieke aandacht voor de stad Mons</i>	69
1.3.4.1	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	69
1.3.4.2	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	70
1.3.4.3	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	70
1.3.5	<i>GA Brugge met specifieke aandacht voor de stad Oostende</i>	71
1.3.5.1	<i>(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit</i>	71
1.3.5.2	<i>(Drug)Overlastveroorzakers</i>	72
1.3.5.3	<i>(Drug)Overlastvormen</i>	72
1.3.5.4	De omvang van het drugoverlastfenomeen	73
1.3.5.5	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	74
1.3.6	<i>Euregio Maas-Rijn</i>	75

1.3.6.1	(Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit	75
1.3.6.2	(Drug)Overlastveroorzakers	76
1.3.6.3	(Drug)Overlastvormen	76
1.3.6.4	De Omvang van het drugoverlastfenomeen	77
1.3.6.5	Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie	77

2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving 79

2.1	Inleiding	79
2.2	Stigmatisering van druggebruikers als overlastveroorzakers	79
2.3	Gevolgen voor de welzijnsactoren	81
2.2.1	<i>Gevolgen van overlastbeleving voor welzijnsactoren binnen de werksetting</i>	81
2.2.2	<i>Leefbaarheid of overlast?</i>	84
2.5	Gevolgen voor de veiligheidsactoren	85
2.6	Gevolgen voor het overleg tussen welzijns- en veiligheidsactoren	85
2.7	Onveiligheidsgevoelens en vervreemding van de buurt	86

3 Evaluatie van het beleid met betrekking tot het fenomeen (drug)overlast 88

3.1	Inleiding	88
3.2	Antwerpen	88
3.3	GA Mons met specifieke aandacht voor de stad Mons	90
3.4	Euregio Maas-Rijn	92

Deel III

Onderzoeksluik Bevolking 95

1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast 96

1.1	Inleiding	96
1.2	Aard en omvang van het fenomeen overlast	96
1.3	Druggerelateerde overlast	100
1.4	Dimensies van overlast	105

2 Gevolgen van het fenomeen (drug)overlast..... 108

2.1	Inleiding	108
2.2	Overlast en onveiligheidsgevoelens	108
2.2.1	<i>Expliciet bevraagd onveiligheidsgevoel</i>	108
2.2.2	<i>Impliciet bevraagd onveiligheidsgevoel</i>	110
2.3	Overlast en stemgedrag	111
2.4	Overlast en institutioneel wantrouwen	112

3 Procesevaluatie van de aanpak van (drug)overlast 113

3.1	Evaluatie gemeentebestuur	113
3.2	Evaluatie van het optreden van de politie	115
3.3	De rol van andere instellingen	117

Deel IV

Onderzoeksluik Druggebruikers..... 119

1 Antwerpen 120

1.1	Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen	120
-----	---	-----

1.1.1	<i>Situering van het De Coninckplein en de stad Antwerpen of 'Het stad begint aan de Meir'</i>	120
1.1.1.1	Bevolkingssamenstelling van de buurt rond het De Coninckplein.....	120
1.1.1.2	Huisvestingssituatie in de buurt rond het De Coninckplein	121
1.1.1.3	Sociaal-geografische geschiedenis van de buurt rond het De Coninckplein	122
1.1.1.4	Besluit.....	124
1.1.2	<i>Inschatting aard en omvang door de gebruikers.....</i>	125
1.1.2.1	Het verhaal van de druggebruikers over vertrouwen, respect en vriendschap	125
A	Het verdwijnen van de portiers.....	126
B	Het verdwijnen van de 'witte heroïne'	127
C	De komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum.....	128
1.1.2.2	Het verhaal van de 'Afrikaanse gemeenschap' over 'hun Afrikaans plein'	129
A	Het ontstaan van het Afrikaans plein ten gevolge van het asielbeleid	129
B	De bescherming van het Afrikaans plein tegen de politie-acties.....	130
C	Een aantal overheidsbeslissingen als bedreiging voor de toekomst van het Afrikaans plein.....	131
1.1.2.3	Het verhaal van de Belgische buurtbewoners over het nostalgische Antwerpse volksleven in de buurt	132
A	Het verdwijnen van de Belgische cafés en dancings	133
B	Prostitutie.....	134
C	De komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum.....	136
1.1.2.4	Bemerkingen bij deze drie verhalen	137
1.1.3	<i>Besluit.....</i>	138
1.2	Gevolgen van het fenomeen.....	139
1.3	Procesevaluatie van de aanpak van overlast	142
2	Charleroi.....	146
2.1	Évaluation de la nature et de l'étendue du phénomène	146
2.1.1	<i>Localisation du centre-ville de Charleroi et de la ville dans son ensemble.....</i>	146
2.1.1.1	Tracé historique général de Charleroi et des deux quartiers du centre-ville	146
A	Du 17 ^{ème} siècle à 1925.....	146
B	De 1925 à 1977.....	146
C	De 1977 à aujourd'hui.....	147
2.1.1.2	Données chiffrées	148
2.1.2	<i>Nature et étendue de la nuisance.....</i>	149
2.1.2.1	Le regard des usagers de drogues sur les politiques en matière de drogues	150
2.1.2.2	Regard sur l'espace public et l'espace privé.....	151
2.1.2.3	Regard sur les professionnels qui gravitent autour de l'utilisateur de drogues	152
A	Les services de police	152
B	L'institution de la Justice	154
C	Les services d'aide et de soin.....	158
2.1.2.4	Les autres usagers de drogues	159
2.1.2.5	La population non-consommatrice.....	161
2.1.2.6	Synthèse.....	163
A	Réciprocité de la nuisance	164
B	Prohibition des drogues et nuisances	164
C	Les nuisances et leur contexte	165
2.2	Conséquences du phénomène	166
2.2.1	<i>L'expérience du contrôle social.....</i>	166
2.2.2	<i>L'expérience de la stigmatisation sociale.....</i>	167
2.2.2.1	'Les nuisances, c'est les autres'	168
2.2.2.2	'Tout le monde est un cas social'	168
2.3	Evaluation du processus de gestion de la nuisance.....	169

Deel V

Conclusies&Beleidsaanbevelingen.....	172
1 Algemeen besluit bij het onderzoeksluik Sleutelfiguren.....	173
1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast.....	173
2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving	175
3 Evaluatie van het beleid met betrekking tot het fenomeen (drug)overlast	176
2 Algemeen besluit bij het onderzoeksluik Bevolking.....	177
1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast.....	177
2 Gevolgen van het fenomeen (drug)overlast.....	178
3 Procesevaluatie van de aanpak van (drug)overlast	179
3 Algemeen besluit bij het etnografisch onderzoeksluik Druggebruikers	180
4 Geïntegreerd besluit	183
1 Begripsomschrijving: verhouding tussen overlast en drugoverlast	183
2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving	185
3 Aard en omvang van het (drug)overlastfenomeen.....	185
4 Attitudes en houdingen ten aanzien van het fenomeen (drug)overlast.....	187
4.1 (Drug)Overlast door concentratie?.....	187
4.2 Het '(drug)overlastfenomeen als vertrekpunt voor dialoog en overleg?	188
4.3 Een geïntegreerd beleid met alle actoren: een taak voor iedereen?.....	189
5 Beleidsaanbevelingen.....	190
Literatuurlijst.....	191
Overzicht van de bijlagen.....	197

Lijst met tabellen en figuren

DEEL I: Onderzoeksopzet

- Tabel 1:
Geselecteerde onderzoeksterreinen per onderzoeksluik en per onderzoekslocatie. p.
- Tabel 2:
Overzicht van de interviews, sleutelfiguren en diensten per onderzoekslocatie. p.
- Tabel 3:
Overzicht van de sleutelfiguren ingedeeld volgens categorie en onderzoekslocatie. p.
- Figuur 1:
De Coninckplein en omgeving.
p.
- Figuur 2:
Le centre-ville ceinturé par le ring. p.
- Figuur 3:
La ville basse et la ville haute. p.

DEEL II: Onderzoeksluik Sleutelfiguren

- Figuur 1:
Samenscholing van druggebruikers op straat, het plein of in het park
p.
- Figuur 2:
Heen- en weergeloop van druggebruikers p.
- Figuur 3:
Ruziemakende en schreeuwende druggebruikers p.
- Figuur 4:
Vechtpartij tussen drughandelaars (dealers) en/of druggebruikers p.
- Figuur 5:
Hinderlijk worden aangesproken of aangeraakt door druggebruikers p.

DEEL III: Onderzoeksluik Bevolking

■ **Tabel 1:**

In welke mate ervoer u de afgelopen 12 maanden overlast in uw woonbuurt door p.

■ **Tabel 2:**

Aantal fenomenen waarvan men de afgelopen 12 maanden ‘minstens regelmatig’ overlast heeft gehad in de woonbuurt (24 fenomenen) p.

■ **Tabel 3:**

% minstens regelmatige overlast de afgelopen 12 maanden in de woonbuurt: top 3 per onderzoeksgebied p.

■ **Tabel 4:**

[open vraag] wie veroorzaakt de ervaren overlast? p.

■ **Tabel 5:**

Hoe vaak heeft u de afgelopen twaalf maanden in de buurt waar u woont hinder ondervonden van: p.

■ **Tabel 6:**

Druggerelateerde fenomenen waarvan men aangeeft de afgelopen 12 maanden minstens ‘regelmatig’ overlast te hebben gehad (16 fenomenen) p.

■ **Tabel 7:**

Gemiddelde overlastscore (regelmatige druggerelateerde overlast) p.

■ **Tabel 8:**

Gemiddelde overlastscore (regelmatige druggerelateerde overlast) p.

■ **Tabel 9:**

Voelt u zich wel eens bedreigd door druggebruikers in uw woonbuurt? is dit... p.

■ **Tabel 10:**

Expliciete onveiligheidsgevoelens : hoe vaak voel je je bedreigd door druggebruikers? p.

■ **Tabel 11:**

Gebeurt het wel eens dat u p.

■ **Tabel 12:**

Impliciete onveiligheidsgevoelens p.

■ **Tabel 13:**

Indien het morgen verkiezingen zouden zijn, op welke partij zou je stemmen? p.

■ **Tabel 14:**

Beoordeling van de respondenten inzake de aandacht van het gemeentebestuur en het optreden van de politie tegen druggerelateerde overlast p.

■ **Tabel 15:**

In welke mate wordt in het gemeentebestuur voldoende aandacht besteedt aan druggerelateerde overlast? p.

■ **Tabel 16:**

In welke mate wordt door de politie voldoende aandacht besteed aan druggerelateerde overlast? p.

■ Tabel 17:

In welke mate geef de politie voldoende gevolg aan klachten inzake druggerelateerde overlast? p.

■ Tabel 18:

Hebben – naast de politiediensten - ook andere instellingen of organisaties een rol te vervullen bij het aanpakken van drugoverlast? p.

■ Tabel 19:

Heeft u deze druggebruikers die overlast veroorzaken in uw buurt zelf al aangesproken? p.

Lijst met gebruikte afkortingen

ASBL:	Association Sans But Lucratif
BAD:	Belangengroep Antwerpse Druggebruikers
BM:	BestaansMinimum
CATI:	Computer Assisted Telephone Interviewing
CPAS:	Centre Public d'Aide Social
DCP:	De Coninckplein
DD:	Dubbele Diagnose
EMCDDA:	European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
EWDD:	Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugsverslaving
IVO:	Instituut voor Verslavingsonderzoek
LM:	LevensMinimum
MAS:	Market Analysis and Synthesis
MASS:	Maison d'Accueil Socio-Sanitaire
MSOC:	Medisch Sociaal OpvangCentrum
NcGv:	Nederlands Centrum Geestelijke Volksgezondheid
NIAD:	Nederlands Instituut voor Alcohol en Drugs
NIS:	Nationaal Instituut voor Statistiek
OCMW:	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OOO:	Ongeschikt-Onbewoonbaar-Overlbewoond
SODA:	Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen
SVO:	Stuurgroep Vermindering Overlast
VAD:	Vlaamse Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen
VRIND:	Vlaamse Regionale Indicatoren
WORM:	Wergroep Onderzoek Registratie en Monitoring

Inleiding

Het onderzoek “Drugs & Overlast”. *Studie van het fenomeen, de beheersing en de effecten van druggerelateerde overlast en dit vanuit verschillende invalshoeken* werd uitgevoerd in opdracht van de Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden (DWTC) en maakt deel uit van het onderzoeksprogramma ter ondersteuning van de Federale Beleidsnota Drugs. De promotoren prof. dr. T. Decorte (Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek), prof. dr. B. De Ruyver (Institute for International Research on Criminal Policy) en prof. dr. P. Ponsaers (Onderzoeksgroep ‘Sociale Veiligheidsanalyse’) van de universiteit Gent waakten over het goede verloop van de studie die liep van 1 juli 2002 tot 31 oktober 2003.

Het eindrapport bestaat uit **vijf delen**.

Vooreerst wordt het onderzoeksopzet toegelicht. Het onderzoek wordt gesitueerd en de doelstellingen worden weergegeven. Aan de veelzijdige methodologische uitwerking van het onderzoek wordt ruimschoots aandacht geschonken, waarna het begrip (drug)overlast wordt gekaderd binnen (inter)nationaal onderzoek.

De drie opeenvolgende delen nemen elk een onderzoeksluik voor hun rekening. Eerst wordt het onderzoeksluik van de sleutelfiguren weergegeven, daarna volgt het onderzoeksluik van de bevolking en tot slot het etnografisch onderzoeksluik van de druggebruikers. Drie veelomvattende thema’s worden binnen deze luiken telkens hernomen, namelijk:

- Aard en omvang van het fenomeen (drug)overlast
- Gevolgen van het fenomeen (drug)overlast
- Perceptie van de aanpak van het fenomeen (drug)overlast.

In een laatste onderdeel van het rapport, worden alle bevindingen volgens onderzoeksluik bondig weergegeven waarna deze onderscheiden bevindingen worden geïntegreerd. Om af te sluiten plaatsen we de beleidsaanbevelingen op een rijtje.

Deel I

Onderzoeksopzet

1 Situering van het onderzoek

‘(Drug)Overlast’ is een **begrip in ontwikkeling**, dat voor verschillende individuen, verschillende ladingen dekt en voor zeer uiteenlopende situaties wordt gehanteerd. Hoewel het begrip overlast de laatste jaren steeds vaker voorkomt, bestaat er **geen eenduidige definitie** voor.

Druggerelateerde overlast is een **complex fenomeen**, dat de kwaliteit van het leven in buurten en wijken aantast. Drugoverlast is om die reden één van de prioriteiten in het Federaal Detentie- en Veiligheidsplan van de Minister van Justitie en één van de actiepunten in de Federale Drugnota.

In het *Federaal Veiligheidsplan* (2000, 10-15) wordt overlast gelinkt aan het begrip onveiligheid. Overlast heeft betrekking op de aantasting van de leefbaarheid of het leefbaarheidsgevoel door omgevingsfactoren van materiële of personele aard. Overlast veroorzaakt mede het onveiligheidsgevoel. Het inperken van drugoverlast en -criminaliteit wordt expliciet als één van de negen **prioriteiten** van het federale veiligheidsplan opgenomen.

De *Federale Drugnota* (2001, 7) onderstreept dat een daling van de negatieve gevolgen van het drugfenomeen voor de samenleving, waaronder de maatschappelijke overlast, één van de belangrijke doelstellingen van het drugbeleid is. De term overlast heeft een cruciale betekenis m.b.t. de strafrechtelijke aanpak van druggebruikers. De Federale drugnota beschrijft het belang van een geïntegreerde gedecentraliseerde (lokale) aanpak van de drugoverlast waarbij alle sectoren (sociale sector, hulpverlening, politie, justitie, bestuurlijke overheid) worden betrokken.

Met de term overlast wordt het gebruik in aanwezigheid van minderjarigen of in situaties van openbare overlast zoals voorzien in de Nieuwe Gemeentewet (art. 135§ 27°) bedoeld. Het opsporingsbeleid en vervolgingsbeleid richten zich prioritair naar overlast- of risicosituaties zoals concentraties van gebruikers en/of dealers in de buurt van scholen en speelpleinen.

In de *Nieuwe Gemeentewet* is er echter geen uitgewerkte omschrijving van het begrip openbare overlast opgenomen. In de *Ministeriële Omzendbrief OOP 30 van 2 mei 2001* wordt daaraan tegemoetgekomen met de onderstaande formulering van het begrip overlast. “Openbare overlast heeft betrekking op voornamelijk individuele materiële gedragingen die het harmonieuze verloop van de menselijke activiteiten kunnen verstoren en de levenskwaliteit van de inwoners van een gemeente, een wijk, een straat, kunnen beperken op een manier die de normale druk van het sociale leven overschrijdt. Meer bepaald kan men openbare overlast beschouwen als lichte vormen van verstoringen van de openbare rust, veiligheid, gezondheid en zindelijkheid.”

Om een doelmatig (drug)overlastbeleid te kunnen ontwikkelen is het van **belang** een zicht te hebben op de aard en de omvang van het fenomeen ‘(drug)overlast’, de gevolgen van deze overlast voor alle betrokkenen en de manier waarop het (drug)overlastfenomeen wordt aangepakt in de praktijk. Binnen deze studie worden deze thema’s benaderd vanuit verschillende invalshoeken, namelijk vanuit de bewoners, druggebruikers en sleutelfiguren.

Aangezien **in België nog geen onderzoek naar ‘overlast’ in het algemeen en ‘drugoverlast’ in het bijzonder werd uitgevoerd**, komt deze studie als geroepen. Vanuit de vaststelling dat in België nog geen onderzoek is gebeurd naar (drug)overlast op zich, kan dit onderzoek worden beschouwd als een **nulmeting**.

2 Doelstellingen van het onderzoek

Het onderzoek “**Drugs & Overlast. Studie van het fenomeen, de beheersing en de effecten van druggerelateerde overlast en dit vanuit verschillende invalshoeken**” wil het fenomeen druggerelateerde overlast in kaart brengen en de effecten en de beheersing ervan vanuit verschillende invalshoeken bestuderen. De effecten die het fenomeen heeft op de omgeving, het perspectief van de druggebruikers zelf en de manier waarop in de praktijk aan het overlastbeleid gestalte wordt gegeven, maken het voorwerp uit van het onderzoek.

De studie wil de volgende **specifieke onderzoeksdoelstellingen** verwezenlijken:

- Uitklaren van het begrip drug(gerelateerde) overlast;
- operationaliseren van het begrip drug(gerelateerde) overlast;
- inschatting van de aard en omvang van het fenomeen;
- inzicht verwerven in de beleving van druggebruikers;
- inschatting van het aanvoelen vanuit de bevolking;
- inschatting van de kosten voor ordehandhaving;
- inschatting van de sociale kosten;
- inventarisatie en procesevaluatie van de lokale aanpak van het fenomeen;
- ondersteuning van het beleid.

3 Methodologie

3.1 Drie invalshoeken

Wat de methodologie betreft, werden aanknopingspunten gezocht bij voornamelijk buitenlandse onderzoeken m.b.t. het fenomeen (drug)overlast. Om inzicht te verwerven in (de complexiteit en de effecten van) het fenomeen overlast, maakt het onderzoek gebruik van een **veelzijdige methodologie**. Het is vooral de **combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden door een multidisciplinair onderzoeksteam**, die een belangrijke bijdrage levert tot het wetenschappelijk, maatschappelijk en politiek debat omtrent het te bestuderen fenomeen.

Het evenwichtig gebruik van zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden bij de studie van druggebruikers is een **internationale trend** geworden. Algemeen wordt aanvaard dat kwantitatief en kwalitatief onderzoek weliswaar twee afzonderlijke kampen zijn maar dat ze tegelijkertijd complementair zijn en bijgevolg moeten samenwerken. Kwantitatieve studies voorafgegaan door kwalitatief onderzoek produceren volgens de huidige opvattingen de meest concrete resultaten die beleidsmakers, die veelal dergelijk onderzoek financieren, niet zouden bereikt hebben door enkel gebruik te maken van bijv. ethnografisch onderzoek. Het gevolg voor de etnografie is dat meer en meer geëist wordt dat hun analyses doorzichtiger, ‘harder’ en systematischer moeten zijn. Curtis (2002, 297-210) geeft aan dat samenwerking tussen kwantitatief en etnografisch onderzoek niet vanzelfsprekend is maar kan leiden tot een beter begrip en wederzijdse waardering voor elkaars werkwijze en tot vernieuwende onderzoeksinzichten.

Elke onderzoeksequipe neemt één onderzoeksluik voor haar rekening, namelijk:

3.1.1 Onderzoeksluik Bevolking

Promotor: prof. dr. Paul PONSAERS

Onderzoeker: Steven LAUWERS

Onderzoeksgroep: ‘Sociale Veiligheidsanalyse’ (SVA), (UGent)

De bevraging van de bevolking¹ is gericht op het verwerven van inzicht in de beleving van druggerelateerde overlast door de bewoners uit elf bevraagde onderzoeksgebieden. Voor een bevolkingsbevraging is een kwantitatieve onderzoeksmethode aangewezen, om de representativiteit van de bevraging te maximaliseren. Daartoe werd gebruik gemaakt van een *semi-gestructureerde vragenlijst*, die werd afgenomen bij 3713 respondenten. Om een aantal redenen werd een telefonische bevraging verkozen boven de face-to-face-bevraging.

3.1.2 Onderzoeksluik Sleutelfiguren

Promotor: prof. dr. Brice DE RUYVER

Onderzoeker: Marjan BODEIN

Onderzoeksgroep: Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) (UGent)

De bevraging van de sleutelfiguren² is gericht op het begrijpen van de perceptie van de sleutelfiguur van het thema ‘drugs & overlast’. Voor dergelijke vraagstelling is *kwalitatief onderzoek* de meest aangewezen onderzoeksmethode. Het doel van kwalitatief onderzoek is immers het ontdekken, beschrijven en met elkaar in verband brengen van één of meerdere aspecten van de aard van een verschijnsel (Maso, 1997, 120-121). Het is een benadering die zich richt op het vergroten van het inzicht en het begrijpen van de interpretaties van de actoren omtrent het onderzoeksthema. Aangezien we de betekeniswereld van de sleutelfiguren uit de zes onderzoekslocaties zoveel mogelijk willen respecteren maar toch het interview op een logische en vergelijkbare wijze willen opbouwen, hebben we gekozen voor een *semi-gestructureerd interview op basis van een interviewhandleiding*.

3.1.3 Onderzoeksluik Druggebruikers

Promotor: prof. dr. Tom DECORTE

Onderzoekers: Pascal TUTELEERS & Anne-Catherine LACROIX

Onderzoeksgroep: Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD) (UGent) & Unité de sociologie et d'anthropologie, laboratoire d'anthropologie prospective (UCL)

De bevraging van de druggebruikers³ is gericht op het verwerven van inzicht in de beleving van druggerelateerde overlast door druggebruikers. De gebruikte methodologie omvat een ‘*open focus*’ *etnografie* in de steden *Antwerpen en Charleroi* waarbij gebruik wordt gemaakt van *participerende observaties* en *informele gesprekken*. Er wordt niet gestreefd naar ‘representativiteit’ en conclusies omtrent de prevalentie of de omvang van het fenomeen ‘druggerelateerde’ overlast maar veeleer naar de aard van het verschijnsel op basis van verworven inzichten in het zelfverstaan van de druggebruikers.

¹ Zie 3.3.1

² Zie 3.3.2

³ Zie 3.3.3

3.2 Zes onderzoekslocaties

Onderzoekslocatie	Sleutelfiguren*	Bevolking	Druggebruikers
Antwerpen	Stad*	2 buurten - De Coninckplein - Het 'Dokske'	1 buurt: de 'driehoek' De Coninckplein -Sint-Jansplein -Stuivenbergplein
Charleroi	Stad*	2 buurten - La Ville Basse - Marcinelle	1 buurt: La Ville Basse
Brussel	Stad*	4 buurten - Sint-Jans-Molenbeek - Schaarbeek - Sint-Gillis - Evere	/
GA Brugge – Oostende	GA – Oostende	GA – Oostende	/
GA Mons – Mons	GA – Mons	GA – Mons	/
Grensoverschrijdende regio: Euregio Maas-Rijn	Regio*	Regio - 6 gemeenten: Maasmechelen, Lanaken, Riemst, Bassenge, Visé, Aubel	/

* met bijzondere aandacht voor de geselecteerde buurten van de bevolkingsbevraging

Tabel 1 Geselecteerde onderzoeksterreinen per onderzoeksluik en per onderzoekslocatie.

In de studie worden **zes onderzoekslocaties** betrokken: **drie grote steden**: *Brussel, Antwerpen en Charleroi*, **twee gerechtelijke arrondissementen**: *Mons en Brugge met specifieke aandacht voor respectievelijk de steden Mons en Oostende* en **één grensoverschrijdende regio**: *Euregio Maas-Rijn*.

Zowel het onderzoeksluik bij de bevolking als bij de **sleutelfiguren** is geografisch verspreid over de zes onderzoekslocaties. De **bevolkingsbevraging** in de grote steden werd gedifferentieerd naar verschillende soorten stadsbuurten, om op die manier het geografisch bereik van de bevraging te maximaliseren. De **bevraging van de sleutelfiguren** richt zich in de eerste plaats op de zes onderzoekslocaties an sich en in de tweede plaats op de geselecteerde buurten uit de bevolkingsbevraging. Het **etnografisch onderzoek** bij de gebruikers vindt plaats in twee afgebakende buurten in Antwerpen en Charleroi.

De vaststelling dat de verspreiding van criminaliteit en daarmee nauw verbonden thema's zoals overlast **ruimtelijk gestructureerd** is, vormt reeds langer een belangrijk aandachtspunt in de criminologie. Bepaalde gebieden lijken meer dan andere criminaliteit aan te trekken en/of te produceren. Hierbij valt vooral het verschil tussen landelijke en stedelijke gebieden op: het criminaliteitsfenomeen concentreert zich voornamelijk in **(groot)stedelijke gebieden**. Bovendien blijkt een verdere **geografische differentiatie** mogelijk. Slechts bepaalde wijken in de (groot)stad vertonen een problematisch karakter. (Rovers, 1995) Vandaar onze focus op verschillende 'problematische' buurten binnen de zes onderzoekslocaties.

De MSOC's werden opgericht in negen stedelijke agglomeraties met ernstige problemen inzake druggebruik om problematische druggebruikers psychosociale opvang te bieden en zo bij te dragen tot een vermindering van de criminaliteit. Daarom wordt ervoor geadviseerd de **gerechtelijke arrondissementen** Brugge en Mons te onderzoeken, met bijzondere aandacht voor de steden Oostende en Mons. Onderzoek naar **grensoverschrijdende criminaliteit** in de regio Zuid-West-Vlaanderen, Noord-

Frankrijk bevestigt de realiteit van de grensoverschrijdende (verwervings)criminaliteit (De Ruyver, Dierkens, Bruggeman en Zanders, 1991). Het onderzoek naar deze vorm werd uitgediept in de grensgemeenten Zelzate (grensregio Euregio Scheldemond), Lanaken (grensregio Maastricht – Luik – Limburg Hasselt) en Moeskroen (grensregio Zuid-West-Vlaanderen, Noord-Frankrijk) (De Ruyver, Vermeulen, Franck, & Van Daele, 1992). De grenscriminaliteit in de grensregio Euregio Scheldemond werd onderzocht in 1995 (Vermeulen, Vander Beken, De Ruyver, Van Rymenant, Hamelinck, Carlier, Prince, Siersema, Van Nuffel, Mortier, Muylle & Flaveau). De selectie van de grensoverschrijdende regio is enerzijds gebaseerd op deze studies en anderzijds is het de bedoeling na te gaan of er sprake is van specifieke (drug)overlast binnen die regio.

3.2.1 De onderzoekslocaties voor de bevolkingsbevraging

3.2.1.1 Keuze voor elf onderzoeksgebieden verspreid over zes onderzoekslocaties

De selectie van deze drugbuurten gebeurde in overleg met de andere onderzoekslocaties.

Voor de bevraging in de grote steden **Antwerpen en Charleroi** werden telkens twee buurten geselecteerd: een achtergestelde buurt met een reputatie van veel drughandel en -gebruik in het straatbeeld en een andere achtergestelde buurt, maar dan zonder specifiek drugprobleem, als controlebuurt. Deze opzet werd voorzien in het onderzoeksvoorstel, en biedt een aantal voordelen. De belangrijkste voordelen hebben te maken met het feit dat men kan nagaan in hoeverre (druggerelateerde) overlast homogeen verspreid is over de verschillende buurten binnen één stad.

Wat **Antwerpen** betreft, werd de buurt rond het **De Coninckplein** geselecteerd, een economisch zwaar achtergestelde buurt, met een lange traditie van druggebruik en waar zich de voornaamste drughulpverleningsdiensten bevinden. Als controlebuurt in Antwerpen werd gekozen voor de buurt '**Het Dokske**' (Oud-Merksem), ten noorden van het stadscentrum, op basis van een suggestie uit het begeleidingscomité.

Wat **Charleroi** betreft, werd '**la ville basse**' geselecteerd als drugbuurt, een buurt met vergelijkbare kenmerken als de buurt rond het De Coninckplein in Antwerpen. Als controlebuurt in Charleroi werd gekozen voor de centrumbuurt uit **Marcinelle**, een arbeidersgehucht ten zuiden van het stadscentrum, op basis van advies uit het begeleidingscomité.

In **Brussel** werden vier buurten bevestigd. In Brussel is er namelijk geen sprake van een specifieke, traditionele drugbuurt zoals in Antwerpen en Charleroi, maar het gebruik en/of verhandelen van drugs is er meer verspreid. Er werden drie achtergestelde probleembuurt en één controlebuurt geselecteerd in Brussel. De geselecteerde probleembuurt bevinden zich in **Schaarbeek, Molenbeek en Sint-Gillis**. Deze buurten werden geselecteerd in overleg met het **onderzoeksluik sleutelfiguren**. Wat de **controlebuurt** voor Brussel betreft, werd gekozen voor een meer residentiële woonbuurt in Evere. Op die manier wordt het sociaal-demografisch bereik van deze bevolkingsbevraging uitgebreid naar nog een ander type stadsbuurt, die mogelijk sterk afwijkt van de typisch stedelijke probleembuurt inzake aard, omvang en/of gevolgen van het fenomeen (druggerelateerde) overlast.

Naast de bevraging in de drie grote steden, voorziet het onderzoek ook een **bevolkingsbevraging in drie regio's**. Voor de selectie ervan werd telkens rekening gehouden met de aanwezigheid van het MSOC. Daarom werd ervoor geopteerd de **gerechtelijke arrondissementen van Brugge en Mons te onderzoeken, met bijzondere aandacht voor de steden Oostende en Mons**. Beide arrondissementen zijn voorbeelden van stedelijke agglomeraties, met zowel stedelijke kerngebieden als meer rurale buitengebieden.

Tenslotte werd ook een **grensoverschrijdende regio** geselecteerd voor bevraging, met name de streek rond het **drielandpunt België/Nederland/Duitsland**, gelegen op de grens van de provincies Limburg

en Luik. Gezien de limiet op het aantal respondenten werd er voor gekozen het onderzoeksgebied rond het drielandenpunt strikt af te bakenen om de representativiteit van de bevraging niet in het gedrang te brengen. Een gevolg van deze keuze is dat hier een gebied met een sterk ruraal karakter werd bevraagd. De enquêtes werden afgenomen in **drie Vlaamse en drie Waalse gemeenten: Maasmechelen, Lanaken, Riemst, Bassenge, Visé en Aubel**. Deze grensstreek heeft een reputatie niet alleen voor druggebruik, maar vooral ook voor drugtrafiek. Kenmerkend voor deze streek is dat het fenomeen zich niet zozeer concentreert in bepaalde buurten (zoals vaak in grote steden het geval is), maar dat druggerelateerde problemen min of meer gelijk voorkomen in alle steden en gemeenten rond het drielandenpunt⁴.

In het onderzoeksvoorstel werd een afname van **3600 vragenlijsten** in totaal voorzien. Voor elke stadsbuurt werd de afname van 250 enquêtes voorzien: 500 enquêtes in Antwerpen, 500 enquêtes in Charleroi en 1000 enquêtes in Brussel. In de grensoverschrijdende regio werden 600 enquêtes voorzien, hetgeen neerkomt op 100 enquêtes per gemeente. Voor de bevraging in de twee stedelijke agglomeraties werden 1000 enquêtes voorzien (500 enquêtes per gerechtelijk arrondissement). Per arrondissement worden minimaal 100 enquêtes afgenomen in de stad waar de aandacht in het bijzonder op wordt gericht (i.c. Oostende en Mons), de 400 resterende enquêtes worden afgenomen in het omliggend grondgebied van het arrondissement.

In totaal realiseerde het onderzoeksbureau MAS 3713 bevestigingen⁵, waarbij het vooropgesteld aantal respondenten voor elk onderzoeksgebied werd overschreden. In het overzicht hieronder kan u terugvinden hoeveel bevestigingen precies werden gerealiseerd per onderzoeksgebied.

3.2.1.2 Een overzicht van de geselecteerde onderzoeksgebieden

- Antwerpen

255 respondenten uit NISsectoren C22 en C41 (De Coninckplein)

256 respondenten uit NISsectoren Q001 en Q052 (Dokske)

- Charleroi

255 respondenten uit NISsectoren A10 en A12 (Ville basse)

266 respondenten uit NISsectoren G001 en G021 (Marcinelle)

- Brussel

259 respondenten uit NISsectoren A00 en A152 (Sint-Jans-Molenbeek)

252 respondenten uit NISsectoren A001 en A052 (Evere)

255 respondenten uit NISsectoren A40 en A41 (Schaarbeek)

259 respondenten uit NISsectoren A11 en A101 (Sint-Gillis)

- Gerechtelijk arrondissement Brugge

518 respondenten

- Gerechtelijk arrondissement Mons

505 respondenten

- Grensoverschrijdende regio: Maasmechelen, Lanaken, Riemst, Bassenge, Visé, Aubel

627 respondenten

⁴ Op basis van gesprekken met medewerkers van het MSOC Genk.

⁵ Voor zes respondenten werd de woonplaats niet genoteerd, waardoor ze voor het grootste gedeelte van de analyse buiten beschouwing werden gelaten.

3.2.2 De onderzoekslocaties voor de bevraging van de sleutelfiguren

Het werkterrein van het onderzoeksluik sleutelfiguren bestaat uit: de **drie grote steden**: *Brussel, Antwerpen en Charleroi*, de **twee gerechtelijke arrondissementen**: *Mons en Brugge met specifieke aandacht voor respectievelijk de steden Mons en Oostende* en de **grensoverschrijdende regio**: *Euregio Maas-Rijn*.

- Wat **Antwerpen** en **Charleroi** betreft, zijn de sleutelfiguren afkomstig uit de volledige stad met een groter aandeel uit de buurt waar het bevolkingsonderzoek en het etnografisch onderzoek zich afspelen. Enerzijds omdat veel van de bevraagde sleutelfiguren zich bevinden in die buurten en anderzijds om de vergelijkbaarheid te verhogen.
- Wat **Brussel** en de **grensoverschrijdende regio** betreft, hebben we ons voor de selectie van de sleutelfiguren beperkt tot de buurten waar ook het bevolkingsonderzoek zich afspeelt. Dit omwille van de uitgestrektheid van het onderzoeksgebied, de vele aanwezige actoren en de vergelijkbaarheid.
- Wat de **stedelijke agglomeraties** betreft, hebben we ons in eerste instantie gericht op de volledige stad Oostende en Mons voor de selectie van de sleutelfiguren.

3.2.3 De onderzoekslocaties voor het etnografisch onderzoek bij druggebruikers

3.2.3.1 Keuze voor het De Coninckplein als studieterrein

Figuur 1:
De Coninckplein en omgeving (schaal 1 : 10.000)

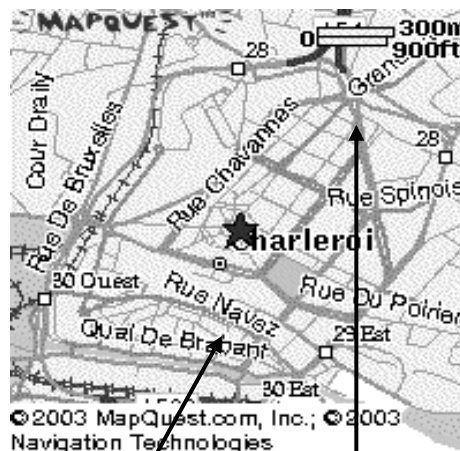
In de voorbereidende fase van het veldwerk werd er gekozen om het onderzoeksterrein te herleiden van Antwerpen-Noord naar de ‘driehoek’ **De Coninckplein–Sint-Jansplein–Stuivenbergplein**. De keuze was gebaseerd op literatuurstudie en ‘praktische methodologische overwegingen’. In allerhande secundaire bronnen werd dit gebied geassocieerd met een zichtbare concentratie van druggebruikers. De ‘praktische’ overwegingen waren gebaseerd op de aanwezigheid van een ontmoetingslokaal voor druggebruikers (B.A.D.), de relatief verhoogde aanwezigheid van verschillende hulpverleningsinstanties, niet in het minst de aanwezigheid van het Medisch Sociaal Opvangcentrum, stedelijke welzijnsdiensten, bewonersorganisaties en tot slot de

ontmoetingsfunctie van het de Coninckplein (in mindere mate het Sint-Jansplein en het Stuivenbergplein) voor druggebruikers, ‘passanten’ en buurtbewoners. Het gekozen terrein was echter niet vast omlijnd. Het onderzoeksopzet stipuleerde dat de ‘open-focus etnografie’ gebruik maakt van de sneeuwbalmethode. In de praktijk werd aan de respondenten de mogelijkheid gegeven om andere personen aan te dragen die konden bijdragen en meewerken aan het etnografisch onderzoek rond ‘drugs en overlast’.

3.2.3.2 Choix du centre-ville de Charleroi comme terrain d'étude

Figur 2: Le centre-ville ceinturé par le ring

Figur 3: La ville basse et la ville haute

Comptoir échange seringues

MASS

Au début de la recherche, de nombreuses discussions ont porté sur le choix du terrain d'enquête, l'équipe ayant fait plusieurs propositions: le centre-ville, le quartier se situant derrière la gare (à la limite du centre-ville) et une cité sociale située non loin du centre. Au cours des discussions, il a été convenu de se limiter à un endroit de recherche. Pour des contraintes de temps d'abord, il n'était ni possible ni idéal d'investir plusieurs lieux d'enquête simultanément. Nous avons finalement décidé de concentrer le travail d'enquête sur **les deux quartiers du centre-ville**.

Le centre-ville de Charleroi a une superficie d'environ 2 km² et se compose d'un peu moins de 10.000 habitants. Ceinturé par le ring, il est approximativement délimité au sud par la gare et la Sambre, à l'ouest par la chaussée de Bruxelles, au nord par le square Hiernaux et à l'est par le boulevard Mayence. Le terrain d'enquête ne se limitait donc pas à quelques rues précises comme c'est le cas à Anvers. Le centre-ville constituait cependant un bon choix de terrain et ce, pour trois raisons.

Premièrement, le centre-ville de Charleroi a déjà fait l'objet de **recherches ethnographiques** sur le phénomène des drogues. Pensons ici aux travaux de Pascale Jamouille et plus précisément, à *Drogues de rue*, une recherche ethnographique réalisée en 1997 et 1998 auprès d'usagers de drogues du centre-ville (2000). Dans ce sens, réinvestir ces lieux nous permettait de **continuer la réflexion** entamée par Pascale Jamouille sur les modes de vie liés aux drogues.

Deuxièmement, comme tout centre-ville, celui de Charleroi draine son lot de passants, commerçants, travailleurs en tout genre, étudiants, etc.. Bref, il constitue un espace dans lequel circulent une multitude de personnes, dont celles considérées comme les plus marginales et les plus dérangeantes de par leur visibilité: usagers de drogues, sans-abri, La recherche ne s'effectuait donc pas dans un espace géographique d'emblée connoté comme 'insécurisé' en raison de la présence d'usagers de drogues mais dans un centre-ville qui, comme tout autre, connaît des plaintes concernant des nuisances, incivilités, comportements délinquants, etc. Cela nous permettait, d'une part de tenter d'appréhender 'l'ambiance' d'un centre-ville sans se focaliser directement sur un quartier associé à l'usage et au trafic de drogues et d'autre part, de **'contextualiser'** les nuisances associées aux drogues, de réfléchir à la place qu'elles peuvent occuper parmi les autres nuisances urbaines de Charleroi.

Enfin, le centre-ville est un lieu idéal pour aller à la rencontre d'usagers de drogues en raison de la présence de **services de proximité** qui leur sont destinés: MASS (Maison d'accueil socio-sanitaire), comptoir d'échange de seringues, 'comptoir mobile' (éducateurs se chargeant de l'échange de seringues en rue). Nous pouvons encore ajouter la présence d'autres services de proximité (restaurant social, abri de nuit, etc.) et de services d'aide plus généraux (CPAS, Forem, etc.). La présence de ces services

‘alimente’ en quelque sorte les allées et venues des usagers de drogues dans le centre-ville et **facilite les rencontres** avec ces derniers.

3.3 Methodologische uitwerking van het onderzoek

3.3.1 Onderzoeksluik Bevolking

3.3.1.1 De meerwaarde van de kwantitatieve bevragingmethode

Bevragingmethoden worden ingedeeld al naargelang ze eerder een kwalitatief dan wel kwantitatief karakter hebben. **Kwantitatieve (of extensieve) bevragingmethoden** hebben de toetsing van algemene hypothesen op het oog, door de **representatieve steekproef** uit de onderzochte populatie te bevragen. Zij richten zich op grotere populaties dan kwalitatief onderzoek en moeten daarom gebruik maken van gestandaardiseerde bevragingvormen. De registratie is derhalve vrij eenvoudig en niet tijdrovend, zodanig dat grote groepen respondenten kunnen worden bevraagd (Lesthaeghe, 1994; Billiet, 1990).

3.3.1.2 Methoden van kwantitatief onderzoek

Omwille van een reeks **onmiskkenbare voordelen** heeft de **telefonische enquête** als bevragingmethode sterk opgang gemaakt, vooral ten koste van de face-to-face-enquête (Frankfort-Nachmias & Nachmias, 1995). Het is om diezelfde voordelen dat ook hier werd gekozen voor de telefonische bevragingmethode.

Het belangrijkste voordeel heeft te maken met de **kosten** en de **snelheid** van de bevraging. Telefonische interviewers kunnen een groot aantal respondenten bereiken in een relatief korte tijdsperiode. Bovendien kunnen de enquêteurs de data direct in de computer ingeven die dan later verwerkt kunnen worden. Op die manier kan ook een **hoge kwaliteit van de verzamelde data** worden gegarandeerd, omdat de enquêteurs centraal gevestigd zijn en de verantwoordelijke er op kan toezien dat de vragen door de enquêteurs correct worden gesteld en de antwoorden op een juiste manier worden geregistreerd. Het steekproefbestand is een telefonisch bestand zodat de respondenten gehercontacteerd kunnen worden ter controle of de bevraging daadwerkelijk is doorgegaan. Een bijkomend voordeel van de telefonische bevragingmethode is dat de telefonische benadering toegang verschaft tot personen die weigeren mee te werken aan een persoonlijk interview. Een enquêteur die aan huis komt, treedt letterlijk binnen in de private levenssfeer van de respondent, hetgeen vaak als intimiderend of bedreigend wordt ervaren. Een telefonische bevraging is **veel afstandelijker en anoniemer**, waardoor de respondent zich minder snel bedreigd voelt en ook de enquêteursbias veel minder sterk kan doorwegen (Deschamps & Willems, 2002; Lesthaeghe, 1994)

Naast de voordelen van de telefonische enquête, heeft deze methode ook enkele **beperkingen**, die bij de interpretatie van de gegevens steeds voor ogen moeten worden gehouden. Een belangrijk nadeel van de telefonische enquête is het **makkelijk, waardoor veelvuldig, afbreken van het interview**. Respondenten kunnen makkelijk het interview beëindigen door de hoorn neer te leggen voordat het interview volledig werd afgenomen. Hierdoor dient men de **duur van een telefonische enquête beperkt** te houden. Hoe meer tijd de enquête vraagt, hoe groter de kans dat ze voortijdig door de respondent wordt beëindigd. Ook dient **het aantal onderwerpen dat wordt bevraagd in de enquête beperkt** te worden gehouden omdat een veelheid aan bevraagde thema's en onderwerpen de uitval sterk doet toenemen. Hiermee werd rekening gehouden bij de aanmaak van de vragenlijst, die zo beknopt mogelijk werd gehouden, evenwel zonder daarbij essentiële informatie te negeren. Men kan het probleem van de uitval trouwens relatief makkelijk (lees: goedkoop) verhelpen: respondenten die voortijdig afhaken

worden gewoon niet opgenomen in de steekproef.⁶ Men stelt ook vast dat de **weigerachtigheid om gevoelige onderwerpen te bespreken** groter is bij telefonische dan bij face-to-face-enquêtes. Uit onderzoek blijkt dat onderwerpen die gevoelig kunnen liggen, zoals bijvoorbeeld het slachtofferschap van de respondent, moeilijk bevroegbaar zijn via de telefoon (Billiet, 1990; Deschamps & Willems, 2002). Deze weigerachtigheid gaat natuurlijk samen met de toegenomen assertiviteit/verminderde intimidatie bij een telefonische benadering (men durft neen zeggen). Een belangrijke beperking van telefonische interviews situeert zich op het **niveau van de bereikte populatie**. Aangezien **niet iedereen over een vaste telefoon beschikt** worden sommige personen reeds bij voorbaat uit de steekproef geweerd (Schoen, Defize & Bakker, 2000; Lesthaeghe, 1994). Dit vormt geen probleem wanneer kon worden verondersteld dat deze personen op de kenmerken die samenhangen met centrale onderzoeksvariabelen, niet systematisch verschillen van degenen die wel zijn opgenomen in het steekproefkader. Een ander nadeel van de telefonische enquête dat soms wordt aangehaald, is het feit dat men **geen informatie kan verzamelen betreffende de niet-verbale reactie van de respondent**.

3.3.1.3 Toelichting bij de afname van de vragenlijst

Om de telefonische bevraging te realiseren werden een aantal stappen doorlopen:

Voor de ontwikkeling van de vragenlijst werden **bestaande vragenlijsten en onderzoeken** als **uitgangspunt** gehanteerd. Voor de module rond drugspecifieke overlast werd met name het Nederlands onderzoek van Stichting Intraval rond drugs en overlast, veelvuldig geraadpleegd. Voor de modules rond overlast, slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens en achtergrondkenmerken van de respondent werden de vragenlijsten van de Veiligheidsmonitor⁷ en Vrind⁸ als uitgangspunt genomen. In de drie modules werden de vragen aangepast en/of aangevuld in functie van de specifieke doelstellingen van dit onderzoek. Daarbij werd niet alleen de literatuur over drugs en overlast maar ook de literatuur over methoden specifiek gericht op de constructie van vragenlijsten in acht genomen (zie vooral Oosterveld & Vorst, 1996; Deschamps & Willems, 2002), evenals de suggesties geformuleerd door de collega's betrokken bij dit onderzoek en door het eerste begeleidingscomité.

Vervolgens werd de **procedure voor de openbare uitbesteding van het veldwerk** doorlopen. De officiële openingsprocedure van de offertes van de geselecteerde kandidaten vond plaats op 06/12/2002. Na een administratieve procedure werd de opdracht eind januari gegund aan de door ons voorgedragen kandidaat: **MAS**, Market Analysis and Synthesis te Leuven. Deze gunning kwam tot stand op basis van volgende criteria: prijs, uitvoeringstermijn en aanpak van de opdracht. Bovendien had MAS ook als enige kandidaat onderzoekservaring met overlastenquêtes (enquête naar hinder m.b.t. verschillende hindercomponenten i.o.v. het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Milieu).

Voor het telefonische onderzoek wordt gebruik gemaakt van het **CATI-systeem** (Computer Assisted Telephone Interviewing). Iedere interviewer beschikt over een PC. De vragen van de geprogrammeerde vragenlijst verschijnen één voor één op het scherm. De antwoorden worden onmiddellijk ingegeven. Op deze wijze kan de vragenlijst zonder problemen en fouten door de interviewer worden afgenomen en is data-entry achteraf niet nodig. Nadeel van het CATI-systeem is dat het minder geschikt is voor het gebruik van open vragen (Oosterveld & Vorst, 1996; Frankfort-Nachmias & Nachmias, 1995). Daarom werden de open vragen in de vragenlijst voorzien van semi-gestructureerde codelijsten, die de enquêteurs hielpen de meerderheid van antwoorden snel te verwerken.

Voor de elf locaties die het onderzoeksterrein vormen voor de bevolkingsbevraging werden **steekproeven getrokken uit de meest recente telefoonbestanden van Belgacom**. Deze steekproeven werden

⁶ Zo werd overeen gekomen met onderzoeksbureau MAS dat interviews waarbij de respondent meer dan 10% van de vragen onbeantwoord laat, niet worden opgenomen in de steekproef. Op die manier blijft de bevraging gespaard van al te vaak onbeantwoorde vragen : op elke vraag garandeert het onderzoeksbureau MAS een respons voor (minstens) 90% van de steekproef.

⁷ Een tweejaarlijkse bevolkingsbevraging i.o.v het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

⁸ Vlaamse Regionale Indicatoren.

willekeurig getrokken. Een telefonische steekproef is echter nooit helemaal willekeurig. De eenheden die op toevalsbasis uit een telefoonbestand worden getrokken, zijn namelijk huishoudens. Ook al trekt men, in een tweede trap, op toevallige basis individuen uit de huishoudens dan zijn niet alle problemen opgelost. Iemand uit een huishouden van twee personen, heeft in deze tweede trap namelijk tweemaal zoveel kans om te worden getrokken dan een persoon uit een huishouden van vier. In de strikte betekenis is er hierdoor voor de individuen geen sprake van een *enkelvoudige toevalssteekproef*, een vooronderstelling die noodzakelijk is om de representativiteit van de steekproef te garanderen. Uit de analyses blijkt echter dat de gezinssamenstelling op geen enkele manier naar voor komt als een significante variabele: geen enkele van de bestudeerde variabelen in verband met overlast, onveiligheidsgevoelens,...vertoont enig verband met gezinssamenstelling, in welke richting dan ook. Daarom kunnen we de bevindingen uit de bevolkingsbevraging als representatief beschouwen voor de gehele bevolking waaruit de steekproeven respectievelijk werden getrokken.

Om aan te duiden hoe de steekproef in de gerechtelijke arrondissementen en de grensoverschrijdende regio werd samengesteld, bekijken we het gerechtelijk arrondissement Brugge als voorbeeld. Dit arrondissement bestaat uit 23 gemeenten. Om een zo representatief mogelijk beeld van de populatie uit het arrondissement te bekomen, werd geopteerd voor een **proportionele steekproef**. Per gemeente werd nagegaan hoeveel telefoonabonnees er zijn. Deze werden allemaal opgeteld en in verhouding gebracht met het doelaantal van 500 te realiseren enquêtes. Op die manier wisten we hoeveel respondenten we in elke gemeente dienden te bereiken. Voor het contacteren van respondenten in de grootsteden werd er gewerkt met het bestand van Promedia. Eerst werd het aantal telefoonabonnees bepaald die in de respectievelijke straten (die horen tot de NIS-sector) wonen. Op basis van dit aantal werd het aantal te realiseren enquêtes bepaald per straat (en dit volgens een proportionele verdeling). De namen van de mogelijke respondenten die niet opnamen of van wie we het antwoordapparaat hoorden, werden genoteerd en later teruggebeld op een ander moment. Zo werden personen die overdag niet te bereiken waren, 's avonds teruggebeld en omgekeerd. Wanneer we het vereist aantal respondenten per straat niet konden halen (bijv. omdat er teveel anderstaligen woonden), hebben we bijkomende enquêtes gerealiseerd in de andere straten van dezelfde NIS-sector. In Charleroi Centrum bleek ook dit niet voldoende te zijn zodat we de vooropgestelde wijken hebben moeten uitbreiden met nog enkele straten van 'la ville haute'. In Aubel (grensregio) bleken we niet aan ons vooropgestelde aantal te komen. Daarom werden in de andere grensgemeenten Bassenge en Visé meer dan honderd mensen gecontacteerd.

3.3.2 Onderzoeksluik Sleutelfiguren

Naast een kwantitatieve studie van het fenomeen druggerelateerde overlast, bestaat het onderzoek uit een kwalitatief explorerend deel. Dit veruiterlijkt zich in een etnografisch onderzoeksluik bij druggebruikers en een **semi-gestructureerd interview** van **sleutelfiguren** uit de **zes onderzoekslocaties**. Tijdens de bevraging van de sleutelfiguren wordt dieper ingegaan op de verschillende verschijningsvormen van overlast en drugoverlast, de inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen druggerelateerde overlast, de gevolgen ervan en de lokale aanpak van het (drug)overlastfenomeen. Een open werkwijze is noodzakelijk om te kunnen aansluiten bij het perspectief van de geïnterviewden. Er wordt getracht om een klimaat te creëren waarin de respondenten meer dan in gestructureerde interviews de mogelijkheid krijgen om vrijuit te spreken over hun werkelijke gedragingen, ervaringen en opvattingen (Maso, 1987, 63-71). Dit onderzoeksdeel is **niet** op **statistische veralgemening** gericht, zoals dit wel het geval is bij de bevolkingssurvey. In deze bevraging gaat het allereerst om de **reconstructie van het gezichtspunt** van de betrokkenen (Wester, 1991, 88-93).

3.3.2.1 Voorbereidingsfase

De grondig uitgevoerde literatuurstudie was in het bijzonder van belang, niet alleen om het onderzoeksobject te situeren in de binnenlandse en buitenlandse wetenschappelijke literatuur maar ook op methodologisch vlak, om de interviewchecklist en de interviewafname wetenschappelijk te funderen. In eerder uitgevoerde onderzoeken werd de combinatie van een bevraging bij sleutelfiguren en/of bevolking en/of druggebruikers aangewend zodat hieruit inspiratie kon worden gehaald voor de opbouw van de te bevragen thema's. Zowel in de interviewchecklist als in de bevraging bij de bevolking hebben we gelijkaardige vragen opgenomen. De uitgebreide bronnenstudie stelt ons in staat om het verdere verloop van het onderzoek te oriënteren en te verantwoorden en om de verkregen resultaten te toetsen aan de bevindingen uit ander onderzoek.

Voor het **ontwikkelen van de interviewhandleiding**, werd voornamelijk geput uit onderstaande **onderzoeksliteratuur**.

- BOSSAERTS, B. (2002). *Naar minder hinder. Draaiboek aanpak drugoverlast*. Brussel: VAD.
- EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION (1996). *Pilot project on drug-related urban petty crime, Final Report*.
- ISDD (1996). *Definitive Report to the EMCDDA on City-level responses to drugs and crime: analysis of existing European networks*. London.
- KORF, D.J., BLESS, R. & NOTTELMAN, N. (1998). *Urban drug problems and the general public, exposure, opinions and policy preferences in 11 European Cities*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- KORF, D.J. & WIERSMA, N. (1996). *Drug related urban petty crime. Local Perceptions, Data and Responses, Final Report*. Study undertaken within the framework of the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Amsterdam.
- RENN, H. & LANGE, K. (1996). *Urban districts and Drug Scenes: A comparative study on nuisance by 'open' drug scenes in major European Cities*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- SNIPPE, J., OLDERSMA, F. & BIELEMAN, B. (2000). *Monitor Drugoverlast Nederland 1996-2000*. Groningen-Rotterdam: Intraval.

B Ontwikkeling van de interviewchecklist⁹

Het kwalitatieve interview wordt gekenmerkt door het gebruik van een **gespreksgids** of **interviewhandleiding** waarin gesprekstopics staan, die de sleutelfiguur toelaten om zich uit te drukken volgens zijn of haar gedachtlijn. De **vragen** die aan een sleutelfiguur worden gesteld, **staan niet vast**, evenmin als de **volgorde** ervan. Afhankelijk van het gespreksverloop, komen de verschillende onderwerpen aan bod. De interviewer beslist wanneer bepaalde onderwerpen aan de orde komen, hoe de vragen worden gesteld en in welke mate er bij bepaalde onderwerpen wordt doorgevraagd. De checklist wordt aangepast naargelang de respondent behoort tot de **veiligheids-, welzijns- of beleidsactoren** en afhankelijk van de persoon zelf. De interviewleidraad of topiclist is uiterst belangrijk, vooral als geheugensteun. De vragen die worden gesteld, berusten op de kennis die werd gehaald uit de grondige literatuurstudie. De richttijd voor het interview bedraagt ongeveer 2 uur (Billiet, 1990, 139-140).

Deze werkwijze heeft een aantal belangrijke **voordelen**. Er kan indien nodig, dieper op bepaalde thema's worden ingegaan, wat de validiteit van de onderzoeksresultaten ten goede komt. Daarnaast blijft, door een minimum aan sturing het referentiekader van de respondent meer intact en kan de persoon in zijn of haar eigen termen of taal spreken. Deze flexibiliteit in de informatievergaring is immers essentieel voor het ontdekken van betekenissen. Dit alles laat ons toe te zeggen dat dit type interview in principe meer valide is dan gestructureerde interviews. Deze werkwijze heeft echter een **nadeel**, namelijk de kans op een lagere betrouwbaarheid, precies te wijten aan die vrije invulling, die ervoor kan zorgen dat gegevens foutief en onvolledig worden weergegeven.

⁹ Voor de interviewchecklist, zie bijlage II.

Een belangrijk **aandachtspunt** bij deze vorm van bevraging is dat om een minimum aan vergelijkbaarheid te bekomen, erop moet worden toegezien dat het gesprek niet verzandt en dat de respondent niet te sterk afdwaalt van de vooropgestelde thema's.

De checklist bevat voornamelijk **open vragen**. Voor een gedetailleerd overzicht van de thema's en vragen, verwijzen we naar **bijlage II**, waarin de **interviewleidraad** wordt voorgesteld. Een **gesloten vraag** omtrent het voorkomen van een aantal druggerelateerde overlastvormen, die deel uitmaakt van de bevolkingsenquête, wordt eveneens aan de sleutelfiguren voorgelegd. Dit met de bedoeling om de respons van de bevolking te kunnen vergelijken met de respons van de sleutelfiguren.

C Verkenning van de onderzoekslocaties en inventarisatie van de aanwezige sleutelfiguren

Tijdens het onderzoeksproces werd heel wat tijd geïnvesteerd in het verkennen van de onderzoekslocaties en het inventariseren van de sleutelfiguren binnen het terrein. Onze aandacht ging uit naar actoren actief in de brede domeinen van **welzijn, veiligheid en beleid** en die vertrouwd zijn met het onderzoeksthema. Bij de **selectie** van de sleutelfiguren uit deze populatie binnen elke onderzoekslocatie laten we ons leiden door een redenering die steunt op theoretische overwegingen met als voornaamste bedoeling **informatierijke en verscheiden cases** te vinden m.b.t. het fenomeen 'drugs en overlast'. Zo verkrijgen we met andere woorden een **theoretische of natuurlijke steekproef** en meer specifiek een **weloverwogen doelgerichte steekproef**. De kracht van deze steekproef ligt net in de selectie van gevallen die rijk zijn aan informatie met het oog op een **studie in de diepte** i.p.v. veralgemening naar een empirische populatie om zo representativiteit te bereiken (Billiet, 1990, 119; 139-140).

Om de vergelijkbaarheid te vergroten met de resultaten van het bevolkingsonderzoek, bevragen we in de mate van het mogelijke sleutelfiguren uit de voor het bevolkingsonderzoek geselecteerde buurten.

De steekproef heeft, in tegenstelling tot toevalssteekproeven, als eigenschap dat hij uitbreidt naarmate het onderzoek vordert. Bijgevolg kan de steekproef als **'open'** worden beschouwd.

In een eerste stadium richten we ons vooral naar personen die **een uiterlijk belangrijke rol spelen** m.b.t. het drug(overlast)fenomeen. Zo werden bijvoorbeeld alle burgemeesters en zonechefs uit de onderzoekslocaties gecontacteerd met de vraag om medewerking. Die vraag bestond uit twee delen, enerzijds een directe vraag naar medewerking aan de personen zelf en anderzijds de vraag naar wie volgens hen de meest geschikte perso(en) is/zijn om deel te nemen aan het onderzoek. In een tweede stadium droegen de personen die voor ons uiterlijk een belangrijk rol spelen, personen voor die volgens hen een belangrijke rol vervullen m.b.t. het fenomeen.

Op het einde van elk interview werd nagegaan welke andere personen binnen de onderzoekslocatie volgens de geïnterviewde persoon als sleutelfiguren beschouwd konden worden op het vlak van het thema 'drugs en overlast'. Het interview van een sleutelfiguur kan ons zo op het spoor zetten van andere sleutelfiguren, waardoor de keuze van de respondenten gedeeltelijk tijdens het uitvoeren van het onderzoek zelf gebeurt. We maakten dus tevens gebruik van de sneeuwbalmethode door het aanduiden van potentiële respondenten door gecontacteerde respondenten.

Er wordt bijgevolg uitgegaan van een **flexibele lijst van te bevragen sleutelfiguren** zodat de samenstelling van de steekproef steeds veranderingen kan ondergaan.

Van de actoren die in aanmerking komen binnen de regio's, werd een **databank** opgemaakt om het overzicht over alle persoons- en contactgegevens te bewaren.

Om praktische redenen, delen we de sleutelfiguren zoals reeds eerder werd vermeld in drie ruimere categorieën in: de **veiligheidsactoren**, de **welzijnsactoren** en de **beleidsactoren** (Beyens, 2000, 340-349; Goris, 2000, 148-152). Dit is één van de hulpmiddelen om de analysefase te vereenvoudigen en om de resultaten op een meer duidelijke manier te presenteren.

- **Veiligheidsactoren** zijn actoren waarvan verwacht kan worden dat zij voornamelijk het controlerende perspectief vertegenwoordigen, zoals vertegenwoordigers van het politieke- en justitiële apparaat.

- Onder **welzijnsactoren** worden die sleutelfiguren bedoeld die vanuit het welzijns perspectief in aanraking komen met het onderzoeksthema, zoals drughulpverlening, algemene hulpverlening, opbouwwerk, buurtwerk, justitieel welzijnswerk, straathoekwerk,
- **Beleidsactoren** zijn sleutelfiguren die een coördinerende rol en/of een regisseursrol hebben binnen de onderzoekslocatie, zoals de schepen voor drugbeleid, de preventieambtenaar, de drugcoördinator, de overlastmanager, een specifiek overlegorgaan,
- Naast deze drie ruime categorieën, kan er nog een **restcategorie** worden toegevoegd. Hierbij hebben we onder meer het justitiehuis dat de brug vormt tussen veiligheid en welzijn, stadswachters en vertegenwoordigers van druggebruikers en bewoners voor ogen.

Zoals uit bovengenoemde opsommingen blijkt, vullen we de drie categorieën **niet** in op een **exhaustieve wijze**. Dit om aan te tonen, dat afhankelijk van de specifieke onderzoekslocatie andere benamingen worden gegeven aan bovenstaande functies en dat niet alle functies in alle onderzoekslocaties vertegenwoordigd zijn. Het aantal geïnterviewde personen verschilde onder meer daardoor per onderzoekslocatie.

3.3.2.2 Veldwerkfase

Na het op punt stellen van de interviewchecklist, werd het onderzoeksinstrument uitgetest en ingeoeft aan de hand van een **testinterview** afgenomen van de horecacoach te Gent. Eveneens werd op die manier de duur van het interview ingeschat.

Ondertussen werd de **contactprocedure** reeds in gang gezet. Aan elke door ons geselecteerde sleutelfiguur werd een **schrijven** gericht met de vraag om een persoonlijk onderhoud. In deze brief werden de inhoud en doelstellingen van het onderzoek nader toegelicht. De vraag naar inzage in beleidsdocumenten, jaarverslagen en andere aanwezige documenten werd hierin eveneens gesteld. Enige tijd later werd **telefonisch** contact opgenomen met de aangeschreven personen.

Globaal genomen waren de **reacties positief** en de **bereidheid tot medewerking groot**. Sommige personen voelden **weerstand t.o.v. het onderzoeksthema** en enkelen weigerden om die reden om deel te nemen aan het interview of stonden er sceptisch tegenover. Die weerstand waar we in het verloop van het onderzoeksrapport op terugkomen, had voornamelijk te maken met het feit dat overlast volgens de perceptie van enkele sleutelfiguren een pejoratieve term is die bijdraagt aan een veiligheidsdenken en stigmatiserend werkt ten aanzien van druggebruikers. In één geval werd aangegeven dat de kennis binnen de dienst m.b.t. het fenomeen nog onvoldoende was uitgebouwd daar de werking nog maar een aanvang had genomen. Eén dienst gaf aan overlast te ervaren door vragen van onderzoekers.

Tijdens de gesprekken bleek de openheid bij de meeste sleutelfiguren groot en het gros van de gesprekken verliep dan ook in een aangename en correcte sfeer. Slechts één persoon weigerde tijdens het interview om op bepaalde vragen te antwoorden. De **gesloten** vraag met betrekking tot het voorkomen van druggerelateerde overlastvormen, riep echter bij een aanzienlijk deel van de onderzoekselementen weerstand op, wegens te suggestief, te pejoratief en te stigmatiserend.

Het gesprek werd steeds geopend met een **korte introductie** over de doelstellingen van het onderzoek en de algemene verwachtingen die we stelden aan het gesprek. Er werd toestemming gevraagd voor het maken van een **bandopname**. Deze vraag werd door niemand afgewezen. Tijdens de gesprekken werden nota's genomen en werden markante uitspraken van de respondenten letterlijk genoteerd. Alle interviews zijn afgenomen door éénzelfde onderzoekster, wat de betrouwbaarheid van de afname bevordert. Na de introductie stelden we een aantal vragen m.b.t. **personalia van de sleutelfiguur** waarna vervolgens **het interview** werd aangevangen aan de hand van de checklist. Er werd opnieuw nagegaan of inzage kon worden verkregen in beleidsdocumenten, jaarverslagen of andere **informatie met betrekking tot het onderzoeksthema**. Na elk interview werden onze nota's aangevuld met **bedenkingen** over het verloop van het interview.

De interviews werden afgenomen in de maanden januari tot juli 2003 met als startregio Antwerpen. Vervolgens werd het terreinwerk aangevat in Oostende, Brussel, de Euregio Maas-Rijn, Mons en Charleroi. In deze onderzoeksperiode vond een **constante wisselwerking** plaats tussen **schriftelijke en telefonische contactnames, interviewafnames, inventariseren van de nodige cijfergegevens, beleidsdocumenten, jaarverslagen, ... en verwerking van de interviews**. Het is dus niet zo dat pas werd begonnen met een volgende onderzoekslocatie wanneer de vorige volledig was afgerond, het terreinwerk vormde een vloeiend geheel. Na periodes van intensieve vraaggesprekken werden periodes ingelast om de verwerking van de gegevens bij te benen en nieuwe informatie te verzamelen. Het bleek niet doenbaar om het einde van de interviewfase te laten samenvallen met het einde van de verwerkingsfase van de interviews, waardoor nog een doorgedreven verwerking van de interviews en andere documenten volgde in de weken na het beëindigen van de interviewperiode.

Ongeveer 7500 km verder en 200 uren interviewtijd later, kunnen we onderstaande tabel presenteren:

Onderzoekslocatie	Geïnterviewde Sleutelfiguren	Diensten	Interviews
Antwerpen	37	25	26
Charleroi	15	15	14
Brussel	35	26	26
Mons - Mons	5	5	5
Brugge - Oostende	17	14	14
Euregio Maas-Rijn	12	10	10
Totaal	121	92	95

Tabel 1¹⁰: Overzicht van de interviews, sleutelfiguren en diensten per onderzoekslocatie

Er werden 95 interviews afgenomen bij 121 sleutelfiguren uit 92 verschillende diensten. Personen met een verschillende functie die deel uitmaakten van een zelfde dienst werden zoveel als mogelijk samen bevraagd. Dit had enerzijds praktische voordelen en kon anderzijds aanleiding geven tot observaties van interessante discussies over het thema. Van de interviewer wordt echter meer concentratie en sturing gevergd opdat het gesprek niet zou verzanden.

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de bevraagde sleutelfiguren per categorie. De categorieën worden vervolgens nog eens ingedeeld naargelang het een geïnterviewde actor of een gecontacteerde actor betrof. Met gecontacteerde personen worden de personen bedoeld waarvan geen interview a.h.v. de leidraad werd afgenomen. Wat onder contact kan worden verstaan varieert van een afwijzende reactie en het waarom ervan tot het stellen van enkele specifieke vragen m.b.t. drugoverlast in overeenstemming met de specifieke taken van de dienst.

Onderzoekslocatie	Welzijnsactoren		Veiligheidsactoren		Beleidsactoren	
	Interviews	Contacten	Interviews	Contacten	Interviews	Contacten
Antwerpen	17	3	9	/	7	/
Charleroi	10	3	1	4	3	1
Brussel	26	2	6	/	2	5
Mons - Mons	2	3	2	/	1	1
Brugge - Oostende	8	2	6	1	3	/
Euregio Maas-Rijn	3	/	8	4	1	1
Totaal	66	13	32	9	17	8

Tabel 2¹¹: Overzicht van de sleutelfiguren ingedeeld volgens categorie en onderzoekslocatie

¹⁰ In een kwalitatief onderzoek is de hoeveelheid geen belangrijk element voor het bereiken van representativiteit maar wel de rijkdom van de individuele casus. Deze tabel dient louter als visuele voorstelling van de gegevens te worden geïnterpreteerd.

¹¹ *Ibid.*

De **welzijnsactoren** maken deel uit van de volgende diensten: ambulante of residentiële drughulpverlening, algemeen ziekenhuis, straathoekwerk, artsen, buurttoezicht, justitieel welzijnswerk, OCMW, jeugdwerking, CAW en CGG.

De **veiligheidsactoren** maken deel uit van volgende diensten: politie, openbaar ministerie en onderzoeksgerecht.

De **beleidsactoren** maken deel uit van volgende diensten: schepenkabinet voor sociale zaken, voor drugbeleid en voor integrale veiligheid, preventiedienst, drugoverlegplatform en drugcoördinatie dienst.

De **restcategorie** omvat de volgende diensten of groepen: bewonersgroep, belangengroep druggebruikers, reinigingsdienst, horecavertegenwoordiging en justitiehuis.

Voor een **concrete invulling per onderzoekslocatie van de verschillende diensten**, verwijzen we naar **bijlage I** waar een overzicht van alle sleutelfiguren en de respectievelijke diensten ingedeeld naar onderzoekslocatie te raadplegen is.

3.3.2.3 Analysefase

De analyse is **geen aparte fase** in het onderzoek maar een steeds terugkerende deelfase van een cyclus, die voortdurend wordt doorlopen.

In deze fase worden de onderzoeksdata verkregen uit de methodetriangulatie, namelijk interviews, beleidsdocumenten, interne documenten, centraal verkrijgbare cijfergegevens en vergelijkbare gegevens uit andere onderzoeken, met elkaar vergeleken, verweven en eigen gemaakt.

De eigenlijke analyse verliep in **verschillende stadia**. De analyse werkt met de alledaagse taal, de gegevens worden niet vertaald in een numerieke taal om zo dicht mogelijk bij de sociale en persoonlijke werkelijkheid te blijven. (Hijmans & Smaling, 1997, 13-15).

- In een **eerste stadium** werd een procedure ontwikkeld om het ruwe materiaal geschikt te maken voor de analyse (Wester, 2000). De interviews werden **niet woordelijk** uitgeschreven maar de gegenereerde informatie uit de interviews werd ingedeeld volgens bepaalde **thema's**. Elk interview werd gereduceerd tot een vijftal pagina's waarbij de interviewinhoud werd gefragmenteerd per thema. De gemiddelde tijdsinvestering per interview bedroeg hiervoor vijf uur. Als basis voor de selectie van de thema's fungeerden uiteraard de onderzoeksdoelstellingen. Zo werden de **ruwe gegevens analyseerbaar** gemaakt en **gestructureerd volgens drie omvangrijke thema's**: namelijk de aard en de omvang van het fenomeen, de gevolgen van het fenomeen, de aanpak in ruime zin en evaluatie van die aanpak. Om dit te bewerkstelligen werd elk interview minutieus opnieuw beluisterd en samengesmolten met de notities genomen tijdens de afname. Dit resulteerde in een **samenvattend relaas van het vraaggesprek**. **Opvallende uitspraken en omschrijvingen van de begrippen overlast en drugoverlast** werden uiteraard **letterlijk weerhouden**. Deze eerste inhoudelijke analyse liet ons toe om een overzicht te krijgen op de woordenvloed en om vertrouwd te worden met het materiaal.
- De indeling van het materiaal in drie thema's bleek echter moeilijk werkbaar naar interpretatie van het materiaal toe, omwille van de veelheid aan onderzoeksgegevens per thema. In een **tweede stadium** werden de drie hoofdthema's verder ingedeeld in **subthema's op basis van de interviewchecklist**.
 - De gehanteerde subthema's binnen het hoofdthema 'aard en omvang van het fenomeen' omvatten onder meer 'een algemene omschrijving en een concrete invulling van de begrippen overlast en

drugoverlast', de gepercipieerde 'overlastveroorzakers' en de gepercipieerde omvang van het fenomeen binnen de onderzoekslocatie en binnen het werkterrein.

- Het hoofdthema 'gevolgen van het fenomeen' werd niet verder uitgesplitst in subthema's.
- Het derde thema waarin de aanpak, het beleid en de procesevaluatie centraal staan, werd ingedeeld in de subthema's: 'mate van aandacht voor het fenomeen binnen de onderzoekslocatie en werkterrein', 'aanwezigheid van een drug(overlast)beleid binnen de onderzoekslocatie', 'aanwezigheid van en deelname aan overlegstructuren met betrekking tot het onderzoeksthema', 'evaluatie van deze elementen door de sleutelfiguur', 'moeilijkheden en persoonlijke aanbevelingen'.

In dit stadium van het onderzoek hebben we tevens **gezocht naar een manier om de analyse te vergemakkelijken**. Software voor kwalitatief onderzoek bestaat reeds twee decennia (Crowley, Harre & Tagg, 2002, 193-197). In de veronderstelling dat we NUD*IST zouden hanteren om de gegevens te verwerken, bestudeerden we dit programma meer in detail. Al gauw bleek echter dat door het gebruik van NUD*IST veel eerder uitgevoerd werk zou moeten worden overgedaan.

Kwalitatief onderzoek is een **voortdurende interactie tussen onderzoeker en tekst**, waarin ideeën zich vormen en veranderen, percepties evolueren en inzichten en conclusies de basis worden voor verder onderzoek. Door het herhaaldelijk doornemen en naast elkaar leggen van de verschillende neergeschreven syntheses, is de vertrouwdheid met de tekst groter dan via een medium zoals een computerprogramma (Richards, 2002, 199-214).

- Het analyseschema dat het geheel van hoofd- en subthema's omvat maakte het mogelijk om het **materiaal te klasseren en te vergelijken**. Tegelijkertijd fungeert dit schema als een instrument om de ruwe onderzoeksgegevens te reduceren, wat toelaat over te gaan tot een **volledige interpretatie in de derde etappe**. De eigenlijke analyse is uiteindelijk gebeurd door het analyseschema toe te passen op het samenvattend relaas van de interviews. Doordat deze synthese voor alle interviews op dezelfde wijze werd opgesteld aan de hand van hoofd- en subthema's verliep de verdere verwerking vrij vlot. Bij het beëindigen van de analysefase werd het mogelijk om de geïntegreerde onderzoeksgegevens per onderzoekslocatie voor te stellen, en waar dit relevant bleek, ze met elkaar te vergelijken.

3.3.3 Onderzoeksluik Druggebruikers

3.3.3.1 Etnografische onderzoeksmethode

A Uitgangspunten

Onze keuze om gebruik te maken van **participerende observatie** en **open informele interviews/gesprekken** kadert binnen een aantal uitgangspunten van **etnografisch onderzoek**.

Vooreerst dient etnografisch onderzoek '**ter plekke**' uitgevoerd te worden in de **natuurlijke omgeving** omdat het gericht is op het vatten van de aard van natuurlijk menselijk gedrag en dit wordt in eerste instantie bereikt door **rechtstreeks contact**. Tegelijkertijd probeert de onderzoeker zijn **invloed** op het gedrag van mensen te **minimaliseren** (Hammersley, 1990, 5-7). Daarenboven kan men enkel door het ontwikkelen van **langetermijnrelaties**, gebaseerd op **vertrouwen**, starten met het stellen van persoonlijke vragen en doordachte antwoorden verwachten (Bourgois, 1995, 12-13).

Vervolgens willen we eerst de '**cultuur**' leren van de groep die we bestuderen vooraleer het **gedrag** van de groepsleden te verklaren door middel van **participerende observatie**. We zijn ons ervan bewust dat dit kan leiden tot onbewuste zelfcensuur omdat men zich als onderzoeker probeert in te leven in de situatie van de mensen die men bestudeert en men hun toestemming nodig heeft om met hen samen te leven. Verder bestaat er het risico van het romantisieren van onderzoeksbevindingen. Maar culturen zijn

echter nooit goed of slecht, zij hebben een interne logica en etnografen willen nooit de mensen die zij bestuderen als negatief en slecht beschrijven. Bourgois bijvoorbeeld geeft toe dat de levensverhalen en de gebeurtenissen die hij beschrijft bestempeld zouden kunnen worden als negatieve stereotypen of als vijandige portretten van de achtergestelde klassen. Hij weigert echter om *‘de sociale miserie die hij gezien heeft te ontkennen of te negeren omdat dit hem medeplichtig zou maken aan de onderdrukking van de bestudeerde doelgroep’* (1995, 11-15).

Tot slot beschouwen we het onderzoeksproces als **inductief** en **ontdekkingsgericht**, veeleer dan zich te beperken tot het testen van voorafbepaalde uitdrukkelijke hypothesen. In hun werk *‘The discovery of grounded theory’* beklemtone Glaser en Strauss (1967) dat het tot stand komen van een theorie een proces is en zou moeten zijn. Onder **‘grounded theory’** verstaan zij de ontwikkeling van een theorie uit gegevens die systematisch verzameld en geanalyseerd werden in functie van sociaal wetenschappelijk onderzoek. Zij stellen voor om concepten en hypothesen te laten ontwikkelen in de loop van het onderzoeksproces. De onderzoeker kan dan vaststellen of er een bestaande theorie bestaat die hem kan helpen theorieën te ontwikkelen in plaats van a priori te vertrekken van een voorafgaand vastgelegde theorie die hem dicteert wat relevant is in welk concept en hypothese. Hij kan op deze manier trouw blijven aan zijn gegevens, eerder dan ze te vervormen zodanig dat ze toch kunstmatig zouden passen in een bestaande theorie. Zij stellen dan ook hun model voor waarbij kennis en theorie gestaag opgebouwd worden gedurende het onderzoek. Als men bezig is met het ontwikkelen van een theorie dan is men voortdurend attent op perspectieven die de theorie kunnen veranderen of mee vorm geven. Bij wijze van voorbeeld, Whyte (2002, 23-24) beschikte bij de aanvang van zijn onderzoek in een Italiaanse wijk in Boston in 1943, enkel over monografieën om zijn onderzoek uit te werken. Pas nadat hij gedurende 18 maanden intensief een ganse waaier van gebeurtenissen in de wijk beschreven had, concentreerde hij zich op de structuur van organisaties ten behoeve van jongens in de wijk en slaagde hij er in de rode draad te ontdekken voor zijn werk.

B Etnografie als onderzoeksmethode

Het **ethnografisch perspectief** verwijst in eerste instantie naar *‘een geheel van onderzoeksmethoden alsook naar de onderliggende filosofische ideeën die deze methoden ondersteunen’* (Hammersley, 1990, 15). De betekenis van de term ‘etnografie’ overlapt deze van verschillende andere, zoals ‘kwalitatieve methode’, ‘interpretatief onderzoek’, ‘case study’, ‘participerende observatie’, ‘levensgeschiedenis onderzoek’, enz.. Bovendien worden deze termen vaak door elkaar gebruikt en worden ze niet altijd even nauwkeurig afgebakend. Ze worden meestal ondergebracht onder de noemer ‘etnografie’ (Hammersley, 1990, 1).

Algemeen verwijst de term ‘etnografie’ naar sociaal onderzoek dat de meeste van de volgende **kenmerken** vertoont (Hammersley, 1990, 1-2):

- Menselijk gedrag wordt bestudeerd in haar alledaagse omgeving, eerder dan onder experimentele controleerbare voorwaarden zoals ontwikkeld door de onderzoeker.
- Gegevens worden verzameld vanuit verschillende bronnen, maar observatie en/of ‘informele’ gesprekken zijn de voornaamste.
- De manier van gegevensverzameling is ‘ongestructureerd’ in die zin dat er aanvankelijk geen nauwgezet gestructureerd handelingsplan voor handen is dat de onderzoeker blindelings moet volgen.
- Gegevensanalyse impliceert interpretatie van de betekenis en de functie van menselijke handelingen, vooral onder de vorm van verbale beschrijvingen en verklaringen.

Met andere woorden, **het meest kenmerkende** is dat de **etnograaf openlijk of verborgen deelneemt aan het alledaagse leven van de mensen over een uitgestrekte tijdsperiode**, dat hij observeert wat er allemaal gebeurt, dat hij luistert naar hetgeen er wordt gezegd (en ook observeert wat er allemaal non-verbaal gecommuniceerd wordt), dat hij vragen stelt,... dus dat hij om het even welke beschikbare gegevens verzamelt om een beeld te schetsen van de onderwerpen die hij wenst te onderzoeken (Hammersley & Atkinson, 1995, 1-2).

In de overzichtsliteratuur omtrent de ontwikkelingen binnen de etnografie en de antropologie en in mindere mate binnen de sociologie en de criminologie, wordt vooral geschreven over de verschillende methoden die gebruikt worden om de sociale realiteit te bestuderen. Hierbij wordt er gewezen op het spanningsveld tussen **kwantitatieve** en **kwalitatieve onderzoeksmethoden** bij sociaal wetenschappelijk onderzoek en op de botsing tussen het **positivisme** (die de voorkeur geeft aan kwantitatieve methoden bij onderzoek) en het **naturalisme** (die etnografie als de centrale, zoniet de enige, onderzoeksmethode vooropstelt). De methodologische discussie over etnografie (en de verhouding kwantitatief – kwalitatief onderzoek) kan ruim gesproken worden onderverdeeld in twee soorten argumenten: enerzijds, etnografie zou niet tegemoetkomen aan de wetenschappelijke eisen verondersteld door kwantitatieve onderzoekers en anderzijds, etnografie zou daarentegen nog teveel vasthouden aan het natuurwetenschappelijk model en zou nog meer moeten breken met het kwantitatief onderzoek.

Vanaf het moment dat er pogingen ondernomen worden om de etnografische werken te ordenen op basis van inhoudelijke thema's spreekt men eerder van sociale antropologie, cultuuranthropologie, sociologie van de interactie, enz. waarbij er gebruik gemaakt werd van etnografie. Etnografie betekent echter **meer dan** gebruik te maken van **participerende observaties** in het veld en het schrijven van **veldnotities**. Ze veronderstelt een visie op de sociale realiteit die de keuze voor de etnografische methodologie verantwoordt.

De eerste etnografieën handelden over reisverhalen en het leven van fabrieksarbeiders in Groot-Brittannië in de 19de eeuw, gekenmerkt door onsystematische en soms misleidende gegevens en door vaak speculatieve analyses. Begin 20ste eeuw streefde men er naar om deze tekortkomingen weg te werken en moesten antropologen voortaan zelf hun gegevens verzamelen en wel op een systematische manier. Vooral onder invloed van de werken van Malinowski vereiste **antropologie** beoefenen dat antropologen onder de mensen gingen wonen, hun taal leerden en **directe observaties** deden (Deliege, 1995, 55). De bekomen gegevens werden voortaan wetenschappelijk benaderd (Hammersley, 1990, 2-3). Sinds de eerste decennia van de 20ste eeuw was 'etnografie' de belangrijkste onderzoeksmethode voor sociale en cultuuranthropologen, soms ook gebruik makende van '**social surveys**' en van psychologische testen. Antropologen waren er van overtuigd dat 'de andere', 'deze primitieve exotische volkeren' zich enkel maar ver van onze samenleving konden bevinden en dat ze haar onderzoeksterrein moest uitbreiden omdat het 'aan het uitsterven' was. We stellen vast dat de antropologie niet uitgestorven is en dat vandaag de antropoloog bij wijze van spreken onderzoeksmateriaal kan vinden op de hoek van zijn straat, in achtergestelde buurten, voetbalclubs, ondernemingen of zelfs Disneyland. Kortom, het onderzoeksonderwerp van de antropologie heeft een ruim spectrum aan perspectieven geopend¹².

Ook sociologen gebruikten etnografische methoden met dit verschil dat deze methoden een minder centrale plaats innamen zoals ze dat wel deden bij de antropologie. Hierin kwam verandering door de '**Chicago School of Sociology**' waarbij een reeks studies voortgebracht werd door studenten in de jaren '20, '30 en '40 waarvan velen de vorm aannamen van hetgeen toendertijd '**case studies**' genoemd werd waarbij een buurt, verschillende buurten van een stad, buurtorganisaties of individuen onderzocht werden. Zij gebruikten daarbij methoden die de hedendaagse etnografie benaderen met dit verschil dat zij meer belang hechtten aan geschreven documenten. Tegelijkertijd ontwikkelde zich een ander belangrijke 'etnografische traditie' in sociologie en antropologie, namelijk het gebruik van de '**community study**' (de studie van Middletown door Lynd was toonaangevend) dat een sterke stroming bleef in de VS en Groot-Brittannië tot midden jaren '80 (Hammersley, 1990, 2-3). Het belang van de Chicago School voor de etnografie was dat het accent gelegd werd op culturele diversiteit, dat er bijzondere aandacht besteed

¹² We denken hier aan Marc Augé die zich boog over onderwerpen zoals Disneyland, de metro of meer algemeen, hetgeen hij benoemde als 'les non-lieux'. Hij toonde aan in welke mate de hedendaagse antropologie zich toegang verschaft had tot een veelheid van verschillende onderzoeksonderwerpen. Voor een uitgebreide reflectie over de antropologie in de 'hedendaagse werelden', zie Augé, M. (1994) en Augé, M. (1986).

werd aan de ‘marginalen’ binnen een stad of buurt en dat de te bestuderen fenomenen ter plaatse moesten geobserveerd worden. We gaan dieper in op het interactionistisch perspectief en de ‘**street-ethnography**’ hierbinnen.

Het essentieel kenmerk van het **interactionistisch perspectief** is de diversiteit. Deze lag aan de basis van de ontwikkeling van een identiteit die op haar beurt het bewustworden van een alternatieve levenswijze bepaalde. De sociale actoren worden in deze visie niet meer volledig bepaald door de sociale structuur maar zij bereiken een zekere mate van autonomie door de gedesorganiseerde zones van een stad naar hun hand te zetten. Elk type van individu, zoals de ‘vreemdeling’, de ‘vagebond’, de ‘marginaal’ en de ‘druggebruiker’, vindt als het ware in een stad altijd het gezelschap dat hij zoekt. Elk type bevat dus zowel zijn individualiteit maar is tegelijkertijd een condensatie van de kenmerken van de stad. Bepaalde ‘interactionisten’ hergroepeerden zich onder het etiket van ‘**street ethnography**’ die groepen selecteerden op basis van hun gedrag: gebruik en/of misbruik van legale of illegale drugs en druggebruikers werden voortaan beschouwd als actieve, dynamische en intelligente deelnemers van het straatmilieu. Zij gingen er van uit dat de realiteit moest ontdekt worden door middel van **participerende observatie** in hun milieu waarbij de onderzoeker van de doelgroep zelf zal leren wat zij beschouwen als ‘variabelen’ en relaties (Werner, 1993, 37-41). Deze ‘street ethnographers’ gingen uit van een naturalistische visie op de sociale realiteit. De sociale context moest bestudeerd worden in zijn ‘natuurlijke staat’, onafhankelijk van de invloed van de onderzoeker. De onderzoeker zelf moest een houding aannemen van ‘**respect**’ of ‘**aanvaarding**’ ten opzichte van de sociale realiteit. Menselijk gedrag werd bepaald door de sociale betekenis die er aan gegeven werd, dit wil zeggen door bedoelingen, motieven, overtuigingen, normen en waarden. Als we menselijk gedrag willen begrijpen, moeten we gebruik maken van een methode die ons toelaat zicht te krijgen op de betekenissen die dat gedrag leiden. Via **participerende observatie** konden we de cultuur of subcultuur bestuderen en konden we de wereld interpreteren op dezelfde wijze als de doelgroep en konden we hun gedrag leren begrijpen. Dit vertaalde zich in gedetailleerde beschrijvingen van concrete levenservaringen en betekenissen en sociale regels binnen deze cultuur (Hammersley & Atkinson, 1995, 6-10).

In zijn boek ‘Outsiders’ voegt Becker (1985, 195) hieraan toe dat het niet mogelijk is om tegelijkertijd op ‘beide terreinen’ te werken. Als de onderzoeker afwijkende situaties en processen wil begrijpen dan kan dit enkel maar door de visie van één van de twee groepen te beschrijven en dit te confronteren met de visie van de andere groep.

Vervolgens werd de **positie van de onderzoeker** zelf aan kritische reflectie onderworpen. Binnen de sociale wetenschappen was het vooral het artikel van Becker ‘*Whose side are we on?*’ (1967), dat de kat de bel aanbond. Dit artikel werd algemeen geïnterpreteerd als een pleidooi voor ‘partisan research’ of er werd op zijn minst aangenomen dat Becker suggereerde dat sociaal wetenschappelijk onderzoek onmogelijk objectief kon zijn. Sociologen waren automatisch partijdig en zij zouden dat ook uitdrukkelijk zo moeten stellen. Hammersley (2001, 91-92) stelt dat men de tekst op twee manieren kan lezen: als een pleidooi voor partijdig en radicaal onderzoek of als een pleidooi voor meer waardenneutraliteit of objectiviteit.

In het artikel van Kaplan en Verbraeck (2001) wordt de recente geschiedenis van de **drugetnografie in Nederland** van de laatste 20 jaar kritisch doorgelicht. Ze onderscheiden daarbij drie generaties van Nederlandse drugetnografen op basis van het gebruik van kwalitatieve (veldnotities in het bijzonder) en kwantitatieve methoden bij het sociaal wetenschappelijk onderzoek naar druggebruik in Nederland. Zij vragen zich af waar de **veldnotities** naartoe zijn en stellen vast dat er daarbij iets essentieels verloren gaat, namelijk dat door enkel terug te vallen op statistieken, de verschillende manieren waarop druggebruikers omgaan met de dagelijkse levensomstandigheden om tegemoet te komen aan hun noden nooit te voorschijn zullen komen. Of anders gezegd: etnografie kan bepaalde politiek-relevante gegevens en analyses verschaffen die andere methoden niet kunnen verschaffen.

De eerste generatie drugetnografen situeert zich in het midden van de jaren zeventig tot aan de tweede helft van de jaren tachtig. Veldnotities speelden een vooraanstaande rol in het onderzoeksproces. De belangrijkste verklaring hiervoor was dat het beleid nood had aan rechtstreekse informatie van druggebruikers zelf opdat het drugsbeleid uitgestippeld zou kunnen worden. Etnografische studies inspireerden Nederlandse beleidsmakers om een harm-reduction benadering uit te werken.

De tweede generatie situeert zich in de tweede helft van de jaren '80 tot de jaren '90. Deze generatie creëerde een gelijkwaardige partnerschap tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek om op deze manier bij te dragen tot de consolidatie van het Nederlands harm-reduction beleid. Aangezien harm-reduction zich uitgebouwd had, was er een minder dringende behoefte aan rechtstreekse informatie van druggebruikers zelf.

De derde generatie situeert zich in de jaren '90. Zij lieten etnografie voor wat het was doordat het beleid meer en meer belangstelling toonde voor de **openbare overlast** die druggebruikers veroorzaakten dan voor hun noden en behoeften. Twee ontwikkelingen lagen aan de basis van deze verschuiving, namelijk de aanhoudende kritiek op het Nederlands drugbeleid vooral van Frankrijk en de Verenigde Staten en een politieschandaal dat beleidsmakers dwong tot het denken in meer repressieve termen (onder meer m.b.t. sociale overlast). Op methodologisch vlak verschoof de aandacht naar vragenlijsten en levensverhalen ten nadele van de analyse van veldnotities die herleid werden tot een middel om kwantitatieve bevindingen te checken. De huidige rol van etnografie wordt beschouwd als louter aanvullend ten aanzien van kwantitatief onderzoek in plaats van haar te beschouwen als cruciaal voor het ontdekken van sociale processen zoals marginalisering door voortdurend cases te vergelijken.

Kaplan en Verbrack eindigen hun tekst met een aantal aanbevelingen en tegelijkertijd met een aantal waarschuwingen. *“De verschuivingen in wetenschappelijke praktijk hebben meer te maken met bredere politieke realiteiten dan met de professionele principes van de etnografen zelf. Deze nieuwe politieke realiteiten hebben er in ieder geval voor gezorgd dat etnografen hun onderzoeksstijl veranderd hebben van geëngageerde actie-onderzoek stijl naar een afstandelijker monitoring-onderzoeksstijl”. “Van etnografen, gesubsidieerd door beleidsmakers, wordt meer en meer verwacht dat ze op steeds kortere tijd gegevens verzamelen, analyseren en rapporteren”.* Etnografen kunnen er dan wel in slagen uitgebreide veldnotities te schrijven maar de tijd ontbreekt hen veelal om te komen tot een grondige analyse en rapportage. Bijgevolg, *“tijdsdruk leidt tot fouten in veralgemening en interpretatie van zowel kwantitatieve als kwalitatieve resultaten, waardoor de bijdrage van de etnografie verder ondermijnd wordt”.*

3.3.3.2 Antwerpen

We startten midden oktober 2002 en eindigden eind juni 2003 waarbij we gedurende 10 maanden minimaal 4 dagen per week participerende observaties verrichtten op en rond het De Coninckplein. De participerende observaties hadden vooral **overdag** plaats of tot in de vroege avond, inclusief enkele late vrijdagavonden. Slechts heel uitzonderlijk waren we werkzaam in het weekend. We kwamen tot de vaststelling dat we slechts in beperkte mate aanwezig waren op andere pleinen of aanpalende straten. De symbolische driehoek, aanvankelijk verwijzend naar het de Coninckplein-Sint-Jansplein-Stuyvenbergplein, werd tijdens het veldwerk al vlug herleid tot het driehoekig podium op het **De Coninckplein zelf** en een paar aanpalende straten. De druggebruikers met wie we veelvuldig in contact kwamen, vertoefden overdag hoofdzakelijk in het B.A.D., in een paar cafés op het plein, in de omgeving van de ingang van het Medisch Sociaal Opvangcentrum of op het driehoekig podium zelf. Slechts enkele malen verrichtten we observaties op het Sint-Jansplein omdat men ons meevroeg. We legden ook huisbezoeken af op uitnodiging van de respondenten maar deze bevonden zich in de rand van de stad Antwerpen.

Deze **terreinafbakening**, zoals die gegroeid was uit de praktijk zelf, had gevolgen voor onze **perceptie** en met dit gegeven moet men rekening houden bij het lezen van de overige delen van het etnografisch onderzoek. Als we refereren naar het De Coninckplein verwijzen we impliciet naar het pleintje zelf, naar de eerste 50 meter van de Van Arteveldestraat waar het Medisch Sociaal Opvangcentrum gevestigd is en het eerste gedeelte van de Pijlstraat waar het ontmoetingslokaal van en voor Antwerpse druggebruikers, het B.A.D., gelegen is. Al wat daar buiten lag, werd al vlug aangevoeld als de ‘omgeving van het De Coninckplein’ zoals de Van Straelenstraat en de Osystraat (beter gekend als de straat waar de straatprostituees werkzaam zijn), de Van Wezenbekerstraat (‘de chinese straat’), de Van Schoonhovestraat (beter gekend in de volksmond als de ‘rue vaseline’, de straat met homobars), de

Muizenstraat (de straat met Afrikaanse winkeltjes), de Rotterdamstraat (die het De Coninckplein verbindt met het Sint-Jansplein), de Lange Beeldekenstraat (waar zich de kapel bevindt) en de 'hoerenblok' (de achterkant van de Dambruggestraat). De perceptie van het plein en haar omgeving door de betrokkenen, zijnde 'buurtbewoners', zijnde 'gebruikers' van het plein en haar voorzieningen, was dus eveneens een gegeven waar we rekening mee moesten houden. Deze 'percepties' konden nogal uiteenlopend zijn en veel hangt af van hoe ruim of hoe beperkt men een 'buurt' of 'omgeving' beschouwde en welke fenomenen men daarbinnen relevant achtte:

“Voor mij is dat een stuk van de buurt, dat maakt één geheel uit. Bij ons in de straat spreken de mensen nog altijd van het De Coninckplein alsof het mijlenver is en alsof het niet naast hun straat ligt. En wat op het De Coninckplein gebeurt, daar heb je als het ware eigenlijk geen zaken mee, maar dan spreek ik van de Van Straelenstraat, Rotterdamstraat, de Osystraat, waar dat de herenhuizen liggen hé.”

We bereikten de druggebruikers op een **beperkt aantal plaatsen**, namelijk in het 'B.A.D.', in het 'Afrikaans café' of in de omgeving ervan. Vooral het B.A.D. speelde een belangrijke rol in het ontmoeten van druggebruikers op en rond het plein.

Het **B.A.D.** staat voor '**Belangengroep Antwerpse Druggebruikers**' en heeft een ontmoetingslokaal gelegen in de Pijlsstraat, een korte verbindingsstraat tussen het 'De Coninckplein' en het 'Atheneum'. Aanvankelijk hadden we informele gesprekken met mensen die een of andere rol vervulden in het B.A.D. en naarmate we meer en meer informele gesprekken voerden, onderscheidde we verschillende groepen. Niet alleen druggebruikers maken gebruik van het ontmoetingslokaal. Het lokaal wordt ook gebruikt door sommigen met heel weinig financiële middelen, maar die zich niet beschouwen als druggebruiker. Het gaat hierbij om buurtbewoners (sommige daarvan zitten in de raad van beheer en vervullen een functie binnen het B.A.D.), om 'kansarmen' die daarnaast gebruik maken van sociale restaurants en sociale voorzieningen voor 'de vierde wereld'. Anderen zijn regelmatig aanwezig omdat "*het bier goedkoop*" is, omdat het nog "*een volks karakter heeft met hevige luidruchtige en vooral komische discussies*", omdat ze gebruikers kennen of gekend hebben en tot slot bezoeken familieleden van druggebruikers en B.A.D.-leden soms het lokaal. Slechts een heel beperkt aantal hulpverleners is op regelmatige tijdstippen aanwezig in het B.A.D., zoals hulpverleners van het nachtasiel 'De Biekorf', van het inloophuis 'De Vaart', van de spuitenuitverdeling en van het Medisch Sociaal Opvangcentrum.

Het B.A.D. speelde ook een belangrijke rol bij het bereiken van een aantal 'Belgische respondenten'. Op aanraden van één van de aanvankelijke oprichters van het B.A.D. werd een open interview afgenomen met de woordvoerder van de bewonersgroep 'Richardstraat en omgeving' en werd informeel contact onderhouden. In het inlooplek van het B.A.D. werd ook contact gelegd met een buurtbewoonster van de Van Straelenstraat, waar de straatprostituees werkzaam zijn. We ontmoetten elkaar regelmatig op straat en in het B.A.D. en er werd eveneens een open interview afgenomen.

Daarnaast vergemakkelijkte onze intensieve aanwezigheid in het inlooplek van het B.A.D. het contact met de druggebruikers in het 'Afrikaans café'. Het **Afrikaans café** is gelegen op de hoek van de Van Arteveldestraat en de Pijlstraat en rechttegenover het Medisch Sociaal Opvangcentrum en de apotheker. Het geeft een bijna panoramisch uitzicht op hetgeen er op het plein allemaal gebeurt en reeds van bij de eerste bezoeken was het duidelijk dat bovendien veel druggebruikers dit café 'gebruiken' net zoals mensen van verschillende (vooral Afrikaanse) nationaliteiten. Het is een heel bijzonder café met een bijzondere sfeer. De Afrikaanse cafébazin kent iedereen in het café bij naam en zij is het centrale aanspreekpunt. Druggebruikers noemen haar ook wel eens "*de mama van het plein*" en hebben veel respect voor haar of beter gezegd, zij dwingt het in ieder geval af. Het is eigenlijk een duur café in vergelijking met het B.A.D. maar ook in vergelijking met de overige cafés op het plein. De cafébazin zelf verantwoordt deze prijsverschillen door te zeggen dat "*men niet hoeft naar haar café te komen, dat er nog andere goedkopere cafés zijn op en rond het plein maar dat zij wel het enige café is waar men veel mag*". De overige 'Belgische cafés' op het plein zijn daar ook niet rouwig om want daardoor "*zitten die junks aan de andere kant van het plein*" en blijven ze dus uit hun cafés weg. Drugs dealen en drugs gebruiken is niet toegelaten maar iedereen kan "*er aan zijn trekken*" komen. Venters en leunders mogen hun koopwaar in het café aanprijzen, zoals lederen vesten, armbanden, schoenen, kousen, jeansbroeken, teddybeertjes, gekopieerde CDs, enz. op voorwaarde dat er soms een drankje wordt

geconsumeerd. Druggebruikers zijn soms op hun ‘luidruchtige’ manier aanwezig zonder dat ze daarbij de deur gewezen worden, geneesmiddelen worden open en bloot op tafel geruild, “*drughoertjes*” zijn aanwezig, deals worden binnen afgesproken, sommigen mogen op de poef drinken, enz.. Aggressie of ruzies met de Afrikaanse of andere klanten wordt aangepakt door de Afrikaanse klanten zelf. Bepaalde druggebruikers worden bewust of onbewust door de cafébazin verantwoordelijk gesteld voor ‘hun eigen groep’ (en dus voor het café). Het feit dat het nog het enige café is op het plein waar ze nog vrijuit mogen komen is natuurlijk een belangrijk drukkingsmiddel. Het café verschaft klanten een gevoel van aanvaarding en als er bijvoorbeeld ‘African stew’ klaargemaakt wordt of als er iets gevierd wordt, mag iedereen die op dat moment aanwezig is gratis mee-eten. Het belang van het B.A.D. bestond erin dat naarmate we intensiever aanwezig waren in het B.A.D. (en op het plein) hoe gemakkelijker het voor gebruikers werd ons aan te spreken in het café aangezien de onderzoeker “*ook iemand was die veel in het B.A.D. zat*”.

In het café heb je tot slot nog een aantal gebruikers die helemaal geen banden meer hebben met het B.A.D. maar die deze groep druggebruikers kennen, ofwel van een vroeger verleden (Statiestraat, Stadswaag, Groenplaats, enz.) ofwel via de bestaande hulpverlening ofwel via de ‘straat’. In ieder geval, alle druggebruikers die we ontmoet hebben kenden het B.A.D. en we hebben niemand op het plein ontmoet die nog nooit in het B.A.D. binnengeweesd was.

Algemeen gesteld hadden we contact met een **dertigtal druggebruikers** op en rond het plein, gaande van intensieve contacten tot oppervlakkige **contacten**. We bereikten vooral “*de anciens*”, zijnde de iets oudere ‘Belgische’ gebruikers waarvan de **leeftijd** grosso modo varieert tussen 25 en 45 jaar met een rijke ervaring in de ‘drugscene’ van Antwerpen. We hadden slechts vluchtige contacten met een paar allochtone druggebruikers. Alle bereikte druggebruikers zitten in een methadonprogramma en/of maken gebruik van het overige hulpverleningsaanbod van het **Medisch Sociaal Opvangcentrum** of van de Sleutel. Met uitzondering van één persoon die enkel ‘Lexotan’ en ‘Valium’ gebruikt, gebruiken alle bereikte druggebruikers verschillende **middelen**. We kenden geen enkele ‘heroïnomaan’, dit wil zeggen een druggebruiker die enkel heroïne gebruikt (al of niet in combinatie met geneesmiddelen). Als er al heroïne gebruikt werd was dit bijna altijd in combinatie met cocaïne (‘snowball’) en/of speed. De overgrote meerderheid is doorheen de tijd overgeschakeld van heroïne naar **cocaïne**, die ofwel ‘gebased’ (inhaleren via een pijp) ofwel geïnjecteerd wordt.

Gedurende de participerende observaties hebben we **nooit** gezien dat er **openlijk** geïnjecteerd of ‘gebased’ werd op het plein, in cafés of in het B.A.D.. Dit kan niet gezegd worden van het gebruik van **geneesmiddelen** zoals Lexotans, Valiums, ‘Roches’, enz. Dagelijks werden we geconfronteerd met het verhandelen en het gebruiken van geneesmiddelen, bijna altijd in combinatie met **alcohol** en vaak faciliteerde het overmatig gebruik van deze beide middelen luidruchtige discussies.

We bereikten relatief veel **druggebruiksters** waarvan een aanzienlijk deel ‘bijverdiende’ als prostituee of op zijn minst in het verleden gewerkt heeft als prostituee. Een minderheid doet dagelijks de straat of “*werkt dagelijks onder de bomen*”. Men werkt veeleer met vaste klanten die hen opbelden via de GSM waarna er afgesproken wordt in een café of op straat.

De bereikte druggebruikers, zowel mannen als vrouwen, hebben geen vaste **relatie** met uitzondering van één koppel dat al twintig jaar samen is. Vaak zijn er losse, tijdelijke relaties. De meeste zijn ooit getrouwd of samenwonend geweest maar zijn ondertussen gescheiden of hebben hun partner verloren. De overgrote meerderheid van de druggebruikers heeft geen (vast) **werk**. Slechts enkelen slagen erin tijdelijk werk te vinden maar de meeste zijn afhankelijk van een vervangingsinkomen, hoofdzakelijk van een levensminimum of van een invaliditeitsuitkering. De meerderheid is eveneens in contact gekomen met het **gerecht** en heeft reeds voor korte of lange tijd in de gevangenis verbleven. Dit heeft niet altijd te maken met zuivere drugsdelicten maar slagen en verwondingen, schuldig verzuim en diefstallen komen veel ter sprake. Dit heeft tot gevolg dat de meeste nog altijd rekening moeten houden met hun probatievoorwaarden of met andere voorwaarden opgelegd door het gerecht.

We bereikten niet alleen druggebruikers maar ook **andere ‘gebruikers’ van het plein**. We vertoefden bijna dagelijks in het Afrikaans café. De contacten met de **Afrikaanse** klanten waren eerder oppervlakkig, met uitzondering van de cafébazin. De klanten van het café associeerden ons veelal met

de “*junkietafel*” in het café. De Afrikaanse cafébazin daarentegen was op de hoogte van de functie van de onderzoeker en sprak hem regelmatig aan als er bepaalde zaken zich voorgedaan hadden in haar café of op het plein. Het was tevens moeilijk individuele gesprekken te voeren over het overlastthema aangezien het binnen de korstste keren een geanimeerde groepsdiscussie werd met alle aanwezige Afrikaanse klanten in het café. Bijgevolg kozen we er voor om eveneens informatie te verzamelen via open interviews met twee Afrikaanse opbouwwerkers van het ‘project nieuwkomers’. De ene opbouwwerker was van Nigeriaanse afkomst en was betrokken bij de coördinatie van het festival ‘Muziek in de Wijk’ op het De Coninckplein. De andere was van Congolese afkomst en had samen met zijn broer een café-vzw opgericht in de Dambruggestraat waar tal van activiteiten voor de buurt georganiseerd werden. Beide hadden goede contacten met het ‘Afrikaans Platform’.¹³

We ontwikkelden relatief weinig werkrelaties met ‘**buurtbewoners**’ of beter gezegd met ‘Belgische niet-druggebruikende gebruikers van het plein’, met uitzondering van de twee hierboven genoemde Belgische respondenten. De plaatsen waar we regelmatig contact hadden met druggebruikers waren immers plaatsen waar Belgische buurtbewoners helemaal niet kwamen. Om deze reden bezochten we minimaal twee maal per week het café op de hoek van de Van Schoonhovestraat en de Lange Beeldekenstraat. Dit café is één van de Belgische cafés die het langst op het plein is en de eigenares zelf houdt het café al 15 jaar open. Met de cafébazin werden twee open interviews afgenomen en tijdens het cafébezoek werd regelmatig gesproken over het reilen en zeilen op het plein.

3.3.3.3 Charleroi

L'observation participante ne se décline pas en une série de règles de travail fixes à suivre sur le terrain de recherche. Mis à part le fait de travailler dans le long terme et de tenter de pénétrer au plus profond du quotidien de la population choisie, cette méthode prend en effet des pratiques parfois bien différentes suivant le terrain étudié. A Charleroi, ce sont tour à tour les **asbl** (Association sans but lucratif), les **cafés**, mais aussi les **rues** du centre-ville qui ont été utilisés comme autant de **lieux de rencontres**. Dans ces lieux, de longues heures passées avec les usagers de drogues, de nombreuses discussions informelles en groupe ou des rencontres plus personnelles nous ont permis de **découvrir leur quotidien**.

Certains usagers de drogues ont été rencontrés dès le mois de septembre, à l'occasion de visites ponctuelles. Ces premières visites, qui avaient lieu en **journée**, ont été l'occasion de s'imprégner du terrain d'enquête et de se faire connaître de certains travailleurs sociaux en leur expliquant le sujet de la recherche et en réfléchissant avec eux sur la manière dont celle-ci pouvait ou non s'articuler avec leur travail. Jusqu'à la mi-octobre, les visites ont donc été ponctuelles et diversifiées. Vers la fin du mois d'octobre, elles se sont intensifiées. Leur fréquence était d'environ 4 fois par semaine, un rythme qui allait durer jusqu'à la fin de la période du travail de terrain. Au début, les ‘passeurs’, à savoir des travailleurs sociaux ou des individus qui connaissaient bien la ville et avaient notamment des contacts avec des usagers de drogues, ont été d'une grande aide, permettant à la fois de découvrir la ville et de permettre les premiers contacts avec les usagers de drogues. Après les premières journées, les lieux d'enquête ont été investis personnellement. Les **horaires** étaient **variables** bien que durant les deux premiers mois, les visites aient essentiellement eu lieu durant la journée. Au cours du temps, certaines **soirées** ont également été l'occasion de rencontres (jusqu'aux environ de 21h30, 22h). A vrai dire, ni le déroulement de la journée ni les horaires n'étaient fixes, ils dépendaient autant de la présence des usagers de drogues en rue que de l'horaire des asbl par exemple.

A une exception près, l'enquête a toujours eu lieu durant les jours de travail, exception faite de la période de Noël où les congés ont été l'occasion de s'investir dans la préparation d'un dîner de Noël organisé par plusieurs services de proximité et notamment destiné aux usagers de drogues. Ces quelques jours ont également été l'occasion de découvrir la ville d'une autre manière et de ‘prendre l'ambiance’ qui régnait parmi les usagers de drogues durant cette période de fête.

¹³ Het ‘Afrikaans Platform’ vertegenwoordigt alle Afrikaanse gemeenschappen in Vlaanderen maar vooral in Antwerpen en treedt vaak op als gesprekspartner bij overleg met de Antwerpse stedelijke overheid.

Afin de **croiser les regards** sur les propos des usagers de drogues, un **groupe de travail pluridisciplinaire** nous a également ouvert leur porte. Une fois par mois, nous nous réunissions à Charleroi afin de discuter du matériel d'enquête avec des chercheurs en sciences sociales et des professionnels travaillant dans le champ des drogues. Les différents regards et les questionnements qui émergeaient de ces réunions ont été particulièrement éclairants.¹⁴

Ce travail de terrain a permis la rencontre d'une **cinquantaine d'usagers de drogues**, majoritairement des hommes. Certains ont plus été des visages croisés furtivement, d'autres faisaient partie des personnes avec lesquelles des discussions avaient occasionnellement lieu. Enfin, environ dix usagers de drogues sont, quant à eux, devenus des **interlocuteurs** fréquents. Au cours du temps, ils se sont avérés être de véritables appuis dans le travail d'enquête.

Ces nombreux contacts n'ont toutefois permis que de rencontrer un certain ensemble de personnes. L'ethnographie ne prétend pas à l'exhaustivité, ce n'est pas son but. **Les usagers de drogues ne forment pas une population homogène**, comme tout autre population d'ailleurs. Elle comprend des hommes et des femmes, des jeunes et des moins jeunes, des personnes dotées d'importantes ressources financières, d'autres dormant presque à la rue, etc.. On y rencontre aussi des gens ayant commencé à consommer pour de multiples raisons, des gens dont le rapport aux drogues et le mode de consommation sont différents, Les différences de 'profils' sont multiples et impossibles à énumérer toutes ici. Les personnes rencontrées au cours de l'année ne représentent donc qu'une partie de ce que l'on entend par 'usagers de drogues'. Pour cette raison, il est difficile de décrire cette population avec précision. La difficulté est agrandie par le fait que les usagers de drogues sont toujours en mouvement. Certains passent leur journée dans les asbl ou en rue mais d'autres ne font qu'y passer. Certains travaillent, d'autres non. Mais surtout, beaucoup d'usagers de drogues disparaissent de temps à autre sans laisser de traces: entrée en centre de cure, 'mise au vert' chez des amis ou la famille, déménagement, incarcération, décès aussi, d'overdose dit-on souvent, de suicide dit-on parfois mais il reste souvent bien difficile de connaître la cause exacte.

D'une manière générale, on peut néanmoins dire que la majorité des usagers de drogues rencontrés cette année sont des **hommes âgés d'environ 25 à 40 ans**. Avec les **femmes**, les rencontres ont été moins fréquentes et se sont passées de manière différente, souvent à l'occasion de rencontres plus personnelles. Ces rencontres leur permettaient d'aborder des sujets plus intimes et/ou qu'elles ne désiraient pas exprimer devant les autres: soucis affectifs, solitude, maltraitance physique et/ou sexuelle,

Toutes ces personnes consomment des **produits illicites**. Si elles consomment peu ou pas de drogues de synthèse, elles sont bien souvent sous traitement **méthadone** et font usage de différents produits: cocaïne, héroïne, cannabis, shit. La consommation d'**alcool** et de **médicaments** est également très fréquente (Lexotan, Diazépan, Xanax, etc.). Si certains optent pour un ou plusieurs de ces produits, d'autres les **cumulent** quotidiennement. Parmi les usagers de drogues, notons que certains estiment avoir un **usage contrôlé** de ces produits.

Beaucoup d'usagers de drogues ont fait un ou plusieurs séjours dans des centres de cure ou des communautés thérapeutiques et presque tous **fréquentent les services de proximité** de la ville, occasionnellement ou quotidiennement. Enfin, une grande majorité est déjà passée par les établissements pénitentiaires. Certains y ont d'ailleurs fait plusieurs aller et retour, cumulant ainsi parfois de nombreuses années de prison si l'on additionne au cours du temps les nombreuses peines de courte durée.

Enfin, on peut ajouter que la grande majorité des personnes rencontrées possède un **logement**. Quant à ceux qui n'en possèdent pas, ils passent néanmoins rarement la nuit dehors: abri de nuit, squat,

¹⁴ Nous tenons tout particulièrement à remercier ici les participants à ces réunions: Marie-Paule Giot (Coordinatrice du Service Toxicomanies du Centre de santé mentale du CPAS de Charleroi) John Vervecken (Thérapeute à Transition, centre de court séjour pour usagers de drogues), Eric Mathy (Psychiatre, directeur du Centre de santé mentale du CPAS de Charleroi), le Prof. Pierre-Joseph Laurent (Anthropologue à l'UCL et promoteur du volet ethnographique de la recherche pour l'UCL), Pascale Jamouille (Anthropologue à l'UCL et au Centre de santé mentale du CPAS de Charleroi), Jacinthe Mazzocchetti (Anthropologue à l'UCL) ainsi que le Prof. Dan Kaminski (Criminologue à l'UCL).

appartement de connaissances sont autant d'options possibles. Concernant leurs **ressources** financières, elles proviennent majoritairement d'**allocations** (chômage, mutuelle, CPAS). Toutes ces personnes ont cependant connu des **périodes de travail légal** - essentiellement dans le travail ouvrier - et ce, parfois même pendant des périodes de consommation active. Enfin, nous pouvons encore ajouter que nous avons affaire à une population **célibataire**, avec ou sans compagnon mais que beaucoup d'usagers de drogues sont parents d'un enfant dont la garde a souvent été confiée à un autre membre de la famille ou à l'ancien(ne) ami(e).

4 Het begrip (drug)overlast in (inter)nationaal onderzoek

4.1 Inleiding

De zoektocht naar het begrip (drug)overlast binnen de Belgische onderzoeksliteratuur leverde enkele kleinschalige onderzoeken op. De mosterd hiervoor werd voornamelijk gehaald in Nederland, waar reeds heel wat onderzoek werd en wordt verricht naar dit fenomeen. Vooreerst gaat onze aandacht uit naar het gebruik van het begrip (drug)overlast in een Europese context en worden enkele relevante Europese onderzoeken toegelicht. Vervolgens staan we stil bij de conceptualisering van het begrip in de Nederlandse onderzoeksliteratuur om tenslotte '(drug)overlast' in de Belgische onderzoeksliteratuur te situeren.

4.2 Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Europese bronnen

Eén van de strategische doelstellingen van het **EU-Drugs-Actieplan** (2000-2004, Cordrogue 64 - Rev3 3/12/99) is het substantieel verminderen van het aantal druggerelateerde misdrijven. Het EMCDDA diende in dit kader indicatoren te ontwikkelen om druggerelateerde criminaliteit te operationaliseren. In het jaarrapport van het **Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugsverslaving** (2003, 43) over de stand van de drugproblematiek wordt aangegeven dat een aantal lidstaten via wettelijke voorzieningen de maatschappelijke gevolgen van druggebruik trachten te minimaliseren door strenger te controleren op overlastsituaties en op verstoringen van de openbare orde.

Blom & Khan (1998, 203-225) stelden op basis van een documentscreening tot 1998 vast dat het onderwerp (drug)overlast in verschillende conventies, strategieën en actieplannen van de **VN** en de **EU**, ofwel niet ofwel op een onrechtstreekse manier werd behandeld. De auteurs wezen er in dit verband op dat (drug)overlast een typisch lokaal fenomeen is.

In 1996 verscheen het rapport '**Urban districts and drug scenes**' die de (drug)overlast in zes **Europese 'open drugscenes'** in kaart bracht (Renn & Lange, 1996). 'Open' verwees onder meer naar de zichtbaarheid van openlijk dealen en gebruiken van drugs en naar rondhangende druggebruikers. Het bestaan van een 'drugscene' werd geoperationaliseerd aan de hand van de (zichtbare) indicatoren: zwerfspuiten, openlijk druggebruik, openlijk dealen, rondhangende groepen druggebruikers al of niet in portieken en gangen, binnendringen van de private sfeer, bedelende druggebruikers en het aanbieden van drugs aan voorbijgangers. (Drug)Overlast werd gemeten in termen van hinderlijke incidenten met druggebruikers en werd bevestigd door politierapporten. Zowel bewoners, handelaars, politieagenten als 'drugverslaafden i.e. gebruikers van hard drugs' werden geïnterviewd met een gestandaardiseerde procedure. Bewoners en handelaars werden hoofdzakelijk gevraagd of zij de drugscene en andere deviante groepen (straatprostitutees, zwervers) opmerken en of zij dit aanvoelen als overlast. Er werd ook nagegaan welke persoonlijke factoren de mate van overlast beïnvloeden.

Het onderzoek van **Korf, Bless en Nottelman** (1998) is gelijkaardig aan dat van Renn en Lange (1996) met dit verschil dat men zich niet beperkte tot inwoners van ‘drugbuurten’ uit elf Europese steden maar dat men eveneens mensen bevroeg, die over de hele stad wonen. Men maakte hierbij gebruik van een bevolkingssurvey en van interviews met beleidsmakers en lokale experts. Overlast werd geoperationaliseerd als: confrontatie met druggebruikers in de buurt, openlijk dealen, openlijk gebruiken, zwerfspuiten en rondhangende druggebruikers. Eén van de belangrijkste vragen die werd gesteld, was: *‘Zijn de voorkeuren die worden geuit door de bevolking met betrekking tot het drugbeleid vooral geregeerd door de mate van hun blootstelling aan druggebruik en drugdealing, en door de mate dat dit hen stoort of hindert? (perceptie) Of zijn deze beleidsvoorkeuren meer bepaald door hun eigen algemene karakteristieken, hun meningen over drugs en drugverslaafden of hun eigen ervaringen met drugs? (participatie)’*

4.3 Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Nederlands onderzoek

Tot de jaren ‘90 voerde Nederland een pragmatisch drugbeleid waarbij ‘harmreduction’, het beperken van risico’s van druggebruik voor de gebruiker zelf, diens directe omgeving en voor de maatschappij als geheel, centraal stond. Nadien richtte men eveneens de **aandacht op het terugdringen van druggerelateerde overlast** (Kaplan & Verbraeck, 2001). De toename van de druggerelateerde overlast werd onder meer geweten aan het niet adequaat bereiken van specifieke groepen druggebruikers (Wits, Biesma, Garretsen & Bieleman, 1999, 1-6). Verder werd geconstateerd dat een **afname van de tolerantie** deze evolutie (Snippe & Bieleman, 1999, 1-9) begeleidde. Discussies over druggebruik en overlast werden steeds meer discussies over (drug)overlast.

Een aantal Nederlandse onderzoeken speelde een gewichtige rol in de conceptualisering van het begrip (drug)overlast.

In het eindrapport van het Rotterdamse **Drug Related Crime-project** (1990) ruimde ‘druggerelateerde criminaliteit’ de baan voor ‘drugoverlast’. Men onderscheidde **drie overlastvormen op basis van hun ‘objectiveerbaarheid’**: criminele overlast, openbare orde overlast en audiovisuele overlast (Snippe & Bieleman, 1999, 9-19). Het ‘Draaiboek Overlast’ (Bossaert, 2002) van de Vlaamse Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen zal deze indeling overnemen.

- **Druggerelateerde criminaliteit of criminele overlast** is de meest objectiveerbare overlastvorm en bestaat uit verwervingsdelicten, consensuele drugdelicten en expressieve delicten.
 - Verwervingsdelicten zijn vermogensmisdrijven (zoals inbraak, diefstal, overval) die worden gepleegd om te kunnen voldoen aan de drugbehoefte. Druggerelateerde criminaliteit omvat voornamelijk verwervingscriminaliteit (Pernanen, Cousineau, Brochu & Sun, 2002, 15-16).
 - Consensuele drugdelicten zijn voornamelijk slachtofferloze delicten, doch met een ingrijpende invloed op de lokale leefgemeenschap en op het subjectief onveiligheidsbeleven. Deze delicten (dealen, koerieren, aanzetten tot en andere aanverwante activiteiten die tot doel hebben kopers en verkopers samen te brengen) hebben gemeen dat ze een inbreuk vormen op de drugwetgeving en op internationale verdragen die de basis vormen van de nationale drugwetgeving.
 - Expressieve delicten worden gepleegd onder invloed van zowel legale als illegale drugs. Belangrijke voorbeelden zijn geweldsmisdrijven en verkeerscriminaliteit (Leuw, 1999b).
- **Openbare orde overlast** is minder objectiveerbaar maar nog enigszins juridisch omschrijfbaar. Het gaat om de annexatie van de openbare ruimte, wegwerpen van spuiten, vechtpartijen, ruzies, enz.. Het is hierbij moeilijk om druggerelateerde overlast te scheiden van andere vormen van overlast.

- **Audiovisuele overlast** is de meest subjectieve vorm en omvat waarnemingen van normafwijkend gedrag die gevoelens van onveiligheid kunnen oproepen. De meest voor de hand liggende voorbeelden zijn verloederde gebruikers, onaangepast gedrag en vervuiling van de buurt. Het meer of minder aanvoelen van deze overlastvorm heeft vooral te maken met persoonlijke socioculturele en economische factoren en de setting waarin deze overlast zich voordoet.

Het rapport legt de nadruk op het feit dat **overlast** en de **gevolgen van overlast** twee verschillende dimensies zijn van hetzelfde probleem. Er worden **vier soorten gevolgen van overlast** onderscheiden: slachtofferschap van misdrijven, economische schade (zowel direct als indirect), aantasting van de leefbaarheid van de omgeving (door algemene verloedering) en het ontstaan van onveiligheidsgevoelens.

In 1993 publiceerde het **Instituut voor Verslavingsonderzoek (IVO)** een onderzoeksrapport dat tot stand kwam op basis van observatiemethoden, gesprekken met bezoekers van ECHO¹⁵, interviews met de beheerder en andere betrokkenen en eerdere studies. We vermelden dit rapport omdat het één van de weinige onderzoeksrapporten is waarbij gebruikers van een dealpand, rechtstreeks bevraagd werden. Het operationaliseren van het begrip ‘druggerelateerde overlast’ was geen expliciete onderzoeksvraag maar de auteurs bespraken wel de rol van continue communicatie bij de beheersing van bepaalde gevolgen van overlast veroorzaakt door visuele en materiële (drug)overlast en kleine verwervingscriminaliteit. De auteurs relativeerden echter het ongebreidelde geloof in de kracht van continue communicatie: *‘Er zullen altijd buurtbewoners zijn die zich blijven storen aan ‘afwijkend’ gedrag, er zullen altijd druggebruikers zijn met wie geen afspraken gemaakt kunnen worden over de plaatsen waar zij geen drugs tot zich zullen nemen, er zullen altijd dealers zijn die zich niet aan de gemaakte afspraken willen houden’* (Blanken & Adriaans, 1993, eigen cursivering).

In 1994 werd in Nederland de **Werkgroep Onderzoek Registratie en Monitoring (WORM)** opgericht in de schoot van de **landelijke Stuurgroep Vermindering Overlast (SVO)**¹⁶ (Snippe & Bieleman, 1999, 1-9). Er werden twee activiteiten gestart om het begrip overlast te operationaliseren.

- Aan het NIAD¹⁷ werd gevraagd een **literatuurstudie ‘Overlast door druggebruik’** (Van Laar & Van Ooyen-Houben, 1995) te verrichten. Het NIAD pleitte voor het onderscheid tussen objectieve en subjectieve overlast.

- **Objectieve overlast** is verifieerbare en in principe voor iedereen geldende, waarneembare overlast. Politiregistraties worden geschikt bevonden voor het meten van objectieve overlast.
- **Subjectieve overlast** bestaat uit ervaringen en gevoelens van onveiligheid en ergernissen ten aanzien van diverse aspecten van druggebruik en drughandel. Een bevolkingsonderzoek wordt geschikt geacht voor het meten van ervaren overlast door buurtbewoners.

De **relatie tussen objectieve en subjectieve overlast** is **complex**. Objectieve overlast leidt niet altijd in dezelfde mate tot subjectieve overlast. Een toename in subjectieve overlast kan leiden tot meer oplettendheid en zo tot minder objectieve overlast.

De literatuurstudie bevestigde het **gebrek aan een eenduidige definitie** en toonde aan dat de **relatie tussen overlast en drugs niet altijd duidelijk is**. Er kan **overlapping optreden tussen drugoverlast en andere overlast**, veroorzaakt door bijvoorbeeld randgroepjongeren en/of dak- en thuislozen. **Overlastvormen kunnen eveneens samenhangen met verschillende soorten druggebruik** (inclusief alcohol) (Garretsen, Blanken, Van Mastrigt. & Van Oers, 1995).

¹⁵ Echo was de naam van een ‘adres’ in de Rotterdamse wijk Spangen waar in samenwerking met diverse instanties een aantal druggebruikers onder strikte voorwaarden hun drugs (voornamelijk heroïne en cocaïne) konden consumeren.

¹⁶ De SVO werd gevormd op initiatief van de Ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Justitie met het doel de overlast op landelijk niveau integraal aan te pakken terwijl de uitvoering van het beleid lokaal zou geschieden.

¹⁷ Nederlands Instituut voor Alcohol en Drugs.

- Aan het **Nederlands Centrum Geestelijke Volksgezondheid** (NcGv) vroeg de WORM een **conceptmapping** (Schouten & Donker, 1995) te starten waarbij ‘overlast’ in kaart kon worden gebracht. Het NcGv onderscheidde 11 clusters (geweld en bedreiging, annexatie van de openbare ruimte, verwervingscriminaliteit, normvervaging en verloedering, asociaal en hinderlijk gedrag, opdringerig verbaal contact, volksgezondheid en hulpverlening, irritant en hinderlijk gedrag, bedreiging van de hoeksteen, olievlekwerking en criminaliteit, kinderen van verslaafden).

De projecten van het NIAD en het NcGv lieten zien dat (drug)overlast in kaart te brengen is, maar dat het **moeilijk is om tot een eenduidige definitie** te komen. Eveneens werd vastgesteld dat overlast vaak **wijkgebonden** is en samen hangt met sociaal-demografische, economische- en leefstijlkenmerken van buurtbewoners.

In 1996 werd de ‘**Monitoring (drug)overlast Nederland**’ opgestart, om de (drug)overlast in verschillende buurten van een groot aantal Nederlandse gemeenten in kaart te brengen. De telefonische bevolkingsenquêtes inventariseerden de door bewoners ervaren openbare orde- en audiovisuele (drug)overlast. Naast het afnemen van de bevolkingsenquête werden bij de politie en de hulpverlening gegevens over geregistreerde druggebruikers en criminaliteit opgevraagd. De openbare orde- en audiovisuele (drug)overlast werden als volgt geoperationaliseerd: straatprostitutie; overlast dealpanden; annexatie openbare ruimte; vervuiling openbare ruimte en overlast coffeeshops. De gevolgen van (drug)overlast werden bepaald aan de hand van vier indicatoren van buurtproblemen: de veiligheidsbeleving in de buurt; de leefbaarheid van de buurt en het slachtofferschap van geweldsdelicten en vermogensdelicten (Snippe, Oldersma & Bieleman, 2000).

Tenslotte bundelen we de relevante onderzoeken naar (drug)overlast in de gemeente Groningen.

- In 1991 werd het rapport ‘**Door regelen in de maat**’ uitgegeven door Intraval. Bieleman & Kroes wilden in de eerste plaats de populatie harddruggebruikers zo goed mogelijk beschrijven door gebruik te maken van snowball sampling en targeted sampling. Het onderzoek wees er op dat de druggebruikers uit verscheidene subgroepen bestaan, die niet allemaal met dezelfde maatregelen gebaat zijn en die niet allemaal overlast veroorzaken.
- In 1995 verscheen het rapport ‘**Op maat regelen**’ omtrent wijkgerichte aanpak drugoverlast in de gemeente Groningen (Intraval, 1995). Naast de druggebruikers werden ook de bewoners betrokken in het onderzoek. De indeling van overlast in criminele-, openbare-orde- en audiovisuele overlast werd gehanteerd.
- In 1997 verscheen het onderzoek ‘**Lastige Maten**’ (De Bie, Maarsingh & Bieleman, 1997) waarbij een kleine harde kern van ‘overlastveroorzakers’ bevraagd werd. De groep bleek samengesteld te zijn uit personen met een meervoudige problematiek. Men onderscheidde vier groepen afhankelijk van de primaire problematiek: alcoholisten- en zwercategorie, de psychische categorie, de problematische (poli)druggebruikers en de drugdealers. Men kenmerkte overlast door samenscholingen, annexatie van de openbare ruimte, druggebruik op straat, ruzies en vechtpartijen en drugdealers.
- In opdracht van de gemeente Groningen voerde Intraval een onderzoek uit naar het verloop van de contacten tussen de overlastveroorzakers en hulpverlening, politie en justitie vanaf begin 1997 tot en met begin 2001 (Snippe, Meijer, De Jong, & Bieleman, 2001). Men maakte daarbij gebruik van registratiegegevens van politie, justitie en hulpverleningsinstanties, van gesprekken met sleutelinformanten en van interviews met de 15 grootste ‘overlastveroorzakers’. Het voorafgaande veldwerk bestond uit het observeren van groepen ‘overlastveroorzakers’ op locaties waar sprake is van overlast, gevolgd door uitgebreide interviews met de ‘overlastveroorzakers’.

4.4 Situering van het begrip (drug)overlast aan de hand van Belgisch onderzoek

Het Belgische drugbeleid evolueerde volgens Todts (1999)¹⁸, de voorbije jaren naar een harm reduction-model, waarbij het in een context van aanvaarding van druggebruik niet onbegrijpelijk was dat sommigen minder discreet omgingen met hun druggebruik. De overlast die zo ontstaat, leidt tot reactie en toenemende repressie. Overlastbestrijding verbetert volgens de auteur niet alleen de levenskwaliteit in de aangetaste buurten, maar beschermt eveneens de verworvenheden van het harm reduction-model.

In deze optiek verschilt Todts van Garretsen (1995) die vreest dat het (Nederlands) drangbeleid, aandacht voor bewonersklachten, overlastbestrijding, enz. niet leiden tot nieuwe activiteiten naast allerlei 'harm reduction' activiteiten, maar in de plaats ervan.

Kaminski¹⁹ (2003, 123-137) bekijkt het begrip '(drug)overlast' eveneens kritisch maar vanuit de mogelijke gevolgen van de implementatie ervan in de praktijk voor druggebruikers. De auteur maakte een analyse van de criminele politiek ten aanzien van druggebruik en had daarbij de indruk dat gedragingen die op zich niet omschreven staan in de strafwet in toenemende mate gecriminaliseerd werden. Wat de gedragingen op zich betreffen, ofwel zijn ze strafrechtelijk gedefinieerd ofwel zijn ze het niet.

Ook Todts (1999) vreest in dit verband dat de strafwet door middel van het concept overlast zich in toenemende mate gaat begeven op het terrein van de volksgezondheid en de sociale voorzieningen waardoor de (drug)hulpverlening in principe herleid zou kunnen worden tot het uitvoeren van een drangbeleid ten aanzien van druggebruikers. Volgens Todts is er nood aan een goede omschrijving van de overlast en van de omgeving waarin die zich voordoet.

In België is het onderzoek rond drugs en criminaliteit in het algemeen en (drug)overlast in het bijzonder **bepikt**. Totnogtoe werd één groot onderzoek uitgevoerd rond druggebruik, kansarmoede en criminaliteit (De Ruyver, Vermeulen, Franck & Van Daele, 1992). Daarnaast werden nog twee studies uitgevoerd in een aantal Europese landen waarbij ook Belgische steden werden onderzocht. De eerste studie (Korf, Bless en Nottelman, 1998) onderzocht de perceptie van de bevolking rond druggerelateerde kleine criminaliteit. De tweede studie (European Forum For Urban Security, 1998) onderzocht de drugscenes in negen Europese steden met specifieke aandacht voor grensoverschrijdende criminaliteit. (Drug)Overlast werd in deze studies zijdelings aangekaart.

In het onderzoek rond grenscriminaliteit in de grensregio Euregio Scheldemond (Vermeulen, Vander Beken, De Ruyver, Van Rymenant, Hamelinck, Carlier, Prince, Siersema, Van Nuffel, Mortier, Muylle & Flaveau, 1995) werd onder meer gepeild naar de beleving van (drug)overlast in die grensregio en hierop voortbouwend, monitorde men in 2001 de grensgerelateerde veiligheid en het veiligheidsbeleven in de regio (Huisman, Schweden, Vermeulen, & Vander Beken, 2002). De grensstreek meende in grotere mate dan de niet-grensstreek (drug)overlast te ervaren en er waren veel minder respondenten uit de grensstreek die geen (drug)overlast ervoeren. Uit de bevraging van de sleutelfiguren bij de politiedienst kwam tevens de relativiteit naar voor van de begrippen overlast en angstgevoel bij de bevolking.

Uit een onderzoek in de Brusselse Noordwijk, bleek dat de bevolking drugs niet als alleenstaande reden opgaf voor overlastproblemen. Ze klaagden eerder over verkeersoverlast, rondhangende jongeren, straatlawaaï, zwerfvuil, verkrotting, hondenpoep, verbale en fysieke agressie en men stelde drugs slechts op de laatste plaats wat de oorzaken betrof (Naegels, 1995).

In 2002 tot slot, verscheen het **draaiboek overlast van de Vlaamse Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen**. Dit draaiboek is het resultaat van een actieplan dat werd uitgetekend, uitgetest en gerealiseerd in de Antwerpse Atheneumbuurt. Het actieplan op zijn beurt was dan weer het resultaat van een inventaris van overlast die werd opgemaakt in de loop van 1999-2000 i.o.v. de VAD, en was mede gebaseerd op de niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling 'druggerelateerde overlast' van Todts (1999).

¹⁸ Auteur van de licentiaatsverhandeling 'druggerelateerde overlast' en gewezen directeur van het centrum voor drughulpverlening Free Clinic te Antwerpen.

¹⁹ Professor aan de School voor Criminologie aan de UCL.

Het draaiboek beschrijft de manier waarop (drug)overlast omgevormd werd tot een containerbegrip. Het draaiboek is een praktische leidraad om de overlastproblematiek ook in andere buurten aan te pakken.

4.5 Besluit

De Europese en nationale onderzoeksliteratuur maken bij hun streven naar een operationalisering van het begrip (drug)overlast, gebruik van **kwantitatieve** en/of **kwalitatieve onderzoeksmethoden** waarbij vooral bewoners, politiemensen, beleidsmakers en sleutelfiguren worden bevraagd. De rechtstreekse bevraging van druggebruikers wordt in mindere mate gehanteerd en louter etnografisch onderzoek onder druggebruikers omtrent de studie van het fenomeen (drug)overlast, troffen we niet aan.

Noch in Nederland, noch in Vlaanderen vinden we een **specifieke definitie van de term (drug)overlast**, ondanks de vaststelling dat de begrippen overlast en drugoverlast steeds vaker gebruikt worden.

Het meeste gehanteerde onderscheid is dit tussen **criminele-, openbare orde- en audiovisuele overlast** op basis van het criterium van objectiveerbaarheid. Er heerst verwarring omtrent het **onderscheid tussen objectieve en subjectieve overlast**. Het subjectieve aspect dat doorgaans aan het ervaren van overlast is verbonden, komt de helderheid niet ten goede.

Ook de **relatie tussen overlast en de gevolgen van overlast is niet eenduidig**.

Bovendien is het **niet altijd eenvoudig om drugoverlast van andere overlast te onderscheiden**. Daar onderzoek over overlast bijna uitsluitend gericht was op wijken met veel druggebruikers, zijn de termen overlast en drugoverlast elkaar in verloop van tijd gaan overlappen.

‘Overlast’ en ‘drugoverlast’ zijn in de loop der jaren **containerbegrippen** geworden waar allerlei fenomenen onder gegroepeerd worden. Steeds meer voorgestelde maatregelen en projecten worden uitgevoerd onder de ‘overlastbestrijdings’-noemer, wat door de ruime interpretatiemogelijkheid van het begrip, ruimte laat voor misbruiken. Decorte (2002) waarschuwt er o.a. voor dat het begrip veeleer verworpen is tot een politiek begrip en niet zozeer een juridisch concept.

Deel II

Onderzoeksluik Sleutelfiguren

Promotor: prof. dr. Brice DE RUYVER

Onderzoeker: Marjan BODEIN

Onderzoeksgroep: Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) (UGent)

1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast

1.1 Inleiding

Deze eerste paragraaf van het onderzoeksluik sleutelfiguren bestaat uit **twee delen**.

In een **eerste deel** geven we de *algemene bevindingen weer omtrent de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast doorheen de verschillende onderzoekslocaties*.

In vier punten wordt de **aard** van het fenomeen (drug)overlast toegelicht, namelijk:

- (Drug)Overlast ↔ Nuisances (associées aux drogues)
- (Drug)Overlastveroorzakers
- (Drug)Overlastvormen
- (Drug)Overlast-(Drug)Criminaliteit

In een vijfde punt staan we stil bij de **omvang** van het fenomeen.

Graag willen we nog de aandacht vestigen op volgende zaken:

- Wanneer cijfergegevens worden voorgesteld, is het niet de bedoeling om representativiteit na te streven, maar wel om de onderzoeksgegevens op een overzichtelijke manier te visualiseren.
- Wanneer we spreken over ‘de sleutelfiguren’, betekent dit, dat de bevindingen gelden voor de drie verschillende actoren, namelijk welzijns-, beleids- en veiligheidsactoren. Wanneer dit niet het geval is, wordt de categorie gespecificeerd.
- Doorheen de eerste paragraaf worden de algemene bevindingen verweven en getoetst aan gegevens uit andere onderzoeken.

In een **tweede deel** geven we de *specifieke onderzoeksbevindingen weer omtrent de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast in de zes onderzoekslocaties*. Hierbij baseren we ons hoofdzakelijk op de gegevens uit de semi-gestructureerde interviews en in mindere mate op bevindingen uit lokaal uitgevoerde onderzoeken.

1.2 Algemene bevindingen doorheen de verschillende onderzoekslocaties

1.2.1 (Drug)Overlast ↔ Nuisances (associées aux drogues)?

Zowel onderzoekslocaties uit het Nederlandstalig als het Franstalig landsgedeelte maken deel uit van het onderzoek. Dit impliceert dat de termen ‘(drug)overlast’ en ‘nuisances (associées aux drogues)’ het begrippenkader vormen, dat wordt gehanteerd binnen deze studie. Hierbij gaan we ervan uit dat deze begrippen, die worden aangewend in allerhande beleidsteksten²⁰, dezelfde lading dekken. Naarmate het terreinwerk vorderde, bleek dit echter niet het geval.

Overlast: *Hinder, schade. - Iemand overlast aandoen, hem kwellen, plagen. (Van Dale Handwoordenboek Hedendaags Nederlands)*

²⁰ Zie onder meer Beleidsnota van de Federale Regering in verband met de Drugproblematiek (2001) en Federaal Veiligheids- en Detentieplan (2000).

Nuisance: *Elément de la vie urbaine ou de l'industrie qui provoque de l'inconfort, de la gêne, du danger. - Les nuisances du trafic des automobiles dans les villes. (Nouveau petit Larousse)*

Toen we in het eerste luik van het interview vroegen om in algemene bewoordingen weer te geven wat onder overlast – druggerelateerde overlast / nuisance – nuisances associées aux drogues werd verstaan, deden enkele sleutelfiguren beroep op de ‘Van Dale’ of ‘Le Larousse’. Een vijftal sleutelfiguren gaf aan dat ze ter voorbereiding van het interview, het woordenboek hadden geraadpleegd.

Uit de definities zoals weergegeven in respectievelijk de ‘Van Dale’ of ‘Le Larousse’ valt een van de verschillen, die werden gemerkt tijdens de bevraging, op.

‘Overlast’ lijkt ruimer dan ‘nuisance’ in die zin dat ‘nuisance’ vaak wordt gerelateerd aan specifieke situaties binnen een stedelijke en/of industriële context. ‘Overlast’ daarentegen wordt meer gelinkt aan een individuele gedraging. Uit de interviews kwam naar voor dat ‘nuisance’ voornamelijk wordt geassocieerd met ongedierte, vliegtuigen, lawaai (te wijten aan industrie of verkeer), zelfs aan radioactief afval. ‘Overlast’ verwijst meer naar allerlei afwijkende gedragingen, vervuiling, sluikstorten, agressie, rondhangen en drugs.

Uit de interviews kwam tevens naar voor dat **het begrip courant wordt gebruikt in het Nederlandstalig landsgedeelte**. Vaak wordt aangegeven dat overlast een **negatieve term** is maar toch lijkt ‘overlast’ meer ingeburgerd te zijn dan ‘nuisance’. Aan ‘nuisance’ wordt door de grote meerderheid van de Franstalige sleutelfiguren een **pejoratieve connotatie** verbonden en men is niet geneigd om het woord in de mond te nemen wanneer het thema ‘drugs’ aan bod komt. In het Nederlandstalig landsgedeelte vormt de combinatie ‘drugs & overlast’ niet echt een onoverkomelijk probleem en bestaat er minder weerstand tegenover.

Als gevolg van de negatieve invulling van het begrip overlast door veel Nederlandstalige sleutelfiguren en door nog meer Franstalige respondenten, staat men er **eerder afkerig tegenover om deze term vaak te gebruiken**. Franstalige sleutelfiguren geven er de voorkeur aan om begrippen zoals ‘gênes’, ‘dérangements’, ‘dégâts’, ‘conséquences négatives’ en ‘inconvéniants’ te associëren aan druggebruik(ers) i.p.v. ‘nuisance’. Nederlandstalige actoren wijzen op het belang van de termen: ‘leefbaarheid’ en ‘welzijn’ m.b.t. druggebruik om zo de negatieve invulling die aanleiding geeft tot een negatief beeld van druggebruikers op een positieve wijze om te buigen. Druggebruikers hebben op zich al een negatief imago, wat zich kan uiten in een vijandige bejegening vanuit de algemene bevolking en overheidsinstanties (Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugsverslaving, 2003, 67).

Die weerstand t.o.v. het begrip overlast komt (zoals verwacht) sterker tot uiting bij de welzijnsactoren dan bij de veiligheidsactoren. De vaststelling dat een verschillende waarde wordt toegekend aan de betekenis van het begrip overlast, kan implicaties hebben naar overleg toe tussen verschillende professionele actoren.

De bevinding dat ‘nuisances associées aux drogues’ negatiever is ingekleurd dan ‘druggerelateerde overlast’ blijkt ook uit de vaststelling dat **verscheidene themagroepen** werden opgestart, die zich focussen op (drug)overlast in het Nederlandstalig landsgedeelte, wat niet het geval is voor het Franstalig landsgedeelte.

Doordat het gebruik van het begrip ‘overlast’ zich als een olievlek uitspreidt over rechtsgebieden (o.a. administratief recht en strafrecht) het openbare leven (bijvoorbeeld in openbare ruimten) en binnendringt in de leefwereld van de burgers (bijvoorbeeld in het gezin, op het werk of op school) (Halsema, 1996, 41) is het **van belang om rekening te houden met semantische taalverschillen**. In het vervolg van de tekst maken we niet meer het onderscheid tussen ‘nuisance’ en ‘overlast’.

1.2.2 (Drug)Overlastveroorzakers

In de interviewhandleiding (zie bijlage II) komt de vraag: ‘Is er volgens u een groep in het bijzonder verantwoordelijk voor deze overlast?’ na de vragen naar een algemene begripsomschrijving van ‘overlast’, naar de specifieke overlastvormen en naar de situering ervan in de ruimte. In het interview zelf, werden de vragen ook in die volgorde gesteld.

Sleutelfiguren (welzijns-, veiligheids- en beleidsactoren) beschouwen de groep overlastveroorzakers **niet als een homogene groep**, maar als een groep bestaande uit **verschillende subgroepen**, naargelang hun problematiek. **Overlast en drugoverlast wordt (in afdalende volgorde) voornamelijk toegeschreven aan allochtonen** (o.a. Marokkanen, Turken, Algerijnen, personen uit het voormalig Oostblok, Oost-Europeanen, Zwarten, Noord-Afrikanen, Afrikanen, ex-joegoslaven), **jongeren, illegalen en mensen in een precare positie** (werkloos, gemarginaliseerde groep, residugroep of vierde wereld, ...) en **aan mensen met een alcoholprobleem**. Dikwijls worden die groepen nog met elkaar **gecombineerd**.

Toen de vraag naar overlastveroorzakers werd gesteld, reageerden een aantal sleutelfiguren ontwijkend. Reden hiervoor is de terughoudendheid in het benoemen van allochtonen en illegalen als veroorzakers van overlast. Sommigen weigerden pertinent de woorden uit te spreken. Anderen excuseerden zich onmiddellijk nadat de woorden waren uitgesproken:

‘Het zijn zeker niet allemaal vreemdelingen’

‘Ik heb er niets tegen’

‘Ik kan er niets aan doen – dat is nu eenmaal het straatbeeld’

Opvallend is dat wanneer wordt aangegeven dat allochtone jongeren voor overlast zorgen, dikwijls cultuurverschillen worden aangegeven als verklaringsfactor. Dit kan inderdaad één van de factoren zijn, maar dikwijls spelen ook andere factoren een rol zoals een sociaal-economische kloof, misverstanden op basis van gebrekkige taalkennis of slechte communicatie of gewoon wantrouwen en vooroordelen van beide zijden. Men mag in die zin **niet ‘overculturaliseren’**. Wat soms het geval lijkt wanneer het gaat over het verklaren van allerlei overlastgevende gedragingen zoals lawaai, bendevoering, rondhangen, ... Het cultuurverschil moet worden ontdaan van een alles overstijgend belang dat sommigen er aan toekennen, heel eenvoudig omdat het dat belang in de concrete dagelijkse context niet heeft. De werkgroep allochtone ouders wijst onder meer op het gevaar dat men bij samenlevingsproblemen niet in de val mag trappen om één groep als enige verantwoordelijke aan te duiden (Vlaams ouderenbeleid werkgroep allochtone ouders, 2001, 3-4).

Andere in mindere mate genoemde groepen zijn: zigeuners, huisjesmelkers, **mensen met persoonlijkheidsproblemen en/of psychiatrische problemen**, allochtone ouders, Bulgaarse en Albanese groepen, jongerenbendes bij de Turken en Marokkanen, Franse drugtoeristen, ‘Les jeunes jugés dérangeant’, maffia, café, **druggebruikers**, prostituees, rijke mensen die huizen laten verloederen, zwervers, mensen met een tweede verblijf (sluikstort), toeristen, personen niet afkomstig van de stad, nieuwkomers, hardrijders, ouders die hun kinderen slecht opvoeden, ...

‘De druggebruikers’ als groep werden slechts enkele keren genoemd als overlastveroorzakers. Nochtans weten de sleutelfiguren dat het onderzoek handelt over drugs en overlast, wat een mogelijke invloed kon hebben op het beantwoorden van de vraag.

Een **studie bij de Utrechtse bevolking** bevestigt de vaststelling dat drugsproblematiek slechts zijdelings als oorzaak van overlast wordt genoemd. In een kleiner onderzoek onder inwoners van een specifieke wijk, dat werd uitgevoerd in het kader van een criminaliteitspreventieproject, werd door 62% van de respondenten geklaagd over buurtoverlast. Voor 28% van de respondenten bestond deze uit **alcohol- en druggebruik op straat** en 32% gaf aan dat het **rondhangen van groepen jongeren** als overlast wordt beschouwd (Van Laar & Van Ooyen-Houben, 1995).

Ook uit andere studies blijkt dat **niet alleen druggebruikers** als veroorzakers van overlast worden gezien maar ook **migranten, jongeren, andere buurtbewoners en minder draagkrachtigen** (Van Laar & Van Ooyen-Houben, 1995). **Dak- en thuislozen, alcoholisten, illegalen, gokverslaafden en psychiatrische patiënten** dragen in veel steden eveneens bij aan de overlast en aan de gevoelens van onveiligheid. De

overlastproblematiek van druggebruikers is een belangrijk onderdeel van de bredere problematiek van concentraties van sociaal-gemarginaliseerde groepen in de grote steden (Stam, Spruit & Van Laar, 1997). Volgens De Groot (1998) zijn de meest voorkomende **oorzaken van overlast** in dalende volgorde: **psychische problematiek, alcoholgebruik** (vaak in relatie met geluidsoverlast en geweld) **druggebruik, combinatie alcohol/drug, burenruzie, dieren, achterstallig onderhoud en relatieproblemen**. Uit de evaluatie van vijf jaar overlastbeleid gericht naar druggebruikers blijkt dat in de meeste gevallen **verschillende groepen: gebruikers, uitgaanspubliek, daklozen tegelijkertijd voor overlast zorgen**. Illegale druggebruikers zijn in veel gemeenten en wijken niet de grootste bron van overlast (Broer & Noyon, 1999).

Een groep die in mindere mate wordt aanzien als veroorzaker van overlast, door voornamelijk **welzijnsactoren**, is de **dubbele diagnosegroep**.

Talrijke studies hebben een hoge prevalentie vastgesteld van misbruik van illegale drugs bij individuen met psychiatrische stoornissen. Middelennisbruik en psychiatrische aandoeningen beïnvloeden elkaar op een negatieve wijze. Wanneer daarbijkomend de persoon nog crimineel gedrag vertoont, wordt het behandelingsprobleem nog moeilijker (Mcbride, Vanderwaal & Terry-Mcelrath, 2002, 41-42). **Uit de literatuurstudie bleek** dat dubbele diagnosepatiënten nogal wat **weerstand en afwijzing** oproepen in zowel de psychiatrische hulpverlening als de drughulpverlening. De dubbele diagnosegroep zorgt voor nogal wat **maatschappelijke overlast** en wordt gekenmerkt door een hoge behandelkosten. Dit hangt samen met de kenmerken van deze groep, namelijk: een complexe, multidimensionele problematiek met een moeilijke diagnostiek; beperkte cognitieve en copingsvaardigheden; een beperkte motivatie en frequent herval (in middelengebruik en in psychiatrische symptomatologie); hoog risicogedrag en geweld (tegen zichzelf en anderen); juridische en strafrechtelijke problemen en ze zijn vaak dakloos (Beleidsnota van de Federale Regering in verband met de Drugproblematiek, 2001, 50; Mccoun, Kilmer & Reuter, 2000).

Aangezien uit de literatuurstudie bleek, dat een harde kern van dubbele diagnosepatiënten voor een aanzienlijk aandeel overlast zorgt, gingen we na of dit eveneens het geval was in **de zes onderzoekslocaties**. Uit bovengenoemde opsomming is gebleken dat **mensen met persoonlijkheidsproblemen en/of psychiatrische problemen** in mindere mate worden aangeduid als overlastgevend. Uit de gesprekken bleek dat zowel in de bevraagde residentiële als ambulante voorzieningen, de groep patiënten die naast hun psychiatrische stoornis ook kampen met een drugprobleem **toeneemt**. Een algemene vaststelling is dat afgezien van het feit dat in enkele onderzoekslocaties **kleinschalige initiatieven** worden genomen of projecten worden opgestart, het zorgaanbod ontoereikend is. Uit de **vraag naar persoonlijke aanbevelingen** om overlast te minimaliseren, wordt door verscheidene voornamelijk welzijns- en veiligheidsactoren aangegeven dat meer opvang voor dubbele diagnosepatiënten noodzakelijk is.

1.2.3 (Drug)Overlastvormen

1.2.3.1 Inleiding

Drugoverlast kent verschillende **verschijningsvormen**. Dit wordt duidelijk wanneer deze worden opgesomd en toegelicht per onderzoekslocatie. In deze paragraaf willen we twee overlastvormen die vaak worden geassocieerd met druggebruikers en ook met elkaar samenhangen wat meer toelichten, namelijk ‘samenholingen – rondhangende jongeren’ en ‘toe-eigening van de openbare ruimte’. Een belangrijk gegeven is de zichtbaarheid van een overlastfenomeen. Deze overlastvormen worden doorheen de onderzoekslocaties, door zowel beleids-, veiligheids- als welzijnsactoren aangegeven.

Om onze bevindingen te kaderen, doen we beroep op eerder uitgevoerd onderzoek. Regelmatig baseren we ons hierbij op de bevindingen uit de Europese studies van Renn & Lange (1996) en Korf, Bless &

Nottelman (1998). In deel I van dit onderzoeksrapport en meer bepaald in paragraaf 4.2 wordt het methodologisch kader van deze studies bondig geschetst.

1.2.3.2 Samenscholingen - rondhangende jongeren

De antwoorden van de sleutelfiguren op de vraag naar specifieke (drug)overlastvormen, waren doorspekt met volgende termen: 'samenscholingen' van jongeren, allochtonen, allochtone jongeren en druggebruikers, 'rassemblements', 'atroupements de jeunes', 'rondhangende jongeren'.

Vaak worden **samenscholingen van allerlei maatschappelijke groepen, dikwijls in combinatie met bepaalde gedragingen** beschouwd als overlast. Een bijzondere observatie hierbij is dat sleutelfiguren dikwijls aangeven dat samenscholingen worden beschouwd als storend, maar dat zij dit zelf niet als overlast beschouwen. Deze bemerking wordt vaker aangegeven door welzijnsactoren. Eén van de meest voorkomende verklaringen die door de sleutelfiguren worden aangegeven om het duiden van samenscholingen als overlast te verklaren, is de verminderde **tolerantie** binnen de samenleving. Sleutelfiguren geven aan dat er **weinig acceptatie is voor het groepsgedrag van jongeren**, voor bewoners staat dit vaak gelijk aan vandalisme en overlast.

Uit **Nederlandse bronnen** blijkt dat jongeren die elkaar in groep ontmoeten steeds vaker worden getypeerd met de term '**hangjongeren**'. Rondhangen heeft altijd bestaan maar wordt nu meer problematisch bekeken (Limburgs Mozaïek, 2002). Hun aanwezigheid heeft een negatieve uitstraling die het gevoel van veiligheid sterk kan beïnvloeden. Wanneer rondhanggedrag gepaard gaat met waarneembare overlast kan dit zorgen voor botsingen met buurtbewoners en handelaars (Van Gemert, 2000, 162-171).

De **sleutelfiguren wijzen op de onderliggende mechanismen van dit rondhanggedrag**: werkloosheid, verveling, spijbelen, losse opvoeding, *experimenteren met alcohol en illegale middelen*.

Van Den Broeck (2002, 174) stelt vast dat veel klachten bij bevoegde instanties betrekking hebben op **overlast en ongemamierdheid en gedeeltelijk te wijten zijn aan groepen rondhangende jongeren**. Soms intimideren ze de buurtbewoners en maken ze zich schuldig aan vandalisme. Hoewel bewoners niet om harde acties vragen t.o.v. deze groep, wijzen ze op het **ontbreken van een coherent optreden**.

Een aantal maatschappelijke evoluties maken dat jongeren meer rondhangen wat dikwijls door de omgeving als bedreigend wordt ervaren: minder beschikbare openbare ruimte; de zingever van weleer zijn weggevallen waardoor ouders hun kinderen moeilijker richting kunnen geven. In een samenleving waar vrije tijd synoniem is voor consumptie, is 'rondhangen' een goedkoop alternatief om je te vermaken en een sociaal leven op te bouwen. De 'ingroup' (= jongeren die rondhangen) ervaart rondhangen als vanzelfsprekend. Sommige leden van de 'outgroup' (= de anderen, de omgeving) ervaren het territoriumgedrag van de jongeren als bedreigend.²¹

Vaak gaan samenscholingen gepaard met **toe-eigenend gedrag**. Bepaalde groepen jongeren, druggebruikers en/of allochtonen, houden zich in bepaalde buurten, waar men zich thuis voelt op en beschouwen dit als hun buurt. Dikwijls werd dit in deze bewoordingen aangegeven door sleutelfiguren doorheen de onderzoekslocaties. Daartegenover staat het gegeven dat publieke ruimte aan iedereen toebehoort en iedereen de mogelijkheid moet krijgen om zich vrij te bewegen in die openbare ruimte, rekening houdend met het feit dat de vrijheid van iemand anders niet mag worden beknot. Dit fenomeen van toe-eigening van de openbare ruimte dat in de volgende paragraaf uitgebreid wordt toegelicht kan aanleiding geven tot explosieve situaties met politie- en gemeentediensten en bewoners. (Robert, 2002, 47-56).

²¹ Uitgangspunten van rondhangen, neergeschreven op de website 'Rondhangende jongeren' (<http://www.cmgj.be/hangsite/visieonder12.htm>)

1.2.3.3 Toe-eigening van de openbare ruimte

Breeuwsma (2001) geeft aan dat de bron van overlast in de openbare ruimte ligt, maar wel wordt ervaren als een inbreuk op de privésfeer.

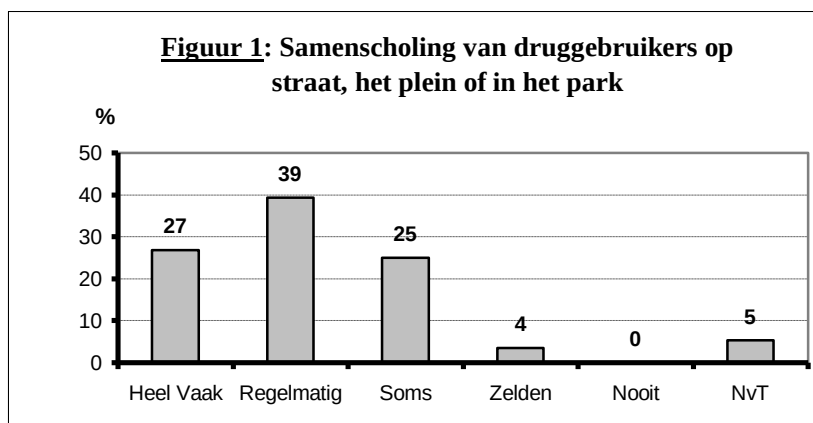
Uit Nederlands onderzoek (Snippe & Bieleman, 1999, 9-19; Intraval, 1997) naar drugoverlast is gebleken dat de annexatie van de openbare ruimte een belangrijke rol speelt in de overlastproblematiek.

Annexatie van de openbare ruimte kreeg in dat onderzoek de volgende invulling:

- samenscholingen van druggebruikers op straat, plein of in park,
- vechtpartij tussen drughandelaars (dealers) of druggebruikers,
- gebruik van messen of vuurwapens door dealers of druggebruikers,
- ruziemakende en schreeuwende druggebruikers op straat,
- heen- en weergeloop van druggebruikers in de straat,
- op straat hinderlijk aangesproken of aangeraakt door druggebruikers.

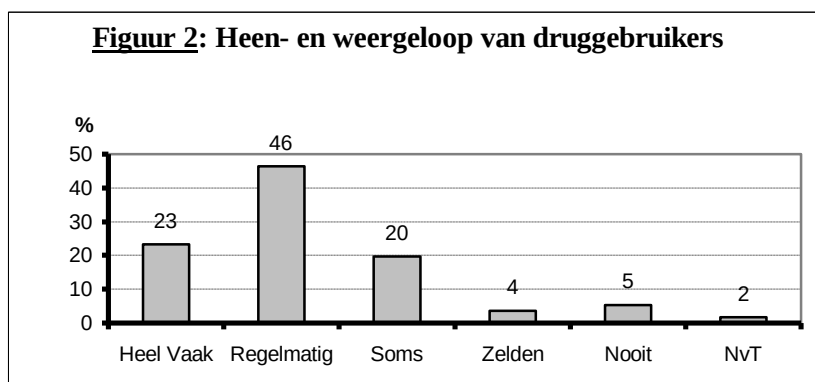
Opmerkelijk is dat deze vormen een belangrijke plaats innemen in het verhaal van de sleutelfiguren met in eerste instantie ‘samenscholingen van druggebruikers/dealers’. Hier is de invloed van de discussies omtrent samenscholingen van jongeren duidelijk merkbaar. Het aspect van de vervreemding van de eigen buurt wordt als gevolg aangegeven. We opteren ervoor om dit fenomeen aan te duiden met toe-eigening van de openbare ruimte.²²

De bevinding dat toe-eigening van de openbare ruimte door de sleutelfiguren (welzijns-, beleids- en veiligheidsactoren) als een belangrijke overlastvorm wordt gezien, wordt bevestigd door de resultaten van de **gesloten vraag**²³ omtrent het voorkomen van een aantal druggerelateerde overlastvormen (cfr. de bevolkingsbevraging). Omwille van de overzichtelijkheid worden de resultaten voorgesteld zonder onderscheid te maken tussen de onderzoekslocaties en tussen de verschillende actoren.

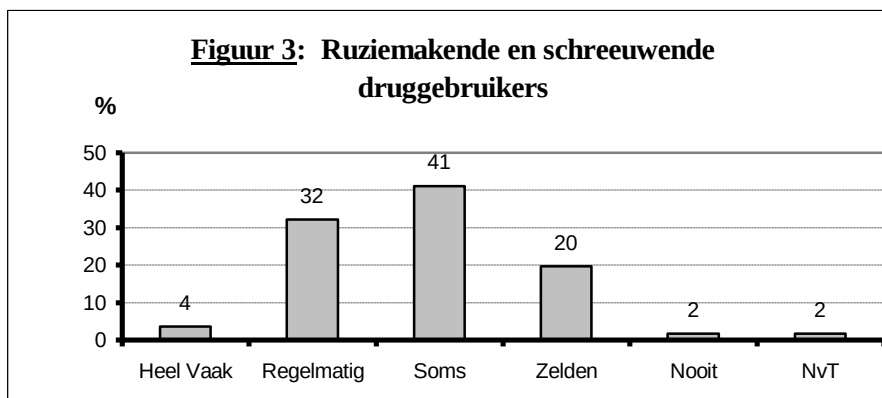

²² Op aanwijzen van het wetenschappelijk begeleidingscomité van het onderzoek.

²³ Kunt u aangeven in hoeverre u vanuit uw functie de afgelopen twaalf maanden binnen uw werkterrein (werkgebied) op de een of de andere manier met de volgende vormen van drugoverlast heel vaak, regelmatig, soms, zelden of nooit in aanraking kwam? U kan eveneens kiezen voor de optie Niet van Toepassing (zie bijlage II).

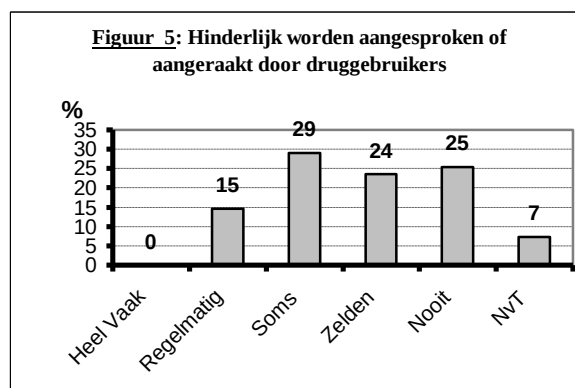
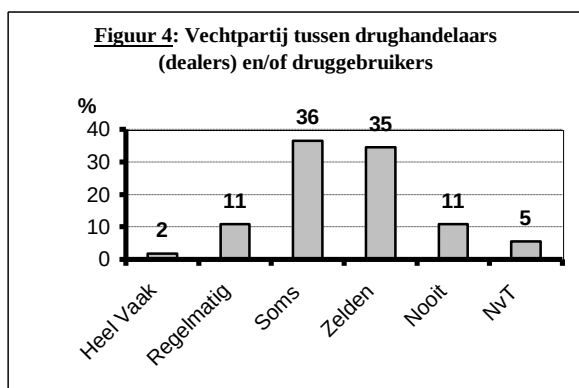
66% van de sleutelfiguren geven aan regelmatig tot heel vaak met ‘**samenscholingen van druggebruikers op straat, het plein of in het park in aanraking te zijn gekomen**’. Dit bedraagt 69% voor het item ‘**heen- en weergeloop van druggebruikers**’.

36% van de sleutelfiguren geeft aan regelmatig tot heel vaak in aanraking te zijn gekomen met ruziemakende en schreeuwende druggebruikers.

Uit het onderzoek van **Renn & Lange** (1996, 41-42) komt naar voor dat **groepen druggebruikers opvallend rondslenteren in publieke plaatsen** en hun verschijningswijze en gedrag als onaangenaam en dreigend worden ervaren door voorbijgangers. Er ontwikkelt zich een trend om **deze plaatsen te vermijden**.

Korf, Bless & Nottelman (1998b, 8-9) stellen dat in alle onderzochte Europese steden een **meerderheid van de respondenten geen druggebruikers heeft zien rondhangen in de buurt in het afgelopen jaar**. Ongeveer 34% heeft er wel gezien. 21% van de respondenten rapporteert dat ze geregeld een groep van druggebruikers tegenkwamen in hun buurt het afgelopen jaar.

Wat de items: ‘**vechtpartij tussen drughandelaars (dealers) en/of druggebruikers**’ en ‘**hinderlijk worden aangesproken of aangeraakt door druggebruikers**’ betreft, zien we dat sleutelfiguren hiermee minder regelmatig in contact komen.

Uit de **Europese studie** (Renn & Lange, 1996, 41-42) blijkt dat druggebruikers **zich ophouden** in portalen, trappen of kelders van appartementsgebouwen en bedelen bij voorbijgangers. Voorbijgangers **worden benaderd door onbekende personen** en worden gevraagd of ze interesse hebben in drugs. **Het aanbieden van drugs** gebeurt, net zoals wij dit konden vaststellen uit de interviews en de gesloten vraag, relatief zelden en wordt gezien als een minder storend fenomeen. Dit wordt ook bevestigd uit het onderzoek van **Korf, Bless & Nottelman** (1998).

Wanneer een bepaalde groep (druggebruikers, jongeren, prostituees, ...) zich ophoudt in een buurt en alle anderen beschouwt als indringers, gaat de continuïteit in de openbare ruimte verloren (Robert, 2002, 47-56). Een deel van de openbare ruimte wordt als het ware door die bepaalde groep ‘overwonnen’ en ‘geprivatiseerd’. Deze overlastvorm brengt allerlei **individuele en maatschappelijke gevolgen** teweeg.²⁴

1.2.3.4 Overige (drug)overlastvormen

Voor de volledigheid geven we nog de overige items van de gesloten vraag weer, sommige met aanvullingen uit de bevindingen van de interviews m.b.t. deze specifieke items en bevindingen uit andere onderzoeksliteratuur.

Voor de items: ‘Lawaai; ruzie op straat door drugsprostitutie’, ‘Openlijk gebruiken (spuiten, snuiven,...)’, ‘**Zwerfspuiten achtergelaten door druggebruikers**’ verkregen we een normaalverdeling doorheen de verschillende onderzoekslocaties. Uit de **Europese studie** (Renn & Lange, 1996) die de **overlast in zes Europese open drugscenes** in kaart bracht (Renn & Lange, 1996, 65-67), bleek dat het zien spuiten, wordt aanzien als een schokkende ervaring en dat in alle steden rondslingerende spuiten als meest overlast veroorzakend werden beschouwd. Gebruikte spuiten worden gevonden in huisportalen, publieke gebouwen, toiletten, publieke paden, in parken of zelfs op speelplaatsen en leiden tot de acute angst voor besmettelijke ziekten zoals AIDS en hepatitis. **Korf, Bless & Nottelman** (1998) sluiten zich aan bij Renn & Lange (1996) met de bevinding dat zwerfspuiten proportioneel gezien de meeste mensen storen, terwijl druggebruikers die zich ophouden in de buurt hen het minst storen. **Opvallend is** dat zowel uit de gesloten vraag, als uit de gesprekken met de sleutelfiguren dit niet wordt bevestigd in dit onderzoek. Wel moet deze vaststelling worden genuanceerd per onderzoekslocatie. Vaak blijkt dat ‘zwerfspuiten’ spontaan worden benoemd wanneer gevraagd wordt naar druggerelateerde overlastvormen. Op de vraag in welke mate dit ook in de specifieke onderzoekslocatie of in het werkveld van de sleutelfiguur een probleem vormt, valt het volgens de respondenten mee. Er wordt tevens aangegeven dat de omvang van dit probleem vaak overroepen is maar het feit op zich daarom niet voor minder overlast zorgt.

Opvallend is dat 58% van de sleutelfiguren doorheen de onderzoekslocaties regelmatig tot heel vaak **openlijk dealen** opgemerkt heeft. Het aspect **zichtbaarheid** is van bijzonder belang bij het ervaren van overlast. Broer & Noyon (1999) geven aan dat zichtbare handel in illegale drugs en openlijk gebruik het **meest hinderlijk** worden gevonden. Opvallend is dat **Renn & Lange** (1996) vaststellen dat **openlijk dealen in het algemeen als minder hinderlijk** wordt ervaren. Dit is volgens hen waarschijnlijk te wijten aan het feit dat plaatsen waar deze activiteiten gebruikelijk zijn, kunnen worden vermeden. Uit het onderzoek van **Korf, Bless & Nottelman** (1998) leerden we dat 15% van de respondenten geconfronteerd is geweest met openlijk dealen in hun buurt het afgelopen jaar.

Openlijk dealen gaat volgens Renn & Lange (1996) gepaard met verontwaardiging wanneer men de impressie heeft dat dealen op een flagrante manier gebeurt. Dit komt de geloofwaardigheid van de orde

²⁴ Zie deel III, paragraaf 2: Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving.

en het gezag niet ten goede. Eens de indruk is ontstaan dat er sprake is van drughandel op zekere plaatsen, neigen vele mensen ertoe om elk ongewoon gedrag van rondslenterende vreemd uitziende personen te beschouwen als drugdealen. De mogelijkheid dat iemand gemakkelijk verkeerde interpretaties maakt van zulke observaties en de verkeerde conclusies trekt, is daardoor groot. Hiermee moet eveneens rekening worden gehouden bij het interpreteren van de onderzoeksgegevens.

Wat **‘Drugs aangeboden krijgen’, ‘Geluidsoverlast van panden waar drugs worden verkocht (dealpanden)’** en **‘Stankoverlast van panden waar drugs worden verkocht (dealpanden)’** doorheen de onderzoekslocaties betreft, stellen we vast dat sleutelfiguren hiermee zelden of nooit in aanraking zijn gekomen. Voor **‘Vervuiling van straat, plein of park door druggebruikers’** is dit vaker het geval.

Wat de items **‘Het rondhangen van drugdealers bij scholen’, ‘Vernielingen aangebracht door druggebruikers’, ‘Overlast door drugtoerisme’** en **‘Druk autoverkeer (rondjes rijden) door drugsprostitutie’** betreft, stellen we doorheen de verschillende onderzoekslocaties geen opmerkelijke resultaten vast.

Een kanttekening bij de afname van de gesloten vraag bij de sleutelfiguren is dat heel wat respondenten aangaven dat deze vraag **stigmatiserend** werkt voor de groep van druggebruikers. Vaak werd aangegeven dat men slechts wou antwoorden op deze vraag als rekening zou worden gehouden met hun bemerkingen bij de specifieke vragen. Uit deze bemerkingen kwam naar voor dat de overlastvormen zoals die worden voorgelegd aan de sleutelfiguren, vaak niet worden toegeschreven aan de groep van de druggebruikers maar aan andere bovengenoemde groepen.

1.2.4 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

De meest gehanteerde indelingen binnen de onderzoeksliteratuur zijn deze tussen **criminele-, openbare orde- en audiovisuele overlast**, op basis van het criterium van objectiveerbaarheid en tussen **objectieve en subjectieve overlast**.²⁵ In het algemeen beschouwen sleutelfiguren (veiligheids-, welzijns- en beleidsactoren) het begrip **criminele overlast niet als drugoverlast maar als criminaliteit**. Zij percipiëren overlast en criminaliteit als afzonderlijke elementen maar maken hierbij de kanttekening dat drugoverlast wel kan voortvloeien uit druggerelateerde criminaliteit. Drugoverlast is volgens de sleutelfiguren meer een **intrinsiek subjectief gegeven**. Criminele overlast dient afzonderlijk te worden gehouden, zodat het mogelijk is naar aanpak toe om de scheidingslijn te kunnen behouden tussen criminaliteit en overlast. Sleutelfiguren vermeldden spontaan de woorden **objectief en subjectief** wanneer gevraagd werd naar een omschrijving van het begrip overlast. Uit de betekenisgeving van beide termen, blijkt het onderscheid voornamelijk te berusten op het al of niet crimineel karakter van het fenomeen.

Volgens Lebeau (2002, 97-100) staat het **verband tussen drugs en criminaliteit** de laatste jaren opnieuw volop in de aandacht maar op een **meer vage en gevoelige manier**, namelijk op het vlak van **‘nuisances: violence, mais aussi menaces, incivilités, bruit, etc.’** De vraag naar het verband tussen criminaliteit en druggebruik heeft een wijziging ondergaan binnen de sociale werkelijkheid en binnen het collectief bewustzijn. De individuele vraag naar het verband tussen druggebruik en criminaliteit heeft plaats gemaakt voor de collectieve vraag naar het verband tussen druggebruik en overlast, die onder meer wordt gelinkt aan de degradatie van stedelijke ruimten en sociale wantoestanden.

²⁵ Zie Deel II, paragraaf 4: Het begrip(drug)overlast in (inter)nationaal onderzoek.

1.2.5 In kaart brengen van de omvang van het (drug)overlastfenomeen

1.2.5.1 Moeilijkheden

- **Er heerst verwarring omtrent het aangenomen verband tussen drugs en overlast.** Voor sommigen verwijst ‘druggerelateerd’ naar criminele overlast, voor anderen verwijst dit naar openbare orde- of audiovisuele overlast. De indeling in objectieve en subjectieve overlast die eveneens vaak wordt gehanteerd, draagt niet bij tot een omvattende registratie van de omvang van de druggerelateerde overlast. Dit wijst op het belang dat er eerst een uitklaring en consensus van de basisconcepten moet zijn vooraleer kan worden overgegaan tot een inschatting van de omvang van het fenomeen. We stellen echter vast dat overlast en drugoverlast zeer ruime begrippen zijn die sterk individu- en contextgebonden zijn waardoor het in kaart brengen van de omvang van een niet strikt afgebakend fenomeen, weinig wetenschappelijke waarde heeft.
- **De beschikbaarheid van gegevens** in de steden houdt verband met de mate waarin de verschillende categorieën van druggerelateerde criminaliteit waargenomen worden als belangrijke beleidsprioriteiten. Terwijl data over de inbreuken op de drugwetten over het algemeen beschikbaar zijn, zijn **gegevens over openbare overlast minder of niet beschikbaar** (Parker, Fountain, Blanken, Kemmesies, Paoli & Spannow, 2000, 167-174).
- Zoals in de vorige paragraaf gesteld is, beschouwen sleutelfiguren (veiligheids-, welzijns- en beleidsactoren) het begrip **criminele overlast niet als drugoverlast maar als criminaliteit**. Dit is één van de redenen waarom we er in deze studie niet voor opteren om gebruik te maken van geregistreerde gegevens m.b.t. druggerelateerde criminaliteit. Een andere reden is dat ‘overlast’ voornamelijk als een **intrinsiek subjectief gegeven** wordt beleefd zodat het opsommen van het aantal drugdelicten binnen een onderzoekslocatie weinig bijdraagt tot inzicht in de omvang van het drugoverlastfenomeen. Wel maken we, indien relevant, gebruik van de criminaliteitscijfers als contextgegevens. De omvang van de druggerelateerde criminaliteit binnen het geheel van criminaliteit dus inclusief het niet opgehelderde deel wordt **geschat** op 10 à 20% (Parker, Blanken, Fountain, Kemmesies, Paoli & Spannow, 1998, 4-6). Net zoals de druggerelateerde criminaliteit moet worden geschat binnen de totale criminaliteit, zou ook enkel de druggerelateerde overlast kunnen worden geschat binnen de totale overlast. **De registraties van de politie worden in Nederlands onderzoek gehanteerd om te peilen naar de omvang van criminele overlast.** Zo werd op basis van de evaluatie van vijf jaar overlastbeleid in Nederland, geschat dat een klein deel van de illegale druggebruikers, ongeveer 20% verantwoordelijk is voor het overgrote deel van de criminele overlast in de steden (Broer & Noyen, 1999, 190-192).

Uit ons onderzoek blijkt zoals reeds eerder vermeld dat overlast en criminaliteit dienen te worden gescheiden, waardoor we op deze gegevens geen beroep zullen doen. Deze gegevens kunnen wel worden gebruikt als indicatie van de omvang van de problematiek. Men dient voor ogen te houden dat deze gegevens geen weergave zijn van de omvang van het drugfenomeen, maar vooral tot stand komen als gevolg van politieacties, waarvan de omvang, tijd en plaats door de verschillende politiekorpsen zelf bepaald worden (Belgian National report on Drugs 2002, 48). Hierbij komt nog dat de **politiële registratie** van drugdelicten fragmentarisch en onvolledig is. De **ingang in het bestand is via het drugdelict, wat impliceert dat andere misdrijven waarvan de link met ‘drugs’ niet gekend is, niet als dusdanig worden geregistreerd**. Het selecteren van een specifieke categorie als problematische druggebruikers of overlastveroorzakers binnen het volledige gegevensbestand is onmogelijk. Wel zou **handmatig** op grond van de beschrijving van de aard van het delict, de pleegplaats en de beschrijving van de verdachte wellicht een relatie met drugs en overlast kunnen worden gelegd, maar dit zou **monnikenwerk** betekenen om uiteindelijk toch geen precieze gegevens te bekomen (Snippe, Meijer, De Jong & Bieleman, 2001, 5-10). Een pv-analyse zou een meer gedetailleerd beeld kunnen geven van de achterliggende drugproblematiek maar dit is eveneens een huzarenwerk waarbij rekening moet worden gehouden met een grote foutenmarge daar niet steeds de link tussen het ‘feit’ en ‘drugs’ kan worden gelegd.

- Om fenomenen en evoluties op het terrein van **openbare orde** aan het licht te brengen, worden de gebeurtenissen waarmee de politiediensten worden geconfronteerd, volgens een bepaalde nomenclatuur geregistreerd. Het gaat om gebeurtenissen waarvoor een ordedienst werd gepland, of waarbij onverwachte gebeurtenissen een bijkomende versterking nodig maakten. Voor elke gebeurtenis vraagt men aan de verschillende politiediensten een beperkt aantal gegevens te verschaffen, zoals bijvoorbeeld de organisator van de gebeurtenis of de omvang van het evenement. Gebeurtenissen gelinkt aan het drugfenomeen worden op zich niet zo geregistreerd. Wat precies de **kosten voor openbare ordehandhaving van het (drug)overlastfenomeen** bedragen, kan niet worden achterhaald.
- Garretsen e.a. (1995, 95-102) geven aan dat **klachten bij meldpunten of wijkbureaus** kunnen worden gebruikt voor het bepalen van de door burgers ervaren overlast. In Nederland bestaan in vele gemeenten meldpunten voor drugoverlast, wat niet het geval is in België, waardoor een inschatting van de omvang op basis van deze gegevens niet mogelijk is. Daarnaast wordt **een onderzoek onder de bevolking** geschikt geacht voor het meten van overlast, zoals ervaren door buurtbewoners. Hiervoor verwijzen we naar het onderzoeksluik van de bevolking (Snippe & Bieleman, 1999, 1-9).
- Zich baseren op de **ervaring van politiemensen of hulpverleners** is eveneens onzeker omdat zij zelden de volledige omvang van het (drug)overlastfenomeen juist kunnen inschatten.

Een gedetailleerd overzicht van de omvang van het fenomeen (drug)overlast op basis van geregistreerde criminaliteitscijfers, meldpunten, kosten voor openbare ordehandhaving en gesprekken met sleutelfiguren is op basis van bovenstaande argumenten moeilijk te verwezenlijken. Wel is het mogelijk om factoren aan te geven die medebepalend zijn voor de wijziging in omvang van de (drug)overlast.

1.2.5.2 Factoren die de perceptie van de omvang van het (drug)overlastfenomeen kunnen beïnvloeden

Op de vraag naar de perceptie van de sleutelfiguren van de omvang van het fenomeen drugoverlast liepen de reacties sterk uiteen naargelang de bevraagde categorie. Eenieder percipieert het drugprobleem vanuit het eigen werkveld, zowel geografisch als inhoudelijk.

Hierna geven we een **opsomming** van factoren die een invloed kunnen hebben op de omvang van het fenomeen (drug)overlast, zoals **aangegeven door de sleutelfiguren** doorheen de onderzoekslocaties.

- ‘Overlast’ en ‘drugoverlast’ zijn in de loop der jaren **containerbegrippen** geworden waar allerlei fenomenen onder worden gegroepeerd. We gaven reeds aan dat het begrip (drug)overlast zich als een olievlek uitspreidt over verschillende rechtsgebieden en de leefomgeving. In verschillende beleidsteksten wordt het begrip (drug)overlast als belangrijk aandachtspunt naar voor geschoven, wat impliceert dat steeds meer voorgestelde maatregelen en projecten worden uitgevoerd onder de ‘overlastbestrijdings’-noemer. Net zoals er een logisch verband kan worden vastgesteld tussen toegenomen criminaliteitscijfers van en een stijgende aandacht voor een specifiek fenomeen, kunnen we eenzelfde logica volgen voor wat het fenomeen ‘(drug)overlast’ betreft. Een **toegenomen aandacht voor dit fenomeen kan** de perceptie van de omvang ervan beïnvloeden.
- Zoals reeds aangegeven is de **zichtbaarheid** van een (drug)overlastfenomeen een belangrijk gegeven. Hoe meer bepaalde storende gedragingen of situaties zichtbaar zijn voor voorbijgangers en bewoners, hoe sterker het fenomeen als overlast wordt gepercipieerd.
- Uit onderzoek blijkt dat er geen direct verband bestaat tussen het aantal veroorzakers van overlast en de mate waarin burgers die overlast ervaren. Vaker gaat het om een **tolerantiedrempel die wordt overschreden**. Wanneer genoeg bewoners klagen of plotseling meer druggebruikers zich in de buurt

ophouden, slaat tolerantie om in bedreiging (Broer & Noyon, 1999, 190-192). Indien dit alles zich **concentreert** kan de **overlast** zo groot worden dat de leefbaarheid in het gedrang komt. Deze concentratie draagt bij tot een sterkere overlastbeleving. Vaak worden hierbij termen als **getto's en gettovorming** gehanteerd om hoge concentraties aan te duiden (Musterd, Deurloo & Ostendorf, 1999, 13-23). Een specifieke vorm van concentratie die eveneens kan bijdragen tot een verhoging van druggerelateerde overlast in de buurt, is de **concentratie van (vaak) laagdrempelige drughulpverleningsinitiatieven**. Zowel La Ville Basse in Charleroi en het De Coninckplein in Antwerpen zijn plaatsen waar veel druggebruikers zich ophouden en worden gekenmerkt door een hoge concentratie van behandelingscentra. De voorzieningen die het meest bijdragen aan een vermindering van overlast (dagcentra) veroorzaken ook veel problemen. Broer & Noyon (1999, 189) geven aan dat een dagopvang voor druggebruikers soms een symbool wordt voor drugoverlast.

■ **Een analyse van de relatie tussen drugs en overlast kan niet om het effect van het product heen.**

Daar de effecten van het gebruik van één middel reeds moeilijk voorspelbaar zijn, is het duidelijk dat polydruggebruik voor nog meer ongewenste effecten kan zorgen. De dosis en de gebruikswijze zijn eveneens belangrijke factoren. Zowel **tolerantie** als **ontwenningverschijnselen** kunnen bijdragen tot een verhoging van de betrokkenheid in overlastgevend situaties (Brochu, 1995, 9-11). Voornamelijk de welzijnsactoren geven aan dat er duidelijke verschillen merkbaar zijn in overlastgevend gedrag na het gebruik van stimulantia of na het gebruik van opiaten. Over eventueel problematische gedragingen door gebruikers van voornamelijk designer drugs, konden de welzijnsactoren niet oordelen, aangezien ze slechts sporadisch in de hulpverlening verschijnen. Recreatieve druggebruikers leiden volgens hen een relatief maatschappelijk geïntegreerd bestaan. Tevens geven welzijnsactoren aan dat craving aanleiding kan geven tot moeilijk gedrag.

■ **Bredere maatschappelijke factoren** die werden genoemd door sleutelfiguren en bijdragen aan de perceptie van overlast zijn:

- *Stijgende individualisering van de maatschappij.*
- *Intolerantie - onverdraagzaamheid.* Dit is onder meer één van de factoren die als verklaring werd gegeven voor het in toenemende mate percipiëren van rondhangende jongeren als overlast. Overlast is een verschijnsel dat bij deze tijd hoort en moeilijk geheel weg te denken is uit de samenleving. Overlast zal nooit helemaal voorkomen kunnen worden en niet in alle gevallen afdoende aangepakt kunnen worden. De indruk leeft dat het echter steeds moeilijker wordt om er mee te leren leven, m.a.w. dat de tolerantie afneemt. Tolerantie is een steeds terugkerend fenomeen binnen de overlastthematiek en wordt als belangrijke achterliggende factor gegeven voor de verklaring van de aandacht voor het overlastfenomeen. Raaymakers, Van Hoof & Ter Bogt (2001) stellen vast dat er enerzijds een ontwikkeling is die een consistente toename van intolerantie in het economische domein te zien geeft (minder solidariteit met minder bedeelden) en anderzijds een ontwikkeling die een afname van intolerantie in het culturele domein laat zien (grotere acceptatie andersgezinden).
- *Afname van sociale en functionele controlemechanismen in de samenleving.* Een voorbeeld van de afname van de functionele controle binnen de samenleving is het verdwijnen van de portier aan de ingang van het Stuyvenbergziekenhuis. De drie geïnterviewde sleutelfiguren gaven eensgezind aan dat, dat een van de directe aanleidingen was voor de toename van (drug)overlast binnen het ziekenhuis.

■ **Allerlei beleidsmaatregelen** kunnen een invloed hebben op de perceptie van de omvang van het fenomeen (drug)overlast. In het derde deel van dit onderzoeksluik gaan we dieper in op de beleidsaspecten binnen de verschillende onderzoekslocaties en de evaluatie ervan door de sleutelfiguren.

1.3 Bevindingen per onderzoekslocatie

In deze paragraaf worden de bevindingen weergegeven m.b.t. de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast per onderzoekslocatie. In het belang van de overzichtelijkheid, volgen we hierbij zoveel

mogelijk de indeling die we hanteerden bij de weergave van de algemene bevindingen doorheen de onderzoekslocaties. Zo staan we stil bij de omschrijving van de begrippen overlast, drugoverlast en drugcriminaliteit zoals die wordt weergegeven door de sleutelfiguren. Vervolgens gaan we na wat volgens de sleutelfiguren de specifieke (drug)overlastvormen zijn en de veroorzakers ervan, binnen de onderzoekslocatie. Daarna geven we de perceptie weer van de omvang van het fenomeen door de sleutelfiguren om vervolgens te eindigen met het situeren van specifieke plaatsen binnen de onderzoekslocaties waar (drug)overlast voorkomt. Hierbij staan we voornamelijk stil bij de specifieke situatie binnen de onderzoekslocatie en schenken we minder aandacht aan de zaken die algemeen geldend zijn doorheen de onderzoekslocaties, dit om het onderzoeksrapport binnen de perken te houden.

Deze verschillende thema's worden niet nog eens ingedeeld volgens beleids-, welzijns- of veiligheidsactoren daar dit de tekst moeilijker verteerbaar zou maken. Wanneer we deze indeling toch belangrijk achten voor een specifiek onderwerp, geven we het onderscheid weer binnen de tekst zelf.

De **weergegeven onderzoeksgegevens** zijn **hoofdzakelijk afkomstig uit de semi-gestructureerde interviews** en worden ook **aan de hand van passages uit de interviews** weergegeven. Wanneer we dit relevant achten, maken we gebruik van lokale onderzoeken om onze gegevens te ondersteunen. In het derde deel van dit onderzoeksluik m.b.t. het gevoerde beleid omtrent overlast binnen de onderzoekslocatie, vertrekken we vanuit een situatieschets van het fenomeen binnen de onderzoekslocatie, vandaar dat deze gegevens hier nog niet aan bod komen.

1.3.1 Antwerpen

1.3.1.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

De onderstaande omschrijvingen van het begrip **overlast** door de Antwerpse sleutelfiguren overkoepelen de voornaamste elementen die volgens de respondenten in een definitie van overlast dienen opgenomen te worden.

*Gedrag dat anderen **last** bezorgt. Als iets me in mijn omgeving zo **ernstig irriteert** dat ik er last van krijg. Elke vorm van gedrag die voor een medeburger duidelijk **hinder** veroorzaakt. Er is overlast wanneer deel van de druk hoger is dan druk van het normale leven. Simpel gezegd dingen waar mensen zich aan ergeren.*

Overlast²⁶:

- is een **breed – multiperspectief begrip**.
- is een **subjectief gegeven**.
- beantwoordt niet aan de maatschappelijke norm**.
- hangt samen met **tolerantie** en **verdraagzaamheid**.
- heeft te maken met het feit dat de **tolerantiedrempel** sterk is gedaald.
- tast de **levenskwaliteit** aan.
- situeert zich vooral buiten, in de **openbare ruimte**.
- brengt angst en **onveiligheidsgevoelens** teweeg.
- is **gedifferentieerd** naar wijk toe.
- is een **negatief** gegeven en wordt beter omschreven als het 'verbeteren van de **leefbaarheid**' of '**integrale veiligheidszorg**'.
- wordt versterkt door onderlinge communicatie en mediacommunicatie en wordt dikwijls in de hand gewerkt door politici zelf, veiligheid staat hoog op de agenda. Het is belangrijk om overlast te kaderen in de ruimere **maatschappelijke problemen**.

²⁶ Combinatie van omschrijvingen door welzijns-, veiligheids-, en beleidsactoren.

Hoe zou U overlast in het algemeen omschrijven? *Moeilijke vraag. Er zijn twee dingen: wat de mensen in de straat als overlast beschouwen en wat vanuit justitie als overlast beschouwd wordt. Wat de mensen op de straat ervaren als overlast is veel subjectiever. Voor de omgeving kan ook zonder dat er een objectieve vorm van overlast is, sprake zijn van overlast. Wanneer dit niet gepaard gaat met nachtlawaai, maar er komt veel volk op dezelfde plaats dan kan dat voor bepaalde mensen storend zijn. Dan spreken zij ook al van overlast, dat wordt veel subjectiever gepercipieerd dan vanuit justitie. Vanuit justitie, meer objectief: een maatschappelijk probleem waar bijv. een omgeving last krijgt van criminele daden. Op kleinere schaal is dat in bepaalde panden, door de grote toeloop van cliënteel dat er nachtlawaai ontstaat - je kan daar ook hinder van ondervinden. Dat is iets objectief waarneembaar. Vanuit justitie moet je echt kijken wanneer er **duidelijk waarneembare feiten zijn die als misdrijf kunnen worden omschreven** om dat er dan een objectieve omschrijving van overlast kan worden gegeven. Blijft een moeilijk begrip ook al wanneer het geobjectiveerd wordt. Vanaf wanneer zijn een aantal feiten als overlast te beschouwen. Als je bijv. het objectief criterium zou beschouwen: 2 nachten in de week, weekend, om de 14 dagen een toeloop van een beperkt aantal mensen. Strikt genomen is dat overlast maar wanneer het slechts sporadisch is en niet systematisch, is het dan al overlast? Met het begrip overlast, hebben we het toch altijd over een beperkte omgeving, welbepaald in plaats en tijd (Veiligheidsactor).*

In een **onderzoek uitgevoerd op het De Coninckplein**, werd in een eerste deel van de enquête aan sleutelfiguren en druggebruikers gevraagd om in **eigen woorden te omschrijven** wat volgens hen **overlast betekende**. Slechts een minderheid van de respondenten vermeldde spontaan het voorkomen van misdrijven of persoonlijk slachtofferschap in hun omschrijving van overlast. In Antwerpen wordt bij het horen van het woord overlast nog bijna uitsluitend aan de meer subjectieve elementen gedacht (Todts, 2001). Deze vaststelling kan worden onderschreven.

Drugoverlast is hinder veroorzaakt door druggebruikers en leveranciers en specifiek nog hangt daar een zweem van criminaliteit rond.

Overlast en drugoverlast hangen samen.

Drugoverlast is overlast die het gevolg is van het feit dat mensen zeer sterk of matig verslaafd zijn en weinig middelen van bestaan hebben waardoor ze feiten plegen waar de normale burger last van heeft.

De **Belangenvereniging Antwerpse Druggebruikers** geeft de volgende omschrijving van drugoverlast: *‘Als je gebruikt en andere mensen lijden eronder en er een onveiligheidsgevoel is.’*

Een groot aantal sleutelfiguren wijst op het gegeven dat ‘drugs’ en ‘overlast’ niet in één begrip worden geplaatst.

*Binnen de totale populatie druggebruikers is er een **kleine groep** die overlast veroorzaakt. Drugs veroorzaakt niet automatisch overlast. Er is ook niet alleen overlast van drugverslaafden maar ook van mensen die uitgaan. **Dronkenschap** leidt ook tot overlast. In de publieke opinie valt de nuancering weg (beleidsactor).*

Drugcriminaliteit

Niet alle criminele feiten leiden tot overlast (veiligheidsactor).

*Belangrijk is om overlast niet te criminaliseren want dit staat gelijk aan het **marginaliseren** van een restgroep (welzijnsactor).*

*Er is een **grote grijze zone tussen storend gedrag en crimineel gedrag**. Het probleem is dat bepaalde misdrijven overlast veroorzaken en als je het hebt over handel in verdovende middelen, dan kan het zijn dat wanneer er uit een welbepaald pand georganiseerd verhandeld wordt dat er overlast ontstaat. Overlast die niet direct zal uitmonden in strafbare feiten maar die wel zijn oorsprong vindt in een strafbaar feit. Je hebt een bepaald criminaliteitsgegeven en omdat dit feit zich specifiek voordoet, gaat er een situatie ontstaan die voor de omgeving overlast veroorzaakt, in die zin van er komt veel volk over de vloer op onregelmatige tijdstippen en liefst in de nacht, zoals de Franse drugtoeristen. Draaiende auto's, druk verkeer waarvan de naaste omgeving denkt "wat is er hier allemaal aan de hand", zonder dat een draaiende auto daarom een strafbaar feit is. Het is een vicieuze cirkel, het een brengt het andere met zich mee en begint dan ook door elkaar te lopen en te escaleren (veiligheidsactor).*

■ Gebruik van de term (drug)overlast

De sleutelfiguren geven aan dat het woord 'overlast' vaker wordt gebruikt in het SODA-overleg²⁷. De vraag is of er ook in de realiteit meer overlast is. De drugoverlast is volgens de respondenten voor een groot stuk **overroepen door: media, politici, Vl. BI-stemmende wijkbewoners en rechtse buurtcomités**. Voor hen is een druggebruiker sowieso al overlast.

*Overlast is nu een thema omdat de **intolerantie** veel groter is geworden. Tien jaar geleden was er ook geen sprake van verkeersagressie (welzijnsactor).*

Overlast wordt **uitvergroet, gemaximaliseerd**, gestimuleerd door een politiek klimaat van het zoeken naar verantwoordelijken. De tolerantiegraad daalt door miscommunicatie en invloed van het Vlaams Blok, op den duur krijg je zo een aantal wijken waar de mensen alles koppelen aan drugs (veiligheidsactor).

*Overlast is altijd een subjectief begrip, het is een modeverschijnsel. Het wakkert een probleem en een **zaagcultuur** aan (beleidsactor).*

Het is een te slecht en te weinig gedefinieerd woord. Overlast kan je niet omschrijven omdat die zo moeilijk te objectiveren is. Een lijst maken van overlastvormen is zinloos. Vaag begrip (veiligheidsactor).

In de periode van het veldwerk, is er in de schoot van SODA een **themagroep 'overlast'** opgestart om onder meer op basis van overleg tussen verschillende actoren te komen tot een geoperationaliseerd concept.

1.3.1.2 (Drug)Overlastveroorzakers

Doorheen de verschillende interviews afgenomen in Antwerpen, worden twee beïnvloedende factoren van het fenomeen weergegeven, namelijk:

- **Grootstedelijk karakter**, aantrekking van een grootstad. *De markt van vraag en aanbod is in een grootstad veel meer aanwezig. Als de grenzen van Europa meer open gaan, komen de vluchtelingen veel meer naar de grootsteden. Aanbod van de hulpverlening is daarom ook weer veel meer geconcentreerd in de grootsteden en dat trekt ook weer mensen aan.*
- De **snelheid** van de samenleving waarin we leven, mensen vallen vlugger uit de boot en alles is veel anoniemer.

²⁷ SODA: Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen

Een type overlastveroorzaker geven is moeilijk, eerder alle lagen van de bevolking en alle nationaliteiten (welzijnsactor).

Vooraf buitenlanders komen zich vestigen in de wijk, bijv. in de hoek van de Somméstraat. Dat zit vol met van die **Roma-zigeuners** en zorgt voor enorme overlast. Een wijk vol vreemdelingen, nodigt ook uit. Probleem is niet altijd tussen allochtonen en autochtonen. Tussen allochtonen onderling is er ook heel wat agressie. Sommigen verwachten dat het personeel zo'n 30 talen spreekt. Zo'n 85 verschillende nationaliteiten komen voor in de buurt. Op raadgevingen zijn sommige **allochtonen** wat meer verbaal actiever. We hebben veel meer problemen om personeel te vinden, gezien de aard van de patiënten en de ligging. Het personeel zegt dat ook soms expliciet: "het wordt te zwaar". Al gehad dat een personeelslid die terug liep naar huis en de trappen neerging naar de metro, door een groepje allochtonen van de trap werd geduwd met een wiplash tot gevolg. Dat is een heel andere mentaliteit. Bijv. agressie door Marokkaanse jongeren, gelijk wat ze gedaan hebben, de andere Marokkanen gaan hen helpen. Het is wel een feit dat je hier allerlei pathologieën ziet op het spoed en dat heeft ook wel een geweldige aantrekkingskracht op beginnende verpleegkundigen, artsen. Ook aantal **Oost-Europeanen** in de buurt is sterk aan het stijgen (welzijnsactor).

Oude migranten zijn vaak de properste mensen, vegen nog voor hun deur. De meesten doen het wel goed. Voornamelijk marginalen en illegalen zorgen voor de grootste problemen, vooral door taalproblemen. Al tevreden dat er een paar Belgische namen staan op de lijst met dagelijkse voorleidingen. Laat ons duidelijk zijn dat er zijn die wel functioneren. Dan gaat het weer over onze perceptie van overlast en dan zeggen ze: zie je wel het is alleen maar met die vreemdelingen dat we last hebben. Dat is wel **één van de gevaarlijke kantjes om over overlast te spreken en hoe mensen dat percipiëren** (veiligheidsactor).

Voor bepaalde overlastvormen zijn bepaalde migrantengroepen meer vertegenwoordigd en staan sterk boven de Belgische bevolking. Daarvoor mag het beleid zijn kop niet in het zand steken. Dat is een feit dat al lang gekend is maar dat angstvallig verzwegen wordt omwille van het Vlaams Blok. Zonder daarmee te zeggen dat autochtonen geen criminaliteit plegen (beleidsactor).

Het sluikstortprobleem in de Seefhoek is gelieerd aan een grote groep **illegalen** (beleidsactor).

De **dubbele diagnosegroep weegt zwaar door in de behandeling**, percentsgewijs gaat er veel meer energie naar toe en meer overlast in die zin van: hij hoort hier niet thuis maar hij kan nergens naar toe. Besmettingsgevaar naar niet-gebruikende psychiatrische patiënten, contaminatie is moeilijk te vermijden. Ze vallen dikwijls door alle mazen van het net. Mensen met een duale problematiek blinken niet uit in probleeminzicht, motivatie of realiteitszin. Dubbele diagnosepatiënten komen naar hen omdat ze vaak worden buitengesloten in de psychiatrie, wegens te agressief. Een aantal personen in Free Clinic veroorzaakt **veel overlast**. In de hulpverlening is het moeilijk om met die groep om te gaan. Waarschijnlijk bedraagt het aandeel DD-patiënten 10% van alle gebruikers die ze bereiken. Vaak rijzen er twijfels of bepaalde gedragingen veroorzaakt worden door het onder invloed zijn of dat er meer aan de hand is (welzijnsactor).

Rondhangende jongeren, zijn één van de groepen die als overlastveroorzaker worden gezien.

Wanneer specifiek wordt gepeild naar drugoverlast, geeft men aan dat een grote groep **druggebruikers** voor overlast zorgt door het o.a. laten rondslingeren van gebruikte spuiten. **Franse drugtoeristen** zorgen voor onveiligheidsgevoelens. Het is heel snel geweten waar er drugsbanden zijn. In 2002 waren er tussen 40 en 50 panden alleen nog maar wat het Frans drugtoerisme betrof. De anonimiteit begint nu wat af te nemen omdat wij er specifiek zeer sterk op werken. De mensen die we daarin aantreffen zijn meestal illegale Noord-Afrikanen en meer specifiek Marokkanen die zich soms wel eens uitgeven als Algerijnen. De hoofden van de organisatie zijn meestal mensen die we kunnen situeren in Nederland (Rotterdam, Utrecht, Dordrecht, de grootsteden) en dan spreek je daar over Marokkaanse families die daar gevestigd zijn. Op zich veroorzaken **drugtoeristen** weinig overlast want de kopers zijn vrij vriendelijk. Een onrechtstreekse overlast die wordt veroorzaakt is de **verkeersoverlast** (veiligheidsactor).

Wat de **dealers** betreft nemen heel veel **allochtonen** de touwtjes in handen, ik ken weinig Belgische dealers en heb de indruk dat druggebruik meer aanwezig is bij allochtonen (welzijnsactor).

Andere groepen die als overlastgevend worden gepercipieerd zijn o.a. **alcoholisten** want deze stellen veel meer antisociaal gedrag en de **maffia** (handel in valse voorschriften) (welzijnsactor).

1.3.1.3 (Drug)Overlastvormen

De overlastvormen die door de sleutelfiguren het vaakst worden vermeld zijn:

- verkeersproblemen,
- zwerfvuil en sluikstorten,
- huisjesmelkerij,
- illegalen,

Aan illegalen worden andere problemen gelinkt zoals zwart werk, sluikstorten, drugs en bepaalde criminaliteit. Het gebied 2060 telt zo'n 33000 bewoners en we schatten het aantal illegalen op 10000. De Seefhoek is de dumpplaats van asielzoekers door het OCMW. Op een gegeven ogenblik waren er 500 OCMW's die hier asielzoekers dumpten. Dat is geminderd. Nadeel is de grote **concentratie**. Het is onleefbaar met zo'n groot aantal illegalen en asielzoekers. Men spreekt van een **spreadsbeleid** maar nog niet veel van gezien (andere).

- kleine criminaliteit,
- lawaaioverlast door muziek of burenruzies,
- geurhinder,
- hondenpoep,
- jongerenoverlast,
- een subjectief aanvoelen van verloedering,
- leegstand en verkrotting,
- gebrek aan burgerzin,
- extreme kansarmoede,
- daklozen,
- milieuoverlast,
- rondhanggedrag van allochtone jongeren,

Het samentroepen zonder meer is geen overlast. Meldingen van alleen maar rondhangende jongeren kunnen niet meer door de beugel (veiligheidsactor).

Het is eigen aan meer Arabische, Zuiderse culturen dat jongeren in groep optrekken. Dit wordt door een bepaald deel van de bevolking als overlast ervaren (welzijnsactor).

- vandalisme,
- prostitutie,
- **drugoverlast,**

Bestaat uit veel **rondhanggedrag, eisend gedrag en bedelgedrag, zwaar onder invloed ergens zijn in het openbaar, attributen, agressieve omgangsvormen, kleine criminaliteit, valse voorschriften, het te openbaar dealen en gebruiken, uiterlijke verschijningsvorm. Zwerfspuiten** zijn binnen het hele probleem van sluikstorten het meest bedreigend. Denkt dat de **zwerfspuitenoverlast** zwaar overdreven is. Zwerfspuiten vormen een beetje een cliché om over overlast te praten. Ook zijn er mensen bij die als enige probleem hebben dat ze verslaafd zijn en weinig of geen overlast veroorzaken. Dit is nog altijd de grote meerderheid van de gebruikers. Verschillende drugs hebben een verschillende uitwerking. Overlast hangt voor een deel af van de middelen die ze gebruiken en ook in de afkickperiode van heroïne kunnen ze zwaar tekeer gaan. Heroïnomanen zijn braaf als ze stoned zijn. Heroïne maakt iemand rustig, wanneer de gebruiker ziek wordt dan veroorzaakt hij overlast. Er is **meer agressie bij het gebruik van benzodiazepines en alcohol**. In Antwerpen is **80% van de gebruikers, polidruggebruiker, dat zijn lopende tijdbommen die alcohol mixen met medicatie**. Iedere nee die ze krijgen, zorgt voor meer frustratie. Er is ook het probleem met de **valse vzw's** in Antwerpen. Vaak ruik je buiten een vzw wat er binnen gebeurt. Vaak wordt door politie heel gericht gereageerd. Maar de ene vzw gaat

dicht en de week erna gaan er weer 2 nieuwe open. Ook in heel wat **telefoonwinkels** kan je drugs krijgen (welzijnsactoren).

■ Drugoverlast binnen de dienst

Vaak voorkomende vormen van drugoverlast binnen het specifieke werkterrein van de Antwerpse sleutelfiguren zijn:

- **Vrij eisend gedrag:** liegen, bedriegen en manipuleren.
- **Onveilig groepsklimaat,** spanning tussen cliënten.
- **Agressie-incidenten** binnen de hulpverlening nemen enorm toe en bestaan uit vele facetten. Wel eens fysieke agressie gehad naar personeel toe, maar het is vaak suïcidaal gedrag. Opgefokt gedrag is misschien beter dan agressief, want agressie heeft weer een connotatie. Vaak zinloze agressie. De tolerantiedrempel ligt vrij hoog. Je leert ermee omgaan. Als het een ziektebeeld is, kan je er beter mee omgaan. Agressie neemt toe los van drugoverlast. Veel verbaal geweld, soms ook verder doorgedreven, twee weken geleden heeft een onthaalmedewerkster een kopstoot gekregen.
- **Onder invloed** in de wachtzaal. Meestal geen last met 'onder invloed zijn' want als ze in erge mate onder invloed zijn, komen ze niet naar de afspraak.
- **Tumult,** veel geroep en getier, afval rond gebouw, sluikstort.
- **Zeldzaam geconfronteerd met stelen of crimineel gedrag.** Kleine diefstallen ook van elkaar. Mensen trachten aan voorschriftenboekjes te geraken en dat moet goed worden opgevolgd. Dokters klagen wel eens over niet-betalen van een consultatie. Worden niet bestolen maar kunnen heel regelmatig iets kopen van de gebruikers. Er zijn overvallen op de kassa bij apothekers. Overvallen komen zeer periodisch voor en kunnen niet allemaal op rekening van druggebruikers worden geschreven.
- **Sociale problematiek en dakloosheid.** Vooraleer je kan beginnen met echte begeleiding, lang nodig om papieren in orde te krijgen. Gezondheid: beperkte medische zorg, ook bijv. **duale problematiek** dat je mensen bijna niet binnen krijgt in psychiatrie. Ook de dingen die mensen met zich meebrengen, maar dat hoort bij werk, bijv. mensen hebben geen geld en zijn **niet in orde met hun administratie**, dat is dikwijls lastig maar geen overlast.
- **Overlast doordat dealers dichtbij zijn.** Automatisch trek je als drughulpverlening dealers aan. Free Clinic heeft ook wel last van de drugdealers en zijn er zich van bewust dat dealers dichterbij komen als er drughulpverlening is. Vooral samenscholing van druggebruikers voor opening van hulpverleningscentra. Lawaaioverlast: roepen, tieren, brullen rondom pleinen en zichtbare agressie.
- **Gebruik en dealen binnen de dienst.**
- **Materiële slijtage,** minder respect voor materiaal/accommodatie, snellere slijtage dan normaal van de accommodatie, deuren. Kan ook stuk zijn door te vallen onder invloed.

1.3.1.4 De omvang van het drugoverlastfenomeen

Uit de bevraging van de sleutelfiguren komt naar voor dat er **te weinig zicht** is op de groep die overlast veroorzaakt, wel wordt aangegeven dat de groep druggebruikers die overlast veroorzaken slechts een **klein deel is van het totaal aantal druggebruikers**. Er zijn 700 individuen gekend bij Free Clinic. Zo'n 15 personen ervan, veroorzaken overlast (welzijnsactor).

Hoe meer men zich echter focust op die groep, hoe meer de indruk toeneemt dat er meer zijn.

De situatie wordt uitvergroot maar mag ook niet worden gebagatelliseerd want het klopt dat mensen er last van hebben. Het De Coninckplein is altijd al rumoerig geweest. Het gevoel leeft dat overlast een andere gedaante heeft aangenomen. De stad heeft veel inspanningen gedaan. Er is eerder sprake van een verschuiving dan van een toename. Er zijn geen goede cijfers om de omvang van de overlast in kaart te brengen (beleidsactor).

Het speed- en xtc-milieu in het uitgangsleven is minder gekend omdat we focussen op problemen waar de gemeenschap het meest last van heeft en dat is momenteel het Noord-Franse drugtoerisme (veiligheidsactor).

De redenen die de veiligheidsactoren aangeven waarom het moeilijk is om op basis van de door hen geregistreerde cijfers de omvang van de drugoverlast in te schatten, werden weergegeven in paragraaf 1.2.5.

1.3.1.5 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

Drugoverlast komt overal voor in Antwerpen maar het De Coninckplein wordt door de sleutelfiguren unaniem geduid als concentratiepunt van druggebruik. Dat is onder meer te wijten aan de concentratie van drie verenigingen op dezelfde plaats, namelijk het BAD, De Sleutel en Free Clinic.

Antwerpen Noord is de grote noemer. De Seefhoek is de historische vuilnisbak. De harde kern speelt zich meer bepaald af in de Seefhoek, op het Stuyvenbergplein, het Sint-Jansplein en het De Coninckplein. Pleinen vormen belangrijke aantrekkingsplekken voor overlastgevend gedrag. Door een gerichte politieactie op een bepaald plein, verschuift de problematiek voor een bepaalde tijd naar een ander plein. In de wijk Dam komt het fenomeen van de dealpanden meer naar voor.

De drugproblemen op de **Grote Markt**, zijn van een andere orde dan die op het DCP. Hier gaat het vaak over overmatig alcoholgebruik door daklozen die zich ophouden op de Grote Markt en groepen (druggebruikers) die er rondhangen.

De drugscene die voornamelijk in handen is van Turkse groepen, speelt zich af op het **Troonplein**.

In de **Provinciestraat** situeren zich voornamelijk de valse vzw's.

De overlastbuurten die door de **overlastmanager** werden geselecteerd als locaties waar in de eerste plaats de aandacht op moet worden gefocust zijn:

- **De buurt rond de Provinciestraat.** De sleutelfiguren geven als reden aan dat er een actieve drugscene is, maar dat het ook een politieke keuze is. De Provinciestraat is dichtbij het Centraal Station gelegen waar volop verbouwingen aan de gang zijn voor de komst van de hoge snelheidstrein. De aandacht is volgens welzijnsactoren eveneens op die buurt gericht omdat de joodse buurt daar aansluiting vindt op de allochtone buurt.
- **Noord-Borgerhout:** aaneenschakeling van pleintjes waar er nogal veel rondhanggedrag is, zwerfvuil, sluikstort, vzw's, straatdealen, carrousel, openlijk gebruiken. Borgerhout is volgens een aantal sleutelfiguren gekozen om redenen van de publieke opinie (cfr. de rellen in Borgerhout).
- **Kiel: Kielpark, Abdijstraat en omgeving.** De Abdijstraat is de rijke winkelstraat van het kansarme Kiel en wordt steeds meer gekenmerkt door leegstand, een verarming van het winkelaanbod, meer vzw's en meer telefoonwinkels. De Abdijstraat werd volgens een aantal sleutelfiguren gekozen onder druk van de Middenstand.
- Het **DCP** werd niet gekozen als overlastbuurt omdat er daar reeds veel initiatieven uitgevoerd worden maar er wordt overwogen om er toch een vierde overlastbuurt van te maken.
- De **Chicagoblokken** vormen een hotspot maar worden niet beschouwd als een overlastbuurt. Sluikstorten en zwerfvuil vormen er de voornaamste problematiek, en het feit dat de sociale huisvestingsmaatschappijen steeds de voorkeur hebben gegeven aan moeilijke gezinnen zorgt ervoor dat er nu een mix van bevolkingsgroepen te vinden is, met allerlei problemen van dien.

Volgens de sleutelfiguren is de selectie voornamelijk gebaseerd op de criteria: voorkomen van sluikstorten, een drugproblematiek en rondhangende jongeren.

1.3.2 Charleroi

1.3.2.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

Overlast

Doorheen de algemene beschrijvingen van het begrip overlast door de sleutelfiguren in Charleroi, valt op dat de **indeling tussen objectieve overlast en subjectieve overlast vaak wordt gehanteerd**. Hierbij wordt aangegeven dat overlast in de eerste plaats een subjectief begrip is dat moeilijk te objectiveren valt.

Een andere indeling die voornamelijk door beleidsactoren wordt aangegeven is: **overlast t.a.v. de persoon zelf, t.a.v. de familie van de persoon en overlast t.a.v. de maatschappij**.

De vraag die door de welzijnsactoren wordt gesteld, is vanaf wanneer er kan worden gesproken van openbare overlast. Het gebruik van de term overlast gaat volgens de respondenten gepaard met semantische problemen en is bovenal moeilijk definieerbaar.

Overlast is in grote mate afhankelijk van tolerantie en intolerantie vormt op zich een grote overlast binnen de samenleving (beleidsactor).

Tevens wordt aangegeven dat door het hanteren van het begrip overlast ten aanzien van bepaalde groepen het gevaar bestaat van **stigmatisering**.

De overige elementen die door de sleutelfiguren als belangrijk worden beschouwd zijn gelijkaardig aan die in de opgesomde lijst van de onderzoekslocatie Antwerpen en worden hier niet meer herhaald.

Met **drugoverlast** worden de negatieve gedragingen bedoeld van personen onder invloed van een product, of overlast veroorzaakt door druggebruik.

Een probleem is dat de term overlast wordt gelinkt aan drugs. Het is spijtig dat die term wordt gebruikt voor druggebruikers. Het is een vage en moeilijk te kwantificeren term. De link tussen drugs en overlast wordt te sterk gelegd. Het is belangrijk om een rigide definitie te vermijden (beleidsactor).

Grootste bezorgdheid: stigmatiseren. Ook andere groepen kunnen overlast teweeg brengen, niet alleen drugsgebruikers. De druggebruikers zijn echter als populatie gemakkelijker te bereiken door de politie dan bijv. het vinden van de daders van een carjacking. Door de focus op druggerichte acties te leggen, kan het beeld van de politie wat opgekrikt worden (welzijnsactor).

Drugcriminaliteit

Overlast en criminaliteit worden door de sleutelfiguren van elkaar onderscheiden.

Misdrijven hebben niets te maken met overlast. Misdrijven zijn gedefinieerd in een wet en staan vast. Overlast en criminaliteit zijn twee verschillende dimensies (welzijnsactor).

■ Gebruik van de term (drug)overlast

Overlast is een term die weinig of nooit wordt gehanteerd in de sociale sector. Overlast is geen woord dat deel uitmaakt van de woordenschat van de straathoekwerkers. Het is vooral een politieke term die in hogere sferen wordt gebruikt. In het nieuw drugplan in de gemeente komt overlast wel voor. De burgemeester wou dat men er zich mee zou bezighouden. Het Spuitenruilprogramma hebben wij niet opgezet ter bestrijding van de overlast. Het is de burgemeester die het project plaatst in dat daglicht. Voor ons is de eerste bezorgdheid: de gezondheid van de mensen (welzijnsactoren).

Overlast wordt meer gebruikt in de zin van geluidsoverlast en burenruzies. We willen geen discours houden over wat niet gaat, maar we willen positief denken. Overlast is een negatieve term (beleidsactor).

1.3.2.2 (Drug)Overlastveroorzakers

Het zijn meestal diegenen met persoonlijkheidsproblemen en psychiatrische problemen waarvoor men beroep moet doen op de 101 en niet enkel voor druggebruikers. Vaak vechtpartijen veroorzaakt door alcoholgebruikers of bendes jongeren die vechten, niet altijd te wijten aan drugs (welzijnsactor).

Opvallend is dat voor wat Charleroi betreft, de allochtone groep niet dezelfde rol speelt in het veroorzaken van overlast als in Brussel of Antwerpen, waar heel wat overlastvormen worden toegeschreven aan allochtonen.

1.3.2.3 (Drug)Overlastvormen

De belangrijkste problemen waarmee Charleroi af te rekenen heeft zijn: **armoede, alcoholisme en drugs**. Charleroi is de armste stad van België, die gekenmerkt wordt door een lage scholingsgraad en braindrain. De stad wordt steeds gevoeliger voor **samenscholingen**. Verschillende groepen binnen een samenleving trachten een eigen plaats te veroveren in de maatschappij. Dit maakt onderdeel uit van de normale territoriale logica of territoriumdrift. Vaak ontstaan er echter samenscholingen in de openbare ruimte die voor iedereen toegankelijk zou moeten zijn. Op zich vormt dit geen probleem, aangezien iedereen over de vrijheid beschikt om zich in die ruimte te begeven. De vrijheid van de ander wordt echter aangetast wanneer de buurt waar men samentroeft, effectief als hun buurt wordt beschouwd. Deze logica kan eveneens toegepast worden op het inpalmen van openbare ruimte door zwervers, prostituees en druggebruikers. In Charleroi stelt het probleem van samenscholingen van allochtonen zich minder maar is er eerder sprake van multiculturele samenscholingen. Samenscholingen worden aangegeven als belangrijke vorm van overlast maar **lawaaï, hondenpoep en overdreven snelheid**, brengen voor de bewoners meer overlast met zich mee (beleidsactor).

Uit een bevraging bij buurtbewoners bleek dat vooral lege rondslingerende bierblikjes, hondenpoep, groepen jongeren, geluidshinder en luidruchtige burens door bewoners werden aangegeven als belangrijke overlastvormen (welzijnsactor).

Uit de veiligheidsmonitor kwamen als belangrijkste overlastvormen: hondenpoep en overdreven snelheid naar voor. Dit doet vragen rijzen over de objectiviteit van de voorgelegde situaties. Heeft vragen bij de objectiviteit van de situaties. Ieder project in het preventiecontract legt de nadruk op een bepaald fenomeen, namelijk vandalisme, inbraak in woningen, slachtofferschap en het drugfenomeen (beleidsactor).

1.3.2.4 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

Sommige buurten hebben last van drugproblemen en meestal zijn dit buurten die daarvoor gekend zijn. Het zijn geen echte getto's, maar ze zijn het bijna. **Overlast is wijkgebonden en mobiel** (afhankelijk van politieacties) (beleidsactor).

Er zijn plaatsen binnen het centrum waarnaar de voorkeur van de druggebruiker uitgaat, maar vaak gaan de deals door binnen privé-woningen (welzijnsactor).

- In ‘**La Ville Basse**’ waar het etnografisch luik van het onderzoek zich onder meer afspeelt, worden door de sleutelfiguren verschillende overlastvormen onderscheiden: vervuiling, geluidsoverlast, samenscholingen van jongeren (voor sommigen is dat overlast), verpaupering en diefstallen in voertuigen. **De diensten van het ‘Relais Social’ zijn voornamelijk geconcentreerd in ‘la ville basse’** wat op zich verscheidene groepen personen naar deze buurt aantrekt. ‘La Ville Basse’ wordt op zich niet als een echte drugbuurt beschouwd, alhoewel veel druggebruikers zich in die buurt begeven aangezien het **sputenruilproject** daar gevestigd is.
- *‘**Le triangle d’or**’ of de prostitutiedriehoek is een buurt waar prostitutie in drie straten wordt gedoogd. Volgens de sleutelfiguren is het een buurt waar diverse overlastvormen voorkomen.*
- *In de stationsbuurt is er veel heen-en weergeloop van druggebruikers en overlast door bedelgedrag.*
- *Er zijn plaatsen die bekend staan voor het vinden van spuiten, maar als gewone mens zal je heel zelden een spuit vinden. Er zijn wel bewoners geweest die spuiten hebben gevonden in hun brievenbus.*
- Andere plaatsen die door de sleutelfiguren werden vermeld als buurten waar overlast voorkomt, zijn: het Koningin Astrid Park, Zuid-Charleroi, de Rue Chavannes, le parc Notre-dame, ...

1.3.3 Brussel

1.3.3.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

Overlast

*Overlast is iets wat de **meerderheid van de mensen ervaart als storend**. Belangrijk facet is dat het een grote groep moet zijn die er hinder van ondervindt. Het is een heel relatief, subjectief en moeilijk te meten begrip. De mensen ervaren overlast wanneer een **bepaalde drempel** wordt overschreden.*

*De sleutelfiguren geven aan dat overlast de **vrijheid inperkt en de persoonlijke integriteit schendt**. Een voorbeeld hiervan is de **onmogelijkheid om zich op alle terreinen te begeven**. Hiermee gepaard gaand wordt **gettovorming als belangrijk kenmerk van overlast erkend** (veiligheidsactoren).*

Met **drugoverlast** worden alle effecten bedoeld die niet door de gebruikers worden nagestreefd. De overlast die wordt gelieerd aan druggebruik berust voornamelijk op een onveiligheidsgevoel. Een sleutelfiguur keerde de vraag om en stelt dat de werkelijke onderzoeksvraag na moet gaan of drugs overlast is.

Het gebruik van het begrip overlast zorgt ervoor dat het parket zich dient te begeven op het vlak van de openbare orde, wat eveneens een moeilijk te hanteren begrip is. De vraag die de veiligheidsactor zich daarbij stelt is of er niet zal worden getracht om de verstoring van de openbare orde aan te pakken door het te linken aan drugs?

Eenzijds zou het wenselijk zijn om het begrip te definiëren, maar het is een zeer subjectief begrip. Anderzijds zal men er niet in slagen om een definitie te geven waar iedereen mee akkoord gaat, tenzij de definitie nietszeggend is (veiligheidsactor).

*De term overlast wordt gelieerd aan de term drugs maar het zijn **niet alleen druggebruikers** die verantwoordelijk zijn voor overlast. Het kunnen ook mensen zijn die slecht zijn opgevoed,*

*alcoholici of dubbele diagnosepatiënten. Niet alle druggebruikers zorgen voor overlast. Het begrip drugoverlast werkt op die manier **stigmatisering** in de hand (welzijnsactor).*

*Mensen denken dikwijls dat **jongeren** die op een hoek staan te babbelen **dealers** of dieven zijn. We reageren wel op die oproepen want het is interessant om te weten, maar bij controles hebben jongeren dikwijls geen drugs bij (Brussel, veiligheidsactor).*

■ Gebruik van de term (drug)overlast

Doorheen de onderzoekslocatie komt naar voor dat het begrip overlast **zeer weinig wordt gebruikt**, zelfs niet in overlegorganen. *Als de term wordt gehanteerd dan is het voornamelijk om drugproblemen aan te duiden (welzijnsactor).*

*Overlast klinkt heel **negatief**. Het is een slechte en te vage term. Overlast is slechts een klein luik binnen de totale problematiek. Het wekt de indruk dat wanneer er wordt gepraat over overlast dat de maatschappij dan wordt ingedeeld in de goede en de slechte mensen (Sint-Gillis, beleidsactor).*

De equipe is tegen een indeling van druggebruikers in verschillende klassen, vandaar dat ze zich bij het onderwerp van het onderzoek vragen stelden. De titel van het onderzoek geeft aan dat drugs automatisch overlast met zich meebrengt maar sommige drugs helpen de mensen net (Brussel, welzijnsactoren).

In Brussel vonden we **één respondent die het begrip ‘drugoverlast’** niet als negatief ervaart maar als objectief beschouwt. *Het woord drugoverlast zet de dingen op zijn plaats en laat toe om erover te praten. Bijv. het is de gevonden spuit die problemen veroorzaakt en niet de druggebruiker (Brussel, welzijnsactor).*

1.3.3.2 (Drug)Overlastveroorzakers

Net zoals dit het geval is in de onderzoekslocaties Antwerpen en Charleroi, worden druggebruikers niet als de grootste groep benoemd. Vooral het aandeel allochtonen van diverse nationaliteiten worden aangehaald als veroorzakers van allerlei overlast. Naast de allochtonen, worden eveneens de jongeren genoemd als voornaamste veroorzakers van overlast.

1.3.3.3 (Drug)Overlastvormen

Uit een **Belgisch onderzoek in de Brusselse Noordwijk** kwam naar voor **dat de bevolking drugs niet als alleenstaande reden opgeeft voor overlastproblemen**, men klaagt eerder over verkeersoverlast, rondhangende jongeren, straatlawaaï, zwerfvuil, verkrotting, hondenpoep, verbale en fysieke agressie en stelt drugs slechts op de laatste plaats wat de oorzaken betreft (Naegels, 1995, 47).

Het gegeven dat drugs niet als alleenstaande reden wordt opgegeven binnen de Brusselse onderzoekslocatie kan worden bevestigd uit de bevraging van de respondenten.

***De grootste overlast voor de bewoners is sluikstorten**, naast de algemene verloedering, buurtproblemen, burenruzies, geurhinder, lawaaihinder, enz.. Het grootste probleem is dat mensen van buiten de buurt hun vuilnis komen storten. De Noordwijk is een transitwijk maar wordt nog niet zo erkend. Voor de studenten die de Noordwijk moeten doorkruisen zijn de belangrijkste problemen verloedering, het zien van armoede en onveiligheidsgevoel. Het eerste wat men ziet als men uit Noordstation komt, is de*

prostitutiebuurt. Veel heeft te maken met de mentaliteit van de mensen. Sommige allochtonen beschouwen de wijk als hun wijk (welzijnsactoren).

Drugs zijn niet iets waar de mensen onmiddellijk problemen mee hebben, gewoon omdat de meesten hier nog veel andere problemen hebben, sommigen wonen in erbarmelijke omstandigheden, anderen vechten voor papieren (welzijnsactoren).

■ Drugoverlast binnen de dienst

De ervaren overlast binnen de dienst kan worden ingedeeld in:

- Overlast met betrekking tot de persoon

Velen hebben geen woning, zijn niet in orde met het ziekenfonds, hebben geen werk, hebben bijkomende psychiatrische problemen, wat op zich reeds een overlastvorm is voor de gemeenschap. Velen zijn niet gemotiveerd, hebben geen probleeminzicht en rekenen op de goedheid van iemand anders. Doordat men niet in orde is met papieren, woonst en werk, betekent dit ook een overlast naar de begeleiding toe. De behandeling van de druggebruiker moet worden uitgesteld en de prioriteit dient eerst te gaan naar de sociale administratie.

- Overlast met betrekking tot het personeel

We werken in zeer moeilijke omstandigheden. Meestal zijn de gebruikers zo stoned, dat ze in slaap vallen. Stresserende job. Hevige acting-out, agressie, bij fysiek geweld wordt klacht neergelegd. Twee maal werd iemand geslagen en werd er met stoelen gegooid. Geen gekwetsten, wel vernielingen. Verbale agressie komt bijna dagelijks voor: schelden, uitmaken, manipuleren.

- Overlast met betrekking tot het materiaal

Slaan op de deuren, ze hebben al geprobeerd om de deur in te stampen. De brandkast is zeer gewild. Er zijn reeds inbraken gebeurd op de dienst. Het alarm heeft een tijd gewerkt en niemand heeft erop gereageerd. Diefstal van materiaal komt weinig voor. Er valt niet veel te stelen. Er wordt wel veel gestolen onder elkaar.

1.3.3.4 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

Een **algemene evolutie** is dat handel steeds vaker door middel van mobiele telefonie plaats vindt, waardoor de verkoop op publieke plaatsen minder zichtbaar wordt.

Hierna volgt een opsomming van de (drug)overlastbuurten binnen de Brusselse gemeenten waar sleutelfiguren werden bevraagd. Deze opsomming gebeurt aan de hand van gegevens uit de interviews met Brusselse sleutelfiguren.

- **Brussel**
 - **Aan de Beurs:** veel daklozen, veel zware gevallen.
 - **Anneessensplein:** we zien deals vanuit het raam gebeuren. Op tien jaar tijd is 80% verhuisd. Erg erbarmelijke omstandigheden en groot aantal migranten, (grootste populatie uit Marokko en groepjes uit Z-Amerika) (Brussel, welzijnsactoren).
 - **Louizalaan en Place Stéphanie.** Illegale middelen circuleren in grote hoeveelheden in deze prostitutiebuurten. Heroïne prostitutie is meer zichtbaar in Schaarbeek en Sint-Joost-Ten-Noode.
 - **Fontanaisplein:** staat bekend voor drugfeiten en jongensprostitutie.
- **Sint-Gillis**

- **Saint-Gilles-Bas** = porte des Halles (vooral dealen), Rue Hotel de Monnaie, Avenue du Parc: concentreert de meeste problematieken (sociale, familiale, sanitaire).
 - De **wijken Parvis en Betléhem** staan bekend voor druggebruik. Op Place de Betléhem zijn er vooral problemen met cannabis en vroeger met heroïne. Het Betlehemplein is het plein waar bendes vroeger hun strijd uitvochten, de laatste vier maanden is een heropleving merkbaar. Bendes die werden opgerold in Anderlecht, wijken uit naar Sint-Gillis, er is dus een verplaatsing van overlast.
 - **Place Morichar**: nu en dan wordt er cannabis gedeald. Dit is volgens 'les gardiens d'espace' veel verminderd. De politie heeft ook veel actie gedaan op dit plein. Vroeger was tot in Luik bekend dat La Place de Morichar de plaats was om drugs te kopen.
 - Rue Vanderschrick.
 - Carrée Moscou: deal.
 - Rue de Charleroi: polydruggebruik.
 - Dichtbij Zuidstation: zeer veranderlijk.
- **Sint-Joost-Ten-Noode & Schaarbeek**
In Sint-Jos wonen er 20.000 inwoners en het is de armste gemeente van België. Sint-Jos is opgedeeld in Noord-Sint-Jos en Zuid-Sint-Jos. In het noorden is het prostitutiekwartier dat in handen is van de maffia. De Schaarbeekstraat is er de grens van (Sint-Joost-Ten-Node, welzijnsactor).
 - **Noordwijk, Place de Moor, Paviljoenplein, cage aux ours, Brabantstraat**: veel drughandel.
 - **Josaphatwijk** en de omliggende straten: grens tussen Sint-Joost-Ten-Node en Schaarbeek. Problematiek van de Josaphatwijk bestaat al 15 jaar. Voornamelijk Marokkaanse bevolking, zeer weinig Belgen. Heel moeilijk om er geïntegreerd te geraken. Als je daar komt als blanke: ofwel ben je een verloren gelopen toerist ofwel ben je van de politie ofwel kom je daar drugs halen. Dat is een beetje cru voorgesteld maar daar komt het eigenlijk op neer. Problematiek: meestal jongeren, 20 à 30 tal dealers, niet echt gestructureerd, het is zoals de Carrefour, ongelooflijk wie er daar allemaal komt, er wordt gedeald zonder scrupules in het bijzijn van kinderen, ouderen. Zwerfspuiten komen vooral in Josaphatpark voor. (Schaarbeek-Sint-Joost-Ten-Node, veiligheidsactoren).
 - **Op Place Liedts** is er ook wel drughandel, maar we hebben daar het minste werk (veiligheidsactoren).
 - **Sint-Jans-Molenbeek**
 - **Sint-Jans-Molenbeek** is altijd al een probleem geweest wat drugs betreft. De **metro Ribaucourt** is zeer bekend als supermarkt, de GB van de drugs: bijna uitsluitend handel in harddrugs. Naast hasjes bijna uitsluitend cocaïne en heroïne. Vroeger vooral heroïne, nu meer en meer cocaïne. Er zijn nog plaatsen waar je drugs kan kopen, maar niet in dezelfde mate. Wanneer er een actie in Ribaucourt geweest is, merk je dat er verschil is, het is serieus kalmer, er is minder overlast, maar men vreest dat het probleem zich dan verplaatst. Na paar weken is het probleem er opnieuw.
 - **In de wijk Zwarte Vijvers** wordt openlijk gedeald, er is meer en meer handel in cocaïne.
 - **Parc Bonnevie** is vooral een plaats waar jongeren softdrugs gebruiken, ook in de Schoolstraat.

1.3.4 GA Mons met specifieke aandacht voor de stad Mons

1.3.4.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

De elementen die de sleutelfiguren aangeven om (drug)overlast te omschrijven, zijn gelijkaardig aan diegene die werden opgesomd voor de onderzoekslocatie Antwerpen, met dit verschil dat de sleutelfiguren in Mons sterk de nadruk leggen op overlast die wordt ervaren door omgevingsfactoren zoals vervuiling en lawaai.

■ Gebruik van de term (drug)overlast

Het woord ‘nuisance’ wordt door de sleutelfiguren **zelden of nooit gebruikt**. Overlast impliceert volgens hen **uitsluiten**. Ze wijzen er tevens op dat ‘nuisance’ niet dezelfde betekenis heeft als ‘overlast’, in die zin dat ‘nuisance’ meer gelinkt is aan omgevingsfactoren. ‘Nuisance’ heeft een **erg negatieve connotatie** en doet denken aan overlast door ongedierte.

De sleutelfiguren geven aan eerder de termen: secundaire effecten, problemen, overlast gerelateerd aan een veranderde bewustzijnsstoestand, moeilijke situaties en dossiers, te hanteren in plaats van het concept ‘overlast’.

1.3.4.2 (Drug)Overlastvormen

In de opsomming van (drug)overlastvormen door de bevroegde sleutelfiguren in Mons, kunnen we drie luiken onderscheiden, namelijk:

- **Sociale overlast door druggebruik.** Sleutelfiguren geven aan dat de problematische druggebruiker pluridelinquent is, wat storend is voor de samenleving.
- **Persoonlijke overlast voor de druggebruiker** zoals afhankelijkheid en gezondheidsproblemen waarvan in de eerste plaats de druggebruiker en zijn onmiddellijke omgeving het slachtoffer zijn.
- **Overlast gerelateerd aan samenscholingen van druggebruikers** die gevoelens van onveiligheid creëren.

*Het kan gebeuren dat er **zwerfspuiten** worden gevonden, maar dat is per toeval, in de Borinage is dat erger (welzijnsactor).*

Volgens de perceptie van de sleutelfiguren is de overlast die veroorzaakt wordt door alcohol en lawaai, groter dan de overlast die gepaard gaat met illegaal druggebruik. De overlast die gepaard gaat met het gebruik van xtc is volgens de sleutelfiguren gelijkaardig aan de overlast die gepaard gaat met alcohol of andere drugs. Reden hiervoor is dat al deze middelen een bewustzijnsverandering teweegbrengen, die zich kan uiten in het veroorzaken van ongevallen, overdreven snelheid, enz..

1.3.4.3 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

*Men kan **niet echt spreken van drugoverlast in Mons**. De bewoners zullen daarover waarschijnlijk een andere mening hebben want volgens hen is elke handtasdiefstal de schuld van de druggebruiker (beleidsactor).*

*De **belangrijkste steden binnen het GA** wat het drugprobleem betreft, zijn Mons en La Louvière. Aanwezigheid van scholen zorgt er voor een belangrijke groep jongeren (veiligheidsactor).*

*In Mons zijn er **geen open drugsscenes** waar de drugoverlast gevisualiseerd is. Er is geen quartier chaud. Alles verloopt vrij discreet en is zeer mobiel. Hetzelfde kan worden gezegd voor de prostitutie (welzijnsactor).*

Drugoverlast komt volgens de sleutelfiguren wel meer voor:

- in bepaalde **sociale woonblokken in Glain en in Jemappe**. In Jemappe zijn er meer moeilijkheden met het openlijk roken in groep van cannabis. In mons zijn er geen echte sociale woonblokken, wel in '**l'allée des oiseaux**' maar dat is al de rand van mons.
- bij het **station van mons** dat 'la plaque tournante' is op het vlak van drughandel.
- in de **omgeving van scholen**, steeds meer leerlingen hebben drugs bij zich. Tijdens controles op bussen werd cocaïne gevonden bij 15 à 16-jarigen.
- in de **uitgaansbuurt 'marchée aux herbes'** waar overlastvormen eigen aan uitgaansbuurten zich voordoen.

1.3.5 GA Brugge met specifieke aandacht voor de stad Oostende

1.3.5.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

Overlast

De elementen die we sprokkelden uit de omschrijvingen van het begrip door de Antwerpse sleutelfiguren, zijn ook geldig voor de Oostendse sleutelfiguren. Steeds komen dezelfde algemene factoren terug.

Bijkomend geven de Oostendse sleutelfiguren aan dat een situatie **te snel als overlast wordt benoemd**: *Voor sommigen is rondhangen op een pleintje al overlast. Er kan alleen van overlast sprake zijn als er effectief sprake is van storend gedrag, als er een bedreiging aanwezig is.* Dit wordt verduidelijkt door aan te geven dat er sprake moet zijn van klachten door bewoners en vaststellingen door de politie.

Drugoverlast

De drugoverlast is volgens de bevroagde sleutelfiguren toegenomen, hierbij wordt echter aangegeven dat ook de discussie met betrekking tot dit thema uitvoeriger is geworden.

Door de interviews heen, stellen we vast dat de sleutelfiguren een onderscheid voorstellen tussen objectieve en subjectieve drugoverlast. Met subjectieve overlast wordt bedoeld op onveiligheidsgevoelens die voor elk individu anders worden beleefd.

Drugcriminaliteit

Algemeen kunnen we vaststellen dat de Oostendse sleutelfiguren overlast invullen als laagste vorm van criminaliteit.

■ Gebruik van de term (drug)overlast

In Oostende is overlast een **belangrijk thema**. De term overlast wordt steeds vaker gebruikt, onder meer in de **Stuurgroep Drugs** en in de verschillende **werkgroepen**. Uit de interviews met verschillende professionele actoren, blijkt de term binnen de specifieke overlegorganen waar zij deel van uitmaken steeds vaker voor te komen. Dit is het geval op vergaderingen met buurtwerkers, op wijkraden, op overleg met betrekking tot het opstellen van het politieplan of beleidsplannen, op fora binnen de scholen, op CAW-overleg, In Oostende lijkt de term overlast en meer specifiek drugoverlast reeds volledig ingeburgerd te zijn. Niettegenstaande de sleutelfiguren aangeven dat het begrip overlast courant wordt gehanteerd en zelfs benoemd wordt als een **modewoord**, vinden zij het **geen goede term**, voornamelijk omwille van de vaagheid van het begrip. De respondenten scheren '(drug)overlast' over dezelfde kam als **onveiligheidsgevoelens**.

Er wordt altijd maar negatief gefocust, het is Vlaams Blok taal. Overlast is een totaal overbodig begrip. Het zou beter zijn indien overlast zou vervangen worden door onaangepast gedrag (welzijnsactoren).

1.3.5.2 (Drug)Overlastveroorzakers

Groepen die als veroorzakers van overlast worden aangeduid zijn de volgende:

- **Allochtonen**, vaak Oost-Europeanen.

Allochtonen leven vaak op straat en zorgen voor lawaaihinder. Ook hun louter fysieke aanwezigheid op straat, kan voor hinder zorgen. Uit een buurtonderzoek in de wijk Oud-Hospitaal is gebleken dat veel allochtonen betrokken zijn bij het veroorzaken van allerlei overlastgevend gedrag en dat dit tevens met een onveiligheidsgevoel gepaard gaat (welzijnsactor).

Allochtonen omdat ze 's avonds buiten zitten en muziek wat luider zetten.

- Een aantal **mensen die een tweede verblijf** hebben. Ze komen in het weekend en als ze vertrekken, plaatsen ze al hun vuilnis op de stoep.
- Iedereen wijst naar de **jongeren**. Vroeger waren dit vooral de skaters maar dit is verminderd door het werk van de citycoaches. Oostende trekt wel jongeren van andere gemeenten aan.
- Mensen met een **drankprobleem** zijn vaak agressief.
- Dubbele diagnosepatiënten zijn niet echt amokmakers maar door hun kluwen van problemen, zorgen ze voor overlast en onveiligheidsgevoelens. De groep beperkt zich tot een 15-tal in Oostende (welzijnsactor).
- Wat dealen betreft, zijn het vooral Belgen (veiligheidsactor).

1.3.5.3 (Drug)Overlastvormen

Belangrijkste overlastfenomenen die vaak aan bod komen in overlegorganen en worden weergegeven door de Oostense sleutelfiguren worden hierna opgesomd. Specifiek voor de situatie in Oostende is het feit dat overlast vaak **seizoensgebonden** is.

- **Thematiek van de vrije tijd:** vooral lawaaihinder, samentroepen van jongeren, subjectief angstgevoel dat daar gedeald wordt.
- **Verloederde buurt:** zwerfvuil, sluikstort, slechte verlichting, snelheidsovertredingen, druk die ontstaat door huisjesmelkers, teveel mensen in eenzelfde gebouw, burenruzies.
- Bepaalde pleinen zijn zeer gekend voor **samenscholingen van jongeren**.
- In het **Montmartreproject**²⁸ wordt vooral gewerkt aan de fenomenen wildplassen, verkeerd parkeren, achterlaten fietsen en bromfietsen, leegstaande panden, sluikstorten, hondenpoep vandalisme, graffiti, achtergelaten autowrakken, nachtlawaai en aanplakking. Ook huisjesmelkerij en bepaalde aspecten van het verkeer, zijn overlast.
- Uit de **gegevens van de veiligheidsmonitor** komt naar voor dat hondenpoep het belangrijkste overlastprobleem is. Vanuit het **project stadswachten** is dat eveneens hondenpoep en zwerfvuil.
- **Drugoverlast**

²⁸ Het Montmartreproject werd opgestart van uit de lokale politie van Oostende om specifieke overlastvormen aan te pakken in de Oostendse uitgaansbuurt.

- **Problematische druggebruikers** die zich ophouden in de omgeving van het MSOC, andere hulpverleningscentra en in bepaalde probleembuurtten.

- De **problematiek van de zwerfspuiten** is zeer actueel in Oostende en wordt door heel wat sleutelfiguren spontaan genoemd. Wanneer we vragen in hoeverre de sleutelfiguur er zelf reeds mee in contact is gekomen, wordt de overlast door zwerfspuiten genuanceerd.

Op zich zijn zwerfspuiten niet echt zichtbaar en komen slechts sporadisch voor. Het is een thema dat vaak op overleg naar voor komt maar in Oostende zelf is dat een randgebeuren (welzijnsactor).

Heeft niet de indruk dat zwerfspuiten een zwaar probleem vormen. Het wordt af en toe gesignaleerd. Het aantal spuiten dat we op straat vinden is redelijk beperkt (welzijnsactor).

- **Openlijk druggebruik** in inkomhallen, in appartementsgebouwen, in het straatbeeld, geeft aanleiding tot subjectieve onveiligheidsgevoelens.

- **Drugs in het verkeer.**

Oostendse sleutelfiguren maken expliciet het **onderscheid naar soorten drugs, wat overlast betreft.**

De grootste problemen in Oostende zijn te wijten aan heroïne. Heroïne is goedkoop en van vrij goede kwaliteit en neemt nog steeds sterk toe. Wat maatschappelijke overlast betreft, stoort cannabis het meest. Alcoholgebruik is vaak problematischer maar de maatschappij ligt er niet van wakker. De meeste gebruikers zijn polydruggebruikers wat escalaties met zich kan meebrengen. Designer drugs zijn onzichtbaar. Alcohol, speed en XTC geven aanleiding tot grensoverschrijdend gedrag en verkeersongevallen (welzijnsactor).

De **straathoekwerkers** die actief zijn op het Oostendse grondgebied, richten zich **specifiek naar een bepaalde groep van gebruikers**, wat merkwaardig is als men weet dat polydruggebruik de trend is. Een straathoekwerkster richt zich op heroïnegebruikers, een andere persoon is actief in het centrum van Oostende en richt zich voornamelijk op de groep van uitgaande jongeren die middelen gebruiken. De uitgaansbuurt is het actieterrein van deze straathoekwerkster. Deze groep van gebruikers heeft vaak weinig contact met de vrijwillige hulpverlening. De doelgroep ervaart hun gebruik meestal nog niet als problematisch en vindt hulpverlening bijgevolg niet echt nodig. Er zijn ook heel wat jongeren die hun geloof in de hulpverlening verloren hebben. Op zich kan het feit dat een straathoekwerker zich specifiek richt op gebruik in het uitgaansmilieu positief worden genoemd, aangezien dit één van de terreinen is waar de drughulpverlener heel weinig zicht op heeft. Deze druggebruikers vinden zichzelf geen junkies en stellen zich ook niet hulpbehoevend op. Een derde straathoekwerker richt de aandacht op coke- en speedgebruikers, die zeer wantrouwig zijn en vaak waanideeën hebben. Het gebruik van speed/coke en xtc veroorzaken zowel opgefoktheid als wantrouwen, wat complicaties binnen de contactname met zich meebrengt. Ook het feit dat gebruikers soms zware **medicijnen** voorgeschreven krijgen door huisdokters, bemoeilijkt dikwijls de uitbouw van een werkrelatie.

*Wanneer bepaalde grenzen worden overschreden binnen de dienst, is er sprake van overlast. Het zich niet houden aan het huishoudelijk reglement. Gedrag stellen waar ze als hulpverlening niet voor dienen. Alles dat de leefkwaliteit en leefbaarheid aantast. De burgers worden geambeteerd door de houding en bepaalde handelingen van bepaalde mensen en voelen zich niet meer veilig. Hun **vrijheid wordt aangetast** omdat ze op bepaalde momenten niet meer op straat durven of hun kinderen niet meer alleen op straat kunnen laten gaan.*

1.3.5.4 De omvang van het drugoverlastfenomeen

De omvang van drugoverlast wordt door de welzijnsactoren als **gering** gepercipieerd.

De laatste tijd zijn er een aantal incidenten geweest maar dit is niet te vergelijken met Antwerpen (veiligheidsactor).

In het werkjaar 2002 bouwden de druggerichte straathoekwerkers met ongeveer 240 mensen een werkrelatie op. Uit deze cijfergegevens kan echter onmogelijk het reële aantal druggebruikers in Oostende worden afgelijnd.²⁹

Volgens de veiligheidsactoren is er een serieus drugprobleem. *In het 'project Montmartre' werden 250 mensen geïnterviewd: drugs werd als 1 van de grootste problemen aanzien.*

1.3.5.5 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

Drugoverlast is geen hot item. Het druggebruik speelt zich vooral af achter de gevels. De bewoners worden er meestal niet mee geconfronteerd op straat. Er wordt minder op straat gedeald, het gebeurt georganiseerd zonder veel heen-en-weergeloop. De klant gaat niet meer naar de leverancier maar de leverancier gaat naar de klant (welzijnsactor).

Deze vaststelling geldt in meer of mindere mate ook voor de andere onderzoekslocaties. Hierbij wordt vaak aangegeven dat de gsm een belangrijke factor is in het verminderen van drugoverlast op straat. Vroeger dienden de gebruikers te wachten tot hun dealer voorbij kwam waardoor er zich groepjes gebruikers vormden, wat gepaard ging met allerlei storend gedrag (cfr. interview in het BAD te Antwerpen). Door het gebruik van de gsm, kunnen de transacties veel discreter plaatsvinden. Enerzijds zorgt dit ervoor dat er minder druggebruikers 'rondhangen' maar anderzijds is deze evolutie voor de politie geen goede zaak. Vaak geven sleutelfiguren hierbij nog aan dat door de mobiele telefoon reeds heel wat druggebruikers van een gewisse dood zijn gered, door de mogelijkheid tot snelle interventie bij een geval van OD.

Een aantal buurten in Oostende staan bekend voor het voorkomen van (drug)overlast.

- *In de **Wijk Hazegras** – die een gedoogzone is met 33 bars in 2 straten – zijn er drugs en zijn er dealers aanwezig. Naast klachten van overlast door druk autoverkeer worden regelmatig meldingen gedaan van zwerfspuiten (veiligheidsactor). Om de overlast in de prostitutiebuurt in te dijken werd door de politie het 'project Hazegras' opgestart.*
- *Het **Westerkwartier** waar ook het buurtwerk is gevestigd in een achtergestelde buurt met veel sociale woningen.*
- *De **Wijk Oud-Hospitaal** wordt door de bevolking gepercipieerd als drugbuurt. Het drugprobleem is er aanwezig naast andere problemen, zoals kansarmoede. Vanuit de gemeente worden er acties ondernomen om de buurt op te waarderen. Het buurtwerk Oud Hospitaal bestrijkt het gebied vanaf de Peter Benoîtstraat, tot de Cairostraat, de Edith Cavellstraat en de Spoorwegstraat. De buurt is op korte termijn verloederd. Huisjesmelkers doen beroep op de premies voor gevelrenovatie maar doen niets meer aan de woningen. De wijk bestaat uit 15 straten, het is een relatief kleine en heterogene wijk met het hoogste percentage allochtonen en steuntrekkers. Uit onderzoek in Oostende bleek dat de Wijk Oud-Hospitaal een van de meest achtergestelde buurten was van Oostende. Zo werd beslist om een **buurtwerking** in de wijk op te starten (buurtwerk).*
- *In de **Langestraat of de uitgaansbuurt** is er vooral sprake van recreatief gebruik en is er sprake van veel overlast. Drugoverlast is voor de uitgaansbuurt een probleem. Het 'project Montmartre' is specifiek gericht op de uitgaansbuurt. **Welzijnsactoren geven aan dat een verdienste van het Montmartreproject** is dat de aandacht werd gevestigd op die wijk, negatief is volgens hen echter dat het probleem zich verschuift, meer bepaald naar de jeugdhuizen of naar privé-woningen. Een andere verdienste van het project is dat de politie de weg heeft vrijgemaakt om de projecten uit het preventiecontract ingang te laten vinden in de uitgaansbuurt. De repressieve houding van de politie dient te worden aangevuld met preventieve maatregelen.*

²⁹ Stad Oostende (2003). *Veiligheids- en Preventiecontract Stad Oostende: Jaarverslag.*

1.3.6 Euregio Maas-Rijn

1.3.6.1 (Drug)Overlast – (Drug)Criminaliteit

■ Omschrijving van de begrippen overlast/drugoverlast/drugcriminaliteit

Overlast

Opvallend binnen deze onderzoekslocatie is dat de term **overlast haast uitsluitend wordt gehanteerd voor het duiden van problemen met jongeren**. De resterende algemene invulling van het begrip is gelijkaardig aan die andere locaties en aan die vermeld in het deel m.b.t. de algemene bevindingen.

Er is een plaats waar jongeren samenkomen, waardoor buurt onveiligheidsgevoelens krijgt: ze roken, zetten muziek keihard, ruimen niets op, maken lawaai, van 2u 's middags tot 3u 's nachts. Soms staan er zo'n 40 à 50 jongeren bij elkaar. Het fenomeen rondhangende jongeren is toegenomen (Maasmechelen).

Overlast door jongeren als ze echt last veroorzaken, niet als we denken dat ze last veroorzaken, bijv. samentroepen van jongeren op zich is geen overlast, wel als er drugs worden aangetroffen. Het vormt ook een overlast voor de maatschappij, als ze niet meer werken (Bilzen, Riemst, Hoeselt).

Deze invulling van het begrip is in overeenstemming met **het actieplan met betrekking tot overlast door rondhangende jongeren opgesteld** in het kader van de prioriteitstelling binnen het Zonaal Veiligheidsplan³⁰. Hierin wordt gesteld dat maatschappelijke overlast wordt geassocieerd met jongeren en jongerencultuur. De argumentatie hiervoor is het feit dat jongeren vaak in een eigen microkosmos leven en balanceren tussen kind-zijn en volwassenheid. Het kan gaan om lawaaihinder, het achterlaten van afval, het samenkomen in groepen, hetgeen sommige personen een gevoel van onveiligheid bezorgt. In datzelfde actieplan wordt aangegeven dat subjectieve onveiligheid en maatschappelijke overlast eveneens worden bepaald door de kwaliteit van de leefomgeving. Hierbij worden de fenomenen graffiti en hondenpoep als voorbeeld gegeven.

Hieruit volgt dat drugoverlast ingevuld wordt als: *Daar waar jongeren samenkomen wordt wel eens drugs gebruikt. Een jointje dat rondgaat, dealen, ... (Maasmechelen).*

Drugcriminaliteit: *Overlast en criminaliteit zijn 2 aparte zaken (Maasmechelen).*

■ Gebruik van de term (drug)overlast

De bevraagde sleutelfiguren uit de verschillende grensgemeentes verschillen in mening omtrent het feit of deze term vaak wordt gehanteerd. Sleutelfiguren uit Maasmechelen, Bassenge, Riemst en Visé geven aan dat de term vrijwel nooit wordt gebruikt en in geen enkel proces-verbaal voorkomt. In Oupeye blijkt de term populair te zijn. Daarbij wordt aangegeven dat eerst de term 'veiligheid' in het daglicht stond en die nu stilaan wordt vervangen door het begrip 'overlast'. Er wordt gewezen op het feit dat termen als 'gezondheid', 'welzijn', 'preventie' en sociale context verwaarloosd worden. *Sociale hulpverlening aanbieden op basis van het begrip overlast is niet mogelijk (veiligheidsactor)*. Overlast wordt op een verschillende manier ingevuld door welzijns- en veiligheidsactoren.

³⁰ Politie Maasmechelen. Intern document.

1.3.6.2 (Drug)Overlastveroorzakers

Eenzijds wezen nagenoeg alle bevroagde sleutelfiguren uit de grensregio met de vinger naar **rondhangende, vooral allochtone, jongeren** als veroorzakers van overlast. Dikwijls wordt **werkloosheid** als de onderliggende verklaringsfactor aangehaald. Hierbij wijst men zelf op het gevaar van **stigmatisering**.

Zelfs als we onze hypothesen stellen dan gaan we ze nog verifiëren bij de jongeren zelf. Het is niet omdat jongeren samenscholen dat het daarom criminelen zijn. De mensen vergeten vaak dat het jongeren zijn (Visé, veiligheidsactor).

De bevolking ziet dat jongeren rondzwerven bij scholen en in galerijen en voor 90% cannabis gebruiken maar ze zien niet in dat het schadelijk is voor de gezondheid. Er worden resten van joints gevonden bij scholen en overal liggen blikken in het rond (Oupeye).

Mensen storen zich aan jongerenbendes die samenkomen om een 'pétard' te roken en om lawaai te maken (Herve).

Exciterend gedrag van softdruggebruikers zorgt voor lawaai en verstoort de openbare orde (Bilzen, Riemst, Hoeselt).

Jongeren hebben weinig respect meer (Visé).

Anderzijds werden ook de **Nederlanders** die in de grensregio professionele plantages startten, aangeduid als overlastveroorzakers. Vooral productie met oog op verscheppen naar Nederland om te verkopen in coffeeshops.

De doortocht van **Fransen** door de grensregio om zich te gaan bevoorraden in Maastricht zorgt in de Belgische grensregio zelf voor weinig overlast, met uitzondering van het drukke verkeer en het voorkomen van meer ongevallen (eventueel te wijten aan het rijden onder invloed).

Moest de weg in Bassenge niet leiden naar Maastricht dan zouden er in plaats van 900 auto's/dag 300/dag rijden. We zien veel gele nummerplaten: Nederlanders en Fransen. Het is net of we niet meer in België zitten (Oupeye).

Drugtoerisme is geen probleem, ze zijn op doorreis en veroorzaken geen overlast, komen van Luik, kopen het in Maastricht en verkopen het opnieuw in Luik (Aubel, Bilzen, Riemst, Hoeselt, Visé).

Als we vreemdelingen tegenhouden is het bijna altijd bingo voor drugtoerisme. Diegenen die we pakken met grote hoeveelheden, wonen niet in de zone. De mensen uit de buurt gaan geen risico's nemen om grote hoeveelheden mee te nemen als ze in een kwartier met hun bromfiets bij een coffeeshop zijn (Bassenge, po).

1.3.6.3 (Drug)Overlastvormen

De overlastvormen waarmee de grensregio volgens de perceptie van de sleutelfiguren vooral mee wordt geconfronteerd zijn:

- Samenscholingen, en de hinder die daarmee gepaard gaat, van jongeren in alle hoeken van de 'zone Bassemeuse'. Dit zorgt volgens de sleutelfiguren voor meer onveiligheid dan drugoverlast.
- Graffiti brengt onveiligheidsgevoelens met zich mee.
- **Drugoverlast.** Het is geen probleem van de zone maar het is een probleem door de locatie (Oupeye).
 - Drugs in het verkeer.

- *We grenzen bijna rechtstreeks aan Maastricht. Met Riemst grenst men rechtstreeks aan Nederland. Mensen gaan zich er dagelijks bevoorraden. De nabijheid beperkt het aantal dealers (Bilzen, Riemst, Hoeselt, veiligheidsactor).*

De nabijheid van Maastricht is een probleem omdat de wetgeving niet dezelfde is, gebruikers weten niet meer wat mag (Visé, welzijnsactor).

In Visé zelf, is het vooral het probleem van het druggebruik, nog geen 10 km en men is in Nederland (Visé, welzijnsactor).

- *Grote toename van weedplantages in de grensregio, opgezet door Nederlanders (eventueel in Belgische loodsen) (Bilzen, Riemst, Hoeselt). Er werden er reeds een 5-tal opgerold in Maasmechelen (Maasmechelen, veiligheidsactor).*

- *Een ander fenomeen is de aanwezigheid van xtc-labo's in de grensregio (Herve & Maasmechelen)³¹.*

- *Er zijn geen problemen met zwerfspuiten (Maasmechelen).*

Er zijn geen specifieke plaatsen waar zwerfspuiten gevonden kunnen worden (Bilzen, Riemst, Hoeselt).

In enkele parken worden regelmatig spuiten teruggevonden (Visé, welzijnsactor).

Soms vinden we zwerfspuiten maar dat is zeldzaam. Er is een 'Comptoir d'échange de seringues' in Herstal. In een onderzoek hebben we gevraagd of dit in Visé ook nodig is. We hebben de resultaten nog niet maar we denken niet dat op die vraag een positief antwoord zal worden gegeven (Visé, beleidsactor).

1.3.6.4 De Omvang van het drugoverlastfenomeen

Volgens de sleutelfiguren is er niet veel overlast binnen de grensregio: '*c'est assez tranquille*' (Aubel).

In Maasmechelen wordt echter aangegeven dat er een groter drugprobleem is en dat, dit fenomeen in kaart wordt gebracht. Het drugplan binnen de gemeente Maasmechelen bevestigt eveneens de aanwezigheid van een drugprobleem.

Cijfergegevens zijn zeer gebrekkig en het drugtoerisme doen de drugcijfers stijgen (Visé).

1.3.6.5 Situering van het (drug)overlastfenomeen binnen de onderzoekslocatie

Er zijn plaatsen die extra in het oog worden gehouden. In Riemst zijn er enkele plaatsen geweest die bekend stonden als plaatsen waar drugs werden verhandeld, nu is dit niet meer het geval maar is dit verplaatst naar de wekelijkse fuiven (Bilzen, Riemst, Hoeselt).

Wat het drugfenomeen betreft, is Bilzen de belangrijkste gemeente binnen de 'zone Bassemeuse'. De Brugstraat is een belangrijke uitgaansbuurt en in één discotheek wordt regelmatig XTC aangetroffen (Bilzen, Riemst, Hoeselt).

De samenscholingen van jongeren komen overal voor en verplaatsen zich wanneer controles worden uitgevoerd. Het fenomeen is meer zichtbaar in Visny en Cheratte die bekend staan als sociaal achtergestelde buurten. 'La Place de Déportés' in Visé is een belangrijke

³¹ Zie ook DE BUYSSCHER (2003, juli 14). Maaslandse XTC-bende gevat: vier aanhoudingen. Persmededeling van de federale politie. Online: <http://www.fedpol.be/fedpol/event/press/2003/84.htm>.

ontmoetingsplaats voor jongeren. Zo'n 2000 jongeren per dag bezoeken deze plaat, vermits het een eindstation is voor autobussen en er heel wat jongeren in Visé studeren. Op die plaats zijn er eveneens drugs aanwezig (Visé, beleidsactoren).

2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving

2.1 Inleiding

Overlast en gevolgen van overlast zijn **twee verschillende dimensies** van hetzelfde probleem. Enerzijds kan iemand veel overlast beleven zonder dat dit onmiddellijk meetbare gevolgen heeft. Anderzijds kan iemand helemaal niet gebukt gaan onder overlast maar er toch gevolgen van dragen (bijv. kraken van een gebouw door druggebruikers). Nederlands onderzoek heeft aangetoond dat de bevolking door overlast niet enkel schade oploopt als **slachtoffer** (economisch en door crimineel gedrag) maar dat ook de **leefbaarheid van de buurt** wordt aangetast. Onder druk van overlast ontwikkelt men bovendien **onveiligheidsgevoelens** die de **levenskwaliteit verminderen** (Todts, 2001, 235-243; Bossaerts, 2002, 8-16; Snippe & Bieleman, 1999, 1-19; Renn & Lange, 1996).

Bij deze indeling wordt echter uit het oog verloren dat **overlastbeleving** in de eerste plaats, **een gevolg** is van de perceptie van bepaalde gedragingen of situaties die als storend worden ervaren. De **sleutelfiguren** geven enerzijds aan dat criminaliteit dient te worden onderscheiden van overlast maar anderzijds geven zij aan dat gevoelens van overlast kunnen voortvloeien uit criminaliteit. De bovengenoemde gevolgen van overlast uit Nederlands onderzoek zijn niet eenvoudig af te bakenen of te onderscheiden van het overlastfenomeen op zich. De aangegeven gevolgen kunnen eveneens aanleiding geven tot een toename van de overlastbeleving.

Opvallend is dat wanneer de vraag m.b.t. gevolgen van overlast werd gesteld, enerzijds **gevolgen van de hantering van het begrip** en anderzijds **gevolgen van overlastbeleving worden aangegeven**. De economische schade en de schade die men oploopt als slachtoffer kwamen zo goed als niet ter sprake. Dit was wel het geval met onveiligheidsgevoelens en vermindering van de levenskwaliteit.

In deze paragraaf focussen we op de **sociale kosten van het fenomeen (drug)overlast**. Deze sociale kosten omvatten enerzijds de gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast. Uit de bevraging is gebleken dat ‘de benaming’ zelf een hekel punt is. Hierbij kunnen we het onderscheid maken tussen gevolgen van de hantering van het begrip voor druggebruikers, welzijnsactoren en veiligheidsactoren. In een apart punt gaan we na welke gevolgen het gebruik van het begrip met zich meebrengt naar overleg toe tussen welzijns- en veiligheidsactoren. Anderzijds wat de gevolgen van de overlastbeleving zelf betreft, bespreken we de specifieke gevolgen die overlast kan teweeg brengen in een hulpverleningssetting. Om te eindigen wijden we een onderdeel aan een thema dat onlosmakelijk verweven is met overlastbeleving, namelijk onveiligheidsgevoelens en vervreemding.

Deze indeling is **gebaseerd op steeds terugkerende thema's** binnen de gesprekken met de sleutelfiguren. De bespreking van de algemene bevindingen doorheen de onderzoekslocaties, wordt uitvoerig aangevuld met specifieke voorbeelden³² en vaststellingen binnen de onderscheiden onderzoekslocaties.

2.2 Stigmatisering van druggebruikers als overlastveroorzakers

Uit het eerste deel binnen dit onderzoeksluik, is duidelijk geworden dat overlast een **veel omvattend begrip** is, dat **vele verschijningsvormen** kent en **toegeschreven wordt aan uiteenlopende groepen**, naargelang de overlastvorm. **Druggebruikers werden niet in de eerste plaats aangeduid als**

³² De opgenomen antwoorden van Franstalige sleutelfiguren, werden vrij vertaald.

‘overlastveroorzakers’. Toch raakt de **woordcombinatie ‘drugoverlast’** steeds meer ingeburgerd en wordt die expliciet zo gehanteerd in allerhande documenten en overlegorganen. Het expliciet koppelen van ‘drugs’ en ‘overlast’ brengt het **risico** met zich mee dat overlast **eenzijdig wordt gelinkt aan druggebruikers**. Veel sleutelfiguren zijn gekant tegen het linken van drugs en overlast en geven aan dat overlast vaker wordt veroorzaakt door andere actoren en factoren. Uit de bevindingen blijkt duidelijk dat drugs en overlast als **aparte begrippen** moeten worden beschouwd. Op de vraag naar de gevolgen van het hanteren van het begrip drug(overlast) noteerden we onder meer volgende reacties:

De maatschappelijke integratie komt voor bepaalde groepen in gedrang, dit gaat gepaard met marginalisering (Oostende, welzijnsactor).

Het stigmatiseert de mens als gevaarlijk (Brussel, welzijnsactor).

Het zorgt voor een versterking van het stigma dat al op druggebruikers rust. Ze worden amalgaam van alle overlast (Antwerpen, welzijnsactor).

Maatschappelijke uitsluiting, door sociaal onaangepast gedrag, botsen mensen nog meer en worden ze nog meer uitgesloten van bepaalde initiatieven (Antwerpen, welzijnsactor).

Druggerelateerde overlast is een onderdeel van de totale overlast en het is dus **niet relevant om drugoverlast te onderscheiden als op zichzelf staande overlastvorm**.

Bij de bespreking van de termen overlast en nuisances werd reeds aangegeven dat, dit termen zijn met een **negatieve connotatie**. Nadat de drughulpverlening zich stilaan bevrijd heeft van de negatieve term ‘verslaving’, die wordt geassocieerd met crimineel, lastpak, enz ... komt een nieuw begrip in de plaats. Dit verklaart ook de **allergische reactie t.o.v. het begrip overlast en meer specifiek het begrip drugoverlast**. Een aanzienlijk deel van de bevraagde sleutelfiguren uit de zorgsector, antwoordde op de vraag naar het voorkomen van overlast binnen het werkkterrein:

‘Er is hier helemaal geen overlast binnen ons werkkterrein, het maakt deel uit van onze job’.
‘Het komt wel voor dat er verbale agressie of zelfs fysieke agressie is maar overlast is het niet’

Werken met en het opnemen voor gasten die de zwaarste drugproblematiek hebben, is voor ons **geen overlast**. Wij zijn geen mensen om zoiets aan te vragen, **de lat ligt zeer hoog**. **Wat wel overlast is:** afspraken niet nakomen, job verliezen, te stoned zijn om op afspraken te komen. Frustrerend als je alleen maar zo’n afspraken hebt. Ook wel agressie verbaal en fysiek, meestal verbaal. Doen aan budgettering, ze krijgen leefloon en kwamen met drogredenen waarom ze meer moeten hebben. In het begin trap je erin maar op den duur niet meer. Wat verbale agressie betreft, zorgen we ervoor dat de gast gekalmeerd wordt, communicatie is zeer belangrijk. Het is niet zo dat we met de begeleiding stoppen omdat ze verbaal agressief zijn, omdat ze al overal zijn buiten gegooid – de lat ligt zeer hoog. We hebben 1 à 2 gevallen gehad van fysieke agressie, maar toch met grote effecten: mensen voelen zich bedreigd, passen hun gedrag aan, ontwijken mensen, gaan samen naar buiten. **Dit heeft effect op mensen hun gedrag, dat is ook effect van overlast**. Op een bepaald moment zeggen sommigen, dat is genoeg, dat pik ik niet meer, dit is te merken in personeelsverloop. Die gevallen worden zeker besproken. We hebben weerbaarheidstraining gehad, omgaan met agressie en ook intervisiemomenten waar het personeel hun angsten en zo in communicatie kunnen brengen. In het reglement staat dat geweld, zowel verbaal, fysiek als tegen materiaal en tegen zichzelf, een reden kan zijn tot uitsluiting. Er wordt wel genuanceerd mee omgegaan. Mensen kunnen er ook streng voor gewaarschuwd worden. Op de parking zijn er camera’s en is er verlichting met de bedoeling dat de mensen zich veiliger voelen. **Angst kan een reden zijn om dingen niet te doen of met twee te doen** (Antwerpen, welzijnsactor).

Bepaalde welzijnsactoren weigeren de term overlast te benoemen omdat de term volgens de bevraagden een walm van **repressie en veiligheidsdenken** uitademt. Een andere groep hulpverleners benoemt de zaken zoals ze zijn en hanteert de term overlast binnen het werkveld, weliswaar met een invulling vanuit het eigen referentiekader: zo komt **overlast voor de druggebruiker, overlast door de ontoegankelijkheid van de woningmarkt en overlast t.o.v. het personeel aan bod**.

Diegenen die gekant zijn tegen het gebruik van de term, stellen voor om te vertrekken vanuit een **positieve invalshoek**: namelijk welzijn en leefbaarheid, en om binnen dit kader projecten te ontwikkelen.

2.3 Gevolgen voor de welzijnsactoren

2.2.1 Gevolgen van overlastbeleving voor welzijnsactoren binnen de werksetting

De dagelijkse werkelijkheid binnen voornamelijk laagdrempelige voorzieningen is vaak buitengewoon complex. Het gedrag van de druggebruikers, samen met de verantwoordelijkheden van het personeel en de heersende wettelijke normen, vormen een soms **explosieve cocktail**. Dit is een vaststelling, die wordt beaamd vanuit de bevraging van de welzijnsactoren, of men nu voor of tegen het gebruik van de term overlast is.

Veel storende gedragingen worden gekaderd als **inherent aan het gebruik**. Liegen, manipuleren en stelen maken deel uit van de realiteit binnen de welzijnssector en worden gepercipieerd als deel uitmakend van het junkiesyndroom. Agressie onder elkaar, t.o.v. anderen en materiaal, komt voor maar wordt pas gepercipieerd als overlast wanneer een **bepaalde drempel wordt overschreden**.

*Het is de opdracht van de hulpverlening en dus **niet echt overlast**. Veel van die overlast wordt gekaderd als verslavingsgerichte problematiek. We hebben wel eens last van agressie in huis, en er is heel veel manipulatief gedrag maar dat is wat **inherent aan druggebruik**. Als er een persoon is met gedragstoornissen en als je dat overlast vindt, heb je het verkeerde werk gekozen (Antwerpen, welzijnsactor).*

De **tolerantie** voor gedragingen die in de samenleving al gauw als overlast worden beschouwd, is groter bij de actoren die gericht zijn op het verhogen van het welzijn van de druggebruikers en is tevens afhankelijk van de echelonnering. De tolerantie t.o.v. moeilijke gedragingen ligt hoger in ambulante dan in residentiële hulpverleningscentra. Zo kan in de hulpverlening aan druggebruikers het onderscheid worden gehanteerd tussen **aanvaardbare overlast** (die deel uitmaakt van de gewone werksituatie) en **onaanvaardbare overlast** (die de gewone werksituatie overstijgt).

‘**Onaanvaardbare overlast**’ binnen de werksetting lijkt op basis van de bevindingen van de welzijnsactoren doorheen de verschillende onderzoekslocaties **niet af te nemen**. Deze overlast door druggebruikers brengt **gevolgen met zich mee voor het personeel**. Het **personeelsverloop en het ziekteverzuim stijgen** en **gevoelens van burn-out** worden **steeds meer gesignaleerd**.

Dit heeft tot **gevolg** dat veel **aandacht moet worden besteed aan het personeel d.m.v. ondersteuning, opleiding en intervisie**. Sleutelfiguren geven aan dat **agressie** een belangrijke factor is in het personeelsverloop. Een aantal mensen hebben zeer negatieve ervaringen opgedaan waardoor een gevoel van **machteloosheid** zich van hen meester maakte.

*Dat eisende gedrag zorgt voor **angst** bij de sociaal werker en legt **druk** op de werking van de dienst. De werkdruk is veranderd, zowel de institutionele druk, als druk van de druggebruikers. De solidariteit is verminderd (Mons, welzijnsactor).*

Specifieke aandacht voor het personeel? *Er zijn minimum 2 mensen aanwezig, onderlinge vetes worden op team gesignaleerd, weerbaarheidstraining, veiligheidsbeleid: er werd een alarmknop geïnstalleerd en iedereen heeft een draagbare telefoon ter beschikking. Dit heeft vooral te maken met een **onveiligheidsgevoel**. De alarmknop werd geïnstalleerd n.a.v. een collega die werd bedreigd (Oostende, welzijnsactoren).*

Er zijn in principe steeds twee medewerkers aanwezig, wat niet altijd mogelijk is. Wanneer er wordt aangebeld wordt eerst van op het balkon gecheckt. In de meeste gevallen kennen ze de persoon. Het personeel heeft ook allemaal een cursus gevolgd: omgaan met agressie. Dat was goed maar duurde slechts 2 of 3 dagen (Brussel, welzijnsactor).

Mensen die hier komen weten dat het op basis van vrijwilligheid is. Ze hoeven niet te komen. Voor diegenen die op de dienst werken die in financiële steun moet voorzien, is het moeilijker. Ze kunnen opleiding volgen: 'omgaan met agressie'. Het is een stabiele ploeg maar er is zeer veel druk op de mensen die hier werken. Belangrijk om dan zelf niet veel pressie op te leggen (Brussel, welzijnsactoren).

*Er is een **groot personeelsverloop** bij de straathoekwerkers omdat ze er genoeg van hebben en omdat het te zwaar wordt. Straathoekwerkers die er langer dan 5 jaar zijn is een zeldzaamheid. Hoe tracht men dit te verhinderen? In de nacht zijn er 3 politiepatrouilles, om dit te compenseren heeft men in het kader van het veiligheidscontract 'les gardiens d'espace public' ingezet op gerichte plaatsen met een groot maglight en met geen enkel mandaat of macht. We proberen steeds per twee te gaan, zoveel mogelijk man-vrouw, wegens psychologische aspecten. Aangezien we met weinig zijn, komt het vaak voor dat men alleen op stap is. Dan houden we elkaar op de hoogte met de gsm. Zondag wordt tot middernacht gewerkt en het commissariaat is op de hoogte dat ze op de straat zijn, ze hebben een rechtstreeks nummer. Ze komen dan direct op voorwaarde dat er geen ernstiger dingen gebeurd zijn. Dus echte zekerheid, veiligheid is er niet. Er is **steeds een vrees** aanwezig. Men is gesuperviseerd en we hebben recht op maandelijkse supervisie van één uur, betaald door de gemeente en er is iedere twee maanden een supervisie in team. Er zijn ook iedere week teamvergaderingen en interviews (Brussel, welzijnsactor).*

*We werken met twee voor de veiligheid maar eerder voor het goede werkverloop en omdat het niet monotoon zou zijn. Moest er agressie zijn, dan wordt de politie gebeld. Sommige bezoekers houden de boel in de gaten. We hebben een luik voor de deur, dat nog op slot kan. Fysieke/verbale agressie t.o.v. personeel, elkaar en het meubilair wordt niet geduld. Verbale agressie kan een reden zijn om ze buiten te zetten. Er werden een aantal cursussen gevolgd in verband met omgaan met lastige cliënten. Ook is er soms supervisie, alles wat er gebeurd is, is bespreekbaar, en er is een stressteam en noodnummers. Het is belangrijk om een **goede houding** aan te nemen door te zorgen dat je altijd eerst uit het bureau kan en **door nooit met rug naar de persoon** te staan. De spuitenruil verloopt via een veiligheidssas. **De dienst is nooit onderbemand**, maar velen komen direct van school en de sociale assistenten zijn niet voorbereid voor dit soort werk: nachtdienst, controleren of een persoon nog leeft, paramedisch werk, koken. **Daarenboven zijn de lonen niet hoog.** Agressie is een belangrijke factor in het personeelsverloop. Een aantal mensen hebben zeer slechte ervaringen opgedaan, wat resulteert in een **machteloos gevoel**. Er zijn er veel die van sector veranderen. We hebben **altijd het gevoel op de hoede te moeten zijn**. Iedereen heeft agressietraining gevolgd (Brussel, welzijnsactor).*

*Specifieke aandacht voor het personeel? Iedereen heeft een 'zap' maar sociale assistenten nemen hem zelfs niet mee. Men **voelt zich veiliger** als men er over kan beschikken maar ze gebruiken het niet. Als het wat luider gaat bij een collega, luisteren de anderen mee en interveniëren als het nodig is. Men voelt zich niet in gevaar. Er heeft wel al eens iemand een slag gehad, maar het is altijd goed afgelopen. Het is al gebeurd dat men de 101 heeft gebeld omdat een persoon niet wilde weggaan. We hebben het tot nu toe altijd kunnen uithouden tot de 101 er was. We hebben geen bewaking zoals in Brussel en we willen dat ook niet. Agressie wordt niet geaccepteerd en er wordt naar de politie gebeld. Het is moeilijk cliënteel om mee om te gaan, men moet goed in zijn vel zitten om hier te werken, we hebben er soms genoeg van. Het is het totaal dat het werken zwaar en stresserend maakt. De personen worden zo vlug mogelijk gezien opdat ze niet lang zouden moeten wachten. Er wordt gezorgd voor muziek in de wachtzaal wat zorgt voor een vermindering van de spanning (Charleroi, drughulpverlening).*

*Het personeel krijgt informatie bij de aanvang van hun werk en ook een vorming 'omgaan met geweld'. Het is **moeilijk om personeel te vinden**, en ze blijven maximum 1 jaar (Charleroi, welzijnsactor).*

Het is één keer gebeurd dat een **collega werd geprikt** bij het vastnemen van de spuitcontainer. **Men wil zeker de politie niet verwittigen, dit wordt gezien alsof men niet capabel is.** Het personeel volgde geen specifieke opleiding voor het omgaan met geweld en weet niet of dit nodig is. Het is vooral van belang om zichzelf te controleren en de juiste afstand te houden. Het is misschien beter om zich niet steeds toe te spitsen op wat er uit de hand kan lopen en op geweld want dan is men er sowieso meer mee bezig. Sommige centra hebben mensen uitgesloten en hebben er nu nog problemen mee. We willen dat ook niet meemaken (Charleroi, welzijnsactor).

Je blijft van het personeel af want dan word je geschorst. **Het aantal schorsingen stijgt. Het personeelsverloop stijgt, ziektes, burn-out en dan krijg je wel extra vormingen** (o.a. omgaan met agressie). 5-6 jaar geleden moesten we ons daarmee niet bezig houden (Antwerpen, welzijnsactor).

Gevolgen van overlast binnen de dienst? **Ervaren van druk, opbranden, gevoelens van machteloosheid, zoeken naar motivatie,** steeds met vallen en opstaan en geconfronteerd worden met beperktheid. Er is weinig progressie en dat weegt. Moeilijkheden om stabiele ploeg medewerkers op te bouwen. Belangrijk om ondersteuning te bieden en intervisie te geven. Mogelijkheden nodig om niet continu in de frontlinie te moeten staan maar moeten aan jobdifferentiatie kunnen doen (Antwerpen, welzijnsactor).

Het aantal schorsingen stijgt. **Het personeelsverloop stijgt, ziektes, burn-out, ...** (Antwerpen, welzijnsactor).

De welzijnsactoren geven aan dat er een evolutie merkbaar is binnen de dienst van een **grotere tolerantie** van de hulpverleners t.o.v. moeilijke gedragingen (eisend gedrag, verbale en fysieke agressie, ...) en 'overlast' veroorzaakt door druggebruikers. Deze toenemende tolerantie maakt deel uit van een vicieuze cirkel, namelijk wanneer de tolerantie toeneemt, ervaart de patiënt meer ruimte om meer zaken te eisen, waardoor de overlast nog meer kan toenemen. Dit heeft consequenties voor de discussie omtrent het behoud van een **'laagdrempelige aanpak'**. Niettegenstaande het feit dat bij welzijnsfactoren het gevoel leeft dat ze meer moeten verdragen, blijkt eveneens dat hulpverleningsdiensten *kleine ingrepen* uitvoeren om tegemoet te komen aan de overlast binnen de dienst. Dit kan een geleidelijke afname van de **laagdrempelige werking** met zich meebrengen. Volgens Todts (2001, 237-239) is kenmerkend voor enerzijds nogal wat schadebeperkende initiatieven dat de drempel te hoog wordt gehouden, zodat het project haar doel voorbij schiet en de beoogde populatie niet wordt bereikt, anderzijds is het mogelijk dat wanneer de drempel te laag wordt gehouden, de problemen niet langer hanteerbaar zijn en de hulpverlening het verlengde van de straat wordt.

Deze afweging moet in gedachten worden gehouden wanneer de vraag naar meer veiligheidsmaatregelen binnen een laagdrempelige hulpverlening zich stelt.

De normen zijn veranderd, waar we vroeger optraden, doen we dat nu niet meer. Bijv. geweld tegen materiaal, vroeger werd hier strenger tegen opgetreden. Er is een verschuiving naar **toleranter gedrag** door evolutie in de maatschappij. Deze generatie staat anders tegenover drugs en geweld. Als we maatregelen zouden nemen zoals vroeger, zouden er veel te veel sneuvelen. Vroeger was dat zonder boe of ba buiten als er tegen een stoel werd geschopt (Antwerpen, welzijnsactor).

Wanneer er te veel agressie in huis is, weegt dat op de draagkracht van het personeel en wordt de **opnamepolitiek gewijzigd. Laagdrempeligheid is moeilijk om in de praktijk te realiseren.** Onthaal is altijd open plaats geweest maar denken er nu toch aan om het **anders te organiseren** zodat de medewerkers veilig en comfortabel kunnen werken. Door bijv. de balie te verhogen, zo wordt de barrière wat aangepast. Ook door de toename van het cliënteel moet er organisatorisch wat aanpassingen gebeuren (Antwerpen, welzijnsactor).

*Er is **verstrenging in de houding** in zeer veel sectoren. In welke zin? Op het vlak van sancties, schorsingen, binnenhuisreglement, structurele maatregelen (Oostende, welzijnsactoren).*

*We hebben een systeem om hulp te vragen. We kunnen bellen en de anderen weten zo dat we problemen hebben. Als er nog iemand is in het gebouw, wordt die verwittigd. Indien er niemand in het gebouw is, wordt een veiligheidsfirma op de hoogte gebracht. Dit is **pas enkele jaren** zo. Er zijn **meer veiligheidsmaatregelen** dan vroeger. Ik heb het nog nooit gebruikt (Brussel, welzijnsactor).*

*De poort is de grens tussen binnen en buiten en verhindert dat jongeren binnen komen die er niet moeten zijn. Er zijn ook regels en dat is voldoende, soms worden die wel overschreden. De regels zijn gebaseerd op de mogelijkheid om te kunnen werken en niet omdat het een wet is. De regels buiten moeten binnen ook worden gerespecteerd want anders is het ook niet mogelijk om te werken als er geweld is. **Een goed onthaal zorgt voor minder overlast** (Brussel, welzijnsactor).*

*Het ziekenhuis is een stad op zich met veel mensen. We hebben een **interne veiligheidsdienst** die zich bezig houdt met het buiten zetten van mensen als ze de regels overschrijden. Er is een zeer zware psychiatrische problematiek in St.-Pierre, soms wordt beroep gedaan op de veiligheidsdienst om een persoon in de isoleercel te stoppen. De beveiligingsdienst komt tussen maar ook de psychiater: een **deel van de overlast wordt opgenomen door de professionelen en een ander deel door de veiligheidsdienst**. In La Mass worden de druggebruikers meer getolereerd. Als iemand de normen overschrijdt, wat reeds is gebeurd, wordt gebeld naar de politie (Brussel, welzijnsactor).*

*Het **onthaal is versterkt** en de **capaciteit is verminderd** (Charleroi, welzijnsactor).*

*Er worden preventieve maatregelen genomen door in de toiletten bijvoorbeeld geen normale verlichting te installeren maar blauwe lampen om het hen moeilijker te maken om de aders te vinden. **Vroeger losten we het zelf op, zonder politie-interventie**. Dan hebben ze toch standpunt ingenomen om met de politie samen te werken en sindsdien worden ze minder met die zaken geconfronteerd (Antwerpen, welzijnsactor).*

Er is camerabewaking in het ziekenhuis. Allerlei veiligheidsmaatregelen, er wordt hard aan gewerkt, architectonisch en naar opleiding van het personeel toe zoals omgaan met agressie (Antwerpen, welzijnsactor).

2.2.2 Leefbaarheid of overlast?

De **sleutelfiguren** waarschuwen ervoor dat projecten steeds meer worden opgestart binnen het kader van de overlastbestrijding. De **welzijnsactoren** ervaren druk om zich met overlastbestrijding in te laten. Welzijnsactoren zien niet meteen in op welke manier de eigen finaliteiten en methodieken onder een overlastnoemer ondergebracht of ingepast kunnen worden (Goris, 2000, 79-118). **Sociaal werkers voelen zich soms gekneld tussen enerzijds projecten voor de bestrijding van overlast en harm reduction** (Leenders, 1996, 42-45).

Het **belang van het begrip leefbaarheid** wordt door de sleutelfiguren extra beklemtoond. Ook binnen samenwerkingvormen blijken problemen die oorspronkelijk geformuleerd werden als welzijnsproblemen meer en meer beschouwd en benoemd als veiligheidsproblemen (Goris, 2002, 10-13).

Men moet er zich van bewust zijn dat een hulpverlener, ongeacht zijn professionele achtergrond, geen medewerker van justitie is (Casselmann, Meuwissen, Noirfalise & Maisse, 2002).

2.5 Gevolgen voor de veiligheidsactoren

Vanuit de **veiligheidsactoren** wordt het overlastbegrip gezien in het kader van een **uitbreiding van hun takenpakket**. Voor hen ontstaat er zo **verwarring** omtrent de **grens tussen overlast en criminaliteit**.

De politiediensten vervullen een **spilfunctie** in het drugprobleemveld. Enerzijds zijn ze normhandhavers die geacht zijn de wetgeving en dus ook de drugwetgeving te bewaken. Het politiebeleid kan dus in niet geringe mate het dagelijkse leven van gebruikers van legale en illegale drugs bepalen. Anderzijds hebben ze ook een sociale taak en bewegen politieambtenaren zich in de eerste lijn van het maatschappelijk probleemveld. De politie is vaak **de eerste actor die met overlastgevend gedrag** wordt geconfronteerd. Vaak is het voor de politie moeilijk om de grens te bepalen tussen wat werkelijke overlast is en wat overdreven geklaag is van een bewoner. Om met deze signalen goed te kunnen omgaan is het voor de politieman op straat belangrijk om zicht te hebben op wat er in de buurt gebeurt en een vertrouwd aanspreekpunt te vormen voor zowel de bevolking die overlast meldt als voor diegenen die worden aangeduid als de overlastveroorzakers (Noorda, 2003).

2.6 Gevolgen voor het overleg tussen welzijns- en veiligheidsactoren

Sociale actoren voelen er weinig voor om als verlengstuk van justitie op te treden, omdat dat niet past bij de cultuur van de eigen organisatie. Zo richt het onderwijs zich niet of nauwelijks op de aanpak van jeugdcriminaliteit, dit wordt gezien als een verschijnsel dat zich buiten de poorten van de school voordoet. Wanneer het 'optreden tegen criminaliteit' zou **vertaald worden in een positieve frasering zoals het streven naar een 'Veilige en Zorgzame School'**, dan herkennen zij zich wel in de opdracht (Rood, 2002, 13-15).

De begrippen overlast en nuisance werken **communicatieproblemen tussen justitie en hulpverlening in de hand**, net zoals dit het geval was met de term 'drugverslaafde'. In de politionele en justitiële sector vormt het hanteren van dit begrip niet zo'n groot struikelblok. In sommige hulpverleningscentra die te maken krijgen met problematische druggebruikers, is men faliekant tegen het gebruik van de term verslaving, in andere diensten wordt dit begrip in de dagelijkse praktijk gehanteerd, zonder dat dit problemen creëert. Nochtans weet iedereen wat wordt bedoeld met een verslaving en op zich is er niets mis met die term. In de polemieken die ontstond toen de aandacht voor de druggebruiker toenam, werd aan de term drugverslaving geassocieerd met de termen deviantie en de abnormaliteit. Ook met de term overlast is er op zich niets mis en uit de bevraging blijkt dat sleutelfiguren die tegen het gebruik ervan gekant zijn, wel een specifieke invulling kunnen geven van het begrip, zonder expliciet de term te hanteren of door het concept te vertalen in een positieve frasering zoals het verhogen van de leefbaarheid (Casselmann, Meuwissen, Noirfalise & Maisse, 2002).

Een fundamenteel gegeven dat een constructieve samenwerking tussen de rechtsbedeling en de drughulpverlening bemoeilijkt is het feit dat de **basisdoelstellingen van deze twee systemen zeer verschillend zijn**. Het hulpverleningssysteem richt zich op de cliënt en zijn optimale (geestelijke) gezondheid en welzijn, terwijl bij de rechtsbedeling het belang van de samenleving primeert en in het bijzonder de openbare orde en veiligheid en de sociale controle. Het zijn twee werelden, die een andere taal spreken (Casselmann, Meuwissen, Noirfalise & Maisse, 2002). Deze vaststelling is van belang wanneer er geen overeenstemming is op het vlak van een theoretische invulling van het fenomeen. Omdat hun expertise niet op dit terrein ligt moeten welzijnsactoren veelal expliciet aangesproken en gemotiveerd worden om aan overleg rond overlast en criminaliteit deel te nemen (Goris, 2000, 109-118).

2.7 Onveiligheidsgevoelens en vervreemding van de buurt

Wanneer gevraagd wordt naar gevolgen van het fenomeen bij de **sleutelfiguren** worden vaak het voorkomen van **onveiligheidsgevoelens** en **vervreemding van de eigen buurt** benoemd. Buurten worden bijvoorbeeld onherkenbaar door het inpalmen van een gebied door bepaalde groepen. Uit het onderzoek van **Renn & Lange** (1996, 41-42) komt naar voor dat **groepen druggebruikers opvallend rondslenteren in publieke plaatsen** en hun verschijningswijze en gedrag als onaangenaam en dreigend worden ervaren door voorbijgangers. Zoals reeds vermeld in het eerste deel van dit onderzoeksluik kan toe-eigening van de openbare ruimte ervoor zorgen dat **deze plaatsen worden vermeden**. Zo worden gevoelens van onveiligheid bijvoorbeeld versterkt door bestaansonzekerheid en territoriale onzekerheid: door bijvoorbeeld het onherkenbaar worden van wijken door de komst van grote groepen migranten (Raes, 1994).

In het **onderzoeksluik van de bevolking** wordt dieper ingegaan op het fenomeen van de onveiligheidsgevoelens dat gepaard gaat met overlastbeleving.

*Mensen zijn niet meer op hun gemak, **niet meer veilig**. Ouders weten niet meer waar hun kinderen naar toe te sturen, hebben schrik om hun kinderen niet meer weerbaar te kunnen maken. De **onveiligheidsgevoelens en frustratie nemen toe**. Het gevolg is vooral dat er meer onveiligheidsgevoelens mee gepaard gaan die ze niet kunnen plaatsen (Oostende, beleids-welzijnsactor).*

Overlast zorgt voor onveiligheidsgevoelens (Brussel, welzijnsactor).

Een sociale hoge school is verhuisd. Voor de directie waren er problemen met het onveiligheidsgevoel. Andere scholen hebben besloten om hier te blijven en ook om te investeren in de buurt en zijn toegetreden tot het netwerk 'Limiet Limite'³³. Studenten gaan minder snel op kot, velen gaan in Leuven op kot of blijven thuis (Brussel, buurtwerk).

Je ziet dat ook in de zone 2060 wanneer mensen van een bepaalde leeftijdsgroep buiten komen, misschien is dat overal zo maar in 2060 is dat frappant. Wat opmerkelijk is, is dat 60-80-jarigen buiten komen van 9u-13u om naar de markt te gaan of naar hun winkeltjes en daarna zie je geen oudere mensen meer op straat (Antwerpen, veiligheidsactor).

De **verloedering en marginalisering** van wijken worden soms getypeerd als een proces van **gettoïsering**. Over het algemeen wordt dan de homogenisering van de bevolkingssamenstelling in een wijk bedoeld, gemeten naar sociaal-economische status, naar demografische kenmerken en naar etniciteit. Dit betekent echter allerm minst dat een wijk bij de eerste indicaties van verval gedetermineerd is om uiteindelijk een 'no-go area' te worden. Het proces van neergang van een wijk is diffuus, het laat zich moeilijk herkennen en wordt mede bepaald door de bredere maatschappelijke, door de concentratie van overlast en institutionele context, waarin het plaatsvindt. Ook de aandacht van de overheid en de maatregelen die zij ertegen neemt, beïnvloeden vanzelfsprekend het proces van neergang (Halsema, 1996, 18).

Overlast gaat gepaard met gevolgen op het vlak van de samenleving, een ontwrichte samenleving en op vlak van het mens-zijn, respect voor de mens zelf (Antwerpen, beleidsactor).

³³ Het project Limiet Limite situeert zich in de Brabantwijk, een buurt gelegen aan het Brussels Noordstation op de grens van de gemeente Schaarbeek en Sint-Joost Ten Node. Deze buurt kampt met een ernstige grootstedenproblematiek. Het project (Limiet Limite) is een sterk voorbeeld van netwerkvorming tussen de buurtbewoners, studenten, handelaars, het bedrijfsleven en (occasionele) gebruikers.

De levenskwaliteit in de buurt daalt in het algemeen, verloedering, te veel volk op één plaats. Vooral aandacht geven aan de ruimtelijke ordening om zo de levenskwaliteit te doen stijgen (Antwerpen, veiligheidsactor).

Onveiligheidsgevoelens. Bepaalde delen van de wijk, pleinen worden ingenomen (Antwerpen, buurtwerk).

3 Evaluatie van het beleid met betrekking tot het fenomeen (drug)overlast

3.1 Inleiding

Daar het deel omtrent de aard en de omvang van het fenomeen uitvoerig werd behandeld per onderzoekslocatie, zijn we genoodzaakt om in dit derde deel wat beknopter te werk te gaan. We richten onze aandacht voornamelijk op de perceptie van de sleutelfiguren van het (drug)overlastbeleid en van de aanwezige overlegorganen en op de aandachtspunten die door de sleutelfiguren naar voren worden geschoven met betrekking tot het (drug)overlastbeleid binnen drie zeer diverse onderzoekslocaties: Antwerpen, Mons en de Euregio Maas-Rijn..

3.2 Antwerpen

Antwerpen is de stad in Vlaanderen met het **grootst aantal druggebruikers** waarvan een belangrijk deel erg gemarginaliseerd is en in bepaalde delen van de stad veel overlast veroorzaken. Deze overlast wordt bij het beleid vooral aangeklaagd door de verschillende buurtcomités. In de politiezones waar een reële (drug)overlast aanwezig is (met name de **hotspots**) en waar (drug)overlast wordt gesignaleerd door de bevolking, worden de bewonersklachten actief opgevolgd en wordt er politieel opgetreden.

De **betrokken beleidsactoren** op het vlak van (drug)overlast zijn de burgemeester, de schepen voor integrale veiligheid, de schepen voor sociale zaken en volksgezondheid (i.s.m. de bedrijfseenheid burgerzaken met daaronder SODA), de schepen voor jeugd, de bestuursdirecteur veiligheid en de overlastmanager. De schepen voor sociale zaken, de schepen voor integrale veiligheid en de burgemeester zijn de drie beleidsverantwoordelijken die voornamelijk het beleid uitstippelen in Antwerpen m.b.t. ‘drugoverlast’. Naast het feit dat er veel beleidsactoren in Antwerpen hun zeg hebben in de drugoverlastproblematiek, omvat het grondgebied Antwerpen heel wat hulpverleningsinstellingen (onder meer De Sleutel, Free Clinic, Altoc, ODD).

*Het invoeren van de **Schepen van Integrale Veiligheid** heeft veel met het feit te maken dat meer en meer op overlast wordt gefocust. Vroeger was men meer geneigd om iemand rechtstreeks aan te spreken. Alles is vluchtiger geworden. Overlast is een negatieve indicatie om beleid te voeren. Er zou een positieve indicatie moeten zijn, namelijk de gezondheid bevorderen (beleidsactor).*

De kerntaak van het **Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen** bestaat uit het opzetten van overleg tussen de verschillende actoren, werkzaam op het vlak van de drugthematiek in Antwerpen met het oog op een coherent en geïntegreerd drugbeleid. De samenwerking en het overleg resulteerde o.m. in het opstellen van een gemeenschappelijk plan voor de toekomst: **het Strategisch Plan Drugs Antwerpen (SPDA)**. In dit plan worden 15 initiatieven vooropgesteld. De verschillende sectoren (hulpverlening, preventie/onderwijs, justitie/politie, beleid en bevolking), zijn niet enkel vertegenwoordigd binnen dit plan als medeopsteller, maar nemen ook concreet deel aan de uitwerking ervan. Op deze manier blijven de verschillende partners met elkaar verbonden waardoor ook de toekomstige samenwerking verzekerd is. SODA, wordt niet enkel door de verschillende sectoren bevestigd in haar coördinerende rol, maar ook het college van burgemeester en schepenen onderstreepten deze rol. In het Strategisch Plan Drugs Antwerpen van SODA (januari 1999) staan verschillende projecten als prioriteit vermeld die betrekking hebben op overlastbestrijding. Het is een intentieverklaring van verschillende betrokken partijen als antwoord op de drugproblematiek en de daarmee verbonden overlast. Vroeger was SODA vooral bezig met het opvolgen van het SPDA: Structuurplan Drugs Antwerpen. Vanaf januari 2003 is er een **nieuwe SODA-structuur**: bestaande uit **3 overlegplatforms**, **7 themagroepen** en **1 strategische cel**. Eén van

die themagroepen is **'Drugs & Overlast'** waar samen met verschillende actoren uit het Antwerpse drugveld gewerkt wordt aan de operationalisering van de term (drug)overlast om vervolgens concrete initiatieven uit te werken. Binnenkort is er een nieuw Strategisch Plan.

In Antwerpen wordt te weinig een structureel beleid rond de drugproblematiek gevoerd. Voor een stuk zeggen ze: "prostitutie kan hier niet meer", en dan zorgen ze ervoor dat er een inlooppject is voor vrouwen. Het woord prostitutie mag niet in de benaming worden opgenomen omdat ze anders hun eigen beleid tegenspreken. Een overlastbeleid in het algemeen is er niet. SODA werkt wel rond drugs maar niet echt rond overlast. Het thema zelf is zeer moeilijk. Drughulpverlening heeft weerstand tegen het feit dat het woord overlast ingebracht wordt in de drughulpverlening (welzijnsactor).

Een gemeentelijke politiek naar druggebruik toe, heb ik nog niet echt gemerkt, er wordt vooral repressief gewerkt. Net zoals de aanpak van de Antwerpse prostitutiebuurt vanuit een eenzijdig repressie perspectief werd gevoerd. Enerzijds wil men alle prostituees weg uit de buurt, maar anderzijds zijn er dan wel plannen voor een inloopcentrum voor druggebruikende prostituees (welzijnsactor).

Antwerpen had (en zal binnenkort opnieuw) een **overlastmanager** (hebben).³⁴ De taak van de overlastmanager bestaat uit het afstemmen van de inspanningen van de stadsdiensten, de politie en het gerecht op elkaar. In het kader van de veiligheids- en preventiecontracten zou er speciaal voor Antwerpen een "overlastcontract" worden opgesteld.³⁵

Bepaalde problemen kan je echter beter aanpakken als je er niet te nauw bij betrokken bent. Zo ook met overlastmanager, is er ook niet nauw bij betrokken, kan op die manier een striktere tijdslimiet hanteren zodat de burger ook veranderingen kan zien (beleidsactor).

Overlastmanager? Spijtige zaak, fiasco. Een manager die geld verdient op overlastproblematiek. Het is een illusie dat 1 persoon overlast kan wegwerken. Hij heeft de gebruikers er niet bij betrokken, hij heeft zich lang afzijdig gehouden. Hij zou ten gepaste tijde alle actoren een bezoek brengen. We hadden evengoed pleinontwikkeling, buurttoezicht of SODA kunnen contacteren. Dure jongen. De overlastmanager werd van bovenaf opgelegd, het ging gepaard met onbegrip. Er werd geen rekening gehouden met de bestaande diensten: het betekent nog extra werk voor de diensten. Wat goed is aan de overlastmanager is dat het zichtbaar is, hij kan werken aan de vorming van een positiever beeld naar de bevolking toe. (beleids- en welzijnsactoren)

De handhaving van de openbare orde, rust en veiligheid is een **lokale bevoegdheid** en verantwoordelijkheid. De gemeente (burgemeester) beschikt daarbij over verregaande bevoegdheden. Deze handhaving dient **integraal** te gebeuren door alle relevante actoren te betrekken binnen de stad.

De **herwaardering van het De Coninckplein** kreeg de "Thuis in de stad"-prijs 2002. Het project behelsde een indrukwekkende reeks acties in een buurt die de laatste decennia een grote achteruitgang kende. Dit stadsdeel, ten noorden van het Centraalstation, was in vroegere tijden nochtans een van de meest levendige buurten van de stad. Voor een verdere beschrijving van het DCP verwijzen we naar het etnografisch onderzoeksluik.³⁶

*Men lukt er niet in om een beleid te voeren. De **Handelsstraat**, waar er een nieuw politiebureau is, is straat met de meeste overtredingen. Wanneer men intensief op het **De Coninckplein actie voert** tegen drugs dan **verschuift het gewoon**, dan steigen de mensen van het Elisabethplein. Heel die buurt moet worden aangepakt. (ander)*

³⁴ Janssens wil weer overlast manager (2003, juli 14). *De Standaard*, pp. 5.

³⁵ KRG, LVE, 'Antwerpen heeft overlastmanager', *Standaard Online*, 5 september 2002.; J. E. V. (2003, januari 15). Functie overlastmanager opnieuw vacant. *De Standaard Online*., FRANSEN, G. (2003, januari 20). Antwerpse overlastmanager Jan Goorden verliest stilaan zijn geduld. *De Standaard Online*.

³⁶ http://www.thuisindestad.be/html/thuis/prijs2002_cat1.html

SODA is een goed uitgebouwd overleg maar het is allemaal nogal vrijblijvend. Iedereen is wel betrokken partij binnen SODA, maar er is altijd een risidugroep die niemand wil. In het algemeen is er een goede samenwerking met de politie (welzijnsactor).

Meldingen

Bewoners beschikken over allerlei mogelijkheden om te klagen: schriftelijke vragen kunnen worden gericht naar het college van burgemeester en schepenen, via mail, via telefoon, via persmomenten, d.m.v. open brieven naar de krant, klachtenmanagement, ombudspersoon, politie, groene mannen, straathoekwerk, elektronische meldingskaarten, kunnen ook worden afgehaald in districtshuizen, de blauwe lijn en via het stedelijke wijkoverleg (welzijnsactor).

Bewonersgroepen klagen al jaren over nachtlawaai, dealers, vechtpartijen en overlastgevende druggebruikers. Het probleem met stedelijk wijkoverleg is dat er dikwijls grote kloof is met de bevolking. Probleem met de particuliere wijkcomités is dat ze maar spreken voor een deel van de wijk of voor een zeer mondig deel van de bevolking (welzijnsactor).

*Buurtbewoners en/of diensten kunnen aanmeldingen doen van **spuitenoverlast**. Het **BAD** heeft een aantal vrijwilligers die erop uit trekken om systematische plaatsen (pleinen, straten, panden,...) te vrijwaren van zwerfspuiten (beleidsactor).*

Het is belangrijk om de klachten te bundelen en structureel op te treden. De klachten m.b.t. drugoverlast (jongerenbendes) gaan rechtstreeks naar de politie. Er zijn vaak klachten bij het voorlichtingsbureau omtrent: verloedering van de buurt, rondslingeren van vuil, criminaliteit, gewelddadigheid, lawaai, (de klassieke problemen), rondslingeren van spuiten, onveiligheid door drugpanden, kraakpanden, mensen die niet durven passeren.

Centraal meldpunt? Er moet ergens een centraal punt zijn, maar er moet wel een filter worden ingebouwd. Met ingang van april 2002 is de blauwe lijn operationeel bij de politie. De blauwe lijn vangt heel wat van die klachten op. Het is geen centraal meldpunt maar wordt toch meer en meer gebruikt om meldingen te doen (veiligheidsactor).

3.3 GA Mons met specifieke aandacht voor de stad Mons

De **preventiedienst van de stad Mons** is een antwoord van de stad op de problematiek die gelieerd is aan uitsluiting en onveiligheid waar ook de drugproblematiek onder valt. De Preventiedienst is belast met het voorbereiden, voorstellen en stimuleren van preventieprojecten op het grondgebied van de stad Mons. Een van de assen waar de preventiedienst zich op richt is het verminderen van de risico's op het vlak van druggebruik en de gezondheidsbevordering.

Op het grondgebied van de stad Mons zijn de **centra 'Intermezzo'** (Centre de crise, d'accueil et d'hébergement) en **'asbl Parenthèse-La Mass'** (Maison d'accueil socio-sanitaire) gevestigd.

Er is een schepen van sociale zaken, gezondheid en jeugd maar drugs is niet omschreven in zijn takenpakket. Wat drugs betreft is het meer een zaak van de burgemeester. Bijv. Intermezzo is afhankelijk van de preventiedienst dus van de burgemeester. De link van La Mass met het beleid verloopt ook via het kabinet van de burgemeester (beleidsactor).

Vanuit de sleutelfiguren wordt de **nood aan dubbele-diagnoseopvang** gesignaleerd.

Er is niet echt globaal beleid, maar er is interesse. Aangezien Intermezzo bestaat, betekent dit enerzijds dat er beleid is, anderzijds is het enkel daarbij gebleven en kan er dus niet worden gesproken van een beleid. Ik heb aan de ene kant de indruk dat het beleid denkt dat het werk

gedaan is, omdat er in Mons geen open scenes aanwezig zijn. Aan de andere is het niet erg want dan hoeven we niet te 'vitriniseren' wat we doen (welzijnsactor).

Sedert enkele maanden is men gestart met het bij elkaar brengen van alle actoren die zich inlaten met de drugproblematiek op het grondgebied van de stad Mons in **'La concertation Toxicomanie'**, namelijk MASS/Paranthèse, CPAS, la ville de Mons, Réseau Alttox, la plate-forme santé Mentale en Intermezzo. De uitwerking van dit project is nog maar van maart 2003 gestart. La Mass-Paranthèse en de preventiedienst m.b.t. druggebruik liggen aan de basis van dit overlegorgaan. Tussen de verschillende diensten zijn er geen problemen op het vlak van samenwerking want ze hebben een complementaire werking.

In het 'Concertation Toxicomanie' maken **veiligheidsactoren geen deel uit van het overleg.**

Indien de politie zou worden uitgenodigd op het overleg is de psychosociale sector veel meer terughoudend. Sociaal assistenten zouden niet meer spreken als de politie er is. De deontologie is niet dezelfde. Er komt geen vraag uit van de politie (beleidsactor).

Er bestaat een weerstand vanuit de sociale sector om samen te werken met de politie want ze vertrekken vanuit een volledig andere missie en mandaat (welzijnsactor).

We (veiligheidsactoren) hebben regelmatig contact met 'le conseil de prévention'. In Mons is er geen 'coordination drogue' aanwezig. We hebben ook enkele contacten met intermediairen: zoals Paranthèse en Intermezzo. Het contact met de instellingen verloopt niet zo goed. We hebben ooit eens informatie gevraagd en dat werd slecht ontvangen door de hulpverlening. Straathoekwerkers worden door de politie als beschermers van de druggebruikers beschouwd. Er is een overlegstructuur aanwezig in Mons maar we gaan er niet naar toe.

Bij overleg omtrent het drugoverlastfenomeen dat terug moet worden gedrongen door een combinatie van preventieve, sociale en repressieve maatregelen, is het van uitzonderlijk belang dat de veiligheidsactoren met de welzijnsactoren rond de tafel gaan zitten. Zeker wanneer er gestart wordt met de voorbereiding van initiatieven of het opstarten van projecten is het overleg met de veiligheidsactoren uitermate van belang.

Er zijn **weinig gespecialiseerde diensten voor druggebruikers** gevestigd in de stad Mons.

Het is niet erg dat er niet meer zijn want het stigma dat op gebruikers rust is minder groot in de algemene diensten. Hoe minder lang ze in de gespecialiseerde diensten blijven, hoe minder lang ze 'toxicomane' blijven (welzijnsactor).

Wat de diensten betreft, er zou eerst een analyse van de noden en behoeften moeten gebeuren binnen de stad en op basis daarvan zouden centra moeten worden opgericht. Veel diensten hebben geen duidelijke missie (welzijnsactor).

Het is niet nodig om diensten op te richten die zich specifiek bezighouden met het verminderen van overlast. Diensten die zich richten op harmreduction doen dit reeds op een onrechtstreekse wijze (welzijnsactor).

In Mons is er geen nood aan een overlastmanager, het kan een scene creëren (beleidsactor).

- Meldingen

Veel meldingen in Mons m.b.t. samenscholingen van jongeren, die niet steeds gerelateerd zijn aan druggebruik (veiligheidsactor).

Veel klachten in Mons over het werk van de politie. 'Wat doet de politie, iedereen weet dat daar verkocht wordt maar er wordt niets aan gedaan' (veiligheidsactor).

Het strafrecht is geen oplossing voor het creëren van een harmonieuze samenleving. Vooral de preventie is belangrijk. Het gerecht is ultieme remedie, maar is altijd slecht want het is de vaststelling van een mislukking en dat kan geen oplossing zijn. Het is het bewijs dat al de rest niet heeft gewerkt. Sommigen **doen beroep op de politie voor het melden van gedragingen die voor anderen niet storend zijn**. We mogen niet in een **politiestaat** terecht komen waar alles gereguleerd is. De hulpverleningsdiensten hebben een belangrijke rol te vervullen in het verminderen van de onveiligheidsgevoelens en in het teruggeven van vertrouwen aan de mensen. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor het straatwerk. Het kan moeilijk de rol zijn van het parket en de politie (veiligheidsactor).

3.4 Euregio Maas-Rijn

Uit het **drugplan van de gemeente Maasmechelen** (2002) blijkt dat de maatschappelijke overlast die door de burgers wordt ervaren, samenhangt met de sociaal-economische positie van de gemeente Maasmechelen als één van de vijf Limburgse ex-mijngemeenten. Maasmechelen is een regio waar druggebruikers aanwezig zijn, mogelijk ten gevolge van de korte afstand tot Nederland waardoor het aanbod en de beschikbaarheid van (illegale) drugs redelijk groot is. Bij de bespreking van de aard van het fenomeen (drug)overlast in de grensregio, stelden we vast dat in Maasmechelen overlast voornamelijk wordt toegewezen aan jongeren. Sommige voorzieningen hebben zich **georganiseerd in netwerken zoals het netwerk rondhangende jongeren en het netwerk jongeren en justitie**. De gemeente Maasmechelen beschikt over een specifiek **'actieplan: overlast door jongeren'** met als doelstelling het verhogen van het veiligheidsgevoel in woonwijken en een **'actieplan verdovende middelen'**. De ambulante drughulpverlening van Maasmechelen kadert binnen een globale en integrale aanpak binnen het CAD-Limburg.

Rondhangende jongeren, ernstige diefstallen, drugproblemen en verkeersacties krijgen dit jaar extra aandacht van de **Maasmechelse politie**. Het korps wil op die manier het veiligheidsgevoel van de Maasmechelaar verhogen. De nieuwe prioriteiten zijn het resultaat van een grootschalige enquête onder de lokale bevolking. Het **verminderen van overlast door rondhangende jongeren wordt een van de prioriteiten**. Er wordt een beroep gedaan op de bevolking om plekken waar de jongeren samentroepen, te signaleren. De bestrijding van de drugproblematiek door de politie zal worden aangepakt d.m.v. gerichte patrouilles en aandacht voor de lokale dealers. Daarnaast wordt het druggebruik in Maasmechelen zeer gedetailleerd in kaart gebracht. Deze informatie zal gedeeld worden met de andere actoren die meewerken aan het **gemeentelijk drugoverlegplatform**.³⁷

Het **Actieplan Drugs 2003 van de lokale politie Bilzen – Hoeselt – Riemst**, wil tegemoetkomen aan de invulling van het Nationaal Veiligheidsplan en aan de bestrijding van de lokale fenomenen zoals beschreven in het zonaal veiligheidsplan. Druggebruik en -verkoop en drugs in het verkeer behoren tot de prioriteiten van het Zonaal Veiligheidsplan (2003)³⁸. De politiezone Bilzen-Hoeselt-Riemst grenst rechtstreeks aan Nederland. De Nederlandse coffeeshops oefenen een grote aantrekkingskracht uit op de drugdealers en gebruikers. Er duiken in de **grensregio** steeds meer **illegale weedplantages op en xtc-labo's**. Het actieplan is voornamelijk gericht op de politie zelf. Het jaar 2003 wordt gebruikt als een aanloopjaar waarin de projectleider zal deelnemen aan de vergaderingen van het drugoverlegplatform. Het politieplan richt zich voornamelijk op lokale dealers door het verhogen van gerichte patrouilles in de risicowijken, het verhogen van de veiligheid en het in kaart brengen van de drugproblematiek.

In **Lanaken** behoort **maatschappelijke overlast die ingevuld wordt als jongeren die drugs gebruiken** tot één van de prioriteiten binnen het Zonaal Veiligheidsplan. In **Houthalen-Helchteren** vormen

³⁷ COENEN, L. (2003, maart 12). Bevolking bepaalt politieplannen. Maasmechelse politie concentreert zich op verkeer, drugs, diefstal en jongeren. *De Standaard Online*.

³⁸ Prioriteiten van het ZVP. Online: <http://www.info-zone.be/PROGNED/propolbeleid/zvp-prio/prio-lim.htm>.

drugoverlast en maatschappelijke overlast, naast verkeersveiligheid en inbraken in woningen de prioriteiten van het Zonaal Veiligheidsplan. In Houthalen werden eveneens een ‘**Actieplan drugoverlast**’ en een ‘**Actieplan maatschappelijke overlast**’ uitgewerkt. Het eerste heeft als doelstelling zoveel mogelijk mensen te betrappen op bezit en gebruik van illegale drugs, het tweede heeft als doel de leefbaarheid in de wijken te bewaken en zo goed mogelijk te verbeteren, meer bepaald door het onveiligheidsgevoel te doen afnemen. De prioriteiten van de **zone Bassemeuse** zijn **drugs**, lawaaioverlast, jongerenbendes, verkeersveiligheid, e.a.. In ‘**Pays de Herve**’, waar **Aubel** deel van uitmaakt, bestaan de prioriteiten uit **diefstallen in woningen** en **verkeersveiligheid**.³⁹

Het ‘**Drugplan van de stad Visé**’ identificeert ‘Le quartier de la Wade’, ‘Lanaye et Lixhe’ en ‘le quartier de Souvré’ met een specifieke aandacht voor ‘La Place des Déportés’ als probleemgebieden. Een van de doelstellingen die naar voor komen in het drugplan is de oprichting van een ‘**Table Ronde de la Toxicomanie**’ waarin preventieve drugprojecten kunnen worden opgezet. Het overlegorgaan is samengesteld uit artsen, sociale werkers, opvoeders, politie, criminologen en psychologen, werkzaam in de gemeenten Visé, Blegny, Bassenge, Juprelle, Dalhem en Oupeye. ‘La table ronde de la Toxicomanie’ bestaat uit vier groepen: de primaire preventiegroep, de informatiegroep, de groep van animatoren en ‘Le Service de Santé Mentale: Le Méridien’, dat zorgt voor ambulante hulpverlening aan druggebruikers.

Sinds 1998 werden 5 ‘*assistants de prévention et de sécurité*’ aangesteld door de gemeente Visé om tegemoet te komen aan de onveiligheidsgevoelens die bij bewoners leven. *Drie straathoekwerkers* zijn actief in de gemeenten Cheratte-Bas en Cheratte-Hauteurs.

Samengevat kunnen we stellen dat overlast door **samenscholingen van jongeren**, voor de grootste overlast zorgt binnen de grensregio.

De melders weten niet of er drugs in het spel zijn. Er is al met de gemeente overleg geweest hieromtrent. Het bevragen van de specifieke noden door regelmatige contacten te onderhouden met die jongeren, is een belangrijk aandachtspunt. Zo werd er een skate-parcours aangelegd, het verloopt nu vlot, maar er zijn altijd strubbelingen (Bilzen, Riemst, Hoeselt, veiligheidsactor).

Er wordt weinig gemeld dat er groepen zijn die drugs gebruiken. De mensen voelen zich direct onveilig maar men kan moeilijk reageren tegen samenscholingen (Oupeye, veiligheidsactor).

Het zijn vaak dezelfde mensen die bellen. Als ze bellen moet de politie gaan. Het zijn alle soorten mensen die bellen, meestal zijn het onverdraagzame mensen. Jongeren worden niet meer geduld in hun buurt (opsporingsdienst Bilzen, Riemst, Hoeselt, veiligheidsactor).

Jongeren zijn vragende partij voor wijkkantoren. Er werd een luxueus basketbalterrein geïnstalleerd, dat is niet slecht maar de jongeren hebben dat niet nodig. Er moeten verspreid over het grondgebied een aantal pleintjes zijn waar ze kunnen spelen en rondhangen (Visé, veiligheidsactor).

*Jongeren mogen in **Riemst rondhangen en lanterfant**, met de zegen van het gemeentebestuur dat voorzag in een houten hut voor de jeugd*⁴⁰.

Op deze meldingen wordt door de **politie** ingespeeld d.m.v. het ontwerpen van **actieplannen** om op te treden tegen dit fenomeen. De welzijnsactoren spelen in het verminderen van de overlastproblematiek in de bevroegde buurten een zeer minieme rol. Vanuit de politie wordt aangegeven dat overlastbestrijding niet is weggelegd voor de drughulpverlening. Hieruit vloeit voort dat vooral **repressieve maatregelen** worden voorgesteld, zoals **gerichte patrouilles** en **samenscholingsverboden**. In Bassenge, ten noorden van Luik en vlakbij de Voerstreek werd reeds tegen nachtlawaai drastisch opgetreden, door middel van een **samenscholingsverbod**. Door de aanhoudende hitte hingen de jongeren – uit Bassenge zelf, maar

³⁹ Prioriteiten van het ZVP. Online: <http://www.info-zone.be/PROGNED/propolbeleid/zvp-prio/prio-lim.htm>.

⁴⁰ [http://www.hangsite.cjb.net/Het 'lummelhoek'-initiatief](http://www.hangsite.cjb.net/Het%20lummelhoek-initiatief).

ook uit naburige gemeenten – veel langer op straat rond. Ze speelden tot 2 uur 's nachts voetbal, lieten de portieren van hun wagens open, en zetten hun muziek luid, met het gevolg dat veel bewoners uit hun slaap werden gehouden. De burgemeester vaardigde een politieverordening uit, op basis waarvan iedereen opgepakt wordt die tussen 22 en 8 uur op de openbare weg samenkomt. Volgens de burgemeester van Bassenge zijn er collega-burgervaders die ook een samenscholingsverbod in hun gemeente willen instellen.⁴¹ België en Nederland richten de komende maanden in de Limburgse grensstreek een gemeenschappelijk politiecommissariaat op. De politiesamenwerking in de Limburgse grensstreek is vooral gericht tegen de drugscriminaliteit die daar welig tiert. Zo bevindt het grootste deel van de drugslaboratoria die **synthetische drugs als xtc** aanmaken, zich in de Nederlands-Belgische grensstreek. Het drugtoerisme veroorzaakt dan weer veel overlast⁴².

Het voornaamste overlegorgaan waar de verschillende actoren elkaar kunnen ontmoeten: **'La Table Ronde de La Toxicomanie'** te Visé is **louter een forum** alhoewel in de doelstellingen van het overlegorgaan wordt gesteld dat er preventieve maatregelen op een geïntegreerde en integrale wijze dienen te worden ontwikkeld. Deze uitwerking van initiatieven heeft tot nog toe geleid tot het opstellen van een repertorium met adressen en de doelstellingen van de verschillende diensten die een rol spelen binnen het werkveld en tot het organiseren van een opleiding door de politie m.b.t. productherkenning. Verschillende respondenten geven aan een actievere rol te verwachten van het forum.

Een verklaring die hier wordt aangegeven is:

Door de onzekerheid omtrent de job, is het moeilijk om langetermijnprojecten op te zetten. Voor een goede werking zou er minimum 1 personeelslid moeten bijkomen (Visé, beleidsactor).

Vanuit de politie wordt aangegeven dat de contacten met de hulpverlening niet zo vlot verlopen, dit in tegenstelling tot de contacten met justitie. Het gevoel leeft dat iedereen vooral op zichzelf gericht is. Er wordt op ons zelfs geen beroep gedaan wanneer er geweld voorkomt in de hulpverleningsdiensten. Er moet een serieus gesprek zijn over verhouding hulpverlening en repressie (Maasmechelen, veiligheidsactor).

⁴¹ Samenscholingsverbod in Waals Bassenge. (2003, augustus 14). *De Standaard*, pp. 2.

⁴² VERHOEST, F. Politiesamenwerking in Limburgse grensstreek. *De Standaard*.

Deel III

Onderzoeksluik Bevolking

Promotor: prof. dr. Paul PONSAERS

Onderzoeker: Steven LAUWERS

Onderzoeksgroep: ‘Sociale Veiligheidsanalyse’ (SVA), (UGent)

1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast

1.1 Inleiding

Indien men de aard en de omvang van een fenomeen zoals *druggerelateerde overlast* in kaart wil brengen, kan men moeilijk buiten een raadpleging van de potentiële *slachtoffers* van die overlast. Daarbij raadpleegt men best niet alleen de reële slachtoffers, maar wel de potentiële slachtoffers. Het gaat hier met name om de groep van *inwoners* uit de weerhouden territoria voor deze bevraging.

Hierbij hoort een waarschuwing. Sommige territoria die door ons werden geselecteerd, en we denken hierbij vooral aan de buurten in stedelijke centra, worden gekenmerkt door de aanwezigheid van vele *passanten*, gebruikers van de stad. Zo worden bepaalde van deze buurten gekarakteriseerd door het feit dat de belangrijkste functie van de publieke ruimte ‘verplaatsing’ is geworden, waardoor de woonfunctie aan kwaliteit inboet. Dat brengt met zich mee dat de buurten een eigen ritme hebben gekregen, waardoor uitzicht, functie en beleving sterk wijzigen naarmate de dag (en de nacht) vordert. De ervaring die de buurt biedt is ‘vluchtig’.

Deze vaststelling is uitermate van belang in het licht van deze bewonersbevraging. Terwijl de telefonische enquête zich noodzakelijkerwijs richtte op de inwoners van de buurten, bleef een groot deel van diegenen die deze buurten frequenteren buiten de scoop van de enquête. Niettemin zijn we de overtuiging toegedaan dat buurtbewoners een niet te verwaarlozen groep zijn bij een studie naar het (al dan niet) storend karakter van druggerelateerde overlast. Hierbij voelen we ons gesterkt door de monitoring van drugoverlast in Nederland, waar de bewonersgroep als referentiepunt genomen wordt inzake de ernstinschatting van het fenomeen.

1.2 Aard en omvang van het fenomeen overlast

We herinneren eraan dat in een eerste deel van de bevraging gepeild werd naar de **overlastbeleving in algemene zin**, zonder hierbij expliciet te verwijzen naar *drugoverlast*ervaringen.

In talloze studies rond het fenomeen overlast wordt een conceptueel onderscheid gemaakt tussen enerzijds objectieve overlast en anderzijds subjectieve overlast. Men spreekt van *objectieve* overlast omdat men kan veronderstellen dat het voorkomen van criminaliteit tot overlast leidt voor iedereen (Van Laar & Van Ooyen-Houben, 1995). Deze overlast ontstaat niet alleen als gevolg van het slachtofferschap van die criminaliteit, maar ook door de zogenaamde ‘*indirecte victimisatie*’: ook door het slachtofferschap van familie, vrienden en kennissen, en zelfs door verhalen over slachtofferschap van onbekenden uit de woonbuurt, kan het gevoel van criminele overlast ontstaan (zie Skogan & Maxfield, 1981; Box, 1988).

Naast victimisatie wordt in de literatuur ook het zogenaamde ‘*incivisme*’ (‘incivilities’) als een belangrijke oorzaak van overlast beschouwd. Het concept ‘incivisme’ werd in 1978 geïntroduceerd door Hunter (in: Hale, 1996), en is internationaal bekend geworden door de publicatie van Wilson & Kelling (1982), *Fixing Broken Windows*. Incivisme heeft betrekking op asociaal of onzedelijk gedrag, al dan niet door de wet verboden, maar waartegen bewijsvoering sowieso nauwelijks mogelijk is, en waar vaak ook niet bepaald één persoon slachtoffer van is, maar waar het eerder gaat om collectief slachtofferschap: de buurt of de gemeenschap als geheel heeft er onder te lijden. Om het onderscheid te maken met hogergenoemde objectieve overlast, kan hier gesproken worden van *subjectieve* overlast.

Later werd het concept verfijnd door een onderscheid te maken tussen *sociaal en fysisch incivisme* (zie bijv. Rohe & Burby, 1988; Lagrange, 1992). *Fysisch* incivisme verwijst naar fenomenen zoals straatvervuiling, verloedering van gebouwen, lawaaioverlast,... *Sociaal* incivisme verwijst naar fenomenen zoals hinderlijk aangesproken worden op straat, luidop boeren en winden in het openbaar, asociaal gedrag in het openbaar vervoer,...

Aan de hand van **vraag 1** uit de vragenlijst (zie **bijlage III**) werden **24 fenomenen** beschreven, waarbij de respondenten telkens aangaven **hoe frequent deze fenomenen hen al dan niet overlast bezorgen**: heel vaak, regelmatig, zelden, soms, of nooit. In **tabel 1** worden de resultaten weergegeven per bevraagd fenomeen. De antwoordcategorieën werden samengevat in drie categorieën: minstens regelmatig (regelmatig of heel vaak), soms/zelden, en nooit overlast.

Uit de lijst van 24 fenomenen bleken **11 fenomenen** frequent voor te komen, die onderscheiden kunnen worden in onderstaande dimensies:

- Enerzijds gaat het om **objectieve overlastfenomenen**. Hieronder verstaan we: ‘Diefstal uit/vandalisme aan vervoersmiddelen’, ‘Diefstal van vervoersmiddelen’, ‘Inbraak woningen/andere gebouwen’.
- Anderzijds gaat het om **subjectieve overlastfenomenen**, waarin volgende subdimensies kunnen worden onderscheiden:
 - **Omgevingsoverlast**: houdt verband met de vervuiling van de publieke ruimte. Hieronder verstaan we: ‘Geluid van het verkeer’, ‘Uitwerpselen van dieren op straat’, ‘Rommel op straat/sluikstorten’, ‘Geurhinder straatverkeer’, en ‘Geurhinder zwerfafval, containers, uitwerpselen’.
 - **Sociale overlast** houdt verband met vormen van sociaal on(aan)gepast gedrag. Hieronder verstaan we: ‘Agressief verkeersgedrag/ verkeersongelukken’, ‘Vandalisme/graffiti openbare goederen’, ‘Nachtlawaaï veroorzaakt door mensen op straat’.

TABEL 1: IN WELKE MATE ERVOER U DE AFGELOPEN 12 MAANDEN OVERLAST IN UW WOONBUURT DOOR :

FENOMEEN	MINSTENS REGELEMATIG OVERLAST	ZELDEN/ SOMS OVERLAST	NOOIT OVERLAST
1. Geluid van het verkeer (N=3688)	38.2%	27.6%	34.2%
2. Uitwerpselen van dieren op straat (N=3678)	23.1%	30.5%	46.4%
3. Diefstal uit/vandalisme aan vervoersmiddelen (N=3438)	16.7%	22.6%	60.7%
4. Rommel op straat/sluikstorten (N=3695)	15.7%	17.9%	66.4%
5. Agressief verkeersgedrag/ verkeersongelukken (N=3665)	15.4%	28.1%	56.5%
6. Diefstal van vervoersmiddelen (N=3363)	14.1%	27.4%	58.5%
7. Inbraak woningen/andere gebouwen (N=3522)	13.3%	36.9%	49.7%
8. Geurhinder straatverkeer (N=3689)	12.3%	25.3%	62.2%
9. Vandalisme/graffiti openbare goederen (N=3527)	11.3%	21.5%	67.2%
10. Nachtlawaai veroorzaakt door mensen op straat (N=3627)	10.8%	26.6%	62.6%
11. Geurhinder zwerfafval, containers, uitwerpselen (N=3682)	10.2%	21.3%	68.5%
12. Vandalisme/graffiti aan privé-woningen (N=3628)	8.7%	19.8%	71.5%
13. Urineren in het openbaar (N=3702)	7.9%	15.0%	77.1%
14. Lawaai door huis- en tuindieren (N=3694)	6.6%	21.6%	71.8%
15. Lawaai buiten spelende kinderen (N=3678)	6.0%	20.6%	73.4%
16. Overval/gewelddadige diefstal (N=3498)	6.0%	17.0%	77.0%
17. Lawaai door TV/muziek van burens (N=3674)	5.8%	19.3%	74.9%
18. Vechtpartijen op straat (N=3605)	5.5%	21.2%	73.3%
19. Gauwdiefstal/zakkenrollen (N=3438)	5.7%	14.6%	79.7%
20. Verkrotting van gebouwen (N=3664)	5.3%	18.4%	76.3%
21. Lawaai burenruzies (N=3687)	5.1%	19.1%	75.8%
22. Lawaai uit cafés/disco's (N=3618)	4.3%	7.2%	88.4%
23. Steaming (N=3527)	3.5%	10.0%	86.5%
24. Straatprostitutie (N=3567)	2.8%	2.9%	94.2%

Uit de resultaten blijkt dat *'geluid van het verkeer'* overduidelijk het meest frequent voorkomt als overlastfenomeen: het grootste aantal mensen heeft er minstens regelmatig overlast van, de kleinste groep heeft er nooit problemen mee. Het tweede meest frequent voorkomende overlastprobleem is het fenomeen van straatvervuiling door *'uitwerpselen van dieren'* op straat. Beide fenomenen zijn de enige uit de lijst van 24 die voor regelmatige overlast zorgen bij meer dan 20% van de bewoners. Het is opvallend dat deze beide hoog scorende fenomenen betrekking op de vervuiling van de publieke ruimte, en dus als *omgevingsoverlast* kunnen omschreven worden.

Vanaf het derde meest frequent voorkomend overlastfenomeen, met name *'diefstal uit/vandalisme aan vervoersmiddelen'*, zijn de verschillen tussen de opeenvolgende fenomenen (wat betreft de omvang van de regelmatige overlast), niet meer zo groot, en verandert de volgorde van omvang afhankelijk of men kijkt naar de groep *'minstens regelmatig'* of naar *'nooit'*. Er zijn in totaal 11 fenomenen die elk voor meer dan 10% van de respondenten regelmatige overlast bezorgen; deze fenomenen hebben zowel te maken met *criminele overlast* (fenomenen 3, 6, 7), als met *omgevingsoverlast* (1, 2, 4, 8, 11) en *sociale overlast* (fenomenen 5, 9, 10).

Het *geweldsfenomeen* dat het meeste overlast veroorzaakt vinden we pas terug op de zestiende plaats. Het gaat om *'overval/gewelddadige diefstal'*, verantwoordelijk voor minstens regelmatige overlast bij 6% van de bevolking. Daarna volgen nog *'vechtpartijen op straat'* op de achttiende plaats en *'intimidatie/steaming'* op de voorlaatste plaats.

Criminaliteit die *materiële schade* veroorzaakt leidt blijkbaar tot veel meer overlast dan geweldscriminaliteit: meer dan 15% van de bevroegde bevolking heeft minstens regelmatig overlast als gevolg van *'diefstal uit voertuigen'* of *'vandalisme aan voertuigen'*, respectievelijk 14% en 13% van de bewoners heeft minstens regelmatig overlast als gevolg van inbraken en diefstallen van voertuigen. Van alle bevroegde fenomenen zorgt *'straatprostitutie'* voor de minste overlast. Uit bijkomende analyses blijkt dat bijna 5% van de 3.713 bevroegden aangeeft in totaal van 10 of meer fenomenen overlast te ervaren.

Uit dimensieonderzoek komt naar voren dat de bevroegde fenomenen onderling *geen* significante verbanden vertonen. Dit betekent dat de bevroegde fenomenen niet de tendens vertonen in vaste formaties voor te komen, of althans niet als oorzaken van (minstens regelmatige) overlast. Er zijn echter *twee uitzonderingen*.

Ten eerste vinden we een sterk verband tussen overlast veroorzaakt door *'tippelen/straatprostitutie'*, en overlast veroorzaakt door *'lawaaï afkomstig uit cafés en/of disco's'*. De associatie van deze twee weinig frequent voorkomende overlastfenomenen wordt in hoofdzaak gelegd in één onderzoeksgebied (met name de buurt rond het De Coninckplein), waar beide overlastfenomenen relatief veel voorkomen, in vergelijking tot de andere onderzoeksgebieden.

Ten tweede vinden we ook een verband -veel zwakker- tussen overlast veroorzaakt door de verschillende vormen van materiële en/of geweldscriminaliteit.

In [tabel 2](#) worden bovenstaande gegevens samengevat, en gepresenteerd voor de elf bevroegde onderzoeksgebieden. We gaan voor elke respondent na door hoeveel fenomenen die respondent regelmatig tot heel vaak overlast ervaart: 0 fenomenen (geen regelmatige overlast), 1 of 2 fenomenen, en 3 of meer fenomenen. In de laatste kolom wordt het aantal fenomenen waardoor men minstens regelmatig overlast ervaart weergegeven gemiddeld per persoon. Indien men dit gemiddelde vermenigvuldigt met het aantal inwoners, dan krijgt men het aantal keer dat minstens regelmatige overlast wordt aangegeven door de respondenten (op 24 bevroegde fenomenen).

TABEL 2: AANTAL FENOMENEN WAARVAN MEN DE AFGELOPEN 12 MAANDEN 'MINSTENS REGELMATIG' OVERLAST HEEFT GEHAD IN DE WOONBUURT (24 FENOMENEN)				
	GEEN	1-2	3 OF MEER	GEMIDDELD #

	REGELMATIGE OVERLAST	FENOMENEN	FENOMENEN	FENOMENEN / RESPONDENT
TOTAAL N=3713	31,0%	34.5%	34,5%	2.47
Antwerpen/DeConinc (N=253)	9%	18%	72.9%	5.89
Antwerpen/Dokske (N=254)	23,5%	35.5%	41,0%	2.59
Charleroi/Centrum (N=250)	23,9%	31.0%	45.1%	3.46
Charleroi/Marcinelle (N=263)	29,7%	33.1%	37,2%	2.64
Schaarbeek (N=251)	17,6%	28.6%	53.7%	3.53
St.-Gillis (N=249)	17,4%	29.3%	53.3%	3.25
Molenbeek (N=255)	13,1%	34.4%	52.5%	3.56
Evere (N=250)	16.3%	52.0%	31.7%	2.14
arr. Brugge (N=504)	44.6%	37.6%	17.8%	1.34
arr. Mons (N=493)	43.4%	35.4%	21.2%	1.67
Grensregio (N=614)	49.4%	37.2%	13.3%	1.09

In de eerste rij van de tabel 2 zien we dat bijna *één derde* van de totale steekproef *nooit* last heeft van regelmatige overlast, iets meer dan *een derde* ervaart minstens *regelmatig* overlast door *één of twee* fenomenen, en nog iets meer dan *een derde* ervaart minstens *regelmatig* overlast door *drie of meer* fenomenen.

Gemiddeld worden 2,47 overlastfenomenen per respondent vastgesteld. Wanneer we de 31% van de steekproef die geen overlast beleven buiten beschouwing laten, stellen we vast dat mensen die wel eens overlast ervaren dit doen voor gemiddeld vier overlastfenomenen per respondent.

In de daaropvolgende rijen van tabel 2 zien we dat er *zeer grote verschillen* bestaan tussen de elf steekproeven uit de diverse onderzoeksgebieden die werden bevraagd. De *stedelijke gebieden* onderscheiden zich duidelijk van drie grotere, *regionale onderzoeksgebieden*. Binnen de stedelijke gebieden springt het *De Coninckplein* er sterk bovenuit. Het laagste gemiddelde vinden we terug in Evere, een residentieel onderzoeksgebied dat we overigens selecteerden als controlebuurt voor de overige Brusselse buurten. Opmerkelijk is toch wel dat we voor de rest *weinig verschil* vaststelden tussen *experimentele en controlebuurten* wat betreft de omvang van (minstens regelmatige) overlast.

Wat de regio's betreft: het meest rurale gebied, de grensregio, heeft het laagste overlastgemiddelde. Uit bijkomende analyses blijkt dat het nauwelijks hogere overlastgemiddelde binnen de gerechtelijke arrondissementen in hoofdzaak toe te schrijven is aan de (stedelijke) bewoners uit Mons en Oostende. Er zijn echter ook andere verstedelijkte buurten binnen deze arrondissementen (zo zijn bijvb. ook inwoners uit de stad Brugge bevraagd voor het arrondissement Brugge). Meer dan waarschijnlijk is ook de rest van het verschil toe te schrijven aan de inwoners van andere stedelijke buurten binnen de arrondissementen, hetgeen (zo goed als) niet voorkomt in de bevraagde grensregio.

Hoe kunnen we deze grote verschillen, wat de omvang van de overlast betreft, tussen de onderzoeksgebieden *verklaren*? Er zijn twee mogelijkheden : ofwel zorgen dezelfde fenomenen voor meer of minder overlast, ofwel komen niet alle fenomenen die overlast veroorzaken voor in alle onderzoeksgebieden. In **tabel 3** worden de meest voorkomende overlastfenomenen gepresenteerd per onderzoeksgebied. Voor elk fenomeen wordt het percentage regelmatig of heel vaak overlast (tussen haakjes) weergegeven.

TABEL 3: % MINSTENS REGELMATIGE OVERLAST DE AFGELOPEN 12 MAANDEN IN DE WOONBUURT: TOP 3 PER ONDERZOEKSGBIED	
Antwerpen/DeConinckplein N=255	1.rommel op straat en/of sluikestorten (64,2%) 2.geluid van het verkeer (44,3%) 3.uitwerpselen van dieren (39,4%)

Antwerpen/Dokske N=256	1.geluid van het verkeer (43,8%) 2.uitwerpselen van dieren (29,7%) 3.agressief verkeersgedrag (20,8%)
Charleroi/Centrum N=255	1. geluid van het verkeer (42,4%) 2.uitwerpselen van dieren (33,7%) 3.diefstal uit vervoersmiddelen (28,2%)
Charleroi/Marcinelle N=266	1. geluid van het verkeer (39,5%) 2.uitwerpselen van dieren (27,5%) 3.rommel op straat en/of sluikestorten (20,0%)
Schaarbeek N=255	1. geluid van het verkeer (52,5%) 2.rommel op straat en/of sluikestorten (30,2%) 3.uitwerpselen van dieren (24,5%)
St.-Gillis N=259	1. geluid van het verkeer (45,2%) 2.uitwerpselen van dieren (38,8%) 3.diefstal uit vervoersmiddelen (29,0%)
Molenbeek N=259	1. geluid van het verkeer (59,7%) 2.diefstal uit vervoersmiddelen (32,8%) 3.rommel op straat en/of sluikestorten (27,8%)
Evere N=252	1. geluid van het verkeer (60,7%) 2.uitwerpselen van dieren (23,8%) 3.diefstal uit vervoersmiddelen (21,8%)
arr. Brugge N=518	1. geluid van het verkeer (20,7%) 2.uitwerpselen van dieren (16,4%) 3.diefstallen van vervoersmiddelen (11,2%)
arr. Mons N=505	1. geluid van het verkeer (29,5%) 2.uitwerpselen van dieren (15,9%) 3.lawaai door huis-en tuindieren (11,6%)
Grensregio N=627	1. geluid van het verkeer (25,2%) 2.uitwerpselen van dieren (10,1%) 3.agressief verkeersgedrag (9,8%)

Hier zien we duidelijk dat het grosso modo *dezelfde types van fenomenen* zijn die in de verschillende gebieden voor de meeste overlast zorgen. De omvang van de overlast die door deze fenomenen wordt veroorzaakt, verschilt echter zeer sterk tussen de onderzoeksgebieden (zie tabel 2). Dit betekent dat de grote verschillen in de omvang van overlast tussen de verschillende onderzoeksgebieden dus niet zijn te wijten aan het voorkomen van belangrijke gebiedsspecifieke overlastfenomenen⁴³. Het zijn de zes *fenomenen* verantwoordelijk voor de meeste overlast in het algemeen (zie tabel 1), die steeds opnieuw voorkomen bij de drie fenomenen die het meeste overlast veroorzaken binnen elk onderzoeksgebied. Enige uitzondering is het ‘lawaai door huis- en tuindieren’, een fenomeen dat met 11.6% van de respondenten uit Mons die aangeven er minstens regelmatig overlast door te ervaren, het derde grootste overlastprobleem vormt in dit gerechtelijk arrondissement. Binnen *elk* onderzoeksgebied zorgt het ‘geluid van het verkeer’ voor de meeste overlast. Enkel voor de respondenten van de buurt rond het De Coninckplein zorgt de straatvervuiling voor nog meer overlast dan de overlast veroorzaakt door het lawaai uit het verkeer.

1.3 Druggerelateerde overlast

Tot nu toe werd de aard en omvang van het fenomeen overlast in het algemeen in kaart gebracht, volgens de perceptie van de inwoners uit elf onderzoeksgebieden. Thema van deze studie is echter de *druggerelateerde overlast*. Om na te gaan welk aandeel van de gerapporteerde overlast al dan niet druggerelateerde overlast is -volgens de perceptie van de respondenten- werd voor veertien fenomenen⁴⁴

⁴³ Zie ook verder in tabel 7 (deel 1.3 van de analyse), waarin het regelmatig voorkomen van drie dimensies van overlast worden vergeleken voor de elf onderzoeksgebieden

⁴⁴ Deze 14 fenomenen werden geselecteerd uit de oorspronkelijke lijst van 24 fenomenen; deze selectie gebeurde op basis van testenquêtes die werden afgenomen voor de finalisering van de vragenlijst.

bevraagd welke bevolkingsgroep de ervaren overlast volgens hen veroorzaakt. Er werd gekozen voor een open bevraging, om het suggestief karakter van een expliciet druggerelateerde bevraging te vermijden.

De meest relevante bevindingen worden weergegeven in [tabel 4](#). Het lager aantal respondenten is een gevolg van het feit dat elke respondent die één of meerdere van de veertien fenomenen aangeeft *nooit* overlast te ervaren, uiteraard niet verder werd bevraagd voor die fenomenen. Het aantal respondenten per fenomeen is dus het aantal respondenten dat zelden-soms-regelmatig-nooit overlast ervaart door dat fenomeen. In de tabel wordt weergegeven door hoeveel respondenten druggerelateerde groepen, alcoholisten en jongeren worden aangehaald als oorzaak van de ervaren overlast (voor de 14 bevraagde fenomenen).

TABEL 4: [OPEN VRAAG] WIE VEROOorzaakt DE ERVAREN OVERLAST?				
FENOMEEN	DRUG- GEBRUIKERS, -DEALERS EN/OF - TOERISTEN	ALCOHOLICI	JONGEREN	WEET NIET/GEEN WELBEPAALENDE GROEP
Straatprostitutie (N=194)	15 (7.7%)	2	11	60
Steaming (N=455)	35 (7.7%)	17	157	185
Overval/gewelddadige diefstal (N=773)	57 (7.4%)	18	210	424
Vechtpartijen op straat (N=920)	55 (6.0%)	105	350	341
Urineren in het openbaar (N=785)	45 (5.9%)	148	128	420
Gauwdiefstal/zakkenrollen (N=664)	33 (5.7%)	6	141	432
Inbraak in woningen/andere gebouwen (N=1708)	79 (4.6%)	27	261	1183
Diefstal uit/vandalisme aan vervoersmiddelen (N=1299)	43 (3.3%)	9	375	845
Vandalisme/graffiti privé-woningen (N=1005)	33 (3.3%)	11	391	574
Nachtlawai veroorzaakt door mensen op straat (N=1301)	38 (2.9%)	117	472	364
Diefstal van vervoersmiddelen (N=1325)	35 (2.6%)	23	292	921
Vandalisme/graffiti openbare goederen (N=1114)	28 (2.5%)	11	490	592
Lawaai uit cafés/disco's (N=385)	9 (2.3%)	50	94	128
Rommel op straat/sluikstorten (N=1185)	20 (1.7%)	13	101	726

In vergelijking tot de omvang van het fenomeen overlast in het algemeen, is de omvang van het fenomeen druggerelateerde overlast *opvallend klein*. Op basis van tabel 4 kan men berekenen dat voor de veertien bevraagde fenomenen gemiddeld slechts 4.5% van de ervaren overlast wordt beschouwd als druggerelateerd door de *slachtoffers*.

Niet alleen is het aandeel druggerelateerde overlast relatief klein per bevraagd fenomeen, we stellen bovendien ook vast dat de fenomenen die relatief het *sterkst* met druggerelateerde groepen worden geassocieerd, met name 'straatprostitutie' en 'intimidatie/steaming', precies die fenomenen zijn die over het algemeen voor de *minste overlast* zorgen in het algemeen (zie tabel 1). De fenomenen die het *minst* met druggerelateerde groepen worden geassocieerd, 'vandalisme' en 'sluikstorten', zorgen over het algemeen voor heel wat *meer overlast* dan bijv. 'straatprostitutie' en 'steaming'. Het *reële percentage* overlast die druggerelateerd is, ligt dan ook heel wat *lager* dan hogergenoemde 4.5%.

Op basis van tabel 4 kunnen we ook berekenen dat uiteindelijk zelfs *minder dan 1%* van de gesignaliseerde overlast als druggerelateerde overlast wordt beschouwd door de respondenten.

Uit bijkomende analyses blijkt ook dat van de 2.265 personen (69% van de steekproef, zie tabel 2) die voor één of meerdere fenomenen overlast aangeven (van 'zelden' tot 'heel vaak'), er in totaal 278 *verschillende* personen een druggerelateerde oorzaak aanhalen bij één of meerdere overlastfenomenen; dit is 12% van de totale steekproef. Deze 278 personen associëren (gemiddeld) 1.9 overlastfenomenen met druggerelateerde groepen.

We stellen vast dat niet alleen de omvang van de overlast die wordt geassocieerd met druggerelateerde oorzaken zeer beperkt is, we zien ook dat *andere sociaal-demografische groepen* veel vaker worden

geassocieerd met overlast. ‘*Alcoholisme*’ wordt vaker aangehaald als oorzaak van overlast (zie kolom 2). De bevolkingsgroep die over het algemeen veruit het vaakst wordt aangehaald, zijn de ‘*jongeren*’ (zie derde kolom). Uit bijkomende analyses blijkt de bevolkingsgroepen ‘jongeren’, ‘migranten’ en ‘fuijnummers/uitgaanders’ bij dertien van de veertien overlastfenomenen meer worden aangehaald dan de druggerelateerde groepen.

Enkel voor het kleinste overlastprobleem, ‘straatprostitutie’, scoort de druggerelateerde groep hoger dan de meeste groepen (na de topantwoorden ‘prostituees’ en ‘geen welbepaalde groep’). Deze sterke associatie met druggerelateerde groepen is *louter* het gevolg van een specifieke situatie in de buurt rond het De Coninckplein, waar enerzijds in vergelijking tot de andere onderzoeksgebieden relatief veel overlast als gevolg van straatprostitutie voorkomt (51 van de 194 respondenten die aangeven overlast als gevolg van straatprostitutie te ervaren) en waar anderzijds de overlast door straatprostitutie relatief veel met druggerelateerde groepen wordt geassocieerd : van de vijftien op 194 respondenten die overlast door straatprostitutie associëren met druggerelateerde groepen (zie tabel 4), zijn er maar liefst negen afkomstig uit de buurt rond het De Coninckplein.

Meer dan *één vierde* van de totale overlast als gevolg van straatprostitutie in de steekproef wordt aangegeven door respondenten enkel uit de buurt van het *De Coninckplein*, en meer dan *de helft* van de overlast als gevolg van druggerelateerde straatprostitutie wordt aangegeven door de respondenten uit dezelfde buurt!

Na de algemene overlastbevraging, met de (niet-suggestieve) open vraag naar de oorzaken van overlast, werd aan de respondenten ook nog een *expliciet* druggerelateerde overlastbevraging voorgelegd.

Deze bevraging beschrijft zestien expliciet druggerelateerde fenomenen, die enerzijds een aanvulling betekenen op de algemene overlastbevraging, anderzijds er ook ten dele mee overlappen. Deze vragenreeks is geïnspireerd op de bevragingen rond druggerelateerde overlast door Stichting Intraval (drugoverlastmonitor Nederland)⁴⁵, en aangepast aan de Belgische context⁴⁶. De resultaten van deze bevraging worden weergegeven in [tabel 5](#).

TABEL 5: HOE VAAK HEEFT U DE AFGELOPEN TWAALF MAANDEN IN DE BUURT WAAR U WOONT HINDER ONDERVONDEN VAN:			
FENOMEEN	MINSTENS REGELMATIG OVERLAST (# PERSONEN)	ZELDEN/SOMS OVERLAST	NOOIT OVERLAST
1. Samenscholing door druggebruikers op straat/plein/park (N=1025)	21.1% (216)	25.4%	53.6%
2. Openlijk gebruiken van drugs op straat (N=971)	20.1% (195)	29.9%	50.1%
3. Andere vervuiling buiten door druggebruikers N=971	19.1% (185)	29.6%	51.4%
4. Openlijk dealen van drugs op straat (N=956)	18.4% (176)	21.3%	60.3%
5. Zwerfspuiten achtergelaten door druggebruikers (N=1034)	16.6% (172)	25.4%	57.9%
6. Het rondhangen van dealers bij scholen in de buurt (N=785)	13.9% (109)	20.4%	65.7%
7. Heen- en weergeloop van druggebruikers in de straat (N=1012)	12.5% (126)	20.7%	66.9%
8. Ruziemakende en schreeuwende druggebruikers op straat (N=1000)	10.9% (109)	25.2%	63.9%
9. Vechtpartijen tussen druggebruikers of dealers op straat (N=988)	8.0% (79)	20.4%	71.6%
10. Overlast door drugtoerisme (N=921-)	7.1% (65)	13.2%	79.7%
11. Druk autoverkeer van klanten van			

⁴⁵ Zie bijv. Snippe & Bieleman, 2000.

⁴⁶ Zo werden bv. de vragen rond overlast door coffee-shops niet overgenomen.

drugverslaafde prostituees (N=983)	6.9% (68)	11.6%	81.5%
12. Straatrufie tussen drugverslaafde prostituees/pooiers (N=1000)	6.6% (66)	13.5%	79.9%
13. Hinderlijk benaderd worden door druggebruikers op straat (N=1039)	5.1% (53)	19.6%	75.3%
14. Geluidsoverlast door dealpanden (N=936)	3.7% (35)	11.2%	85.0%
15. Op straat drugs aangeboden krijgen (N=1040)	2.9% (30)	10.7%	86.4%
16. Stankoverlast door dealpanden (N=930)	1.9% (18)	10.4%	87.6%

De grootste overlastproblemen houden verband met ofwel ‘*annexatie van de openbare ruimte*’ ofwel met ‘*vervuiling*’ ervan; overlast als gevolg van ‘druggerelateerde prostitutie’ en overlast door ‘dealpanden’ komen niet voor bij de tien grootste druggerelateerde overlastproblemen.

We zien dat voor elk druggerelateerd fenomeen telkens meer dan de helft van de respondenten aangeeft er *nooit* overlast door te ervaren. We zien ook een laag aantal respondenten bij deze fenomenen. Dit is een gevolg van een *filter* op basis van vraag 2.1 : “Hoe vaak ziet u wel eens druggebruikers in de straten van de buurt waar u woont?” Op deze vraag antwoordt 62% van de respondenten ‘nooit’ ; gezien de formulering van de vraag werden deze respondenten niet bevraagd⁴⁷. In totaal gaven 1.083 van de 3.713 respondenten (29%) aan zelden/soms/regelmatig/heel vaak druggebruikers in het straatbeeld van de woonbuurt te zien (zie verder in tabel 6).

Wanneer we deze cijfers vergelijken met de bevindingen uit de eerste (niet-suggestieve) overlastbevraging, dan doen we een bijzondere vaststelling: bij de *expliciet* druggerelateerde overlastbevraging wordt -daar waar vergelijkbaar- duidelijk *meer overlast* aangegeven dan dat bij de algemene overlastbevraging, waarbij die associatie met druggerelateerde groepen wordt gemaakt.

Bijv. zien we in tabel 5 dat 79 respondenten aangeven regelmatig overlast te ervaren door ‘vechtpartijen door drugverslaafden op straat’, terwijl bij de algemene overlastbevraging slechts 55 respondenten hun overlast als gevolg van ‘vechtpartijen op straat’ associëren met druggebruikers, drugdealers, of drugtoeristen (zie tabel 4). Nog frappanter zijn de 68 respondenten die in tabel 4 aangeven regelmatig/heel vaak overlast te ervaren door druk autoverkeer als gevolg van druggerelateerde prostitutie, en de 66 respondenten die aangeven regelmatig/heel vaak overlast te ervaren door ruziemaken tussen drugverslaafde prostituees en dealers. We zagen in tabel 5 immers dat -zonder de suggestie van druggerelateerde groepen- slechts 15 respondenten de overlastproblemen die verband houden met straatprostitutie, associëren met druggerelateerde groepen.

Hoe kunnen we deze discrepantie verklaren?

Er is geen éénduidig antwoord ; er zijn verschillende mogelijke verklaringen, die elkaar trouwens zelfs niet uitsluiten. Enerzijds kan men vermoeden dat het *suggestief karakter* van de expliciet druggerelateerde bevraging een negatieve invloed heeft op de betrouwbaarheid van die bevraging. In tabel 4 zagen we dat niet alleen weinig overlast wordt geassocieerd met druggerelateerde groepen, men denkt vooral aan andere groepen als het over problemen met overlast gaat. Anderzijds kan men de mogelijkheid ook niet uitsluiten dat de suggestie een *eerder positief effect* heeft op de betrouwbaarheid. Tabel 4 laat ook wel zien dat er in de steekproef weldegelijk *een bewustzijn bestaat over druggerelateerde activiteiten* als oorzaak van overlast, ook zonder suggestie. Men kan dan ook niet uitsluiten dat, in het verlengde daarvan, het suggestief karakter van de expliciet druggerelateerde bevraging gewoon het (bestaande) geheugen opfrist over associaties waaraan met (bij een onverwachte telefonische bevraging) ook niet meteen aan denkt. Om het anders uit te drukken: niet elke suggestie leidt per definitie tot een vals bewustzijn. Wat er ook van zij, op basis van deze bevindingen kunnen we ons

⁴⁷ Ook de respondenten die aangeven het niet weten (8%), en de respondenten voor wie de vraag niet van toepassing is (1%), vooral wegens recente verhuus, werden buiten beschouwing gelaten.

niet ontdoen van de indruk dat druggerelateerde overlast pas een echte problematiek wordt *nadat* men de suggestie van een problematiek heeft geformuleerd.

In [tabel 6](#) worden de bevindingen van de expliciet druggerelateerde overlastbevraging samengevat en per onderzoeksgebied weergegeven in drie categorieën : geen regelmatige overlast, regelmatige overlast door één of twee druggerelateerde fenomenen, en regelmatige overlast door drie of meer druggerelateerde fenomenen. In de eerste kolom is de vraag naar de aanwezigheid van druggebruikers in het straatbeeld van de woonbuurt verwerkt (zie hierboven).

TABEL 6: DRUGGERELATEERDE FENOMENEN WAARVAN MEN AANGEEFT DE AFGELOPEN 12 MAANDEN MINSTENS ‘REGELMATIG’ OVERLAST TE HEBBEN GEHAD (16 FENOMENEN)				
FILTER-VRAAG : ziet u wel eens druggebruikers in uw woonbuurt?	Geen (regelmatige) overlast	1-2 fenomenen	3 of meer fenomenen	Gemiddeld # fenomenen / respondent
TOTAAL (heel vaak/regelmatig/soms/zelden) N=1083 / 29%	53.0%	24.8%	22.2%	1.36
Antwerpen/DeConinckplein N=168 / 65.9%	19.6%	13.1%	67.3%	3.49
Antwerpen/Dokske N=65 / 25.4%	46.2%	38.5%	15.4%	1.15
Charleroi/Centrum N=109 / 42.7%	58.7%	24.8%	16.5%	1.07
Charleroi/Marcinelle N=100 / 37.6%	49.0%	27.0%	24.0%	1.47
Schaarbeek N=85 / 33.3%	48.2%	31.8%	20.0%	1.32
St.-Gillis N=87 / 33.6%	51.7%	35.6%	12.6%	0.99
Molenbeek N=68 / 26.2%	64.7%	13.2%	22.1%	1.24
Evere N=36 / 14.3%	63.9%	30.6%	5.6%	0.58
Arrondissement Brugge N=117 / 22.6%	67.5%	27.4%	5.1%	0.53
Arrondissement Mons N=121 / 24.0%	62.8%	25.6%	11.6%	0.84
Grensregio N=126 / 20.1%	71.4%	20.6%	7.9%	0.60

We zien dat van de 1.083 respondenten die *wel* eens geconfronteerd worden met druggebruikers in hun woonbuurt, meer dan de helft van de respondenten (51%) aangeeft door *geen enkel* druggerelateerd fenomeen regelmatige overlast te ervaren. Dit betekent dat 49% van de respondenten die wel eens druggebruikers in hun woonbuurt zien, van één of meerdere druggerelateerde fenomenen regelmatige overlast ervaart ; dit is *14% van de totale steekproef*.

Net zoals bij de algemene overlastbevraging, vinden we ook voor de expliciet druggerelateerde bevraging *grote verschillen tussen de bevraagde onderzoeksgebieden*. Wanneer we kijken naar de gemiddelde regelmatige overlast, dan valt vooral de positie van de bewoners uit de buurt van het *De Coninckplein* sterk op : men heeft gemiddeld *drie maal zoveel* druggerelateerde overlast dan in de andere stedelijke gebieden, waar men gemiddeld van één tot anderhalf druggerelateerd fenomeen regelmatige overlast ervaart.

In de drie bevraagde *regio's* is het gemiddeld aantal druggerelateerde fenomenen die regelmatige overlast bezorgen, duidelijk *lager* dan 1 fenomeen per respondent. We zien dat de respondenten uit de meer residentiële stadsbuurt Evere voor dit gemiddelde dichter aansluiten bij het regionale dan bij stedelijke gemiddelde. Voor overlast in het algemeen wordt een tussenpositie ingenomen tussen het stedelijke en eerder rurale overlastgemiddelde (zie tabel 2).

In de eerste kolom van tabel 6 zien we dat er ook grote gebiedsverschillen bestaan voor wat betreft het percentage bewoners dat druggebruikers in het straatbeeld ziet. Opnieuw valt de buurt rond het *De Coninckplein* op in de negatieve zin : 65.9% van de respondenten geeft aan wel eens druggebruikers in het straatbeeld te zien. En als we kijken naar de regelmatig ervaren overlast per inwoner, dan steekt deze pleinbuurt er dus opnieuw bovenuit (zie hierboven). Dit brengt ons bij de vaststelling dat het gebied met de *meeste waarnemingen van druggebruikers* in het straatbeeld, ook het gebied is waar gemiddeld de *meest druggerelateerde overlast* wordt ervaren (slechts 20% van de respondenten uit deze buurt heeft nooit last regelmatige druggerelateerde overlast).

Voor de *grensregio* stellen we hetzelfde verband in omkeerde richting vast : in de grensregio worden het *minst* druggebruikers in het straatbeeld *gezien* van alle onderzoeksgebieden, en diegenen die toch worden gezien worden ook nog eens gemiddeld voor de *minste overlast* van alle onderzoeksgebieden verantwoordelijk geacht. Voor de onderzoeksgebieden waarbij de (perceptie van) aanwezigheid van druggebruikers min of meer gelijk is, ligt de ervaren overlast ook in dezelfde orde van grootte. *De perceptie van druggerelateerde overlastproblemen neemt dus blijkbaar exponentieel toe naarmate de concentratie van zichtbare druggebruikers toeneemt.*

Uit een dimensieonderzoek komt naar voren dat alle fenomenen wel een verband tonen met elkaar, doch doorgaans zeer zwak. De dimensies die in het onderzoek van Stichting Intraval naar voren komen (vervuiling openbare ruimte, annexatie openbare ruimte, overlast dealpanden en overlast prostitutie) vinden we slechts ten dele terug : de twee items die verwijzen naar 'overlast dealpanden' gaan sterk samen, de twee items die verwijzen naar 'prostitutie' gaan evenzeer samen; maar de 12 overige items die verwijzen naar of 'vervuiling' of 'annexatie van de openbare ruimte', komen naar voren als één (weliswaar *zwakke*) dimensie.

Net zoals bij de algemene overlastbevraging is ook hier *geen* sprake van *grote verschuivingen* in de volgorde waarin de druggerelateerde fenomenen overlast veroorzaken binnen elk onderzoeksgebied. De grote verschillen in de omvang van de druggerelateerde overlast kunnen dus *niet* worden toegeschreven aan grote verschillen in de aard van de overlast; gebiedsspecifieke overlastfenomenen kunnen we niet terugvinden. *Het zijn dezelfde fenomenen die (in meerdere en mindere mate) voor relatief weinig en relatief veel overlast zorgen binnen elk onderzoeksgebied.*

1.4 Dimensies van overlast

Onder punt 1.1. hebben we reeds een onderscheid tussen objectieve en subjectieve overlast, terwijl we laatstgenoemde dimensie nogmaals hebben ingedeeld in omgevings- en sociale overlast. Hoewel we op basis van een verdergaand dimensieonderzoek geen duidelijke statistische verbanden kunnen vaststellen tussen de overlast veroorzaakt door verschillende fenomenen, kunnen we de verzamelde gegevens wel samenvatten en vergelijken volgens de hierboven beschreven inhoudelijke dimensies.

Per dimensie gaan we na *hoeveel fenomenen regelmatige overlast veroorzaken*, gemiddeld per respondent. We maken zo'n gemiddelde voor drie inhoudelijke dimensies van overlast.

De eerste dimensie is gebaseerd op acht *criminele overlastfenomenen*, beschreven reeds beschreven in tabel 1, waarvan een eventueel slachtofferschap ernstige materiële of lichamelijke gevolgen kan hebben voor het slachtoffer. Het betreft : 'Diefstal uit/vandalisme aan vervoersmiddelen', 'Diefstal van vervoersmiddelen', 'Inbraak woningen/andere gebouwen', 'Vandalisme/graffiti aan privé-woningen', 'Overval/gewelddadige diefstal', 'Vechtpartijen op straat', 'Gauwdiefstal/zakkenrollen' en 'Steaming'.

De twee en derde inhoudelijke dimensie zijn gebaseerd op de zestien *expliciet druggerelateerde fenomenen* beschreven in vraag 2.7. Deze fenomenen verwijzen naar mogelijke subjectieve overlast, gepleegd door druggerelateerde groepen. Acht van deze fenomenen beschrijven daden van druggerelateerde *sociale overlast*. Het gaat om: ‘Druk autoverkeer (rondjesrijden) van klanten van drugverslaafde straatprostituees’, ‘Vechtpartij tussen drughandelaren (dealers) of druggebruikers’, ‘Heen- en weergeloop van druggebruikers in uw straat’, ‘Openlijk dealen of verkopen van drugs op straat’, ‘Openlijk gebruiken van drugs op straat (spuiten, snuiven, ...)', ‘Geluidsoverlast van panden en/of gebouwen waar drugs worden verkocht (dealpanden)’, ‘Stankoverlast van panden en/of gebouwen waar drugs worden verkocht (dealpanden)’ en ‘Het rondhangen van drugdealers bij scholen in de buurt’. Acht andere fenomenen betreffen daden van druggerelateerde *omgevingsoverlast*. Het gaat om: ‘Ruzie op straat tussen drugverslaafde prostituees met klanten of pooiers’, ‘Samenscholing van druggebruikers op straat, het plein of in het park’, ‘Ruziemakende en schreeuwende druggebruikers op straat’, ‘Op straat hinderlijk worden aangesproken of aangeraakt door druggebruikers’, ‘Zwerfspuiten achtergelaten door druggebruikers’, ‘Andere vervuiling op straat, plein of park door druggebruikers (blik, papier, voedingsrest)’, ‘Op straat zelf drugs aangeboden krijgen’ en ‘Overlast door drugtoerisme’.

Aldus krijgen we *drie indicatoren* voor (drug)overlast: criminele overlast, sociale overlast en omgevingsoverlast. Deze indicatoren geven het gemiddeld aantal fenomenen die tot overlast leiden, waarbij *elke indicator* telkens is opgebouwd uit *acht bevraagde fenomenen*. Voor de inhoudelijke dimensies sociale en omgevingsoverlast zijn dit per definitie druggerelateerde fenomenen, maar voor de constructie van de dimensie criminele overlast werd de algemene bevraging gehanteerd. Aan de hand van de open bevraging hebben we kunnen berekenen dat *15.23% van deze criminele overlast druggerelateerde overlast* is. Dit betekent dat men de gemiddelde druggerelateerde criminele overlast kan berekenen door de gemiddelde algemene overlast te vermenigvuldigen met factor .1523.

TABEL 7: GEMIDDELDE OVERLASTSCORE (REGELMATIGE DRUGGERELATEERDE OVERLAST)			
	DRUGGERELATEERDE CRIMINELE OVERLAST (8 FENOMENEN)	DRUGGERELATEERDE SOCIALE OVERLAST (8 FENOMENEN)	DRUGGERELATEERDE OMGEVINGSOVERLAST (8 FENOMENEN)
	<i>Sig=.00/ Eta=.33</i>	<i>Sig=.00/ Eta=.45</i>	<i>Sig=.00/ Eta=.43</i>
Antwerpen/DeConincplein (N=255)	.28	1.71	1.33
Antwerpen/Dokske (N=256)	.10	.20	.15
Charleroi/Centrum (N=255)	.20	.27	.30
Charleroi/Marcinelle (N=266)	.11	.29	.25
Schaarbeek (N=255)	.13	.26	.16
St.-Gillis (N=259)	.14	.19	.14
Molenbeek (N=259)	.15	.19	.19
Evere (N=252)	.09	.04	.06
Arr Brugge (N=518)	.05	.06	.07
Arr Mons (N=505)	.07	.10	.09
Grensregio (N=627)	.04	.06	.06
Totaal (N=3707)	.11	.25	.21

In tabel 7 bekijken we de gemiddelde overlastscore (regelmatige overlast), voor de drie bovenstaande dimensies van overlast. De resultaten worden gepresenteerd voor de elf onderzoeksgebieden (en in het algemeen).

Wat de *aard van de overlast* betreft, doen we een aantal interessante vaststellingen. We zien dat de (druggerelateerde) *criminele overlast doorgaans voor minder overlast* zorgt dan de sociale en omgevingsoverlast ; enige uitzondering daarop is de Brusselse gemeente Evere, waar de dreiging van

criminaliteit uiteindelijk voor meer overlast zorgt dan het subjectieve overlast. In de andere onderzoeksgebieden stellen we vast dat *sociale overlast overweegt*, behalve in Charleroi Centrum en Molenbeek, waar de *omgevingsoverlast* iets problematischer is.

Wat de *omvang van overlast* betreft, stellen we opnieuw *grote verschillen* tussen de verschillende onderzoeksgebieden, met dezelfde tendensen als in tabellen 2 en 7. De buurt rond het De Coninckplein scoort gemiddeld het meeste (regelmatige) overlast voor de drie dimensies. In de tabel kan men echter duidelijk zien dat het *grote verschil* wordt gemaakt op het vlak van *sociale en omgevingsoverlast*, en veel minder op het vlak van de criminele overlast⁴⁸.

We beëindigen de analyse van de aard en omvang van het fenomeen druggerelateerde overlast met een *interessante* vaststelling. Deze vaststelling maken we door de respondenten uit de elf onderzoeksgebieden te herverdelen volgens de *gewesten* : Wallonië, Brussel en Vlaanderen. Daartoe werden de bevraagde respondenten uit de grensregio opgesplitst per gewest. In **[tabel 8]** bekijken we de drie dimensies van druggerelateerde overlast per gewest, opnieuw door het gemiddeld aantal druggerelateerde fenomenen waardoor een respondent regelmatig overlast ervaart, te berekenen.

TABEL 8: GEMIDDELDE OVERLASTSCORE (REGELMATIGE DRUGGERELATEERDE OVERLAST)			
	CRIMINELE OVERLAST (8 FENOMENEN)	SOCIALE OVERLAST (8 FENOMENEN)	OMGEVINGSOVERLAST (8 FENOMENEN)
	<i>Sig=.00/Eta=.08</i>	<i>Sig=.00/Eta=.14</i>	<i>Sig=.00/Eta=.11</i>
Wallonië (N=1336)	.10	.17	.13
Vlaanderen (N=1346)	.11	.36	.37
Brussel (N=1025)	.14	.14	.16
<i>Totaal (N=3707)</i>	<i>.12</i>	<i>.22</i>	<i>.24</i>

Uit tabel 8 komen duidelijke gewestelijke *verschillen* naar voren inzake de aard en omvang van de overlast. Ook hier lijken de verschillen tussen de gepresenteerde gemiddeldes nogal klein, maar ze zijn significant; omgerekend naar het aantal keer overlast voorkomt in grotere populaties, zorgen deze trouwens wel voor grote verschillen.

Voor de (druggerelateerde) *criminele* overlast onderscheiden de inwoners van het *Brusselse gewest* zich van de inwoners uit de twee andere gewesten. Dit kan twee dingen betekenen : ofwel zijn Brusselaars *gevoeliger* voor overlast door criminaliteit, ofwel komt er in het Brusselse gewest gemiddeld meer criminaliteit voor dan in Vlaanderen en Wallonië, hetgeen plausibel klinkt.

Echter, wat vooral opvalt is de wijze waarop het *Vlaamse gewest* zich van de twee andere gewesten onderscheidt inzake de *omvang* van de (druggerelateerde) subjectieve overlast (zowel sociale als omgevingsoverlast). Ook hier kan dit twee dingen betekenen : ofwel komen de (druggerelateerde) fenomenen die tot subjectieve overlast leiden *minder voor* in Wallonië dan in Vlaanderen, ofwel worden de fenomenen wel in dezelfde orde van grootte voor, maar worden deze in Wallonië veel *minder geproblematiseerd* in termen van overlast dan in Vlaanderen. Men zou in Wallonië permissiever zijn ten aanzien van overlast dan in Vlaanderen. Op basis van deze bevolkingsbevraging kunnen we hieromtrent geen uitsluitsel brengen⁴⁹. In bestaand onderzoek werd echter reeds aangetoond dat een mentaliteitsverschil tussen Vlaanderen en Wallonië hier inderdaad waarschijnlijk een rol speelt (zie Elchardus, Chaumont & Lauwers, 2000), en dit terwijl er eigenlijk geen gegronde reden is om te veronderstellen dat er meer incivisme zou voorkomen in Vlaanderen dan in Wallonië.

⁴⁸ Het verschil tussen de in tabel 7 gepresenteerde gemiddeldes lijkt misschien wel klein, maar omgerekend naar het aantal keer overlast voorkomt (gemiddelde per respondent * aantal respondenten/inwoners) zijn deze verschillen zeker niet zo klein. Uit de significantietoets blijkt trouwens dat het overlast-niveau tussen de onderzochte gebieden sowieso voldoende verschillen om significant zijn.

⁴⁹ Dit opvallende verschil tussen Vlaanderen en Wallonië wordt wel nog eens toegelicht vanuit een ander perspectief, in deel 2.2 van de analyse.

2 Gevolgen van het fenomeen (drug)overlast

2.1 Inleiding

Gevoelens van onveiligheid worden vaak aangehaald in studies rond overlast. Dit komt omdat deze gevoelens vaak met overlast worden geassocieerd; gevoelens van onveiligheid zouden in de hand worden gewerkt door (veelvuldige) overlast. We gaan eerst in op het verband tussen druggerelateerde overlast en onveiligheidsgevoelens. Daarna staan we stil bij een aantal andere interessante associaties die uit de analyse naar voren komen.

2.2 Overlast en onveiligheidsgevoelens

Gevoelens van onveiligheid kan men op verschillende manieren operationaliseren. Men kan onveiligheidsgevoelens *expliciet* of *impliciet* meten. Expliciet wil zeggen dat men aan de respondenten gewoon vraagt in hoeverre zij zich onveilig voelen (al dan niet in een specifieke situatie). Impliciet wil zeggen dat men de respondent een aantal gedragingen voorlegt waarbij men moet aangeven in hoeverre men dat gedrag vertoont. Dat gedrag wordt dan als een indicator voor onveiligheidsgevoelens beschouwd.

In deze analyse hanteren we *zowel* een expliciete als impliciete operationalisatie van onveiligheidsgevoelens. Voor de ‘expliciete’ operationalisatie maken we gebruik van vraag 2.4 uit de vragenlijst: “Voelt u zich welk eens bedreigd door druggebruikers in uw woonbuurt?” Op die manier krijgen we een indicator specifiek voor druggerelateerde onveiligheidsgevoelens. Voor de ‘impliciete’ operationalisatie maken we gebruik van vragenreeksen 3.1 en 3.2 uit de vragenlijst. Deze vragen peilen naar (impliciete) onveiligheidsgevoelens in het algemeen.

2.2.1 Expliciet bevraagd onveiligheidsgevoel

Aan de hand van vraag 2.4 uit de vragenlijst wordt de respondent expliciet bevraagd naar zijn of haar gevoelens van onveiligheid. Het gaat hier meer bepaald om *druggerelateerde* onveiligheidsgevoelens.

In [tabel 9](#) wordt de antwoorden op deze vraag weergegeven, in vijf antwoordcategorieën. De vraag werd enkel gesteld aan respondenten die eerder aangaven heel vaak, regelmatig, soms of zelden druggebruikers in hun woonbuurt te zien, vandaar ook het verlaagd aantal respondenten.

TABEL 9: VOELT U ZICH WEL EENS BEDREIGD DOOR DRUGGEBRUIKERS IN UW WOONBUURT? IS DIT...	
Heel vaak	1.4%
Regelmatig	2.4%
Soms	6.8%
Zelden	5.6%
Nooit	83.7%
Totaal (N=1066)	100%

We zien dat *slechts* 16% van de bevraagde populatie die wel eens druggebruikers in hun woonbuurt zien, aangeeft zich ook effectief wel eens bedreigd te voelen door die druggebruikers. 1.4% van deze

respondenten voelt zich heel vaak , 3.8% voelt zich minstens regelmatig bedreigd door druggebruikers in hun woonbuurt.

In **tabel 10** worden de vijf antwoordcategorieën herschoord naar drie groepen : heel vaak/regelmatig, soms/zelden, nooit onveiligheidsgevoelens. We vergelijken de overlastscores tussen deze drie groepen, voor de drie dimensies van druggerelateerde overlast: criminele, sociale en omgevingsoverlast.

We maken deze analyse niet alleen voor de totale bevraagde populatie, we maken de analyse ook voor de populatie niet-slachtoffers. Voor deze populatie werden enkel de respondenten weerhouden die bij vragenreeks 3.3 (zie vragenlijst) aangeven nooit slachtoffer te zijn geweest van de bevraagde delicten (de afgelopen twaalf maanden). Men zou immers kunnen vermoeden dat een eventueel verband tussen de onveiligheidsdimensie sociale angst enerzijds en de beleving van overlast anderzijds een schijnverband is, gemedieerd door een gemeenschappelijke oorzaak : *slachtofferschap*. Daarom gaan we in het tweede deel van tabel 10 na in hoeverre het gevonden verband tussen (druggerelateerde) overlastbeleving en (druggerelateerde) onveiligheidsgevoelens al dan niet verandert indien men de slachtoffers van criminaliteit buiten beschouwing laat.

TABEL 10: EXPLICIETE ONVEILIGHEIDSGEVOELEN : HOE VAAK VOEL JE JE BEDREIGD DOOR DRUGGEBRUIKERS?				
		CRIMINELE OVERLAST	OMGEVINGSOVERLAST	SOCIALE OVERLAST
<i>TOTALE POPULATIE</i>	<i>N=1066</i>	.21	.71	.85
Heel vaak/regelmatig	N=41	.44	2.10	2.68
Soms/zelden	N=133	.27	1.10	1.19
Nooit	N=892	.19	.59	.71
		<i>Sig=.00/Eta=.20</i>	<i>Sig=.00 /Eta=.25</i>	<i>Sig=.00/Eta=.28</i>
<i>POPULATIE NIET-SLACHTOFFERS</i>	<i>N=614</i>	.98	.50	.61
Heel vaak/regelmatig	N=9	1.11	1.11	1.78
Soms/zelden	N=53	1.25	.83	.91
Nooit	N=552	.96	.46	.57
		<i>Sig=.41</i>	<i>Sig=.01/ Eta=.12</i>	<i>Sig=.00/Eta=.15</i>

We zien dat druggerelateerde onveiligheidsgevoelens sterk samengaan met druggerelateerde overlast. Voor de drie dimensies van overlast wordt een *significant verband* gevonden. Het verband is het sterkst tussen onveiligheidsgevoelens en sociale overlast, het verband is het minst sterk met criminele overlast. Voor de twee dimensies van subjectieve overlast zien we dat men binnen de groep die zich minstens regelmatig onveilig voelt, gemiddeld per respondent meer dan twee druggerelateerde fenomenen voor minstens regelmatige overlast zorgen. Bijna één op twee respondenten binnen deze groep ervaart minstens regelmatige overlast door één of andere vorm van criminaliteit.

Wanneer we het verband opnieuw bekijken, nadat we de slachtoffers van criminaliteit *buiten* beschouwing hebben gelaten, dan zien we dat het verband *enkel voor subjectieve overlast* stand houdt (zowel sociale als omgevingsoverlast). Overlast door criminaliteit vertoont niet langer een significant verband met overlastbeleving wanneer men de (recente) slachtoffers van criminaliteit buiten beschouwing laat. *Criminele overlast is dus een gevolg van slachtofferschap van die criminaliteit, hetgeen ook tot een verhoogd gevoel van (expliciete) onveiligheid leidt*⁵⁰.

⁵⁰ We vinden dus een significant verband terug tussen (druggerelateerde) onveiligheidsgevoelens (expliciet gemeten) en (recent) slachtofferschap!

2.2.2 Impliciet bevraagd onveiligheidsgevoel

In [tabel 11](#) worden acht gedragingen beschreven, die werden voorgelegd aan de respondenten. Deze indicatoren beschrijven gedragsaanpassingen die in functie staan van gevoelens van onveiligheid: men gaat niet buiten, of doet niet open, als het donker is, men probeert interactie met onbekenden te vermijden,... We geven de percentages per antwoordcategorie weer.

TABEL 11: GEBEURT HET WEL EENS DAT U					
	% HEEL VAAK	% REGEL- MATIG	% SOMS	% ZELDEN	% NOOIT
1. geld of waardevolle spullen wegbrengt naar een plaats die u veiliger vindt dan uw huis? (N=3501)	14,40	19,25	15,68	7,20	43,47
2. uw wagen op slot doet terwijl u er in zit? (N=3204)	19,94	16,01	14,70	7,24	42,10
3. vermijdt om open te doen voor onbekenden omdat u het niet veilig vindt? (N=3619)	20,09	17,33	13,71	10,83	38,05
4. de straat oversteekt om mogelijk contact met bepaalde personen/groepen te vermijden? (N=3595)	1,84	6,01	13,80	10,71	67,65
5. al wandelend naar het voetpad kijkt om oogcontact te vermijden? (N=3589)	1,67	3,71	11,73	7,63	75,26
6. bepaalde plekken mijdt omdat u het niet veilig vindt? (N=3560)	5,62	14,47	25,56	9,97	44,38
7. bij duisternis vermijdt weg te gaan van huis? (N=3557)	10,77	15,27	18,27	11,47	44,22
8. buitenhuis een middel bij u heeft om u te kunnen verdedigen? (N=3573)	2,16	2,30	4,48	3,42	87,66

We zien dat voor elke indicator een *meerderheid* van de respondenten zich *zelden of nooit onveilig* voelt, in vergelijking tot de groep die zich minstens regelmatig onveilig voelen. Het verschil is zeer groot bij de indicatoren die verwijzen naar angst voor inbraak, home-jacking of autodiefstal (indicatoren 1, 2 en 3), het verschil is veel kleiner bij de indicatoren die inhoudelijk eerder verwijzen naar een algemeen gevoel van onveiligheid op straat (indicatoren 4, 5, 6, 7 en 8).

Op basis van deze acht indicatoren van onveiligheidsgevoelens, maken we een (*impliciete*) indicator voor gevoelens van onveiligheid. We doen dit door de antwoordscores (1: heel vaak onveilig – 5: nooit onveilig) voor de acht indicatoren te sommeren. De somscore wordt gebruikt om de bevraagde populatie in drie zo gelijk mogelijke groepen te verdelen: de meest onveilige groep, de tussengroep, en de meest veilige groep.

In [tabel 12](#) worden de gemiddelde overlastscores per respondent weergegeven binnen deze drie groepen, voor de *drie dimensies van druggerelateerde overlast*. Opnieuw bekijken in het tweede deel van de tabel in hoeverre de verbanden stand houden na controle voor slachtofferschap van criminaliteit.

TABEL 12: IMPLICIETE ONVEILIGHEIDSGEVOELEN				
		CRIMINELE OVERLAST	OMGEVINGSOVERLAST	SOCIALE OVERLAST
TOTALE POPULATIE	N=2977	.10	.20	.24
Meest onveilige groep	N=924	.17	.38	.44
Tussen groep	N=1055	.08	.15	.20
Meest veilige groep	N=998	.06	.08	.10
		Sig=.00/Eta=.23	Sig=.00 /Eta=.17	Sig=.00/Eta=..17
POPULATIE NIET-SLACHTOFFERS	N=2038	.07	.11	.13

Meest onveilige groep	N=531	.11	.21	.26
Tussen groep	N=739	.06	.09	.11
Meest veilige groep	N=786	.05	.05	.06
		<i>Sig=.00/Eta=.16</i>	<i>Sig=.00/ Eta=.12</i>	<i>Sig=.00/ Eta=.13</i>

In tabel 12 zien we dat *druggerelateerde overlast* ook *samengaat met verhoogde gevoelens van onveiligheid in het algemeen* (impliciet bevraagd). Het verband tussen overlastbeleving en deze impliciete onveiligheidsgevoelens is zwakker voor de twee dimensies van subjectieve overlast, sociale en omgevingsoverlast, maar sterker voor de criminele overlast -veroorzaakt door druggerelateerde groepen.

Wanneer we de slachtoffers van criminaliteit buiten beschouwing laten (tweede deel van tabel 12) stellen we vast dat de verbanden opnieuw zwakker zijn, doch niet verdwenen. Dit betekent dat er een *rechtstreeks verband tussen overlastbeleving en onveiligheidsgevoelens bestaat*, na controle voor slachtofferschap van criminaliteit. Bovendien stellen we vast dat het verband significant blijft voor de drie dimensies van overlast. Ook het verband tussen (druggerelateerde) criminele overlast en (algemene) gevoelens van onveiligheid houdt stand na controle voor slachtofferschap van criminaliteit. We zien dus dat ook respondenten die zelf geen slachtoffer werden van criminaliteit, toch overlast kunnen ervaren door de aanwezigheid van criminaliteit (indirect slachtofferschap).

2.3 Overlast en stemgedrag

In menig onderzoek werd het verband tussen onveiligheidsgevoelens enerzijds en extreemrechts stemgedrag anderzijds, uitvoerig aangetoond (Swyngedouw, 1998; Elchardus, Chaumont & Lauwers, 2000; Elchardus & Smits, 2002). In deze analyse gaan we ook na of overlastbeleving in verband kan worden gebracht met het stemgedrag van de respondent. In [tabel 13](#) worden de kiezers van het Vlaams Blok vergeleken met de rest van het Belgisch electoraat voor gemiddelde criminele, sociale en omgevingsoverlast (minstens regelmatig).

TABEL 13: INDIEN HET MORGEN VERKIEZINGEN ZOUDEN ZIJN, OP WELKE PARTIJ ZOU JE STEMMEN?				
		CRIMINELE OVERLAST	OMGEVINGSOVERLAST	SOCIALE OVERLAST
		<i>Sig=.00 /Eta= .11</i>	<i>Sig=.00/Eta=.17</i>	<i>Sig=.00 /Eta=.15</i>
Vlaams Blok	N=172	.20	.77	.85
Andere partij	N=3541	.10	.18	.22
TOTAAL	N=3713	.11	.21	.25

We zien dat het electoraat van het *Vlaams Blok* zich *significant onderscheidt* van de rest inzake overlastbeleving. Daarbij valt wel op dat criminele overlast minder sterk is dan het verband met subjectieve overlast.

Wanneer we het verband tussen beleving van overlast en extreem-rechts stemgedrag controleren voor onveiligheidsgevoelens, komt er geen éénduidig beeld naar voren. Indien we het verband onderzoeken binnen de drie onveiligheidsgroepen (veel, matig ,weinig onveiligheid) afzonderlijk, dan zien we de verbanden zowel met sociale als omgevingsoverlast rond de grens van het significante hangen, en dat het verband met criminele overlast volledig verdwijnt -zowel voor *angst op straat* als voor *angst voor diefstal*.

Het verband tussen criminele overlast en extreem-rechts stemgedrag is dus een schijnverband dat wordt gedragen door de onveiligheidsgevoelens die gepaard gaan bij hoge (regelmatige) overlast en bij extreem-rechts stemgedrag. Wat subjectieve overlast betreft vinden we een zeer zwak verband tussen mate van overlast en extreem-rechts stemgedrag binnen elke onveiligheidsgroep. Dit betekent dat subjectieve

overlast, naast het indirecte effect via onveiligheidsgevoel, ook een thema is waarvoor men bewust kiest voor het Vlaams Blok (ook al voelt men zich dus niet bepaald onveilig door die overlast). De tendens van dit vermoeden wordt versterkt op basis van de vaststelling uit tabel 10 en 11, waaruit ook blijkt dat gevoelens van onveiligheid sterker met de criminele overlast dan met de sociale of omgevingsoverlast samengaan.

Verder stellen we vast dat er geen enkele andere partij is waarvoor overlast een thema is waarmee men zich profileert naar de kiezer. In Wallonië vinden we in die zin het Franstalige equivalent van het Vlaams Blok niet terug. Het is ook niet verwonderlijk: we zagen reeds in deel 1 van de analyse dat problemen met overlast, meer bepaald met de ‘regelmatige’ druggerelateerde sociale en omgevingsoverlast, ook significant meer worden aangegeven door de respondenten uit Vlaanderen dan door de respondenten uit Wallonië.

2.4 Overlast en institutioneel wantrouwen

Het toenemend wantrouwen ten aanzien van een hele reeks politieke en maatschappelijke instellingen is een belangrijk thema geworden in de maatschappelijke actualiteit; men spreekt van een toenemend klimaat van ‘*institutioneel wantrouwen*’ (Swyngedouw, 1998; Elchardus & Smits, 2002). Over de oorzaken van dat wantrouwen is er minder duidelijkheid/eensgezindheid. Op basis van de verzamelde data kunnen we nagaan in hoeverre de ervaring van *overlast en het institutioneel wantrouwen samengaan*, althans voor de relevante instellingen zoals de politiediensten en gemeentebestuur.

In [tabel 14](#) kijken we naar de beoordeling van de respondenten inzake de aandacht van het gemeentebestuur en het optreden van de politie tegen druggerelateerde overlast. De antwoorden op die vragen werden herschoord naar drie antwoordcategorieën, en per antwoordcategorie wordt de gemiddelde overlast weergegeven (regelmatige overlast) voor de drie dimensies van druggerelateerde overlast.

TABEL 14: BEOORDELING VAN DE RESPONDENTEN INZAKE DE AANDACHT VAN HET GEMEENTEBELEID EN HET OPTREDEN VAN DE POLITIE TEGEN DRUGGERELATEERDE OVERLAST				
		CRIMINELE OVERLAST	OMGEVINGS- OVERLAST	SOCIALE OVERLAST
HEEFT HET GEMEENTEBELEID VOLDOENDE AANDACHT VOOR DRUGGERELATEERDE OVERLAST?		<i>Sig=.00 /Eta= .25</i>	<i>Sig=.00/Eta=. 24</i>	<i>Sig=.00 /Eta =.27</i>
(meer dan) voldoende	N=734	.07	.11	.10
Noch noch	N=302	.11	.20	.21
(helemaal) onvoldoende	N=769	.20	.58	.71
TOTAAL	N=1805	.13	.32	.38
TREEDT POLITIE VOLDOENDE OP TEGEN DE OVERLAST VEROOorzaakt DOOR DRUGGEBRUIKERS IN UW WOONBUURT?		<i>Sig=.00/Eta=. 27</i>	<i>Sig=.00/Eta=. 23</i>	<i>Sig=.00/Eta= .25</i>
(meer dan) voldoende	N=245	.14	.49	.54
Noch noch	N=112	.18	.63	.69
(helemaal) onvoldoende	N=429	.31	1.14	1.38
TOTAAL	N=786	.24	.86	1.02

Wat de beoordeling van het gemeentebestuur betreft, zien we dat dit gemiddelde in de *tevreden groep* ([meer dan] voldoende aandacht) veel *lager* ligt dan in de *ontevreden groep* ([helemaal] onvoldoende aandacht). Dezelfde vaststelling doen we voor de beoordeling van het optreden van de politie: *het*

ervaren van overlast gaat samen met de ontevredenheid over het optreden van de politie inzake druggerelateerde overlast⁵¹.

We vinden geen significante verschillen tussen de drie vormen van overlast voor wat betreft het verband met de beoordeling van gemeentebeleid en politieoptreden.

In principe is er geen reden waarom deze oordelen zouden moeten *samengaan met het ervaren van meer of minder overlast*. Toch vinden we een sterk verband. Dit verwekt het vermoeden dat de mate waarin men overlast ervaart, een invloed gaat hebben op de wijzen waarop men het functioneren van de maatschappelijke instellingen gaat beoordelen, en aldus het wantrouwen ten aanzien van deze instellingen, doen toenemen. Op basis van een statistische analyse (op basis van reeksen getallen) kan men *geen uitspraken doen over de oorzaak en gevolg* van de vastgestelde verbanden.

Ook hier is een omgekeerd verband mogelijk: het kan zijn dat een soort gevoel van institutioneel wantrouwen vooraf gaat aan de perceptie van overlast. Simpel gezegd: *men is a priori negatief ingesteld, en daarom oordeelt men dat de gemeente en politie het slecht doen*, en ook daarom oordeelt men dat er veel overlast is ('klaagcultuur'). Meest waarschijnlijk is dat het verband dat in beide richtingen bestaat. Ongetwijfeld speelt de klaagcultuur een rol in de verklaring van het verband, maar minstens even ongetwijfeld zal er toch een reëel effect zijn van overlastbeleving op een wantrouwen ten aanzien van betrokken instellingen. In hoeverre we deze tendens kunnen veralgemenen naar ook andere instellingen, kunnen we niet nagaan op basis van de vragenlijst.

3 Procesevaluatie van de aanpak van (drug)overlast

In het derde deel van de analyse gaan we nader in op de mening van de respondenten over het optreden van de politie en de aandacht van het gemeentebeleid in verband met druggerelateerde overlast. Deze thema's kwamen reeds ter sprake in deel 2 van de analyse. In deel 3 bekijken we deze indicatoren per onderzoeksgebied, en voor verschillende populaties binnen de onderzoeksgebieden.

3.1 Evaluatie gemeentebeleid

In [tabel 15](#) worden de bevindingen van de vraag naar de aandacht in het gemeentebeleid voor druggerelateerde overlast gepresenteerd voor de elf onderzoeksgebieden. De 5 antwoordcategorieën opgenomen in de vragenlijst werden herschoord naar drie categorieën: helemaal voldoende/eerder voldoende (voldoende), Noch voldoende/noch onvoldoende (noch noch), en helemaal onvoldoende/eerder onvoldoende (onvoldoende). Ook werd het aantal respondenten dat 'weet niet' antwoord opgenomen in de tabel.

TABEL 15: IN WELKE MATE WORDT IN HET GEMEENTEBELEID VOLDOENDE AANDACHT BESTEEDT AAN DRUGGERELATEERDE OVERLAST?						
	STEEKPROEF		%VOLDOENDE	%NOCH NOCH	%ONVOLDOENDE	%WEET NIET
TOTAAL	Totale populatie	N=3453	21,23	8,75	22,27	47,76
	Populatie2	N=823	16,89	12,03	39,13	31,96

⁵¹ Het aantal respondenten ligt hier lager, omdat de vraag enkel werd voorgelegd aan respondenten die wel eens druggebruikers in hun woonbuurt (menen te) zien.

DECONINC	Totale populatie	N=246	9,35	4,07	45,12	41,46
	Populatie2	N=156	9,62	3,21	55,77	31,41
DOKSKE	Totale populatie	N=235	17,87	3,40	28,09	50,64
	Populatie2	N=55	21,82	5,46	38,18	34,55
CHARLEROI	Totale populatie	N=245	14,69	15,92	21,23	48,16
	Populatie2	N=84	13,10	20,24	27,38	39,29
MARCINELLE	Totale populatie	N=260	13,46	5,77	19,23	61,54
	Populatie2	N=82	12,20	12,20	32,93	42,68
SCHAARBEEK	Totale populatie	N=248	16,94	14,92	25	43,15
	Populatie2	N=69	10,15	24,64	37,68	27,54
ST-GILLIS	Totale populatie	N=245	20	13,06	15,92	51,02
	Populatie2	N=71	16,90	14,09	28,17	40,85
MOLENBEEK	Totale populatie	N=254	17,32	11,81	35,83	35,04
	Populatie2	N=52	11,54	15,39	53,85	19,23
EVERE	Totale populatie	N=244	24,59	9,84	15,16	50,41
	Populatie2	N=30	23,33	16,67	36,67	23,33
BRUGGE	Totale populatie	N=445	33,71	5,62	16,63	44,05
	Populatie2	N=72	31,94	9,72	31,94	26,39
MONS	Totale populatie	N=458	15,94	8,30	20,31	55,46
	Populatie2	N=73	17,81	13,70	43,84	24,66
GRENSREGIO	Totale populatie	N=573	31,24	7,68	16,41	44,68
	Populatie2	N=79	29,11	8,86	30,38	31,65

Populatie 2: minstens zelden drugspecifieke overlast voor 1 of meer druggerelateerde fenomenen

Het percentage *ontevredenheid inzake de aandacht voor druggerelateerde overlast* in het gemeentebestuur is behoorlijk *hoog*: 22% van de totale bevroegde bevolking is expliciet ontevreden. Ongeveer hetzelfde percentage van de bevolking is expliciet tevreden. We zien echter vooral een hoog percentage respondenten die *geen mening* hebben: 48% van de bevroegden. Dit hoog percentage is ook niet verwonderlijk: het grootste deel van de steekproef wordt immers ook nooit geconfronteerd met druggebruikers in het straatbeeld, laat staan met overlast veroorzaakt door druggebruikers (zie deel 1 van de analyse).

Om het aantal mensen zonder mening wat terug te dringen, rekenden we dezelfde resultaten uit, maar enkel rekening houdend met de mening van de respondenten die aangeven in hun woonbuurt de afgelopen 12 maanden geconfronteerd te zijn met druggerelateerde overlast (hoe gering ook). We hebben kunnen vaststellen dat het percentage 'onwetenden' binnen deze groep die recent werd geconfronteerd met druggerelateerde overlast *veel lager* ligt. Het percentage respondenten zonder mening daalt sterk, maar verdeelt zich niet gelijkmatig over de verschillende meningen. Het *aandeel ontevredenen neemt sterk toe* in verhouding tot het aandeel tevredenen, dat in de meeste gevallen zelfs autonoom achteruitgaat. We stellen ook vast dat het aandeel ontevredenen eerder groter is in gebieden met meer overlast (zeker voor het De Coninckplein). De tendens dat ontevredenheid over het gemeentebestuur naarmate men zelf overlast ervaart stellen we echter vast voor alle onderzoeksgebieden, zowel de stedelijke gebieden als meer rurale gebieden.

In de vragenlijst werd ook een vraag naar het succes van de initiatieven uit het gemeentebestuur jegens druggerelateerde overlast opgenomen. Uit bijkomende analyses blijkt echter dat hun mening hieromtrent zeer sterk samenloopt met de mening over het al dan niet voldoende zijn van de initiatieven: *hoe minder*

men tevreden is over de mate van aandacht in het gemeentebestuur, hoe lager het succesgehalte van de initiatieven ook wordt ingeschat.

3.2 Evaluatie van het optreden van de politie

Naast de beoordeling van de aandacht van het gemeentebestuur, werd uiteraard ook de mening van de bevolking gevraagd inzake het optreden van de politie met betrekking tot druggerelateerde overlast. In **tabel 16** worden deze resultaten voorgesteld. Gezien de formulering van de vraag werd deze enkel voorgelegd aan respondenten die aangeven wel eens druggebruikers te zien in hun woonbuurt. Voor de presentatie werden de respondenten meteen beperkt tot populatie 2 (zij die druggerelateerde overlast kennen, hoe gering ook). Populatie 3 bestaat uit de personen die al effectief klacht ingediend hebben bij de politie inzake druggerelateerde overlast.

TABEL 16: IN WELKE MATE WORDT DOOR DE POLITIE VOLDOENDE AANDACHT BESTEED AAN DRUGGERELATEERDE OVERLAST?						
	STEEKPROEF		%VOLDOENDE	%NOCH NOCH	%ONVOLDOENDE	%WEET NIET
TOTAAL	Populatie2	N=845	22,60	11,24	45,92	20,24
	Populatie 3	N=23	15,7	12,0	57,5	4,8
DECONINC	Populatie2	N=158	15,19	5,70	62,66	16,46
	Populatie3	N=19	10,5	5,3	73,7	10,5
DOKSKE	Populatie2	N=54	24,07	12,96	38,89	24,07
	Populatie 3	N=5	60	0	40	0
CHARLEROI	Populatie2	N=86	27,91	15,12	38,37	18,61
	Populatie 3	N=12	25	16,7	50	8,3
MARCINELLE	Populatie2	N=83	21,69	12,05	46,99	19,28
	Populatie3	N=11	0	18,2	81,8	0
SCHAARBEEK	Populatie2	N=71	22,54	15,49	42,25	19,72
	Populatie 3	N=4	0	25	75	0
ST-GILLIS	Populatie2	N=73	19,18	13,70	35,62	31,51
	Populatie 3	N=4	25	25	25	25
MOLENBEEK	Populatie2	N=53	9,43	16,98	62,26	11,32
	Populatie3	N=8	0	25	75	0
EVERE	Populatie2	N=30	16,67	26,67	23,33	33,33
	Populatie3	N=0	0	0	0	0
BRUGGE	Populatie2	N=77	38,96	10,39	33,77	16,88
	Populatie3	N=6	0	0	100	0
MONS	Populatie2	N=79	24,05	6,33	48,10	21,52
	Populatie3	N=10	30	10	60	0
GRENSREGIO	Populatie2	N=81	28,40	6,17	44,44	20,99
	Populatie3	N=4	25	0	75	0

Populatie 2: minstens zelden drugspecifieke overlast op 1 of meer items

Populatie 3: minstens éénmaal aangifte gedaan bij politie ivm. druggerelateerde overlast

Niet iedereen heeft druggerelateerde overlast, en zeker niet iedereen heeft al eens klacht ingediend bij de politie in verband met druggerelateerde overlast. In de tabel kunnen we zien hoe de meningen liggen binnen deze veel kleinere populaties (populatie 2 bestaat uit 493 personen en populatie 3 bestaat uit 82 personen). Als we populatie 2 vergelijken voor politie en gemeente blijkt dat men al vaker een mening heeft over de politie dan over het gemeentebestuur, en men is dan ook nog iets negatiever. Als we populatie 2 en 3 vergelijken voor politie, zien we dezelfde tendensen: *hoe meer betrokken, hoe vaker een mening, en hoe ontevredener*. Het feit dat men zelf al klacht heeft ingediend bij de politie (populatie3)

heeft duidelijk geen invloed op de mening inzake het optreden van de politie tegen druggerelateerde overlast.

Verder valt ook op dat de ontevredenheid over de politie inzake druggerelateerde overlast groter is in gebieden met meer overlast (de stedelijke gebieden), dan in gebieden met weinig overlast, hetgeen dus ook helemaal in de lijn van de verwachtingen ligt (op basis van deel 2.3. van de analyse) De verschillen zijn echter helemaal niet zo groot dan voor de omvang van de overlast zelf (zie tabel 3).

TABEL 17: IN WELKE MATE GEEF DE POLITIE VOLDOENDE GEVOLG AAN KLACHTEN INZAKE DRUGGERELATEERDE OVERLAST?						
	STEEKPROEF		%VOLDOENDE	%NOCH NOCH	%ONVOLDOENDE	%WEET NIET
TOTAAL	<i>Totale populatie</i>	<i>N=3452</i>	20,3	12,0	23,7	54,0
	<i>Populatie2</i>	<i>N=833</i>	26,3	16,9	29,7	27,1
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=82</i>	36,6	22,0	39,0	2,4
DECONINC	<i>Totale populatie</i>	<i>N=243</i>	23,9	11,5	30,9	33,7
	<i>Populatie2</i>	<i>N=156</i>	28,21	13,46	33,97	24,36
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=19</i>	47,4	10,5	42,1	0
DOKSKE	<i>Totale populatie</i>	<i>N=224</i>	19,2	5,8	21,0	54,0
	<i>Populatie2</i>	<i>N=55</i>	34,55	9,09	20	36,36
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=5</i>	80	0	20	0
CHARLEROI	<i>Totale populatie</i>	<i>N=247</i>	25,1	14,2	21,1	39,6
	<i>Populatie2</i>	<i>N=86</i>	29,07	23,26	22,09	25,58
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=12</i>	58,3	33,3	8,3	0
MARCINELLE	<i>Totale populatie</i>	<i>N=260</i>	13,5	16,9	29,2	40,4
	<i>Populatie2</i>	<i>N=81</i>	23,46	22,22	38,27	16,05
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=11</i>	0	45,45	54,55	0
SCHAARBEEK	<i>Totale populatie</i>	<i>N=251</i>	18,3	15,1	27,1	39,5
	<i>Populatie2</i>	<i>N=72</i>	18,06	20,83	40,2	20,83
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=4</i>	25	0	75	0
ST-GILLIS	<i>Totale populatie</i>	<i>N=245</i>	16,7	14,3	16,3	52,7
	<i>Populatie2</i>	<i>N=72</i>	20,83	11,11	20,83	47,22
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=4</i>	50	50	0	0
MOLENBEEK	<i>Totale populatie</i>	<i>N=255</i>	12,6	15,3	40,8	31,4
	<i>Populatie2</i>	<i>N=53</i>	7,55	20,76	54,72	16,98
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=8</i>	12,5	37,5	50	0
EVERE	<i>Totale populatie</i>	<i>N=241</i>	22,0	6,7	14,9	56,4
	<i>Populatie2</i>	<i>N=28</i>	25	10,71	28,57	35,71
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=0</i>	0	0	0	0
BRUGGE	<i>Totale populatie</i>	<i>N=435</i>	27,1	7,8	11,5	53,6
	<i>Populatie2</i>	<i>N=74</i>	36,49	17,57	14,87	31,08
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=6</i>	16,7	16,7	66,7	0
MONS	<i>Totale populatie</i>	<i>N=474</i>	17,7	12,9	29,5	39,9
	<i>Populatie2</i>	<i>N=75</i>	29,33	17,33	32	21,33
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=9</i>	55,6	11,1	22,2	11,1
GRENSREGIO	<i>Totale populatie</i>	<i>N=577</i>	22,0	12,5	22,9	42,6
	<i>Populatie2</i>	<i>N=81</i>	29,63	17,28	20,99	32,10
	<i>Populatie 3</i>	<i>N=4</i>	0	0	75	25

Populatie 2 : minstens regelmatig drugspecifieke overlast op 1 of meer items

Populatie 3 : minstens 1 keer klacht ingediend bij politie voor druggerelateerde overlast

In de vragenlijst werd ook een vraag opgenomen naar de mening over het reageren van de politie op klachten in verband met druggerelateerde overlast. Gezien de formulering van de vraag, kon deze worden gesteld aan de hele steekproef. De resultaten worden ook gepresenteerd voor twee kleinere populaties (zie onderaan tabel). De resultaten worden gepresenteerd in tabel 17. Opnieuw stellen we hier precies dezelfde tendensen vast.

3.3 De rol van andere instellingen

In de vragenlijst werd ook een vraag opgenomen die peilt naar de mening van de respondent inzake de rol die andere instellingen eventueel te spelen hebben bij de bestrijding van overlast. De resultaten worden gepresenteerd in [tabel 18](#). Ook deze vraag werd enkel gesteld aan populatie die druggebruikers (menen te) zien in het straatbeeld van hun woonbuurt; acht van deze 1.058 respondenten weigerden deze vraag te beantwoorden.

TABEL 18: HEBBEN – NAAST DE POLITIEDIENSTEN - OOK ANDERE INSTELLINGEN OF ORGANISATIES EEN ROL TE VERVULLEN BIJ HET AANPAKKEN VAN DRUGOVERLAST?	
WEET NIET	191 / 18.19%
NEEN	193 / 18.38%
JA	666 / 63.43%
TOTAAL	1050 / 100%
ZO JA, DE WELKE? [OPEN VRAAG, N=666]	
Buurtwerkers	325 / 48.80%
Drughulpverlening	319 / 47.90%
Ombudsdienst	102 / 15.32%
Federale overheid	96 / 14.41%
Opvoeders (ouders/school/jeugdbeweging)	68 / 10.21%
Burgemeester/schepencollege	50 / 7.51%
Citycoach	37 / 5.56%

Meer dan 60% van de respondenten die wel eens druggebruikers zien in hun woonbuurt, menen dat niet alleen de politie, maar dat *ook andere instellingen* een rol te spelen hebben bij het verminderen van druggerelateerde overlast. Daarbij worden vooral de *buurtwerking en de drughulpverlening* beschouwd als actoren met een grote verantwoordelijkheid. Opvallend is ook dat de bestrijding van het fenomeen meer als een federale dan een lokale problematiek wordt gezien: is deze zienswijze wel een beredeneerd standpunt, of is deze slechts uiting van een antipolitiek discours dat ‘de politiek’ als zondebok voor om het even wat aanduidt?

Tenslotte gaan we nog even na in hoeverre de respondenten eigenlijk zelf initiatief nemen om hun problemen met druggerelateerde overlast aan te pakken. Daartoe gebruiken we vraag 2.19 uit de vragenlijst: hebt u de druggebruikers die overlast veroorzaken in uw woonbuurt *zelf al aangesproken*? Deze vraag werd enkel gesteld aan de respondenten die aangeven zelden, soms, regelmatig of heel vaak druggerelateerde overlast te ervaren in hun woonbuurt, voor één of meerdere fenomenen (N=865). De antwoorden worden weergegeven in [tabel 19](#).

TABEL 19: HEEFT U DEZE DRUGGEBRUIKERS DIE OVERLAST VEROOZAKEN IN UW BUURT ZELF AL AANGESPROKEN? (N=865)				
		OMGEVINGSOVERLAST	SOCIALE OVERLAST	CRIMINELE OVERLAST
		Sig=.56	Sig=.03/Eta=.08	Sig=.96
JA	N=169 / 21%	0,976331	1,289941	,24
NEEN	N=631 / 79%	0,904913	1,006339	,24

We zien in tabel 19 dat van alle respondenten die aangeven wel eens last te hebben van druggerelateerde overlast, er slechts een *kleine minderheid* is die de veroorzakers van overlast zelf aanspreekt over hun gedrag. Daarbij valt ook op dat de mate waarin men overlast ervaart weinig effect heeft op dit gedrag. Waarschijnlijk speelt angst hierbij een grote rol (zie deel 2 van de analyse), zeker voor criminele overlast. Ook is het niet altijd duidelijk wie de overlast veroorzaakt, zeker bij omgevingsoverlast. Sociale overlast

is minder direct bedreigend dan de criminele overlast, maar als ‘overlastlijder’ is men er wel altijd direct bij betrokken, in tegenstelling tot de omgevingsoverlast (men hoeft het sluikstorten op zich niet vast te stellen om toch overlast door dat sluikstorten te ervaren, terwijl men van sociaal incivisme slechts overlast kan beleven als men er bij staat op het moment van het voorkomen van het fenomeen). Voor sociale overlast vinden we als enige dimensie een (zeer zwak) verband tussen het aanspreekgedrag en de mate van overlast: men weet doorgaans wel wie het doet, maar net zoals voor criminele overlast blijft ook hier de aanspreekdrempel zeer hoog.

Deel IV

Onderzoeksluik Druggebruikers

Promotor: prof. dr. Tom DECORTE

Onderzoekers: Pascal TUTELEERS & Anne-Catherine LACROIX

Onderzoeksgroep: Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD) (UGent) & Unité de sociologie et d'anthropologie, laboratoire d'anthropologie prospective (UCL)

1 Antwerpen

1.1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen

1.1.1 Situering van het De Coninckplein en de stad Antwerpen of ‘Het stad begint aan de Meir’

De ‘buurt van het De Coninckplein’ wordt traditioneel omschreven als ‘stationswijk’ (‘het statiekwartier’). In het oosten en noordoosten grenst het aan volksbuurten met een zeer grote dichtheid (Seefhoek, Stuivenberg, Oud Borgerhout). Westwaarts bevindt zich een meer burgerlijke stadswijk van grote herenhuizen en in het zuidelijke deel bevindt zich de as Rooseveltplein-Gemeentestraat-Carnotstraat-Turnhoutsebaan en het eigenlijke stationsgebied. Het is met andere woorden een wijk op de grens van andere gebieden: de middeleeuwse stadskern, het stationsgebied en een drietal volkswijken (Blondeel, 2001, 17).

1.1.1.1 Bevolkingssamenstelling van de buurt rond het De Coninckplein

Zoals reeds gesteld bij het onderzoeksoptzet omtrent de perceptie van rechtstreeks betrokkenen over hun ‘buurt’ hangt veel af van hoe ruim of hoe beperkt men een ‘buurt’ of ‘omgeving’ beschouwt en welke fenomenen men daarbinnen relevant acht. Hetzelfde geldt voor het kenmerken van een buurt aan de hand van socio-economische factoren. Het beeld van een ‘buurt’ aan de hand van deze indicatoren kan dan ook verschillen afhankelijk van welke straten en pleinen men onder een bepaalde ‘**statistische sector**’ laat vallen. Bij de bespreking van de bevolkingssamenstelling van het De Coninckplein en ‘omgeving’ hebben wij ons gebaseerd op cijfergegevens van de Databank Sociale Planning van de stad Antwerpen en hebben wij hun indeling in de stad als ruimste niveau, in districten en in buurten binnen de districten als kleinste niveau overgenomen. Deze buurten zijn de meest gedetailleerde eenheid van de Databank Sociale Planning die niet verder opgesplitst worden (Databank Sociale Planning, 2001, 2-3). De ‘buurt’ of statistische sector die hier onze aandacht vraagt is de buurt ‘**C22**’, namelijk de ‘buurt’ van het De Coninckplein.

Wat het **aantal inwoners** betreft in deze ‘statistische sector’, stellen we vast dat dit vanaf 1990 tot 2002 geleidelijk aan afnam om vanaf 2002 geleidelijk terug toe te nemen. Deze evolutie is gelijklopend met de bevolkingsevolutie van het district Antwerpen en van de stad Antwerpen.

In de stad en het district Antwerpen wonen meer **vrouwen** dan **mannen** maar in de buurt van het De Coninckplein is dit altijd omgekeerd geweest. De buurt van het De Coninckplein onderscheidt zich sterk van de stad en het district Antwerpen door haar relatief hoog aantal mensen tussen de 40 en 64 jaar en het relatief lage aantal 65-plussers. Het De Coninckplein vertoont zich als de wijk met het grootste aandeel mensen tussen de **18 en 65 jaar**. Afgelopen jaar bijv. was 73% van het aantal inwoners van de wijk rond het De Coninckplein tussen 18 en 65 jaar ten opzichte van 61% voor de stad Antwerpen en 62% voor het district Antwerpen. Driekwart van de bewoners rond het De Coninckplein bevindt zich dus op een leeftijd waar men kan deelnemen aan de arbeidsmarkt. De vraag is echter hoeveel mensen er ook op deze arbeidsmarkt tewerkgesteld worden.

In de buurt van het De Coninckplein stond in 2002, 23% van de bewoners op economisch actieve leeftijd bij de VDAB geregistreerd als **niet-werkende werkzoekende**. Voor het district en de stad was dit resp. 13.4 en 9.7%. Terwijl op stadsniveau bij de overgang van 2000 naar 2001 dit aandeel daalde, steeg dit met 4% voor het district Antwerpen en met 6% voor de buurt van het De Coninckplein.

Cijfers tonen in ieder geval aan dat er weliswaar een hogere concentratie is van werklozen in deze buurt maar dat het zeker geen concentratie betreft van **langdurig werklozen**. Integendeel, vier op tien

werkzoekenden zijn nog geen zes maand werkloos en de buurt van het De Coninckplein telde de afgelopen jaren een aanzienlijk lagere concentratie van langdurig werklozen, dit wil zeggen langer dan 5 jaar, dan het district en de stad Antwerpen. De buurt van het De Coninckplein kende evenwel het afgelopen jaar een sterke stijging van het aandeel werkzoekenden die tussen 2 en 5 jaar werkloos zijn.

Op basis van beschikbare OCMW-gegevens profileert de buurt van het De Coninckplein zich als een buurt met een verhoogde concentratie van **bestaansminimum- en levensminimumtrekkers**. Het aandeel BM- en LM rechthebbenden ten opzichte van het aantal inwoners tussen 18 en 65 jaar was in 1999 en 2000 bijna drie maal zoveel als voor het district Antwerpen en bijna vier maal zoveel in 2001 en 2002. Ten opzichte van de stad Antwerpen loopt dit op tot een viervoud de voorbije vier jaar. Het aandeel bestaans- en levensminimumdossiers ten opzichte van het aantal huishoudens is in vergelijking met het district dubbel zo hoog voor het De Coninckplein en bijna vier maal zo hoog in vergelijking met de stad.

De buurt van het De Coninckplein onderscheidt zich ook van de stad en het district op basis van het **gemiddeld inkomen** per persoon. Dit ligt voor 1999 en 2000 ver beneden dit van de stad en het district Antwerpen. Als we deze gegevens vervolledigen met gegevens afkomstig van **Kind en Gezin**, springen de gegevens van het district Antwerpen in het oog. Op vijf van de zes criteria stellen we bij de overgang van 2000 naar 2001 bijna en verdubbeling vast van het aandeel negatief beoordeelde dossiers (waardoor het district op bijna alle indicatoren zich heel sterk onderscheidt van het stadsgemiddelde). Deze tendens deed zich niet voor bij de bestudeerde buurt van het De Coninckplein. Haar gemiddelde stond sowieso al in schril contrast met het districtgemiddelde van 1999-2000. Grofweg zouden we kunnen stellen dat het district zich op het niveau van de buurt gesteld heeft en niet omgekeerd. Tot slot, als we de gemiddelde scores van de buurt van het De Coninckplein bekijken dan stellen we vast dat vooral het aandeel negatief beoordeelde dossiers op het vlak van tewerkstelling van de ouders en de huisvestingssituatie stijgt met 10 % en met iets minder dan 8% voor wat het maandinkomen betreft. Enkel bij de algemene kansarmoede evaluatie stellen we een lichte daling vast.

1.1.1.2 Huisvestingssituatie in de buurt rond het De Coninckplein

In het voorjaar van 2000 werden in een dertigtal straten rond het De Coninckplein en de Offerandestraat de karakteristieken van de huizen en panden genoteerd (Cornelissen, 2000). Bijna 40% van alle percelen huisvestte een **handels- of horecafunctie** (het De Coninckplein, de Gemeentestraat en het Sint-Jansplein worden getypeerd als typische horecastraten) en slechts 58% van de percelen hadden een zuivere woonfunctie. Het overwicht van de oneigenlijke appartementen sprong de auteurs in het oog.⁵² Alle panden in het gebied werden vervolgens beoordeeld op: toestand dak, dakgoot, muren, gevelbekleding, buitenschrijnwerk en storende gevelelementen die al of niet licht wegnemen. De Korte Winkelhaakstraat (vroegere raamprostitutiestraat), de Muizenstraat (straat met vooral Afrikaanse winkeltjes), de Gemeentestraat, het De Coninckplein en het Sint-Jansplein scoorden slecht. Vooral handels- en horecapanden leken minder goed onderhouden te worden.

Wat de **leegstand** betreft stellen de auteurs dat er enkele kernen zijn met hoge volledige leegstandscijfers. Daarnaast noteerde men de hoogste partiële leegstandscijfers bij de handels- en horecapanden (nl. 33%, 191 op 577, en 21%, 51 op 247). Ze vergeleken deze gegevens met gegevens van 1993 over leegstand in 19 straten. Ze kwamen hierbij tot de conclusie dat zeven jaar geleden het De Coninckplein en een aantal straten die er op uitkomen geen of nauwelijks leegstand kenden maar dat deze ondertussen in hun studie van 2000 boven het wijkgemiddelde scoorden. De leegstand boven de winkels was het grootst op het De Coninckplein waarbij 2 op 3 van de commerciële panden ermee geconfronteerd werd.

⁵² Oneigenlijke appartementen zijn oorspronkelijke burgerwoningen en herenhuizen die in de loop der tijd omgebouwd werden tot appartementen, kwartieren en studio's.

Tot slot, het meest typische beeld van het De Coninckplein is dit van een plein met nachtwinkels, cafés, bars, telefoonwinkels, enz.. De auteurs keken dan ook naar het aantal ‘**imagoverlagende winkelactiviteiten**’⁵³. Zij stellen dat “*bijna één op vijf imagoverlagende winkels in de buurt, zeer veel is.*” Vooral het De Coninckplein sprong hierbij uit de band.

In maart 2002 analyseerde de dienst Wijkontwikkeling van de stad Antwerpen de private woningmarkt in Antwerpen Noord en Oud-Borgerhout (Dienst Wijkontwikkeling Stad Antwerpen, 2002). De statistische sectoren uit verschillende bronnen en studies stemden niet altijd overeen maar uit de evolutie van de **vastgoedprijzen** in Oud-Borgerhout en Antwerpen Noord leidden de auteurs af dat betaalbare woonhuizen in het centrum zeldzaam werden en dat men nu uitwijkt naar Antwerpen-Noord en Oud-Borgerhout, waar de prijzen nu ook beginnen te stijgen. Men wijst er echter op dat “*men er rekening mee moet houden dat de buurten nog af te rekenen hebben met een heel negatief imago dat wellicht nog lang zal naspelen.*”(Dienst Wijkontwikkeling Stad Antwerpen, 2002, 16).

De omgevingsanalyse behandelde eveneens de evolutie van het aantal **Ongeschikt-Onbewoonbare-Overbewoonde (OOO)-verklaringen** in het studiegebied. Tegen eind 2001 werden voor Antwerpen 886 dossiers OOO behandeld waarvan 26.3% in Antwerpen-Noord. Zij stelden verder vast dat het probleem van overbewoning heel sterk aanwezig in het studiegebied hetgeen volgens de auteurs de druk op de buurt aanzienlijk vergroot. Eén van de moeilijkheden was dat het probleem te weinig werd gesignaleerd. “*De eigenaars, waaronder huisjesmelkers die aan verschillende gezinnen dezelfde woning verhuren, profiteren van de zwakke positie van asielzoekers want ze zijn hierdoor moeilijk te vatten door de stad. Dit wordt mede in de hand gewerkt door de vele OCMW’s van buiten de stad die hun asielzoekers huisvesten in Antwerpen. Daarom is het quasi onmogelijk na te gaan waar en in welke woning de asielzoekers terechtkomen. Dit maakt de uitbuiting mede mogelijk.*” (Dienst Wijkontwikkeling Stad Antwerpen, 2002, 21).

1.1.1.3 Sociaal-geografische geschiedenis van de buurt rond het De Coninckplein⁵⁴

De stad Antwerpen lag in 1662 ingesloten in een stevig carcan, de ‘**Spaanse Vesten**’, en de omgeving errond werd aangepast in die zin dat het uitzicht op de potentiële vijand volmaakt moest zijn. Keizer Karel beval bijv. dat binnen een straal van bijna 700 meter alle gebouwen dienden afgebroken te worden. Binnen een straal van bijna 300 meter mocht men geen bomen planten en stenen huizen bouwen, hetgeen een kaal landschap creëerde rond de stad (De Brabander). Het **De Coninckplein** lag in het ‘**schootsveld**’, een “*kunstmatig leeg gehouden vacuüm-ruimte tussen stad en platteland in de schaduw van de stad.*”. Hier ontwikkelde zich een specifieke soort activiteit in deze schaduw van de stad: “*tijdelijke evenementen, dingen die snel voorbijgaan en geen structurele sporen nalaten, wat ambulante handel in de nabijheid van de poorten, een markt of bijeenkomst en wat geritsel in de marge.*”

Op het **tussengebied** ‘Stuyvenberg’ was geen gehucht of dorpskern te bespeuren en Antwerpen plaatste in deze ‘achtertuin’ doorheen de tijd allerlei in de stad niet te plaatsen, ongewenste instellingen zoals een pesthof, een kerkhof (het huidige Stuyvenbergplein), een ziekenhuis, enz.. Tijdens de **industriële revolutie** werden moeilijker te plaatsen ondernemingen zoals de gasfabriek naar hier verwezen. “*...het ordinaire dus, is er niet. Wat overheerst is de leegte. Het gebied heeft geen positieve aantrekkingskracht, maar verzamelt in die ‘leegte’ datgene wat uitgesloten wordt, dat uitzonderlijk is of niet gemakkelijk te plaatsen. Het betreft niet overtollige maar eerder ondersteunende functies. Het gaat van gasfabriek tot kerkhof, van fort/kazerne tot pesthof. In verspreide slagorde worden ze in het ‘open veld’ geplaatst.*”

⁵³ Zij verstaan hieronder ‘handelsactiviteiten die door de band genomen de aantrekkingskracht van de straat op (kapitaalkrachtige) consumenten verzwakt’ zoals tweedehandswinkels, stock- of faillissementsverkoop, nachtwinkels, bazaars die een veelheid aan uiteenlopende goederen verkopen, internationale telefoonwinkels en ‘erotisch nachtleven zoals bar-cabarets, striptease, rendez-vous-hotels, ...’

⁵⁴ Hetgeen hierna volgt is volledig gebaseerd op De Meulder m.m.v Devisch, Louwette & Van Meerbeek.

In dit ‘**niemandsland**’ waren slechts weinig wegen en trajecten. Het was een stelsel van **trajecten** die convergeren naar enerzijds de stadspoorten in de vest en anderzijds naar een beperkt aantal oversteken over het Schijn, het Potvliet en de Herentalse Vaart. Stuyvenberg kwam naar voor als een soort ‘leeg’ gebied, afgezonderd van de stad en het platteland maar tegelijkertijd doorstoken door een aantal uitvalswegen (weg naar Turnhout en Breda) en ingenomen door afgestoten functies als bijv. het pesthuis of het kerkhof. In het westen van dit gebied lag het huidige De Coninckplein en in dit schootsveld stond niets vast. Hier werd de aanrukkende spoorlijn naartoe afgeleid.

Als het bouwverbod buiten de Spaanse vesten opgeheven werd, ontstond een immense bouwwoede en Antwerpen barstte uit zijn voegen. Hetgeen vandaag de negentiende-eeuwse gordel genoemd wordt, ontstond in een tijdspanne van minder dan 20 jaar. Deze **verstedelijking** gebeurde echter niet planmatig. Ze rukte niet van aan de vesten naar de verderop gelegen gehuchten op. Integendeel, de gehuchten groeiden vanuit hun oorspronkelijke kernen naar de vroegere stadsmuur toe. De verstedelijking sprong bij wijze van spreken over de vesten, het schootsveld (incl. het huidige De Coninckplein) en het platteland en nog verder, om zich te hechten aan de bestaande gehuchten. Het gevolg hiervan was, dat de vroegere gehuchten al snel een centraliteit verwierven die door het administratief-politieke onderscheid tussen de stad Antwerpen en de randgemeenten zeer lang bestendig bleef. Het schootsveld, de schaduw van de vesten en het huidige De Coninckplein kregen een **dubbel perifeer karakter**: *“net voorbij de reikwijdte van het stadscentrum en tegelijkertijd net buiten de aantrekkingskracht van de nieuwe centrale punten van de voorstad: het centrum van Borgerhout en de vijfde wijk. Het schootsveld wordt noch stad, noch voorstad en zal dan ook de functies aantrekken die in een dergelijke conditie gedijen. In de tweede helft van de 19de eeuw is dit vooral het spoor en al wat er bij komt kijken.”*

Door de ontmanteling van de vesten kwam tussen de oude stad en de jonge negentiende-eeuwse gordel een grote vacante zone uit één stuk en volledig in overheidseigendom te liggen. In deze vacante zone werden de ‘Leien’ gerealiseerd en vormden ze de verbinding tussen de stations. Ze regen tegelijkertijd het oude en het nieuwe stadsgedeelte aan elkaar. Het vroegere schootsveld viel voorgoed uiteen in drie verschillende onderdelen en de verdere ontwikkeling van deze drie segmenten werd zeer sterk bepaald door de aanleg van en de verdere aanpassingen van het spoor.

Het **spoor** veroorzaakte een sterke breuk en functioneerde als een quasi onoverschrijdbare grens. Het tracé was enkel betreedbaar voor het publiek via de stations. Ze werden de nieuwe poorten tot de stad. *“De spoorweg creëert dus onderscheid, bakent werelden af die elk volgens hun eigen logica verder ontwikkelen.”* Het gebied rond het De Coninckplein zelf werd een bijzondere **enclave** dat enkel vanuit de stationsomgeving (in noord-zuidrichting dus) vlot toegankelijk was. Het gebied zelf werd geleidelijk aan dichtgebouwd.

Zoals hierboven gesteld kwamen er eerst kwartierswoningen, goedkope hotels en cafés, enz. Nu kregen we eerder burgerwoningen dan kwartierswoningen en opbrengsthuizen. Vervolgens kregen we een verdichting, hetgeen resulteerde in de afwezigheid van een noemenswaardige open ruimte met uitzondering van het De Coninckpleintje. Het plein viel veeleer te interpreteren als *“een niet bebouwbare restruimte dan als een plein en het kleine driehoekige oppervlak was nauwelijks te verkavelen.”* De omgeving van het De Coninckplein werd al snel ‘de achterkant van het station, een **horecabuurt** met veel ‘**belastende functies**’ met andere woorden *“volksvermaak, voor het wat ‘wildere’ uitgaan, dancings, cabaret, gokken, prostitutie en andere activiteiten die in de schemerzone tussen wit en zwart gedijen.”* Het enclave karakter van de omgeving van het De Coninckplein bewerkstelligde dit gebruik van de omgeving. *“Het fungeert als een ontwikkeling in tweede orde die zich achter de deftige façade van de Carnotstraat, Rooseveltplaats, Koninklijk Atheneum, etc. bevindt en waarin kan gedumpt worden waar op het eerste plan geen plaats voor is: parkeergarages, een volkmarkt en allerlei vormen van vermaak en vertier. Bovendien lijkt het wel of elke priem gestoken doorheen het vlies van weldenkendheid van de Carnotstraat zich thematiseert: een straat met bars en straatprostitutie, een met homobars, een met Chinese restaurants –Chinatown dus –, een met raamprostitutie, etc.. De ontwikkeling rond het DCP kan echter niet als een ‘achterkant van het station’, als periferie, als dumpplaats voor wat op de voorgrond geen plaats heeft, worden afgedaan. Door de omvang die de verschillende vormen van uitgaansleven hier aannamen, groeide de buurt langzaam uit tot dé uitgaansbuurt van Antwerpen, en verwierf ze dus een eigen soort centraliteit.”*

De omgeving van het De Coninckplein slorpte in de 19de en begin 20ste eeuw een groot aantal cafés, bars, cabarets, cabardouches, traditionelere dansgelegenheden en dancings, restaurants, cinema's en wellicht ook speelholten, goktenten en andere uitganggelegenheden op tezamen met logementshuizen, tweederangs hotels voor 'voyageurs', handelsreizigers, handelszaken en dergelijke en tenslotte een kleinschalige rosse buurt om de hoek. *"Het verzamelt verschillen en vermengt allerlei dingen door elkaar: gewoon en ongewoon, wit en zwart, geel en blauw, geoorloofd en ongeoorloofd, de vreemd lijkende combinatie van feest en miserie, vertier en uitbuiting."* De auteurs stellen dat **"twee soorten stedelijkheid"** hier als schering en inslag verbonden werden: *"enerzijds de oost-west-gerichte trajecten voor het dagdagelijkse, het gewone, het wonen, bij wijze van spreken het normale en anderzijds noord-zuid insteken voor het ongewone, het abnormale, het uitzonderlijke, het doorbreken van de dagdagelijkse sleur in feest en vertier, het uit de bol gaan, het aparte ogenblik. Door de verweving van beide systemen (het gewone en het ongewone) worden verschillende werelden geconfronteerd met elkaar en ontstaat de mogelijkheid om de complementariteit van beide tot zijn recht te laten komen."* De buurt specialiseerde zich in het uitgangsleven maar functioneerde niet als een getto aangezien er ook nog *"draden van het gewone leven"* doorheen lopen. Tot slot halen zij een **paradox** aan. *"Momenteel is het een van de meest dense woonwijken van Antwerpen maar stond de buurt niet als woonbuurt geboekstaafd en werd het ook nooit als dusdanig erkend en uitgerust met bijv. scholen en voorzieningen omdat de uitgangsfunctie die de buurt heeft het collectieve beeld over de wijk domineert en alle andere beelden verdringt."*

Blondeel typeert deze 'wijk' op een heel treffende manier: *"Een wijk waar behalve een typisch nachtleven niets bijzonders (meer) te beleven valt. Getrouw aan zijn verleden blijft de wijk in de schaduw van de stadspoort, een plek voor mensen die de stad niet binnengaan of mensen onderweg – een wijk als tussenhalte voor kort of langer verblijf. Alleen ligt de wijk vandaag niet meer aan de stadsrand maar in het hart ervan. Terwijl het stadsdeel voor zeer specifieke groepen een centraliteitswaarde heeft, wordt het gebied door mensen die er wonen en/of door modale Antwerpenaars eerder ontweken."* (Blondeel, 2001).

1.1.1.4 Besluit

De buurt van het De Coninckplein zoals we het nu kennen, wordt gekenmerkt door een enorm potentieel aan mensen op economisch actieve leeftijd, maar ze worden echter in beperkte mate opgevisst door de arbeidsmarkt. Integendeel, men moet veel meer dan de gemiddelde Antwerpenaar beroep doen op het levens- en bestaansminimumstelsel en één op drie gezinnen werd in 2001 als 'kansarm' geëvalueerd (voor de stad Antwerpen was dit 9% van de gezinnen) (Databank Sociale Planning, 2001). De buurt van het De Coninckplein komt naar voor als een buurt waar er relatief weinig 'gewoond' wordt en waar vooral de handels- en horecapanden het imago van de wijk bepalen: veel winkels zijn 'imagoverlagend', deze panden worden slechter onderhouden dan de woonhuizen en ze kennen de hoogste partiële leegstand. Wat de woonhuizen zelf betreft, het De Coninckplein en een aantal straten die er op uitkomen kenden een toename van het aantal leegstaande huizen (vergelijking tussen 2000 en 1993) en de ruimere buurt wordt geconfronteerd met overbewoning, de aanwezigheid van huisjesmelkers en de uitbuiting van asielzoekers. Ondanks positieve berichten dat meer en meer jonge gezinnen in de buurt komen wonen, stijgen echter de vastgoedprijzen waardoor ze onbetaalbaar dreigen te worden voor kansarme gezinnen. De kans is reëel dat 'huisjesmelkers' hun huizen minder goed onderhouden en speculeren op hoge verkoopprijzen.

De rol van het negatief imago van de buurt trekt onze aandacht. Er werd al op gewezen dat dit een rol speelde in de aarzeling van jonge gezinnen om daar te komen wonen, maar dit speelde eveneens een rol bij onze keuze voor het De Coninckplein als onderzoeksterrein. Het De Coninckplein wordt altijd door de media en door buitenstaanders geassocieerd met de aanwezigheid van groepen druggebruikers, dealers, prostituees, marginalen, kansarmen, illegalen, vluchtelingen en criminelen. De laatste jaren echter kwam er een ander begrip bij, namelijk overlast dat al deze fenomenen veronderstelde. Al deze groepen en het plein zelf worden in de media en in de publieke opinie automatisch daarmee verbonden.

Dat de bovengenoemde groepen aanwezig zijn op het De Coninckplein is echter niet toevallig. We hoorden voortdurend verhalen over “*dat er veel zaken veranderd zijn*”, over het De Coninckplein als een plein en een buurt die gebruikt werd en nog altijd gebruikt wordt door wisselende groepen en hoe men daarmee omgaat. Om deze reden stonden we uitvoerig stil bij de sociaal-geografische geschiedenis van het De Coninckplein. De overlast die al deze groepen al of niet veroorzaken wilden we dan ook in dit licht plaatsen.

1.1.2 Inschatting aard en omvang door de gebruikers

Zoals reeds gesteld bij het onderzoeksopzet streeft het etnografisch onderzoek niet naar ‘representativiteit’ en conclusies omtrent de prevalentie of de **omvang** van het fenomeen ‘druggerelateerde’ overlast maar veeleer naar de **aard** van het verschijnsel op basis van verworven inzichten in het zelfverstaan van de druggebruikers. We bereikten echter meer ‘**gebruikers**’ van het plein dan enkel de druggebruikers, zoals bijv. buurtbewoners en mensen van de Afrikaanse gemeenschap. We zullen in hetgeen volgt **drie verhalen** schetsen over de evolutie van het De Coninckplein, elk vanuit een verschillend perspectief, waarbij we de respondenten zelf zoveel mogelijk aan het woord laten onder de vorm van citaten uit interviews of door middel van uittreksels uit de veldnota's. Elke ‘groep’ van respondenten geeft daarbij de belangrijkste keerpunten aan waarbij we al deze verhalen zodanig ordenen dat ze elkaar chronologisch opvolgen of dat ze logisch op elkaar voortbouwen. In de praktijk echter worden al deze verhalen door elkaar geweven en maken ze deel uit van de ‘**overlastdiscussie**’. Dit hoofdstuk over de aard en omvang van het overlastfenomeen heeft dit fenomeen dan ook niet herleid tot een kwantitatieve opsomming van het aantal keer dat mensen geconfronteerd werden met agressie, conflicten, handtasdiefstal, enz.. Voor ons is het van belang dat ‘men niet alleen iets ziet maar ook hoe men het ziet’ of zoals de oude Grieken stellen: “*de mensen worden niet gekweld door de dingen zelf maar door de **meningen** die zij er over hebben.*” (de Montaigne, 2001, 69). Deze zoektocht vormt als het ware de kapstok waar we al de verschillende verhalen aan hangen.

1.1.2.1 Het verhaal van de druggebruikers over vertrouwen, respect en vriendschap

“Maar dat is het grote punt dat het plein hier mist, dat is vriendschap! Niet alleen vriendschap in het B.A.D., ook vriendschap onder iedereen en alleman. Vroeger zei iedereen tegen iedereen goedendag. Nu ook hé, maar waarom zeggen ze nu goedendag? Dat is geen goedendag zeggen, dat is polsen! Hebben ze iets bij of niet?”

Gedurende de participerende observaties op en rond het De Coninckplein werden we bijna dagelijks geconfronteerd met hoog oplopende, luidruchtige **discussies** onder druggebruikers, veelal gefaciliteerd door het overmatig gebruik van alcohol, al of niet in combinatie met geneesmiddelen. Hetgeen aanvankelijk start als een discussie tussen twee personen groeit al vrij vlug uit tot een groepsdiscussie, afhankelijk van de plaats waar men vertoeft. Daar waarin het Afrikaans café deze discussie beperkt blijft tot de mensen aan de ‘junkietafel’ zodat de Afrikaanse klanten niet meegesleurd worden in de discussie, is dit niet altijd het geval in het B.A.D. of op het plein. Andere druggebruikers proberen juist de gemoederen te bedaren maar veroorzaken hierdoor vaak een kettingreactie waardoor meer en meer mensen bij de discussie betrokken worden. Soms monden deze discussies uit in **vechtpartijen**. We waren vaak getuige van vechtpartijen tussen druggebruikers onderling maar dit bleef meestal beperkt tot twee personen. De omstanders probeerden de ‘vechters’ juist uit elkaar te trekken. Slechts eenmaal hebben we gezien dat men collectief “*zijn voeten aan iemands gezicht afveegde*”. Het B.A.D. bijv. werd verschillende malen voor een week of een paar dagen gesloten naar aanleiding van concrete voorvallen van agressie. Onderlinge **agressie**, of anders geformuleerd: gebrek aan respect voor elkaar, voor de vrijwilligers en voor de huisregels waren dus belangrijke thema's bij de B.A.D.-bezoekers. Over concrete voorvallen van agressie wordt lang nagekaart onder elkaar waarbij sommige gebruikers met

plezier vertellen over hun vechtpartijen in het verleden. We zagen evenzeer hoe agressie met twee, drie personen soms uitgelokt werd om de aandacht af te leiden van een vooraf geplande diefstal of zoals een druggebruiker beschreef hoe hij zijn GSM ‘verloren’ had: *“er zijn er bij die een ambrasken uitlokken wetende dat de andere zijn zak daar staat en als er ambras is, is hij afgeleid en kunnen ze zijn zak pikken.”*. Iemand rechtstreeks beschuldigen van zijn of haar betrokkenheid bij een dergelijk plan geeft bijna automatisch aanleiding tot een hevige woordenwisseling waarbij emotionele persoonlijke verwijten aan bod komen en privé-informatie niet achtergehouden wordt.

Men kan echter even heftige discussies krijgen naar aanleiding van het niet (op tijd) teruggeven van geleend geld, naar aanleiding van prijsafspraken voor de aankoop van geneesmiddelen, doktersvoorschriften, ‘bollekes’ of andere zaken, naar aanleiding van bedelen, naar aanleiding van diefstallen, enz.

Samenvattend, we werden dus regelmatig geconfronteerd met **verbale en fysieke agressie** onder druggebruikers op en rond het plein. Druggebruikers problematiseren niet zozeer deze ‘agressie’ op zich maar veeleer het feit dat men in die situaties niet *“meer op elkaar kan rekenen en vertrouwen”* en dat men **‘kwetsbaar’** is in dergelijke situaties. Druggebruikers doelen hiermee op hun **fysieke conditie** maar ook op hun **juridisch verleden**, namelijk *“het al of niet hebben van probatievoorwaarden.”*.

Aanvankelijk probeerden we het **overlastthema** expliciet aan te kaarten waarbij we stevast als antwoord kregen: *“Overlast, zie jij hier overlast? Het is dankzij het B.A.D. dat wij hier binnen zitten en niet op straat.”*. Hierdoor besloten we het over een andere boeg te gooien en het ‘overlastthema’ anders te benaderen door beter te ‘luisteren’ naar **thema’s** zoals vriendschap, respect en wederzijds vertrouwen of beter gezegd, het gebrek eraan. Druggebruikers schetsen het huidige De Coninckplein als een plein waar *“dat het iedereen voor zichzelf geworden was”, “waar er een enorme venijerij is”⁵⁵, “waar men vroeger nog ten minste op elkaar kon rekenen”, “waar je niet moet zijn om vrienden te zoeken of te vinden”, “een strontplein dat je liefst zoveel mogelijk vermijdt en waar je enkel maar komt omdat het niet anders kan”*.

Hoe verklaarden druggebruikers dit toenemend **gebrek aan respect en wantrouwen**? Druggebruikers schetsen hiervoor de evolutie van het plein aan de hand van drie **keerpunten**: het verdwijnen van ‘de portiers’, de slechtere verhouding prijs/kwaliteit van de aangeboden drugs en de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum op het De Coninckplein.

A Het verdwijnen van de portiers

Het De Coninckplein werd getypeerd als een echte **uitgaansbuurt** *‘waar het bier de cafés uitliep’* met cafés, bars, stripteasebars en kleine dancings. De meeste omschreven het ook als een ‘gezellige hoerenbuurt’. Er gebeurden zaken ‘die het daglicht niet mochten zien’, maar voor de huidige druggebruikers was het weliswaar **‘duidelijker’**:

“Nu weet je niet meer waar aan en waar af. Nu stap je ergens binnen en je weet niet zeker waar je binnen stapt. De ene dag verschilt hier tegenover de andere en dat was vroeger niet. Vroeger was alles veel duidelijker: daar ging je voor dit, daar ging je voor dat. Hier waren niet alleen cafés maar hier waren enorm veel stripteasebars en in die striptease bar kon je je machinerie kwijt en al hetgeen gerat was kon je daar kwijt, wapens kon je daar verhandelen enz., voor wat hulp op het gebied van vechten of voor een afrekening kon je bijna overal terecht. Ook al klinkt dat asociaal, het was wel overal heel sociaal. Ik heb het al gezegd, iedereen kende iedereen. Er was een structuur op het plein.”

Portiers speelden een belangrijke rol in het verduidelijken van deze structuur en de daarbijhorende regels. Het sluiten van cafés, bars en dancings die gebruik maakten van portiers op het De Coninckplein

⁵⁵ Met “venijerij” wordt afgunst bedoeld.

veroorzaakte een soort ‘overgangsfase’ waar nieuwe, onbekende spelers zich op deze ‘markt’ konden begeven en waardoor er meer **onduidelijkheid** ontstond voor de gebruikers van het plein. Vooral het **politieel beleid** ten aanzien van de horecazaken op het plein, ten aanzien van de aanwezigheid van prostituees daarbinnen en het **gedrag** van de ‘junks’ ten opzichte van de klanten van de dancings en de portiers worden door druggebruikers met de vinger gewezen voor het verdwijnen van de ‘portiers’.

“Iedereen wist dat als je naar het De Coninckplein ging, en welke vent kan zich dat permitteren van hier een boete te krijgen en dat komt in zijn bus en zijn vrouw leest dat van ‘hoe, het De Coninckplein? Wat kwam jij daar doen tussen de wijven?’. Ik kende cafés die geen geld meer konden verdienen door zo dikwijls invallen te krijgen van de flikken. Als jij een heel week in een café zit en op een heel week komen ze drie keer binnengevallen, dat mag nog een reden hebben maar reden of niet, ze zijn wel met iemand zijn broodwinning bezig.”

Tegelijkertijd veranderde ook de ‘**drugscene**’ op en rond het plein. Sommige portiers verkochten zelf aan de klanten van de etablissementen. Er werd algemeen aangenomen dat je enkel maar bij hen kon aankloppen voor een minimumbedrag van 50 euro. Niet alleen de ‘soort’ klanten veranderden, ook het aantal klanten nam af, de concurrentie tussen de bars en dancings en tussen de portiers nam toe, bars en dancings verdwenen en nieuwe groepen probeerden een deel van de drughandel in te palmen waarbij de politie soms gebruikt werd om concurrenten uit te schakelen. Het is daarbij onmogelijk om de kip van het ei te onderscheiden. Niet alleen de ‘verkopers’ veranderden maar ook diegenen die het plein frequenteerden om te kopen. De “betere” klandizie, “de grote meneren” die zich hogere minimumbedragen konden veroorloven en vooral binnendeurs kochten, bleven weg. De gebruikers die enkel voor kleine bedragen kochten, waren altijd al aanwezig geweest op het plein maar nu kwamen zij meer zichtbaar in beeld. Verkopers op het plein hebben altijd kleinere hoeveelheden verkocht om geen argwaan te wekken bij de ‘kleine’ gebruikers en het risico op ‘verklikken’ te minimaliseren. Hierdoor groeide het onderling **wantrouwen** en nam dus het belang van elkaar te kunnen vertrouwen toe.

I: “Maar jij had portiers als vaste klanten, dan ga jij toch niet aan de mensen op straat gaan beginnen verkopen hé?”

R: “Toch wel! Want het moment dat ge stopt met grammen te verkopen valt het op ‘allez, zij zien die niet meer, waar is die met bezig?’, dan gaan ze één plus één beginnen op tellen. Iemand die een joint smoort zou u kunnen rollen hebben!...Ik heb hier dealers bezig gezien, die kwamen met 100 gram allez, gratis, dit wil zeggen op krediet. Ik kreeg 100 gram om te verkopen. Dan werd dat verkocht en werd dat afgerekend, nooit geen problemen mee gehad totdat ik eens slecht spul in mijn pollen kreeg en dan zat het er bovenarms op en wie werd er dan gepakt? Ik, niet dienen dealer van Limburg, die wordt niet gepakt maar ik word gepakt want ik ben hier bekend!”

B Het verdwijnen van de ‘witte heroïne’

Het tweede keerpunt dat men zich duidelijk herinnert, is **mindere kwaliteit** van hetgeen aangeboden werd. Vooral dit laatste herinneren sommigen zich nog goed en situeren dat vanaf de tweede helft eind jaren tachtig door het verdwijnen van de ‘witte heroïne’ die als uitstekend omschreven werd.

“En nu ook, ge moet ne keer zien wat dat ge krijgt tegenwoordig. Ik weet nog de tijd van de ‘marinier’ met dienen witte heroïne, met een tiende kon je acht uur uitgeteld zijn. Ik nam dan een tiendeken en echt waar ik zat daar op dienen stoel met mijn hoofd naar beneden tussen mijn benen, speeksel uit mijn mond aan het lopen, zo weg was ik van een tiende hé! En dan had je ook nog de tijd van die Chinese witte heroïne, ja man, dat was kwaliteit zulle. Maar nu, nu moet ge al een gram zetten vooraleer dat ge nog maar wat voelt terwijl vroeger met een tiendeke had ge meer dan genoeg. Nu 9,5 tiende gebruiken en met dat laatste halftiendeke gaat ge wat voelen. Ik heb nog meegemaakt de tijd van het rattenvergif.”

Gebruikers werden dus voorzichtiger en **argwanender** over wat en bij wie ze kochten, net zoals dealers voorzichtiger werden over wat aan wie ze verkochten.

“En dat kwam van een dealer bij wie ik veel kwam en ik begreep dat niet! Normaal heb ik daar altijd goed spul van en ineens strychine daarin. Ik had nochtans niet gebabbeld of iets gedaan tegen hem of hem verkleit. Want als ze dat doen is dat om u een lesje te leren hé, om u iets duidelijk te maken hé, van als ge verkleit hebt bij de politie ofzo, dan doen ze zoietsken maar ik had niet gebabbeld en ik had altijd goed gerief gehad bij hem.”

Mensen moesten volgens druggebruikers al meer gaan doen om ‘hun flash’ nog te krijgen en te kunnen betalen. Voor sommige gebruikers van het De Coninckplein was het gebruik van methadon en kalmeermiddelen een welkom alternatief, al of niet gecombineerd met het toenemend gebruik van cocaïne. Sommigen wijten dan ook de huidige mentaliteit aan dit toenemend gebruik van **cocaïne** waardoor mensen er minder moeite mee hebben om ‘anderen in de zak te zetten’. Het gecombineerd gebruik van **alcohol en geneesmiddelen** zet daarenboven mensen gemakkelijker aan om luidruchtig te discussiëren waarbij emotionele persoonlijke argumenten aan bod komen en waarbij deze discussies vlug escaleren. Dit alles versterkt het gevoel van wantrouwen en gebrek aan respect op het plein.

C De komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum

Bijna alle druggebruikers stellen dat sinds de verhuis van het Medisch Sociaal Opvangcentrum van de Generaal Lemanlaan in Berchem naar de van Arteveldestraat, vlakbij het De Coninckplein, ze quasi dagelijks op het plein **rondhangen**. Men wordt, volgens hen, meer geconfronteerd met de ‘venijerij’, het storend bedelgedrag van anderen en het aangesproken worden om iets te kopen of te verkopen. Grofweg gesteld, worden de mensen die “het goed menen en de methadon gebruikten als geneesmiddel” geconfronteerd met anderen die “het minder goed menen”. Dit leidt soms tot hevige **discussies** tussen gebruikers onderling.

“Maar dan door in het Leger des Heils te komen, daar werd je verplicht om naar het Medisch Sociaal Opvangcentrum te gaan. En dan leer ik daar ineens dat volk kennen natuurlijk. En dan zit je in de wachtkamer en dan buiten. Ja, en dan is dat naar die hun dealer, naar den dienen zijn thuis, die bij mij thuis en och dan denk ik van ‘hetgeen ik daarvoor nooit deed, deed ik nu ineens wel’. Coke pakte ik niet, ineens geraak je aan coke, begin je uw methadon te sparen en te verkopen. Dus ik leerde daar al die dingen.”

“Nee, er zijn er een heleboel die afgekickt zijn die ofwel naar hier komen voor hun methadon, voor dies meer en er zijn er anderen bij die hun methadon gaan halen en dan daarna direct gaan scoren, snap je? Dat is het verschil. Vroeger liepen er hier meer gebruikers rond, volgens mij toch.”

We bereikten de ‘**anciens**’ met een rijke ervaring in de Antwerpse ‘drugscene’ die ofwel deelnemen aan het methadonprogramma van het Medisch Sociaal Opvangcentrum en/of gebruik maken van het overige hulpverleningsaanbod. Druggebruikers vertrekken vanuit de vaststelling dat ze sinds de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum op het De Coninckplein bijna dagelijks rondhangen op en rond het plein. Als ze terugkijken op hun verleden nemen ze als vertrekpunt het verdwijnen van de portiers en dancings en (striptease)bars van het plein en stellen ze vervolgens vast dat de kwaliteit/prijs verhouding van de aangeboden drugs sterk daalde. Men schetst twee **uitersten**; de vroegere “gezellige uitgaansbuurt” en het huidige “strontplein waar men niemand nog kan vertrouwen en men niet moet zijn om vrienden te zoeken”. ‘Overlast’ beschouwt men in eerste instantie als een **(inter)persoonlijk probleem** tussen druggebruikers die op het plein rondhangen in termen van een gebrek aan vertrouwen, respect en vriendschap

1.1.2.2 Het verhaal van de ‘Afrikaanse gemeenschap’ over ‘hun Afrikaans plein’

“En de aanpak van de instanties nu, wel, zonder de afrikanen zou het De Conincksplein niet zijn wat het nu is. Als je het De Coninckplein van nu vergelijkt met vroeger, dat is dag en nacht verschil. Het De Coninckplein dat was gewoon een groot plein, dat werd grootgebracht door de Afrikanen!”

We spendeerden heel veel tijd in het **Afrikaans café** waar we vooral contact hadden met druggebruikers. Vooral de Afrikaanse cafébazin maakt veel indruk op hen, deels omdat zij hen een gevoel van respect geeft, deels omdat ze dat respect ook afdwingt. Er heerst een gevoel van ‘lasserfaire’ zolang men elkaar respecteert. Het dealen en gebruiken van drugs wordt niet getolereerd aangezien dit weinig respectvol is ten aanzien van de broodwinning van de cafébazin. Het is daarentegen wel een plaats om geneesmiddelen te ruilen tegen geld. **Onderlinge agressie** komt in mindere mate voor. Men wil liever elke tussenkomst van Afrikanen vermijden, aangezien ze er fysiek sterker uitzien, en men kan het zich niet veroorloven de toegang tot het café ontzegd te worden aangezien het nog het enige café is waar ze zich vrijelijk kunnen bewegen. Men voelt zich niet geneigd *“om aan bendes te doen want als de afrikanen de boel plat zouden lopen, dan was het plat!”*. Er zijn dan ook weinig conflicten met de Afrikaanse klanten onder meer doordat sommige druggebruikers er anderen ook op wijzen om zich aan de regels te houden. Luidruchtige **discussies** tussen Afrikaanse klanten zelf komen wekelijks voor maar zijn vlug ‘uitgepraat’ doordat de betrokken personen onmiddellijk buiten gezet worden door de andere klanten waar iedereen verder ‘discussieert’. Slechts tweemaal waren we getuige van een zware ‘aframmeling’ op straat tussen twee Afrikanen.

Het viel ons op dat de Afrikaanse respondenten heel erg begaan waren met de toekomst van het De Coninckplein, daarbij uiting gevend aan hun persoonlijke en emotionele betrokkenheid bij de uitbouw van **‘hun plein’**. Dergelijke levendige discussies komen in het café bijv. telkenmale tot uiting als de politie op het plein verschijnt of als het ‘Permekegebouw’ ter sprake komt. Als we uitdrukkelijk vroegen naar hoe men **overlast** zou invullen werd er bijna altijd verwezen naar de rol van het beleid ten aanzien van het De Coninckplein door de jaren heen. De aanwezigheid van een grote groep druggebruikers op het plein wordt in eerste instantie niet in relatie gebracht met overlast.

We wilden dan ook weten waarom het de Coninckplein ‘hun Afrikaans plein’ geworden was, waarom de huidige ‘overlastfenomenen’ binnen een ruimere beleidsdiscussie geplaatst werden en waarom druggebruikers niet in eerste instantie daarvoor verantwoordelijk gesteld werden. **Drie belangrijke gebeurtenissen** hebben volgens de respondenten de evolutie van het plein getekend: het gevoerde asielbeleid, het politiebeleid ten aanzien van Afrikaanse cafés, bars en handelszaken en een aantal infrastructurele beleidsbeslissingen, zoals de beslissing om het Medisch Sociaal Opvangcentrum op het plein te vestigen (waardoor meer en meer druggebruikers overdag rondhingen op het De Coninckplein) en de beslissing om het Permekegebouw om te bouwen tot openbare stadsbibliotheek.

A Het ontstaan van het Afrikaans plein ten gevolge van het asielbeleid

Volgens de Afrikaanse respondenten was het de logica zelve dat zij de handels- en horecazaken op het De Coninckplein overgenomen hebben als gevolg van het gevoerde **asielbeleid**. Meer en meer Afrikaanse asielzoekers kwamen zich onvoorbereid in Antwerpen vestigen in plaats van in Brussel en Wallonië. Men ondervond **moeilijkheden** om werk te vinden en aangezien men in de buurt van het De Coninckplein goedkope woningen kon huren, nam een deel van de Afrikaanse gemeenschap zelf het initiatief om in die buurt cafés en winkeltjes te openen om zo te voorzien in hun behoeften. De meerderheid van de Afrikaanse gemeenschap woont niet in de buurt van het De Coninckplein en voelde de behoefte om elkaar te kunnen ontmoeten om informatie uit te wisselen over de toestand in het thuisland maar ook over de regels in Antwerpen zelf wegens een gebrek aan informatie. Het De Coninckplein leende zich daar meer en meer toe. Naast een **economische-commerciële** functie kreeg het De Coninckplein voor de Afrikaanse gemeenschap vooral een belangrijke **culturele-, uitgaans- en**

ontmoetingsfunctie. De keuze om zich daar te vestigen en elkaar daar te ontmoeten was niet zozeer een bewuste keuze maar een laatste en enige keuze. Belgische ondernemers werden bovendien ontmoedigd doordat de **media** het plein telkenmale negatief stereotyperde.

“Plus les gens viennent en concentration, plus les Belges fuient! Donc les Belges ont délaissé petit à petit la place De Coninckplein. Les médias ont joué un rôle important dans la relégation De Coninckplein. Nous avons fait beaucoup d'action en tant que Plateforme africaine pour attirer les Belges à cet endroit mais ça n'a jamais été considéré à sa juste valeur. Donc, je reviens à dire que le fait du départ des Belges a fait que les places sont restées et les autres les ont prises parce que c'était bien un milieu allochtone, africain. Les Belges partent, un autre Belge ne veut pas louer là en disant: 'non, non, c'est déjà négatif là', et les Africains n'ont pas le choix ailleurs.”

B De bescherming van het Afrikaans plein tegen de politie-acties

Toen de **politie** en de rijkswacht rond de jaarwisseling van 97-98 de vermeende illegale vrouwenhandel in de winkeltjes op en rond het plein begonnen te onderzoeken raakten de gemoederen verhit. De acties resulteerden in de sluiting van drie prostitutiepanden waar illegale meisjes aan het werk waren. Eind januari 1998 vond er een gesprek plaats tussen de Antwerpse politie en het ‘Voorlopig Platform van Afrikaanse Gemeenschappen’ maar vooral de uitspraken in de pers maakten duidelijk hoe de Afrikaanse gemeenschap deze acties aanvoelden: “de controleacties van de Antwerpse politie zijn er blijkbaar op gericht om de Afrikaanse gemeenschap bewust te vernederen.”. “Afrikanen worden door de politie op een discriminerende, racistische, willekeurige en brutale manier geterroriseerd.”. “Wat moeten wij doen opdat de politie ons eindelijk eens gaat bekijken als mensen?” (De Morgen, 30/01/1998). Hierdoor ontstond er al vlug binnen de Afrikaanse gemeenschap een **verdedigende reflex** om “hun” plein te verdedigen tegen “deze agressie van de overheid tegen hun gemeenschap.”. Latere politie-acties op en rond het plein werden al vlug in deze context geplaatst. Hetzelfde gebeurde met andere overheidsinterventies.

“Le Coninckplein a créé ce sentiment! Ça a créé un sentiment qui fait que c'est devenu une place où il fallait se défendre. Alors, le Coninckplein est parti avec cette idée qu'il faut se défendre contre cette agression quelque part! Mais ce sentiment, ça a fait que les gens avaient l'impression que tous ceux de l'Etat qui venaient sur le Coninckplein étaient contre la communauté. Heureusement ça a beaucoup changé, on a eu des tables rondes avec la police, on a eu des rencontres avec le bourgmestre, on a travaillé dans la Plateforme africaine et tout le bazar mais ce sentiment était là. Ça explique un petit peu certaines choses.”

Als het De Coninckplein geassocieerd werd met overlast voelde men zich emotioneel aangesproken en moest men zich op de een of andere manier verantwoorden tegenover de overheid en het beleid in het algemeen. Anders gezegd, de Afrikaanse gemeenschap voelde zich in de steek gelaten of op zijn minst gepasseerd door het beleid. Communicatieproblemen bijv. met de oorspronkelijke bewoners van de buurt situeerde men in essentie op beleidsniveau. De verwaarloosde staat van de handelszaken op en rond het De Coninckplein gaf de Afrikaanse gemeenschap de mogelijkheid om een aantal zaken over te nemen en te huren. Men voelde zich echter vlug in de steek gelaten door het stedelijk beleid ten aanzien van hun buurt en hun gemeenschap waarbij ‘de overheid’ vooral verweten werd geen inspanning te leveren om de mensen voor te bereiden op het leven in de buurt.

De Belgische regelgeving en ‘gewoonten’ ondermijnden echter ook de **sociale controle** binnen de Afrikaanse gemeenschap zelf waardoor de oudere, eerste generatie geconfronteerd werd met de nieuwe generatie die hier geboren is. Men krijgt als het ware een botsing van verschillende culturen en een ondermijning van het traditioneel ouderlijk en familiaal gezag, gesymboliseerd door “le Tonton”, de ‘vaderfiguur’ die men moet respecteren. Het ‘verloederde’ De Coninckplein verschaftte echter geen ‘**voorbeeldfunctie**’ aan de leden van de Afrikaanse gemeenschap die in de Afrikaanse cafés en vzw’s

vertoefden. Het De Coninckplein werd dus een plaats om te mijden. Het is natuurlijk niet de schuld van de Belgische wetgeving dat jongeren op basis daarvan hun rechten en plichten opeisen en de tradities hierdoor in vraag stellen maar het verklaart wel deels waarom de Afrikaanse gemeenschap belang hecht aan dit structureel niveau ter verklaring van de geschiedenis van het De Coninckplein. Men heeft het gevoel dat men voor deze problemen geen gehoor vond bij de overheid, meer nog, dat het vaak een vertaling kreeg in termen van integratieproblemen waarbij men de Belgische normen en waarden boven de Afrikaanse tradities stelde.

“Dans notre culture, les vieux ont une place importante dans la communauté. Le ‘tonton’ c’est comme un oncle, une reconnaissance qu’on vous donne par la société. On ne peut pas venir agresser son tonton chez nous. C’est le père de, c’est le tonton, ça fait un respect. C’était dans notre mentalité mais quand on arrive ici sur la place, la situation d’ici ne renforce pas ces appellations. Tonton pour les jeunes, il doit au moins être digne donc il doit travailler. Les enfants disaient: ‘Tu es toujours dans les cafés, toi-même tu es toujours dehors sans travail’, le respect diminue. Le parent qui dit à son fils: ‘Pars, va travailler, va étudier, va faire ça et ça’ mais si tous les jours il est chez lui à la maison, il ne travaille pas, il n’a pas d’arguments pour son enfant. Donc, le contrôle social diminue, le respect que cette nomination de ‘tonton’ et papa etc., a tant diminué ici. On n’a pas d’éléments pour pouvoir nous faire respecter en fait. Alors le contrôle devient difficile...Le respect n’y est pas. Les jeunes d’aujourd’hui arrivent à un conflit de cultures, donc ils ne savent plus ce qu’il faut imposer et ça, ça arrive à des situations comme ‘Ah, ces jeunes n’écoutent plus.’”

C Een aantal overheidsbeslissingen als bedreiging voor de toekomst van het Afrikaans plein

Een laatste belangrijk keerpunt was de veranderende rol van de (stedelijke) overheid die plotseling allerlei initiatieven implementeerde in deze buurt. Vooral de Urbanprojecten doen veel stof opwaaien.⁵⁶ Het ‘**Permekecomplex**’ opende in ieder geval de discussie onder de Afrikaanse gemeenschap over de functie van het De Coninckplein en de aanwezigheid van druggebruikers op het plein.

“enu sap a y’n II .ellerutlucitlum ecalp elues al euqserp tse’c ,ecalp ettec euq tse icuos noM” place qui peut répondre à ce mélange de cultures qu’il y a au Coninckplein. Pour moi, ça devait être un point positif et on devait travailler autour de ça au lieu de le casser. Tout le but maintenant, c’est de casser le Coninckplein au lieu de le rendre positif et de garder cet élément multiculturel. Moi je trouve que c’est le chemin à suivre. Maintenant aussi avec la bibliothèque, on chasse tous ceux qui gênent mais il faut prendre les éléments positifs qu’on a déjà là.”

Men vreest immers dat een dergelijke beslissing de functie van het plein zal veranderen en dat vooral ‘haar Afrikaans karakter’ zal aangetast worden. In het kader van deze discussie rond de toekomstige functie van het De Coninckplein werd de aanwezigheid van druggebruikers in verband gebracht met het overlastbeleid. De druggebruikers op zich wordt in eerste instantie niets kwalijk genomen aangezien men hen vooreerst ziet als ‘zieke’ mensen die geholpen moeten worden. De politie zou zich echter op hun ‘storend’ gedrag concentreren en in functie hiervan “het plein proper willen houden”. De

⁵⁶ Urban is een programma van de Commissie van de Europese Unie dat projecten subsidieert die gericht zijn op de economische en sociale opwaardering van ‘probleembuurtten’ in de grootste Europese steden. De eerste aanvraag van de stad Antwerpen om steun uit dit fonds dateert van oktober 1994 en werd goedgekeurd op 24 juli 1995. De stad Antwerpen kon voortaan beroep doen op 104 miljoen BEF, het Vlaams gewest deed daar nog eens 90 miljoen bovenop en de Stad Antwerpen zelf voegde daar nog eens 405 miljoen aan toe. In een tweede fase kwam daar nog eens 90 miljoen bij vanwege deze drie partners hetgeen het algemeen totaal bracht op 690 miljoen BEF. Tegen eind 2001 zouden deze gelden moeten besteed zijn waarbij de ‘Urbanpartners’ vanaf juli 1995 tot 31 december 1999 projectvoorstellen konden indienen. De buurt rond het DCP werd vooral hertekend door een aantal grootschalige infrastructurele plannen: hervorming van de oude Ford-Permeke garage tot nieuwe openbare stadsbibliotheek, de heraanleg van het De Coninckplein zelf, de heraanleg en herwaardering van de raamprostitutiestraten (Korte en Lange Winkelhaakstraat en Schaafstraat) en de vestiging van het Medisch Sociaal Opvangcentrum in de Van Arteveldestraat (SOMA, 1999).

concentratie van druggebruikers dwarsboomt volgens de Afrikaanse respondenten de toekomst van hun Afrikaans plein.

Een tweede ‘niet-begrepen’ overheidsbeslissing is de komst van het **Medisch Sociaal Opvangcentrum** in de Van Arteveldestraat in 1998. Dit leidde tot een opvallende zichtbare toename van het aantal druggebruikers op en rond het De Coninckplein. De Afrikaanse gemeenschap voelt zich over het hoofd gezien en door de stad voor voldongen feiten geplaatst. Men vraagt zich luidop af waarom op het plein een dergelijk hulpverleningsinitiatief neergepoot werd en waarom geen rekening gehouden wordt met hun argumenten.

euq ecrap à laç riova'd étiisecén al sap tiayov en elle ,eniagirfa étuanummoc al ruop cnoD" ce n'étaient pas des Africains qui allaient là. Donc: 'nous n'avons pas besoin de ça, déplacez ça!'. Ça, c'était l'attitude de tous ceux qui défendaient l'endroit. Donc c'est un peu contradictoire: Vous dites que vous luttez contre la drogue et puis vous amenez quelque chose qui soigne mais qui soigne quelque part les vôtres et qui amène les nôtres à être près des offreurs. Donc ça jouait un mauvais rôle pour la communauté africaine, elle le voyait de manière négative. Mais personne n'a tenu compte de ça! Les Africains ont rouspété mais ça n'a jamais changé."

We bereikten enkel Afrikanen die bijna dagelijks het Afrikaans café bezochten en die professioneel betrokken waren bij de integratie van de Afrikaanse gemeenschap in Antwerpen. De manier waarop het beleid omging en omgaat met het De Coninckplein zien zij als de manier waarop het beleid omging en omgaat met de Afrikaanse gemeenschap. Zij schetsen de evolutie van het De Coninckplein als een plein met aanvankelijk een **commerciële-economische** functie voor de Afrikaanse gemeenschap naar een plein met een **culturele-, uitgaans- en ontmoetingsfunctie** voor ook andere mensen dan enkel leden van de Afrikaanse gemeenschap, waaronder druggebruikers. De overlastdiscussie wordt hierbinnen geplaatst en wordt bekeken in functie van de integratiemoeilijkheden die deze overgang meebracht, hoe de politie repressief optrad tegenover hun plein (en daardoor de integratie nog bemoeilijkte) en hoe zij dit ervoeren als gemeenschap. Overlast bekijkt men in eerste instantie als een **structureel probleem**.

1.1.2.3 Het verhaal van de Belgische buurtbewoners over het nostalgische Antwerpse volksleven in de buurt

We ontwikkelden **relatief weinig werkrelaties** met Belgische buurtbewoners. Een van de belangrijkste verklaringen hiervoor is enerzijds dat buurtbewoners zoveel mogelijk het De Coninckplein mijden, anderzijds dat de plaatsen die we vooral frequenteerden, niet bezocht werden door buurtbewoners. Druggebruikers gaven op hun beurt ook aan dat ze geen buurtbewoners kenden, uitgezonderd de druggebruikers die zetelden in de raad van beheer van het B.A.D.. We werden in eerste instantie geconfronteerd met ‘nostalgische’ verhalen over het plein van ‘vroeger’ waarbij vooral de plezante kant van deze ‘typische Antwerpse volksbuurt’ belicht werd om het contrast aan te tonen met de ‘huidige toestand’ van het plein. Om de verhalen kracht bij te zetten toonde men letterlijk de **zichtbare toestand** van het plein: huizen in slechte staat, de aanwezigheid van Afrikaanse cafés, telefoonwinkeltjes, gesloten bars en hotels, het vuilnis op straat, de ‘politiecontainer’ op het plein die niet bemand wordt, de ‘junks’ en vermeende ‘dealers’ op het plein die aan het discussiëren zijn, het bouw materiaal op straat ten gevolge van de werkzaamheden aan het Permekegebouw en aan de opstapkade voor de tram, de prostituees die op straat lopen, de verkeerd geparkeerde auto's, enz. We wilden niet enkel een opsomming maken van hetgeen zichtbaar veranderd was maar ook nagaan **waarom** hen dit **stoorde** om op deze manier deze vormen van ‘overlast’ beter te kaderen.

We kozen er voor om na te gaan welke veranderingen op het plein hen het meest ‘stoorden’ om daarna dieper in te gaan op hetgeen er achter ‘het zichtbare’ schuilde. Men haalt de volgende **keerpunten** aan: de komst van Afrikaanse cafés en winkeltjes op het De Coninckplein, de prostitutie op het plein en het Medisch Sociaal Opvangcentrum.

A *Het verdwijnen van de Belgische cafés en dancings*

Buurtbewoners herinneren zich duidelijk het verdwijnen van de Belgische cafés en dancings en de komst van Afrikaanse cafés en bars op het plein. Men zag dit eerder als het begin van ‘het einde van de Belgische uitgaansbuurt’ en het begin van de ‘**verloedering**’ en ‘**achteruitgang**’ van het De Coninckplein. Men spreekt echter over de komst van de Afrikaanse cafés en winkeltjes als iets dat totaal onverwacht uit de lucht kwam vallen. Indien we dieper ingingen op het ruimer fenomeen ‘verloedering’ of ‘verkrotting’ van de ‘buurt of omgeving van het De Coninckplein’ bleek dat ook Belgische ‘gebruikers’ van het plein dit fenomeen plaatsten voor de komst van asielzoekers en Afrikanen. Men wijst daarbij vooral op de rol van de **middenstand** in de buurt van het De Coninckplein die hun winkels en appartementen lieten leegstaan en op de rol van het **OCMW** die asielzoekers huisvestte in deze buurt. Men vond het dan ook niet zo verwonderlijk dat Belgische café-uitbaters en handelaren op het De Coninckplein zelf wegtrokken. Winkels en handelszaken in de buurt van de Offerandestraat, Handelstraat en Diepestraat werden overgelaten aan vooral mensen van Turkse en Maghrebijnse origine. Dat de zaken op en rond het De Coninckplein overgenomen werden door vooral mensen van Afrikaanse nationaliteit was bij nader inzien zo geen trendbreuk.

“Het is de middenstand feitelijk die aan de basis ligt van de oorzaak van de verloedering en de verkrotting hier in de buurt. Dan zijn ze die appartementen terug gaan verhuren hé na jaren leegstand. Eerst aan de minder begoede Belgen en dan zijn de asielzoekers gekomen die hier in feite wel gestimuleerd werden naar Antwerpen Noord vooral te komen wonen door hun OCMW's hé. Dat is zowat de korte geschiedenis van de buurt hier.”

Nieuwe groepen mensen betekende onbekendheid en **onduidelijkheid**. Net zoals voor de druggebruikers verdween voor de Belgische buurtbewoners een zekere vorm van vertrouwde structuur, in de zin dat men er van uitgaat dat Belgische horeca-uitbaters zich automatisch houden aan de Belgische regelgeving en dat hetgeen zich achter hun deuren gebeurt ook wel reglementair is en aan controle onderworpen wordt.

Op het plein werd men tegelijkertijd ook geconfronteerd met andere vormen van **communicatie**. Het was niet meer zoals onder de “*Antwerpenaren*” maar men moest leren (en misschien nog steeds) van om te gaan met deze nieuwe groepen met hun eigen communicatie, gewoonten en cultuur. Vooral de ‘luidruchtige’ manier van discussiëren, het ‘straatleven’, de ‘nonchalantie’, enz roept soms vragen op. Respondenten geven tegelijkertijd aan dat er te weinig onderlinge communicatie is om elkaar te kunnen informeren en om afspraken te kunnen maken over wat kan en niet kan, met andere woorden om elkaar te leren kennen en om respectvol met elkaar te kunnen samenleven.

“Wat wij persoonlijk heel belangrijk vonden was ‘Muziek in de Wijk’, gewoon omdat je dat hier tot leven kreeg, dat je mensen van buiten de buurt en mensen die hier wonen, want er wonen hier ook heel veel eenkamersbewoners, dat je die een beetje het gevoel van vakantie gaf. We hebben hier kerstfeesten gehouden op het plein, de mensen kwamen buiten en je leert zo wat de mensen kennen. Dat is heel belangrijk voor een buurt dat je elkaar en iedereen leert kennen en dat kun je niet met alles gesloten te houden. En het contact tussen de Belgen en Afrikaanse gemeenschap zou nog meer in die zin moeten zijn dat de Belgen nog meer naar de Afrikaanse cafés komen hé.”

“Er zou feitelijk een werkgroep op dat plein moeten zijn, ‘hebben die mensen problemen, hebben wij problemen’, dat dat naar een vast punt kan komen. Nu hebben wij een pleingroep voor festiviteiten maar niet over hoe hier geleefd wordt.”

Belgische buurtbewoners stellen echter de laatste jaren vast dat de **vastgoedprijzen** van de woonhuizen weer in een opwaartse spiraal zitten waardoor men de indruk heeft dat het vooral de ‘nieuwe betere inwijkelingen’ zijn die het ‘negatief imago’ van de buurt van het De Coninckplein aan de kaak stellen,

deels vanuit hun eigen bekommernis omtrent de toekomstige economische waarde van hun eigendom terwijl de mensen die er lange tijd wonen dit toch eerder relativiseren.

“Gewoon, het uitgaansleven, ten eerste, dat is hier altijd een uitgaansbuurt geweest en ten tweede, als je hier komt wonen dan weet je waar je komt wonen! Als ik hier café heb en hiernaast staat dat huis leeg en er komt iemand anders wonen, en die komt reclameren dat mijn muziek stiller moet dan zal ik zeggen van ‘madammeken, ge zijt hier wel naast een café komen wonen en niet naast een bollenwinkel!’”

B Prostitutie

Een tweede belangrijke verandering die buurtbewoners zagen op en rond het plein was de verandering in de **tippelprostitutie**. Het was voor ons moeilijk een duidelijk zicht te krijgen op de evoluties binnen de straatprostitutie in de buurt van het De Coninckplein. Slechts weinige buurtbewoners hadden persoonlijk contact met de prostituees, de straatprostituees zelf konden ook niet altijd deze evolutie schetsen onder meer omdat men niet altijd gedurende lange tijd in de buurt werkzaam was en tot slot, niet alle meisjes waren bereid openlijk te praten over hun ervaringen als prostituee tegenover ons. Twee (druggebruikende) straatprostituees waren bereid een open interview over hun ervaringen toe te staan, de overige (Belgische druggebruikende) meisjes praatten er wel over in het Afrikaans café maar niet op uitdrukkelijke vraag van de onderzoeker. Hetgeen dus nu volgt moet met uiterste voorzichtigheid benaderd worden.

Het eerste grote keerpunt was de komst van de ‘**drughoertjes**’ in de Atheneumbuurt die een trendbreuk betekende met de vroegere ‘huismoedertype-prostitutie’.

“Die vrouwen kwamen werken om het misschien in hun huishouden iets beter te hebben of om de een af andere manier toch zonder geld zaten en die hadden blijkbaar allemaal zelf kinderen want dat voelde je toch wel heel duidelijk aan het contact met die mensen. Ik had er heel veel contact mee. Wij hadden een brede stoep dus ons gasten mochten buiten spelen en die vrouwen hebben allemaal de neiging om bij kinderen te komen. En dan begonnen die over hun eigen kinderen te praten en dan hadden die afgedankte fietsen en die vroegen dan wel van of we geen fietske moesten hebben. Dat waren eigenlijk stuk voor stuk vrouwen die ‘s avonds naar huis gingen. Die woonden hier in de buurten je kwam ze wel tegen als je boodschappen deed.”

Deze ‘huismoedertypes’ zorgden voor ‘overlast’, hoofdzakelijk in de straten waar ze werkzaam waren (Osystraat, Van Straelenstraat, enz), zoals het op de vensterbank zitten, het luid (af)spreken met klanten en de verkeerscarrousel die soms op gang kwam. Men wijst er wel op dat men in die tijd wel meer parkeermogelijkheden had waar men niet voor moest betalen. Belangrijker was dat deze meisjes contact hadden met de buurtbewoners. Men kon ze bovendien tegenkomen terwijl men boodschappen deed in de buurt waarbij men een praatje kon slaan en soms waren ze ook nuttig voor de buurtbewoners, zoals om geld bij te steken in de parkeermeter als de politie parkeerboetes aan het uitschrijven was in de straat in ruil voor het mogen rusten op de motorkap van de auto. Ze maakten met andere woorden deel uit van het ‘nostalgische’ plaatselijke volksleven.

“Nee, nee, die deden uitsluitend dat en dat verdiende goed hé. Er liepen types tussen, die kwamen drie maand werken en dan hadden die een nieuwe badkamer in hun huis hé. Dan konden die een half jaar thuisblijven en nog eens terug beginnen. Dan was dat van ‘zeg wat wilt ge nu in uw huis verbouwen?’ ‘Ah ja, nu kom ik voor dat’(lacht). Allez ja, dat was heel plezant.”

De nieuwe ‘lichting’ straatprostituees maakte een andere indruk op buurtbewoners. Men kon er moeilijker afspraken mee maken en de verhalen die men hoorde waren niet zo ‘plezant’ meer: men prostitueerde zich voor het geld en niet meer ‘voor een nieuwe keuken’, ‘pooiers’ verschenen op het

toneel die meisjes ‘verplichtten’ hun geld af te staan en die zelf potentiële klanten aanspraken om over de prijs te onderhandelen, men nam het niet zo nauw meer met prijzen en met veilig vrijen, men gebruikte drugs, enz. Vooral de komst van ‘**pooiers**’ veroorzaakte onduidelijkheid en onbehagen. Tussen buurtbewoners en prostituees kwamen dus tussenpersonen te staan die er fysiek sterker uitzagen, agressief overkwamen en die vooral niet de indruk gaven dat ze open stonden voor afspraken te maken met buurtbewoners om de overlast voor de buurt te beperken.

De scheiding tussen het ‘minderwaardige’ De Coninckplein en deze ‘chiquere’ straten vervaagde door de komst van de drughoertjes en hun vermeende pooiers.

“Omdat vroeger de Van Wesenbeeckstraat daar zaten vroeger Nigerianen, je had daar cafe Snoopy, je had The Roots, en En daar zat vroeger de heroïne en dan werd er nog geen methadon gegeven. Dan waren die er nog niet, die methadoncentra, en wat gebeurde er? Het was zeer gemakkelijk om te gaan tippelen in de Van Straelenstraat en zo naar de Van Wesenbeeckstraat te komen om uw dope op te halen en zo naar huis te gaan”

Sommige **druggebruikers** maakten gebruik van deze nieuwe mogelijkheden om wat ‘bij te verdienen’, zonder dat er daarom noodzakelijk sprake is van pooierschap. Dit maakte het onderscheid tussen de ‘chiquere straten’ en het De Coninckplein nog vager. We werden bijv. regelmatig geconfronteerd met druggebruikers die een oogje in het zeil hielden voor hun vriendin terwijl ‘ze onder de bomen werkte’. Soms doken er ook verhalen op van meisjes die door hun druggebruikende vriend verplicht werden zich te prostitueren en daarbij een deel van het verdiende geld moesten afgeven. Andere druggebruikers traden op vraag van de meisjes op als beschermer, zonder dat ze er een relatie mee hadden, in ruil voor een overeengekomen vergoeding. Maar ook de klanten zelf speelden in op de aanwezigheid van ‘drughoertjes’ door zelf te betalen met drugs.

De tweede zichtbare verandering in de prostitutie was volgens de bereikte buurtbewoners de komst van de **straatprostituees op het plein**. Vooral een drietal jaar geleden werd men in toenemende mate geconfronteerd met agressieve vormen van tippelen op en rond het plein.

“Over drie jaar? Iedereen werd aangesproken op straat. Iedereen! Iedereen werd rond zijn nek gevlogen op straat. Echt waar en met twee tegelijk hé! Echt waar, dat was gelijk vliegen op een stront, haha. Dat was echt, pas op, ik zit aan dezen kant hé, ik zie hier altijd minder dan daar (nvdr kant van de pijlstraat en Artveldestraat) want daar gebeurt altijd meer dan hier. Maar als ik het al voor mijn deur zie gebeuren, dan denk ik, ‘ja, die hebben centen nodig.’”

Buurtbewoners werden dus zichtbaar geconfronteerd met straatprostitutie op het plein doordat prostituees vooreerst meer en meer hun klanten ging zoeken op het plein zelf. Dat dit zo zichtbaar anders was had veel te maken met het feit dat het over meer **zichtbare** prostituees ging, namelijk de Belgische respondenten geven aan dat het vooral over Afrikaanse prostituees ging. Op basis van gesprekken met buurtbewoners en prostituees is het niet duidelijk wat aan de basis lag van deze verschuiving maar de strengere controles op straat door politie in burger, de sluiting van een aantal hotels in de buurt, de aanpak van de raamprostitutie in en rond de Winkelhaakstraat en de controles op prostitutie in de cafés op het plein worden in dit verband genoemd. Men werd in toenemende mate op het plein ook geconfronteerd met klanten die bestolen werden door prostituees waarbij het tippelen volgens sommigen slechts een afleidingsmanoeuvre was om hun potentiële klanten te bestelen.

Daar waar Belgische buurtbewoners zich het ‘agressief’ tippelen herinnerden, wijzen de Belgische straatprostituees op **andere vormen van ‘agressie’**, namelijk de ‘agressieve’ onderlinge competitie waardoor sommige meisjes ‘onder de prijs’ werkten en vlugger tegemoet kwamen aan ‘specifieke’ vragen van de klanten en vooral de confrontatie met de ‘agressie’ op het plein ‘s nachts.

“Als je anaal wilt doen, mij kan dat niet bommen maar ik wil dat niet. Zolang dat ze dat bij u kunnen, komen ze niet bij mij! Maar als je dat kunt, vraag dan de prijs, juist of niet, dan krijg je rivaliteit hé. Pis in de mond, enz, zo maak je veel kapot, die mannen maken alle

meisjes kapot. Vraag dan wat meer! Ik vraag 50 euro voor een uur nog maar nu is dat niet meer normaal.”

“Sommigen zijn rap bang hé. Ik heb nooit mijn geld afgegeven. Er is een makak die valt ‘s nachts meisjes aan die van het hotel buiten komen, met een mes en die moeten hun geld direct afgeven. Hij is bij mij gekomen en ik zei van ‘steek maar goed, R., en als ik niet dood op de grond val dan zal ik morgen uw benen afsnijden zodat ge heel uw leven in rolstoel moet doorbrengen’. Hij zei van ‘oh D., maar allez, ge zijt toch een vriendin’ en andere meisjes pikken dat hé!”

C De komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum

Belgische buurtbewoners wijzen op de plotse toename van het aantal druggebruikers op en rond het plein. Men maakt daarbij een opmerkelijke **nuancering**: druggebruikers zijn eerder ‘zielig’, ‘mensen die moeten geholpen worden’ maar het druggebruik op zich, en vooral het openlijk drugs verkopen, wordt onderworpen aan een morele verwerping, los van de personen die deze drugs gebruiken en kopen. Men is bovendien van oordeel dat men met druggebruikers nog kan spreken, alhoewel dit volgens hen toch ‘enig doorzettingsvermogen en geduld’ veronderstelt, terwijl dealers veel agressiever overkomen waardoor buurtbewoners zich ‘zwakker’ en meer ‘bedreigd’ voelen

R: “Ik zie soms dingen van hand tot hand gaan en dan heb ik altijd de neiging om iets te zeggen maar dan hou ik wijselijk mijn mond want die gasten zien er gewoonlijk wel sterker uit dan ik.”

I: “Wat zou je er willen tegen zeggen?”

“Euh, ik vind dat die dingen niet moeten gebeuren, die verhandeling is gewoon tegen mijn principes en in die zin zou ik er iets willen van zeggen. Ik zou niet zeggen van ‘je moet het niet voor mijn deur doen’ ofzo, gewoon van ‘jongens, waar zijn jullie mee bezig?’. Ik vind alleen dat ik er heel weinig kan aan doen...Ja, omdat ik daar alleen in sta, omdat iedereen daar schrik van heeft! Je krijgt geen mensen bijeen die samen iets zouden durven beginnen tegen de dealers. Als je zou voorstellen van die nummerplaten (nvdr voorstel om met buurtbewoners nummerplaten van de rondrijdende klanten voor de straatprostituees op te schrijven) daar zijn ze direct bereid voor, en heel de straat zou dat doen want eigenlijk vinden ze dat plezant, daar hebben ze hun plezierkes in. Maar van de dealers daar blijven ze af.”

Doordat we vooral aanwezig waren op die plaatsen die door buurtbewoners gemeden werden, bereikten we **relatief weinig** buurtbewoners. Ze toonden ons daarbij vooral de huidige zichtbare toestand op en rond het plein. Eerst zag men dat de Belgische cafés en bars vervangen werden door voornamelijk Afrikaanse zaken, dat vervolgens op een gegeven moment (vooral Afrikaanse) prostituees hun werkterrein verlegden van de cafés naar het plein zelf en dat tot slot meer en meer (slordig uitziende) druggebruikers op het plein rondhingen door de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum. Alles werd **minder duidelijk** of anders gezegd, alles werd **zichtbaar door elkaar vermengd**: ‘Afrikaans horeca-ondernemerschap’ vermengde zich met ‘Belgisch horeca-ondernemerschap’ op het plein, de zichtbare drugsceen vermengde zich met de straatprostitutie en tegelijkertijd met het nieuwe uitgaans- en samenleven op het plein en tot slot, ‘andere’ communicatievormen, gewoonten en culturen vermengden zich met het ‘Antwerpse buurtleven’, recentelijk aangevuld met de nieuwe Antwerpenaren van buiten de buurt die zich daar kwamen vestigen en het negatief imago van de buurt aan de kaak stelden. Belgische buurtbewoners die besloten hadden te blijven wonen in de buurt van het De Coninckplein, zagen zich geconfronteerd met deze **verwarrende mengelmooies** waar ze zelf deel van uitmaakten en die ze mee vorm moesten trachten te geven. Binnen deze **context** situeert zich de ‘overlastdiscussie’. Overlast is een **complex** probleem waarbij zowel de (inter)persoonlijke dimensie (hoe omgaan met al deze groepen op het plein) als de structurele dimensie evenveel benadrukt wordt in de perceptie van de bereikte buurtbewoners.

1.1.2.4 Bemerkingen bij deze drie verhalen

Er werden drie verhalen geschetst over de evolutie van het De Coninckplein, elk vanuit een verschillend perspectief. De **aanwezigheid van druggebruikers op het De Coninckplein** stelde alle betrokkenen voor een ‘probleem’.

Voor **druggebruikers** zelf is de concentratie van ‘andere’ druggebruikers eigenaardig genoeg ook het probleem maar zij nuanceren dit door te stellen dat het gaat over de aanwezigheid van ‘oneerlijke’, ‘niet te vertrouwen’ druggebruikers en dealers. Ze maken geen expliciet onderscheid tussen dealers en gebruikers omdat men er van uit gaat dat ze allebei onderdeel uitmaken van “*de drugscene op het plein*”. **Buurtbewoners** zijn ook van oordeel dat de aanwezigheid van druggebruikers problemen geeft maar zij brengen een andere nuancering aan. Zij delen de groep druggebruikers niet op in eerlijke en oneerlijke druggebruikers maar in een groep ‘zielige, zieke druggebruikers die zoveel mogelijk moeten geholpen worden’ en een groep ‘agressieve dealers’ en “*gebruikers die door hun agressief gedrag waarschijnlijk ook wel dealers zijn.*”. Men moet volgens hen ‘de’ drugs van het plein weghouden.

Leden van de **Afrikaanse gemeenschap** maken geen onderscheid tussen druggebruikers maar stellen wel dat ze in principe niet verschillen van elke andere groep, dat je overal “*goede en slechte mensen tussen hebt*” net zoals bij Belgen en Afrikanen. Druggebruikers zijn echter ook in eerste instantie ‘ziek’ en ‘zielig’. Druggebruikers moeten niet van het plein verdwijnen, net zoals alle ‘anderen’ hebben ze het recht het plein te gebruiken maar men moet ervoor zorgen dat de Afrikaanse gemeenschap niet mee slachtoffer wordt van de overheidsinterventies ten aanzien van druggebruikers. Het is volgens hen niet zo dat men de ‘problemen op het plein’ gaat oplossen door deze kleine gebruikers aan te pakken maar wel door ‘de’ drughandel aan te pakken.

De respondenten bestempelden de komst van de druggebruikers op en rond het plein niet als toevallig. De **komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum** op het plein werd door iedereen bestempeld als een belangrijk keerpunt maar tegelijkertijd beschouwde men de concentratie van druggebruikers niet als een apart ‘nieuw’ probleem maar lag het in het verlengde van wat reeds aanwezig was op het plein en hoe het plein doorheen de jaren geëvolueerd was. Voor druggebruikers zijn er altijd druggebruikers aanwezig geweest op het De Coninckplein, reeds van in de tijd van de ‘portiers’, maar men kreeg nu andere druggebruikers waardoor de “*onderlinge venijerij*” toenam. Het vergrootte of expliciteerde het reeds aanwezige probleem van wantrouwen en gebrek aan respect. Voor de buurtbewoners kon men het de druggebruikers niet kwalijk nemen dat de stedelijke overheid een dergelijk initiatief daar neerplante. Het was immers al het plein ‘waar al het overschot al aanwezig was’ en waar de overheid al allerlei initiatieven voor restgroepen had neergeplant. Dezelfde redenering volgde men ten aanzien van de ‘drughoeren’. Men kon het hen ook niet kwalijk nemen als “*de stad geen alternatief voorzien had*”. Voor de Afrikaanse gemeenschap was de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum het bijkomend bewijs dat de stad geen rekening hield met de belangen van hun Afrikaans plein en dit was reeds volgens hen lange tijd geleden ingezet door het gevoerde asielbeleid.

‘**Druggerelateerde overlast**’ maakt dus onderdeel uit van ‘overlast’ in het algemeen zoals men dat al altijd gekend heeft op het plein. Druggebruikers waren gewoon nieuwe andere spelers op het terrein waar men willens nillens moest mee (leren) omgaan.

Voor al dit laatste, de **verwachting** die men heeft om ermee te kunnen **omgaan**, speelde een belangrijke rol in de ‘probleemdefiniëring’. Mensen hechten veel belang aan de mogelijkheid om met elkaar te kunnen afspreken om zodoende samen te werken om het probleem op te lossen. Zoniet ging men zoeken naar de ‘best geplaatste **partner**’ om hen hierin te helpen.

Druggebruikers zagen het belangrijkste probleem, namelijk het groeiend wantrouwen en gebrek aan respect, als een ‘intern’ probleem en niet zozeer een ‘buurtprobleem’. Ze konden niet direct een partner aanduiden die hen daarin zou kunnen helpen. Het Medisch Sociaal Opvangcentrum in ieder geval niet, want het was volgens hen een beslissing van het Medisch Sociaal Opvangcentrum zelf om naar het De

Coninckplein te verhuizen. Het B.A.D. “*ging hier ook niet veel aan veranderen*” want het was veelal de plaats waar men geconfronteerd werd met deze vormen van agressie ten gevolge van het onderling wantrouwen. De politie en justitie evenmin, want zij zorgden er juist voor dat men een zwakkere positie had in de ‘scene’ waardoor men zich minder goed kon verdedigen tegen andere ‘oneerlijke’ druggebruikers en dealers. Ten opzichte van de buurt stond men enigszins onverschillig aangezien de buurtbewoners “*toch wel wisten dat ze ziek en verslaafd waren*” en men niet het gevoel had dat men problemen had met buurtbewoners. Men voelde zich eigenlijk machteloos ten opzichte van een drugsceane die ze niet konden beïnvloeden. Integendeel, volgens hen is zij geëvolueerd naar een scene op een “*strontplein*” waar men elkaar “*in de zak zet en men niet moet zijn om vrienden te zoeken*”. Het wantrouwen en gebrek aan vriendschap en respect wordt daarom juist als ‘overlastprobleem’ ervaren.

Belgische **buurtbewoners** zien druggebruikers in eerste instantie als ‘zielige en zieke’ mensen, hetgeen niet echt lovenswaardige kenmerken zijn voor een partner om samen een probleem aan te pakken. Bovendien moet men al veel “*geduld hebben*” om met deze mensen te praten en te onderhandelen. Dealers daarentegen komen heel agressief over waardoor men zich als buurtbewoner zwak voelt en waardoor men zich zeker niet geroepen voelt om een ganse buurt te mobiliseren. Bovendien zien zij dit ook niet als hun taak. Hetzelfde doet zich voor met de prostitutie. De nieuwe lichting en de komst van pooiers zorgde ervoor dat de vrouwen niet meer aanspreekbaar waren en de pooiers kwamen bovendien heel agressief over. Wat de problemen betreft met de Afrikaanse gemeenschap komt ook duidelijk naar voor dat er nood is aan communicatiekanalen om problemen bespreekbaar te stellen. Het gebrek aan communicatiekanalen wordt aanvoeld als een gevoel van onmacht en wordt daardoor als problematisch beschouwd.

Leden van de **Afrikaanse gemeenschap** vertellen hetzelfde verhaal maar met andere klemtonen. Vooral de rol van de stedelijke overheid, die hen niet betrok in zaken die ‘hun’ plein aanbelangden, wordt als problematisch aanvoeld. Men voelt zich geconfronteerd met problemen waar zij niet aan de basis van liggen maar waar men wel in hun richting kijkt om ze op te lossen op buurtniveau. In hun visie zijn veel van deze ‘buurtproblemen’ ‘stadsproblemen’ waardoor men het gevoel heeft dat men er in essentie niets kan aan doen en dat praten met de andere gebruikers van het plein slechts een eerste stap is. Het is aan de stad om duidelijke signalen te geven.

1.1.3 Besluit

Wat de **omvang** betreft, in onze dagelijkse omgang met druggebruikers op en rond het De Coninckplein werden we regelmatig geconfronteerd met **verbale en fysieke agressie** onder druggebruikers, zoals hoogoplopende luidruchtige discussies die soms uitmondde in vechtpartijen naar aanleiding van heel concrete voorvallen. Het ging hierbij om het niet (op tijd) teruggeven van geleend geld, om prijsafspraken voor de aankoop van geneesmiddelen, doktersvoorschriften, ‘bollekes’ of andere zaken, om opdringerig bedelen, om iemands betrokkenheid bij een diefstal waar men het slachtoffer van was, enz. De relatie tussen **druggebruik** en deze vormen van agressie is niet zo vanzelfsprekend. We zijn nooit geconfronteerd geweest met **openlijk en zichtbaar** inhaleren of injecteren van cocaïne, heroïne, snowballs (mengeling van heroïne en cocaïne) of het gebruiken van speed (amfetamine), enz in tegenstelling tot het openlijk gebruik (en verhandelen) van allerlei geneesmiddelen. Het overmatig gebruik van geneesmiddelen in combinatie met alcohol vergemakkelijkt soms luidruchtige discussies, waarbij emotionele persoonlijke argumenten niet geschuwd worden, waardoor deze discussies al vlug uit de hand kunnen lopen.

Wat de **aard** betreft, druggebruikers, Belgische buurtbewoners en leden van de Afrikaanse gemeenschap schetsten elk hun verhaal over de geschiedenis van het De Coninckplein om bepaalde overlastfenomenen te kaderen. Respondenten zien dit ‘probleem’ **niet** in **zwart/wit** termen, namelijk indien men de groep druggebruikers zou wegdenken dan zouden ze nog geconfronteerd worden met andere “*ruimere problemen die het DCP zelf voortbrengt*”. Druggebruikers noemen het DCP bijv. een “*strontplein*”, Belgische respondenten spreken van “*een plein waar dat al de overschot al komt*” en Afrikaanse respondenten spreken van “*een plein waar de jonge generatie die hier geboren is geconfronteerd wordt*”.

met ‘cette injustice’ waarvan zij (en hun ouders) het slachtoffer van zijn.”. De **aanwezigheid van druggebruikers** wordt in dit verband **gerelativeerd** door de respondenten.

Een **gevoel van onmacht** typeert de aangehaalde keerpunten zoals zij geschetst werden door de bereikte personen. ‘**Overlastfenomenen**’ vallen samen met fenomenen waar men zich onmachtig tegenover voelt. Het gaat in eerste instantie over fenomenen waar men van oordeel is dat men persoonlijk of als groep zelf ‘niets kan aan doen’. De verantwoordelijkheid voor de aanpak ervan wordt op een hoger (structureel) niveau gelegd. Men voelt zich vaak te onmachtig of verkeerd geplaatst om de overlastveroorzakers rechtstreeks aan te spreken of om er samen mee af te spreken. ‘**Druggerelateerde**’ overlast verschilt in dit opzicht niet van andere ‘overlastfenomenen’ en is daarvan niet te onderscheiden. Ook **druggebruikers** percipiëren (‘druggerelateerde’) overlast als iets dat buiten hun macht ligt. Men heeft geen andere mogelijkheid dan naar het “*strontplein*” te komen om andere mensen te ontmoeten. Men neemt er noodgedwongen het risico bij dat men geconfronteerd gaat worden met de onderlinge afgunst. Men neemt dan ook maar een machteloze houding aan dat “*men moet maar leren leven met de wolven in het bos*”.

1.2 Gevolgen van het fenomeen

In het vorige hoofdstuk werd ‘(druggerelateerde) overlast’ door de bereikte druggebruikers gekenmerkt als het geconfronteerd worden op het De Coninckplein met wantrouwen, gebrek aan respect en gebrek aan vriendschap. Men voelde zich tegelijkertijd onmachtig tegenover de drugsce­ne op en rond het plein.

Men kan zich hierbij twee vragen stellen. Een eerste, eerder abstract theoretische vraag is of deze ‘drugsce­ne’ op zich deze fenomenen veroorzaakt, dan wel of deze fenomenen inherente eigenschappen van de drugsce­ne zelf zijn, die men dus niet kan uitdrukken in causale **oorzaak-gevolg relaties**? We zijn van oordeel dat deze fenomenen deel uitmaken van de huidige ‘cultuur’ onder druggebruikers op en rond het De Coninckplein die nooit goed of slecht is en gewoonweg een **interne logica** heeft (Bourgois, 1995, 11-15). Bijgevolg hebben we deze fenomenen dan ook louter beschreven zonder ze daarbij uitdrukkelijk los te zien van de ‘drugsce­ne’. De vaststelling dat de bereikte druggebruikers deze ‘overlastfenomenen’ meer en meer benadrukken kan evengoed bekeken worden als het gevolg van het feit dat men meer en meer terugvalt op deze drugsce­ne waardoor men meer en meer het contact verliest met andere ‘culturen’ of ‘werelden’ waar men van oordeel is dat men vertrouwen, vriendschap en respect wel nog kan terugvinden.

Dit brengt ons bij de tweede vraag: waarom blijft men op dit plein komen als men er geconfronteerd wordt met deze vorm van ‘overlast’?

“Als ge alle dagen op de mensen moet zien, is het gemakkelijk om te zeggen ‘begin onder andere mensen te komen’, maar als je 20 jaar tussen die mensen hebt geleefd word je zomaar niet aanvaard als je ergens anders komt. Ten eerste, mensen stellen vragen over van alles en je wordt dat moe. Ook wat relaties aangaat. Ik heb geen zin om heel mijn leven nog eens te gaan vertellen tegen een vrouw. Ik vind dat heel dikke bullshit want mijn leven is vandaag, wat is geweest is geweest en een mens kan veranderen.”

“Maar buiten hier ken ik niemand anders! Dus wat moet ik anders doen? Ik kan maar moeilijk op mijn eentje in een hoekje te gaan zitten, dat is nu ook niet de bedoeling. Dus ik probeer hier vriendschap te vinden, of ik ze nu krijg of niet (zucht). Ik voel mij niet meer begrepen bij andere mensen, bij niet-druggebruikers. Ik weet niet, er is een kloof ontstaan, ik kan niets tegen die mensen vertellen, wat kan ik tegen die mensen vertellen? Over mijn problemen dat ik allemaal heb, ben je zot?”

Druggebruikers problematiseren dat men enkel nog druggebruikers kent en dat men op het plein blijft komen omdat men de moeite niet wil doen om zich opnieuw te integreren in de ‘andere wereld’ (indien men dit nog mogelijk acht). Men heeft noodgedwongen geleerd om om te gaan met de inherente logica

van deze wereld op het De Coninckplein. Men voelt zich uitgesloten van de ‘andere werelden’, men voelt zich niet meer in staat om de regels van de andere wereld te integreren in hun tegenwoordige leefwereld en men valt meer en meer terug op de wereld van het De Coninckplein.

De **rol** van het gevoerde **overlastbeleid** bestaat erin dat hoe meer het overlastbeleid erin slaagt bepaalde overlastfenomenen te benadrukken die aanwezig zijn op en rond het plein, hoe meer aangetoond wordt dat het De Coninckplein verschilt van de rest van de stad. Druggebruikers, evenals buurtbewoners en Afrikanen, percipiëren het De Coninckplein bijgevolg als geïsoleerd van de stad en druggebruikers hebben meer en meer het gevoel dat de terugweg naar de ‘andere werelden’ geblokkeerd of bemoeilijkt wordt. Men valt terug op de wereld van het De Coninckplein en men moet zich in deze wereld integreren of beter gezegd erin ‘overleven’.

Het tweede gevolg hiervan is dat men gaat zoeken naar manieren en ‘**strategieën**’ om met deze ‘interne overlastvormen’ om te gaan door het zich inschakelen in activiteiten ten voordele van druggebruikers, door tussen te komen in onderlinge conflicten of meningsverschillen, door onafhankelijk te zijn van anderen als overlevingsstrategie, door ervoor te zorgen dat men juist niet betrokken wordt in conflictsituaties, enz.

Het viel ons hierbij op dat de onderlinge relaties tussen druggebruikers, maar ook met de ‘buurtbewoners’ en de ‘leden van de Afrikaanse gemeenschap’ meer en meer vertaald werden in termen van ‘ruilrelaties’. Mensen moesten hierdoor vaak een keuze maken bij ‘sociale dilemma’s’ zoals de overlastdiscussie. We zochten hiervoor antwoorden bij de ‘sociale ruiltheorie’ (Molm & Cook, 1995, 209-229) en kwamen uiteindelijk terecht bij de ‘**sociale dilemma theorie**’ (Yamagishi, 1995, 311-335). Een van de meest fundamentele theoretische vragen omtrent sociale dilemma’s is of samenwerking mogelijk is tussen egoïsten, met andere woorden moeten mensen noodzakelijk begaan zijn met het welzijn van anderen om samen te werken? Dit alles klinkt niet erg flatterend voor de mensen met wie we gewerkt hebben. Ofwel zijn het egoïsten ofwel zijn het strategen die enkel maar met elkaar ‘samenwerken’ vanuit een strategie om elkaar te overheersen en te domineren. En als dit alles niet helpt, zoeken ze hun toevlucht tot een ‘agentschap’ dat sanctionerend kan optreden tegen al diegenen die zich terug trekken. De respondenten toonden zich echter in eerste instantie als individuen met hun eigen ervaringen, persoonlijke levensgeschiedenis en visie en niet als vertegenwoordigers van groepen mensen. Wij hebben hen achteraf gecategoriseerd als zijnde lid van een groep of meerdere groepen: druggebruiker, buurtbewoner, lid van de Afrikaanse gemeenschap, zelfstandige (al of niet buurtbewoner), enz. De verschillende overlastfenomenen waren voor hen in eerste instantie een sociaal probleem dat vrij vlug vertaald werd naar hoe de betrokkenen ermee omgingen, hoe zij de betrokken personen al of niet aanspraken om samen tot een oplossing te komen. Met andere woorden we maakten er (onbewust) een sociaal dilemma van en al vrij vlug kwam ‘vertrouwen’, ‘aanpak’ en ‘verwachtingen ten opzichte van anderen’ aan bod.

Een van de belangrijkste gevolgen van dit toenemend gebrek aan vertrouwen, vriendschap en respect is dat men zich steeds meer en meer gaat opstellen als ‘**strategen**’ die willens nillens met elkaar moeten omgaan ondanks het feit dat men elkaar niet vertrouwt. Dit verklaart ook waarom men zo vaak verwijst naar het **verleden**, waarbij mensen beoordeeld worden in termen van vroegere samenwerkingsverbanden, of anders gezegd: je kan mensen nu minder vertrouwen omdat de neiging om van iemand te profiteren groter is geworden.

“Bijvoorbeeld, afspreken, dan zien om te dope te passeren, dan naar de WC gaan en langs het venster naar buiten gooien en de andere pakte het op en die condities kunt ge nu niet meer maken omdat ik heel veel vertrouwen had in mensen door de jaren maar door hetgeen er nu rondloopt kun je niets meer opbouwen. Van ditte en datte en als puntje bij paaltje komt, komt er niets van in huis.”

Men denkt ook op **kortere termijn** waardoor men niet zo vlug meer ‘cadeaus’ gaat geven aan elkaar. Dit veronderstelt immers dat er toekomst in de relatie zit en daar is men door de verhalen en ervaringen van ‘*elkaar in de zak zetten*’ niet meer zo van overtuigd.

“Af en toe een baseke als ik geld heb, ik betaal mijn rekeningen met mijn leefgeld en met de overschot daarvan kan ik wel eens zeggen van ‘oké’ en met dat beetje kun jij alleen thuis feesten. Ik pak niemand niet meer mee, liever dat dan van u laten profiteren.”

We hebben de indruk dat men meer en meer een ‘**selectie strategie**’ toepast waarbij men voortdurend zoekt naar een juiste **partner**. Vriendschap speelt hierbij een minder belangrijke rol. Men is immers niet alleen op zoek naar een ‘vriend’ maar ook naar een ‘partner’ van wie men kan veronderstellen dat hij de volgende keer ook zal ‘meewerken’, zoals geld lenen en terugkrijgen, geneesmiddelen kunnen kopen van je ‘partner’ tegen een redelijke prijs, goede dealers kunnen aanreiken in tijden van nood, samen iets kunnen stelen zonder daarbij elkaar te verraden, enz. Het probleem is dat het zelfs moeilijk wordt een goede ‘partner’ te vinden. Mensen worden beschouwd als onderdeel van een ‘**netwerk structuur**’ waarbij het De Coninckplein meer en meer ging fungeren als ‘netwerk structuur’. Het De Coninckplein werd volgens hen het laatste netwerk waar men nog ‘partners’ kon vinden.

“Borgerhout is een getto geworden, Schijnpoort is een getto geworden, De Coninckplein is een getto geworden door alles te blijven concentreren op één plaats. De statiestraat, dat was geconcentreerd op een plaats en wat heeft de stad ermee gedaan? De stad heeft heel de statiestraat kapotgemaakt want die kroeg moest sluiten, die kregen geen toestemming om terug kroeg te houden, die moest sluiten, die moest sluiten, dus dat is het probleem verleggen. Het was zo schoon verdeeld: het Sint-Jansplein, het De Coninckplein, de Statiestraat, de Keyserlei was een ander volk, de Groenplaats een ander volk, en nu: alles wordt afgebroken, alles wordt vernietigd, dus niemand weet niet meer waar naartoe en wat doen ze? Ze trekken allemaal naar hier want dat is de scene!”

Hoe meer men op het De Coninckplein kwam, hoe beter men alle ‘partners’ kon inschatten, hoe beter men bewuste keuzes kon maken en hoe beter men kon overleven. Dit verschaft sommigen dan ook ‘zelfrespect’ want anderen kunnen hen ‘raad vragen’ over wie wel en niet te vertrouwen is en men kan dus een betrouwbare partner worden. Vriendschap moet men dus ook in eerste instantie buiten de drugscene gaan zoeken hetgeen hun negatief beeld over het De Coninckplein verklaart.

“Ik doe dat wel, ik heb nog een paar echte kameraden in de gevangenis zitten omdat ik zelf ook negen jaar in de gevangenis heb gezeten, ik heb er nog een paar maar alle, die komen hier niet meer in het stad, die zitten thuis, die... ik ga straks nog naar enen, die smoort altijd coke, soit, ik kom daar binnen, wij smoren wat en die zegt niet van ‘dit is van mij en dit is van u’ en dit en dat, dat komt zelfs nog niet ter sprake. En dat is het verschil, nu weet ge dat niet meer!”

Druggebruikers geven zelf aan dat de enige manier om deze cirkel te doorbreken erin bestaat er zelf uit te stappen door te stoppen met gebruiken of door gecontroleerd te gebruiken om op deze manier het plein zoveel mogelijk te vermijden. Dit laatste punt is cruciaal om de evaluatie van de aanpak van de overlast op het De Coninckplein door druggebruikers beter te begrijpen.

“Je kan jezelf alles blijven aantrekken en jezelf alles wijsmaken, ik moet met hen niet leven, ik moet met mezelf leven! Iedereen moet het toch maar zelf doen voor zichzelf zeker!”

Het beleid ten aanzien van druggebruikers is meer en meer verworpen tot een beleid gericht op het bestrijden van de overlast veroorzaakt door druggebruikers. Allerlei hulpverleningsinitiatieven, zoals het Medisch Sociaal Opvangcentrum en het B.A.D. (alhoewel in strikte zin geen hulpverleningsinitiatief), worden daarbij zoveel mogelijk ingeschakeld waarbij het risico bestaat dat de eigenlijke hulpverlening ondergeschikt wordt aan de overlastbestrijding. Het opjaagbeleid van de **politie** ten aanzien van bepaalde openbare plaatsen (zoals de Groenplaats, Stadswaag en Statiekwartier) en het politioneel sluitingsbeleid ten aanzien van cafés waar druggebruikers veel kwamen, zorgde ervoor dat het De Coninckplein de enige plaats geworden is om elkaar te ontmoeten, in de hand gewerkt door de beslissing om het Medisch Sociaal Opvangcentrum daar te vestigen. De **rol van het plein** als belangrijkste ontmoetingsplaats voor druggebruikers, ten gevolge van het gevoerde beleid ten aanzien van ‘drugscenes’, maakt dat men meer en meer terugvalt op het De Coninckplein en daar voortdurend geconfronteerd wordt met onderling wantrouwen en gebrek aan respect zonder dat men nog de

mogelijkheid ziet om zich te integreren in ‘andere werelden’. Het gevolg is dat men daarbinnen zo goed mogelijk probeert te overleven en men ervoor kiest om zich in eerste instantie **strategisch** op te stellen zodat waarden als vriendschap, respect en vertrouwen minder belangrijk worden als overlevingsstrategie. Het De Coninckplein is dan ook het enige ‘**netwerk**’ geworden waar men nog partners kan vinden. Men heeft meer en meer de indruk dat het ieder voor zich geworden is.

1.3 Procesevaluatie van de aanpak van overlast

Het ligt in de lijn van de verwachting dat als men bijv. overlast in eerste instantie percipieert als een structureel probleem, men bij de evaluatie van de aanpak van dit probleem in eerste instantie structurele tekortkomingen of realisaties gaat benadrukken. Hiermee moet men dus rekening houden bij het lezen van dit deel. We gaan in dit deel uitvoerig in op de evaluatie van de aanpak door de druggebruikers.

Belgische buurtbewoners maken geen duidelijk onderscheid tussen overlast als een buurtgebonden interpersoonlijk en een buurtoverschrijdend structureel probleem. Zij hechten veel belang aan het kunnen afspreken met elkaar (**interpersoonlijk** niveau) maar vanaf het moment dat men het gevoel heeft dat het niet meer mogelijk is om met deze groepen af te spreken worden ze vaak als overlastgevend ervaren. Daarnaast wijst men tegelijkertijd op de rol van het asielbeleid, het beleid van het OCMW, de komst van het MSOC, de evolutie binnen de Antwerpse drugscene, enz. Dit geeft een gevoel van onmacht, hetgeen nog versterkt wordt indien men geen aanspreekpunt vindt op dit **structureel** niveau, in casu de stedelijke overheid, de politie, enz. We herkennen deze ondertoon in de discussie over de overlast veroorzaakt door de aanwezigheid van druggebruikers. Vooreerst herkent men een **ondertoon** “*dat men als buurtbewoner in eerste instantie de problemen zelf moet oplossen*”. Het aanspreken van gebruikers op hun gedrag vindt men nog een taak van ‘burgerzin’ terwijl het aanspreken van dealers eerder iets is van overheidswege, of beter gezegd een taak van de politie. Tegelijkertijd insinueert men dus ook dat de **politie** haar taak niet vervult, waardoor zij zich onmachtig voelen om deze ‘politietak’ op zich te nemen (“*als de politie het al niet kan, hoe zouden wij het dan moeten kunnen?*”). Daarnaast herkent men nog een andere **ondertoon**, namelijk dat het De Coninckplein zelf verantwoordelijk is voor de kleine criminaliteit, al of niet gepleegd door druggebruikers en/of dealers. ‘Men’, dit wil zeggen de **stedelijke overheid**, heeft immers de “*kat bij de melk gezet*” door een initiatief zoals het Medisch Sociaal Opvangcentrum in de Van Arteveldestraat te vestigen. Automatisch kwamen meer druggebruikers op het plein die zich mengden met de andere fenomenen die reeds op het plein aanwezig waren want het was al een plein met “*allemaal cafés waar dat de overschot al komt*”.

Afrikaanse respondenten percipieerden overlast voornamelijk als een structureel probleem. Het **beleid** van de **stad** Antwerpen ten aanzien van het De Coninckplein is volgens hen meer en meer verworpen tot een beleid gericht tegen bepaalde overlastfenomenen en tegen groepen die daarvoor verantwoordelijk geacht worden. Men vindt dat het **integratiebeleid** ten aanzien van de Afrikaanse gemeenschap ten onrechte op de tweede plaats komt. Grootschalige **politieacties** op het plein krijgen heel ruime aandacht in de **media** waardoor de **publieke opinie** (waar beleidsmakers toch niet ongevoelig voor zijn) de aanwezige groepen op het plein associeert met overlast. Zij willen juist de meerwaarde van de uitgaans- en ontmoetingsfunctie van het De Coninckplein beklemtonen in plaats van zich een verdedigende reflex te moeten aanmeten ten gevolge van het overlastbeleid en ten gevolge van andere overheidsbeslissingen zoals de bouw van de nieuwe openbare bibliotheek. Druggebruikers hebben een veel ‘defaitistisch’ houding ten aanzien van het De Coninckplein omdat ze, veelal vanuit ervaringen in het verleden, gewoon verschuiven naar het volgende plein waarnaar ze ‘gejaagd’ worden. De Afrikaanse gemeenschap daarentegen voelt zich cultureel en economisch **gebonden** aan het De Coninckplein. Evaluatie van het overlastbeleid wordt automatisch op een **structureel** niveau geplaatst waarbij ze het gevoel hebben dat ze voortdurend over het hoofd gezien worden.

Druggebruikers situeren **overlast** hoofdzakelijk op **interpersoonlijke vlak**, namelijk interpersoonlijke problemen met andere druggebruikers op het plein in termen van gebrek aan respect en vriendschap binnen de drugscene. Dit beperkte zich aanvankelijk niet tot het De Coninckplein maar vooral sinds de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum op het plein wordt de overlastdiscussie binnen de

drugscene herleid tot deze op het **De Coninckplein**, hetgeen zij nu als synoniemen beschouwen, zijnde de plaats waar druggebruikers elkaar ontmoeten. Discussies over overlast zijn dan ook verworpen tot discussies over hun ervaringen met het De Coninckplein.

Zij achten het plein verantwoordelijk voor het zichtbaarder maken van de tegenstelling tussen ‘eerlijke’ en ‘niet eerlijke druggebruikers’. Overlast, zoals zij dit invullen, wordt in beperkte mate op een **structureel niveau** geplaatst. Het opjaagbeleid van de **politie**, het politioneel sluitingsbeleid ten aanzien van cafés en de rol van de **stedelijke overheid** in de sociaal-geografische geschiedenis van het De Coninckplein (waaronder ook de beslissing om het Medisch Sociaal opvangcentrum daar te vestigen), worden niet vernoemd als oorzaak van de huidige overlast op het plein in termen van gebrek aan vriendschap en solidariteit. De enige oorzaken die ze benoemen en die hun interpersoonlijk niveau overstijgen zijn het verdwijnen van de ‘portiers’ onder meer als gevolg van het politioneel beleid en de komst van het Medisch Sociaal Opvangcentrum. Het is bijv. opmerkelijk dat ze dit laatste beschouwen als een autonome beslissing van het MSOC zelf. Hun ‘geringe aandacht voor het **structurele** niveau’ hangt samen met hun gevoel (en vaststelling) dat ze **nooit betrokken** werden bij het beleid ten aanzien van druggebruikers en met hun (onmacht)gevoel dat het **‘ieder voor zich’** is, hetgeen hun bijna exclusieve aandacht voor oplossingen op het interpersoonlijke niveau verklaart. De evaluatie van het overlastbeleid situeert zich dan ook hoofdzakelijk op dit niveau. Het is bijv. opvallend dat leden van de Afrikaanse gemeenschap eveneens het gevoel hebben dat ze nooit betrokken werden bij het beleid, maar juist hierdoor het beleidsniveau benadrukken en een pleidooi houden om echt werk te maken van het integratiebeleid ten aanzien van de gehele Afrikaanse gemeenschap. De illegaliteit van de drugscene en het bijhorend stigma speelt hierin een grote rol. Het opkomen voor erkenning als druggebruiker weegt niet op tegen het negatief stigma dat daaraan verbonden is. Om deze reden wil men niet “voor de zoveelste maal zijn verhaal gaan doen en zijn problemen gaan uitleggen” tegenover mensen uit de ‘andere’ wereld.

Druggebruikers zijn er van overtuigd dat het gevoerde (overlast)beleid ten aanzien van het De Coninckplein het er hen niet gemakkelijker op maakt om **uit de scène te stappen** of om op zijn minst het De Coninckplein **minder te frequenteren**. Men spreekt veeleer van het gevoerde beleid ten aanzien van druggebruikers in plaats van het ‘overlastbeleid’. Men stelt zich vooral vragen rond het nut van het **concentreren** van allerlei drughulpverleninginitiatieven, zoals het Medisch Sociaal Opvangcentrum en de Sleutel, op en rond het De Coninckplein.

“Maar ik vind het niet goed van de instanties zoals de sleutel en het Medisch Sociaal Opvangcentrum van in de probleemwijken methadon te verschaffen aan de mensen. Er zit al drugs in die wijken, ik heb geweten toen ik in de Sleutel zat dat de dealers gewoon stonden te wachten aan de overkant totdat ge buitenkwam en nu is dat hier aan het Medisch Sociaal Opvangcentrum. Je moet al stevig in je schoenen staan om u niet te laten gaan.”

“Maar alles is hier samengetrokken, het Medisch Sociaal Opvangcentrum, de Sleutel, spreidt dat eens meer! Ik heb altijd gezegd dat ge moet gaan daar waar het probleem zich voordoet maar dat wil niet zeggen dat ge een plaats moet maken! Spreid dat een beetje dan gaan de mensen ook zien van ‘ze zijn er wel de gebruikers, we hebben er nog wel last maar veel minder als vroeger’ en als ze dat dan nog een klein beetje in goede banen kunnen leiden vanuit het Medisch Sociaal Opvangcentrum, vanuit het B.A.D., vanuit de Sleutel én vanuit het stadsbestuur hé, dan komt dat allemaal op zijn pootjes terecht.”

Druggebruikers stellen zich eveneens vragen omtrent het eventueel nut van ‘**legalisatie**’ of zoals zij het formuleren: of een dergelijk beleid zou kunnen bijdragen dat bepaalde druggebruikers hierdoor verantwoord zouden omgaan met hun druggebruik (en daardoor ook meer zouden wegblijven van het plein) en of een dergelijk beleid ertoe zou bijdragen dat de ‘slechte dealers’ hun heil elders zouden zoeken.

“Ik vind dat ge dan nog niet beter kunt dan de dope legaliseren dat de prijzen van de markt ineens dalen, en dan zal er veel minder geweld zijn want nu steken ze mekaar af voor een euro of tien dat ze een bolleke kunnen kopen voor 10 euro hé. En iemand die een flash wil

hebben voor tien euro koopt een bolleke coke hé. Ik ben voor legalisatie want ik vind dat iedereen maar verantwoordelijk moet zijn om voor zichzelf te pakken of niet te pakken.”

“Diegenen die bewezen hebben dat ze het waard zijn mogen blijven, die bewijzen dat ze vooruit willen op een deftige manier, niet met plastron en kostuum aan maar op een deftige manier van ‘oké wij willen nog gebruiken maar wij willen gecontroleerd gebruiken’. Dat wil niet zeggen gecontroleerd door de staat of zo hé, maar zelfcontrole hebben want het moment dat er gecontroleerd gebruik is kan je de mensen ook meer en meer vertrouwen!”

“Laat het dan een centrum worden met een kern van hulpverlening zoals het Medisch Sociaal Opvangcentrum, de Sleutel, waaronder andere projecten, laat die dan samen komen, laat er samenwerking zijn, laat er een politiebureau komen, dat kan geen kwaad, laat ons onder een gecontroleerd systeem werken en gooi de drugdealer die momenteel het slechte spul verkoopt, jaag hem eruit en laat gecontroleerd goed spul op de markt brengen.”

Het gevoerde beleid ten aanzien van het plein en dus ook ten aanzien van druggebruikers wordt niet verantwoordelijk gesteld voor het al of niet ‘problematisch’ **gebruiken**. Men beschouwt dit als een **persoonlijke verantwoordelijkheid**. Men gaat er van uit dat legalisatie meer verantwoordelijkheid legt bij de individuele gebruiker waarmee men eigenlijk impliceert dat het huidige beleid dit niet doet. Het is pas in dit verband dat het **politiebeleid** ter sprake komt waarbij men de indruk heeft dat hun juridisch verleden doorslaggevend is dan hun huidige gedrag. Het gevoerde overlastbeleid wordt bovendien verweten dat er niets gedaan wordt om deze slechte dealers ‘buiten te smijten’ waardoor zij *“al stevig in hun schoenen moeten staan om zich niet te laten gaan”*. De politie is inderdaad regelmatig aanwezig op het De Coninckplein, maar bijna nooit door middel van agenten in uniform die te voet patrouilleren (in tegenstelling tot de ‘prostitutiestraten’ en ‘prostitutiebars’ op het plein). Agenten spreken druggebruikers vanuit hun auto soms rechtstreeks aan als ze op het podium op het plein zitten. Meestal wordt er dan gevraagd om hun blikjes bier en andere vuilnis te deponeren in de vuilbakken. Sommige druggebruikers doen dit en maken onderlinge afspraken. Men vreest echter meer dat als er ‘iemand uitgeteld’ ligt op het podium dat de politie in dit geval onmiddellijk de ambulance zal bellen waardoor zij moeten betalen voor de vervoerskosten (en waarvoor ze het geld niet hebben). Druggebruikers spreken elkaar daar ook op aan. Tot slot, de politie is eveneens zichtbaar aanwezig op het plein naar aanleiding van klachten van agressie waar druggebruikers al of niet bij betrokken zijn. Deze klachten komen meestal van cafébazen naar aanleiding van een uit de hand gelopen discussie in het café en in sommige gevallen van het Medisch Sociaal Opvangcentrum zelf als er zich agressie tegenover een hulpverlener in het gebouw voordoet.

Het politieoptreden op en rond het plein wordt door druggebruikers dan ook geëvalueerd als ‘**naast de kwestie**’ waarbij de ‘slechte dealers’ ongemoeid gelaten worden en waarbij zij ‘als kleine gebruiker’ meer kans lopen om opgepakt te worden als gevolg van een conflictsituatie waar ‘ze niets mee te maken hadden’. Men vreest vooral dat hierdoor hun gerechtelijk verleden opgerakeld wordt hetgeen kan resulteren in extra probatievoorwaarden of onmiddellijke uitvoering van hun straf met uitstel of opschorting. Sommigen hebben bovendien een straatverbod voor het De Coninckplein maar aangezien ze hun methadon moeten gaan halen in het Medisch Sociaal Opvangcentrum, komen ze dus regelmatig op het plein en willen ze elk contact met de politie vermijden, al is het maar om als getuige op te treden bij een vechtpartij. Men vindt het als het ware onrechtvaardig dat hun verleden hen blijft achtervolgen gewoon door het feit dat ze aanwezig zijn op het De Coninckplein en hierdoor meer kans lopen om gecontroleerd te worden. Hierdoor staan ze ook zwakker tegenover *“die gasten die zich daar niets van aantrekken en de macho spelen”*.

De aanwezigheid van de politie op het plein en het (politie)beleid ten aanzien van de overlast op en rond het plein wordt door hen dan ook als bedreigend aangevoeld en men vreest dat dit al vlug zou kunnen uitmonden in een ‘politiestaat’. Dit vinden ze eerder ‘**betuttelend**’ in plaats van hen te respecteren als personen met een individuele verantwoordelijkheid.

“Hier op het plein mag je niets meer. Ze hebben hier een cabien (nvdr een container op het plein die fungeert als politiepost) en er zit geen enkele flik in! Het is om te zeggen van ‘we

doen iets' maar nee, ze doen juist geen kloten! Weet ge wat die doen: mensen zand in de ogen strooien! Dat is alles wat die hier doen."

"Ik voel dat we stilletjesaan aan het uitkomen zijn op een politiestaat. We zullen misschien binnen 10 of 5 jaar naar de pijpen moeten gaan dansen van een politiestaat. Het gezicht van de politie gaat hier dus de macht krijgen. Dan gaan we om den duur zo iets krijgen als van de regering beslist dat drugbeleid te legaliseren maar ge gaat uw zakske moeten gaan halen op het politiebureau!"

Het is echter opvallend dat de Belgische en Afrikaanse respondenten als enige echte oplossing beschouwden 'de' drugs van het plein te houden en dat druggebruikers eveneens aanbrachten dat 'de' slechte dealers van het plein moesten verdwijnen. Men maakt vooreerst een onderscheid tussen zichzelf en '**de anderen**' en men kijkt daarbij hoe zij zelf in het verleden de anderen aangesproken hebben over hun storend gedrag. We stellen hierbij vast dat men de neiging heeft zichzelf te '**romantiseren**' en de anderen te '**demoniseren**' of op zijn minst te '**abstraheren**'. Dealers worden criminelen en 'agressievelingen' en druggebruikers worden 'zieken' en 'zieligaards'. 'Echte' oplossingen situeren zich dan ook op dit abstract vlak, met name op een hoger structureel niveau waar 'ze niets kunnen aan doen'. Druggebruikers bijv. doen zich aanvankelijk voor alsof zij wel respectvol omgaan met de andere druggebruikers maar dat deze anderen dit helemaal niet doen. 'De' drugscene, hetgeen volgens hen synoniem geworden is voor het De Coninckplein, verplicht hen bovendien ook dergelijk gedrag over te nemen wil men overleven in deze wereld. 'De' slechte dealers zouden van het plein moeten verdwijnen, 'de' cocaïne is deels verantwoordelijk voor het agressief gedrag van anderen, enz. Afrikanen en Belgische buurtbewoners bijv. stellen dat de enige echte fundamentele oplossing er in zou bestaan 'de' drugs van het plein weg te houden. Net zoals men 'de' druggebruikers personaliseert in tegenstelling tot het agressieve dealen dat men depersonaliseert, gebeurt hetzelfde met de zogenaamde '**druggerelateerde overlast**'. Belgische en Afrikaanse respondenten spreken niet over de 'druggebruikers van het Medisch Sociaal Opvangcentrum die stelen' maar over de abstracte link tussen 'de' straatcriminaliteit en 'de' drugs op het De Coninckplein en tussen 'de' dealers die 'de' drugs verkopen en 'de' straatcriminaliteit. Het **product** wordt gedemoniseerd en het **farmaco-centristisch denken** doet zijn intrede waardoor het interpersoonlijke op de achtergrond verdwijnt. De meer sociostructurele oorzaken worden al vlug ondergeschikt aan dit farmaco-centrisme.

Belgische buurtbewoners hechten veel belang aan het kunnen afspreken met elkaar. Dit geldt niet ten opzichte van dealers aangezien volgens hen de politie hier haar taak niet opneemt en buurtbewoners dit niet als hun taak zien. Als het niet mogelijk is druggebruikers rechtstreeks aan te spreken verwijt men de stedelijke overheid de "*kat bij de melk gezet*" te hebben door een initiatief zoals het Medisch Sociaal Opvangcentrum op het De Coninckplein te vestigen.

Afrikaanse respondenten verwijten het stedelijk beleid dat het gevoerde overlastbeleid op het plein het integratiebeleid ten aanzien van de gehele Afrikaanse gemeenschap verdringt waarbij grootschalige **politieacties** op het plein en de negatieve beeldvorming in de **media** van het De Coninckplein de toekomst van 'hun' plein (en hun gemeenschap) hypothekeert.

Druggebruikers hebben het gevoel dat ze nooit betrokken werden bij het beleid ten aanzien van druggebruikers en dat het '**ieder voor zich**' is, hetgeen hun aandacht voor oplossingen op het interpersoonlijke niveau verklaart. Leden van de Afrikaanse gemeenschap hebben eveneens het gevoel dat ze nooit betrokken werden bij het beleid maar benadrukken juist hierdoor het beleidsniveau. De illegaliteit van de drugscene en het bijhorend negatief stigma van 'druggebruiker' speelt een grote rol waarom zij een voorzichtige en terughoudende houding aannemen ten opzichte van het opkomen voor erkenning als druggebruiker en structurele oplossingen benadrukken.

Als we echter dieper ingingen op de manier waarop men omgaat met (mede)druggebruikers valt vooral het demoniseren van 'de' drugs en het **farmaco-centristisch denken** op.

2 Charleroi

2.1 Évaluation de la nature et de l'étendue du phénomène

2.1.1 Localisation du centre-ville de Charleroi et de la ville dans son ensemble

2.1.1.1 *Tracé historique général de Charleroi et des deux quartiers du centre-ville*⁵⁷

Charleroi est une des villes les plus jeunes de Belgique. Fondée en 1666 par les Espagnols, Charnoy est alors un petit village essentiellement industriel et ouvrier, entouré de forteresses. Aujourd'hui, les traces de son passé historique et industriel témoignent de l'essor et du déclin de cette région.

A Du 17ème siècle à 1925

A l'origine, Charnoy n'est essentiellement composé que de l'actuel quartier de la ville haute, les deux quartiers du centre-ville étant séparés par les forteresses et la Sambre. Les deux quartiers du centre-ville seront rapprochés par la démolition des forteresses en 1868.

Durant cette période, la **ville basse** est un quartier extrêmement animé. Mais à l'intérieur de ce quartier pourtant petit, on note de grandes **disparités** en fonction de certains endroits. Ainsi, si le quartier est le plus bourgeois de la ville, abritant de nombreux cafés, cabarets, hôtels et magasins, c'est aussi dans ce quartier que se trouve l'ancienne prison (inaugurée en 1854) autour de laquelle les rues sont assez mal considérées en raison de leur insalubrité. Dans les écrits sur la ville basse, ce sont souvent les mêmes propos. On parle de rues animées, de lieux de fête, de magasins de luxe, de la présence d'hommes d'affaire et de femmes bourgeoises mais aussi de rues à éviter, où les bagarres étaient nombreuses, les cafés malfamés et les rues sales.

Le quartier de la **ville haute** est aussi contrasté. Fortement différent de la ville basse en raison de son ancien encerclement par les forteresses, la ville haute est le **centre historique et civique** de la ville. C'est d'ailleurs dans ce quartier que l'on trouve les maisons des notables ou les bâtiments de l'armée par exemple. Pour cette raison, on a souvent dit de la ville haute qu'elle avait un côté plus austère, moins joyeux que la ville basse. Mais à côté de cela, c'est aussi dans ce quartier que l'on compte des rues où sont installés de nombreux cabarets, raison pour laquelle certaines rues sont considérées comme des lieux dangereux et à la population 'peu civilisée'. La place de la ville haute connaît le même genre de **contrastes** puisqu'à côté des bâtiments officiels de la commune, on peut trouver des ruelles complètement désaffectées qui seront d'ailleurs finalement rasées pour insalubrité.

Malgré ces contrastes, le centre-ville est très souvent décrit de cette manière: *"Le bas de la ville était le quartier des gens fortunés, la ville haute accueillait les commerçants surtout, tandis que le faubourg était le quartier pauvre"* (Hasquin, 2002, 165).

B De 1925 à 1977

⁵⁷ Le tracé historique a pu être réalisé grâce aux ouvrages suivants: INSTITUT FRANÇAIS D'ARCHITECTURE, 1998, HASQUIN, R-P. (2002), HASQUIN, R-P. (2000) et EVERARD, J. (1959).

En 1925, Joseph Tirou est nommé bourgmestre de la ville. On commence alors une série de grands travaux qui vont modifier le paysage de la ville. Cette politique des travaux, entamée en 1931, comprend notamment la liaison du quartier nord de la ville au centre, la construction de l'actuel hôtel de ville, le comblement de la Sambre, l'élargissement du canal, l'assainissement de certains quartiers comme celui proche de l'ancienne prison. On entreprend aussi la construction de bâtiments plus imposants comme le conservatoire de musique et on décide de futurs projets tels la construction du palais des beaux-arts et des expositions. Ces projets ont pour but de redonner à la ville l'image d'une métropole florissante et incontournable, de redonner l'envie à ses habitants de se promener dans un centre-ville rénové et aménagé.

C De 1977 à aujourd'hui

En 1977 a lieu la **fusion des communes** qui fait passer la ville de Charleroi de 21.307 habitants à plus de 200.000 habitants. En tout, la ville se compose alors de 15 communes. Dans les années '80, les figures politiques proposent d'appliquer à la ville le concept de **quartier**. C'est d'ailleurs dans ce sens qu'en 1990, une enquête auprès de 6.000 habitants est mise sur pied afin de voir dans quelle mesure les habitants de la ville s'identifient à un quartier et si oui, lequel. La moitié des personnes interrogées se sent concernée par cette enquête et répond par l'affirmative sans que le quartier mentionné soit spécifiquement celui habité. Cette enquête est aussi l'occasion de mener une étude poussée sur la notion de quartier et de procéder à un découpage de la ville qui soit le plus juste possible, à savoir un découpage qui *"assure une certaine homogénéité au sein de ceux-ci sans conduire à l'identification de ghettos, sous quelque aspect que ce soit"* (Poulain, 2001, 5). Le 4 mai 1992, le conseil communal donne son accord pour un découpage de la ville de Charleroi en 55 quartiers.

Cependant, **malgré** les **nombreux travaux** de rénovation et de construction, malgré aussi les projets politiques de la ville ayant pour but de donner de Charleroi l'image d'une ville incontournable, le **déclin** du centre-ville commence déjà à s'annoncer. On peut voir à cela deux grandes raisons: premièrement la **fermeture des charbonnages** qui, dans les années 1960, avait déjà annoncé le déclin et la paupérisation de la ville et du centre-ville; deuxièmement et en parallèle, la **mise en place de projets d'ordre économique destinés aux faubourgs** de la ville (comme la construction de deux centres commerciaux) qui ont pour conséquence de vider le centre de ses habitants, commerces et visiteurs.

Aujourd'hui, les deux quartiers du centre ont fortement changé même si certains endroits ont gardé les traces de leur histoire. D'abord la **ville basse**. Dans ce quartier, la prison a disparu pour être reconstruite à Jamioulx et à la place se trouve l'actuel bâtiment des contributions. D'autres endroits ou places du quartier ont également connu de nombreux changements mais certaines rues sont globalement restées identiques. Quant aux nombreux cabarets et hôtels, certains ont disparu et d'autres ont été 'déplacés': l'actuel 'Triangle' (quartier de la prostitution) a remplacé les nombreux cabarets et certains anciens hôtels sont aujourd'hui des hôtels de passes ou des chambres privées. En ce qui concerne les commerces, on constate la présence encore visible de boutiques et magasins de luxe mais on est surtout frappé par le nombre de vitrines vides. En effet, depuis quelques années, beaucoup de commerces ferment en raison des loyers élevés, de l'insalubrité de certains bâtiments, sans compter la présence du 'Triangle' et la réputation du quartier à propos de la présence de sans-abri, proxénètes et dealers notamment. Malgré tout cela, la ville basse reste cependant un lieu de commerces, notamment en raison de ses galeries, passages piétonniers et semi piétonniers. Au niveau des autres services, elle concentre surtout les banques, assurances, etc., même si elle voit s'implanter des administrations depuis quelques années. Enfin, notons qu'elle est toujours un important lieu de passage en raison de la gare se situant dans le bas du quartier. Tous les jours, le pont de la Sambre qui relie la gare au centre-ville voit défiler des centaines de personnes se rendant dans le centre-ville.

A la **ville haute**, on constate que les nombreux cabarets ont disparu, que des ruelles réputées 'taudis' ont été rasées, que de nombreux endroits ont été rénovés ou rafraîchis, que les maisons Art Nouveau sont toujours présentes, abritant tantôt des services, tantôt les bureaux et/ou domiciles des avocats, médecins, pharmaciens, etc. De nouveaux bâtiments ont aussi été construits (stade de football, infrastructures de

l'enseignement). La ville haute, centre civique et historique de Charleroi, concentre les bâtiments de la commune, le Palais de Justice, les pompiers, les services de police, le CPAS, les hôpitaux, etc. Il ne faut dès lors pas s'étonner d'apprendre que c'est un quartier animé la journée mais qui se déserte le soir. Ainsi, chaque jour, plusieurs milliers de personnes se rendent dans le quartier pour leur journée de travail. Ce 'climat' de foule durant la journée et de désert le soir participe aussi à ce que certains estiment être un 'sentiment d'insécurité' dans le centre-ville. Malgré les rénovations, le quartier connaît aussi ses revers: des rues dans lesquelles on trouve d'anciennes maisons qui ont été transformées pour abriter des 'garnis' (un garni est une chambre louée avec un mobilier de base) parfois insalubres et au loyer souvent élevé, des rues qui devaient être rénovées mais ne l'ont jamais été, de nombreux commerces qui ferment depuis plusieurs années et laissent place à des bâtiments vides, propices à la dégradation, etc.

2.1.1.2 Données chiffrées⁵⁸

Comme dit précédemment, depuis 1992, Charleroi se compose de **55 quartiers** et de **200.293 habitants**. Concernant l'évolution de la population de Charleroi, on note que de 1831 à 1930, la population a été multipliée par 6,5 dans un contexte d'industrialisation intense; de 1930 à 1960, on observe une stagnation démographique malgré la reprise des activités industrielles de la région (charbonnage et sidérurgie); enfin, depuis 1960, c'est le recul démographique dans un contexte de désindustrialisation qui marque les esprits. Charleroi connaît ainsi des **bilans migratoires négatifs**, principalement pour la population des 25 à 39 ans attirée par les 'zones vertes' (les jeunes de 15 à 24 ans restent les plus attirés par la ville). Malgré ce recul, notons qu'on assiste ces dernières années à un redressement démographique. Enfin, on peut ajouter qu'à la ville basse, le bilan migratoire négatif est environ 3 fois plus important qu'à la ville haute. La ville basse fait d'ailleurs partie des quartiers les plus désertés par la population.

Ces deux quartiers sont tout logiquement les plus **denses**. Si la ville a une densité moyenne de population de 1.958hab/km² (plus de 200.000 habitants), on constate que la ville haute a une densité moyenne de population de 5.796hab/km² (6.590 habitants sur 1,1km²) et la ville basse de 3.464 hab/km² (2.862 habitants sur 800m²).

En terme d'âge de la population, on relève que la population de Charleroi suit de manière relativement stable celle de Wallonie mais qu'elle est celle qui connaît **l'espérance de vie** la plus faible (surtout chez les hommes mais cette caractéristique masculine vaut pour la plupart des grandes agglomérations urbaines). L'espérance de vie à Charleroi est ainsi de 74,6 ans par rapport à 75,5 ans pour la Wallonie. L'âge moyen à Charleroi est par contre de 39,4 ans. Par rapport à cette moyenne, la ville haute et la ville basse ont une population relativement plus vieille (42,6 ans pour la ville haute, 43,4 ans pour la ville basse). Ces deux quartiers sont aussi ceux qui comptent le moins de jeunes de 20 ans (14% de la population de la ville haute, 13,3% de la ville basse).

Ces deux quartiers sont caractérisés par une **forte proportion d'hommes** par rapport aux femmes et ce, malgré le fait que la population du centre soit plus âgée. Si à Charleroi, il y a en moyenne 93 hommes pour 100 femmes (comme il en est d'ailleurs pour le reste de la Wallonie avec 94 hommes pour 100 femmes), il y a 100 hommes pour 100 femmes à la ville basse et 112 hommes pour 100 femmes à la ville haute.

Si Charleroi est connu pour son importante population italienne, les deux quartiers du centre-ville font partie des trois quartiers de la ville où la population italienne n'est pas majoritaire parmi les populations étrangères. Dans ces deux quartiers, c'est surtout la catégorie 'Autres **nationalités**' qui prédomine, notamment en raison d'une forte concentration de Français. Néanmoins, les communautés italiennes, marocaines ou turques forment toujours une population non négligeable dans le centre-ville.

⁵⁸ Données démographiques provenant de Poulain, M., 2001

Avec une moyenne de 2,2 personnes par ménage à Charleroi, la ville haute (1,49 pers/ménage) et la ville basse (1,52 pers/ménage) sont les deux quartiers où la **taille des ménages** est la moins importante. En 10 ans, la taille des ménages a diminué de près de 10% à la ville basse et de près de 6% à la ville haute (pour une diminution moyenne de 3% pour la ville).

Concernant les **logements**, on note que les deux quartiers comptent un grand nombre d'appartements: 81,4% d'appartements à la ville haute et 83,1% à la ville basse. On y trouve également un certain nombre de vieux logements (26,8% des logements construits avant 1919 à la ville haute, 24,9% à la ville basse mais la moyenne de Charleroi est de 34,7%). Notons enfin que la ville haute est le quartier où l'on trouve le plus de logements construits après 1981 (6,1% pour 1,8% à la ville basse et une moyenne de 3,5% pour la ville de Charleroi).

Au niveau du travail, on constate qu'à Charleroi, 65,8% des 20 à 64 ans exercent une **activité professionnelle**. Ce chiffre monte à 70,2% à la ville haute et 75,6% à la ville basse. La ville de Charleroi compte 78,5 ouvriers pour 100 travailleurs. Dans les deux quartiers du centre, ce chiffre est nettement plus bas (42,2% à la ville haute et 36,2% à la ville basse).

Au niveau social, on peut dire que l'âge moyen des **minimexés** à Charleroi est de 35,1 ans. Cette moyenne est un peu plus faible dans le centre avec 33,9 ans à la ville haute et 33,3 ans à la ville basse. Par contre, la proportion y est la plus forte puisqu'elle représente 5% de la population pour la ville, 11,6% à la ville haute et 11,7% à la ville basse. En ce qui concerne les **logements sociaux**, on note qu'ils constituent 10,6% des logements sur le territoire de Charleroi. Par rapport à ces chiffres, le centre-ville est quasiment déserté de logements sociaux (1% à la ville haute et 1% à la ville basse) qui se situent plus facilement en périphérie, notamment sous la forme d'anciennes cités ouvrières reconverties.

2.1.2 Nature et étendue de la nuisance

Au cours des premières journées de terrain, le terme de '**nuisances**' a suscité de nombreuses réactions. Parmi les personnes ne consommant pas de produits illicites, on évoquait bien souvent l'aéroport de Charleroi et ses nuisances sonores. A l'évocation du terme de '**problèmes**', ces mêmes personnes nommaient par contre une corruption politique considérée par beaucoup comme généralisée à tous les échelons de la ville ('*tous pourris*', '*dans cette ville, trop de corruption, c'est tous les mêmes*'). Ensuite venaient divers thèmes plus spécifiques: il y avait '*la drogue*', '*les délinquants*', '*les cars-jackings*' ou parfois le terme général de '*sentiment d'insécurité*'. Auprès des usagers de drogues, ce terme a suscité des réactions totalement différentes. Ici, pas de '*nuisances sonores*' ni de '*sentiment d'insécurité*'. Mis à part le thème de la délinquance (une délinquance alors essentiellement orientée vers les agressions physiques), les réponses étaient multiples mais orientées dans deux directions différentes, soit que les usagers de drogues parlaient des nuisances que leur mode de vie pouvait entraîner pour eux-mêmes comme pour autrui (en prenant souvent en exemple des faits commis par d'autres usagers de drogues), soit qu'ils expliquaient les nuisances qu'ils rencontraient en tant que consommateurs de produits illicites (en se penchant alors de manière plus approfondie sur les nuisances liées aux politiques en matière de drogues).

S'il est difficile de parler des nuisances puisque, pour reprendre les propos d'un habitant, '*la nuisance c'est que ce qu'on en dit*', il est cependant très éclairant de relever ce qui sort spontanément de la bouche de usagers de drogues une fois le thème évoqué. Les réactions ont été multiples, portant sur la problématique du logement, le travail policier, les paradoxes du système pénitentiaire, le fait de commettre des délits ou d'en être accusé, le retrait du droit à la parole, le sentiment incessant d'être stigmatisé pour le fait de consommer des produits illicites, etc. Parmi ces réactions, deux ont été particulièrement éclairantes pour démarrer une réflexion sur les nuisances. La première a été dite par un usager de drogues au cours d'une discussion sur le sujet de la recherche. Il dit: '*Ha ça, si tu veux écrire sur la galère, ça tu vas avoir de quoi c'est sur!*'. La deuxième renvoie aux propos d'un autre usager de drogues qui dit, alors qu'il venait de sortir de prison: '*Tu sais Anne-Catherine, la nuisance du*

toxicomane, moi, elle commence quand je me lève’. A elles deux, ces phrases ont montré la nécessité de **réfléchir aux nuisances en partant du plus près du quotidien des usagers de drogues**.

Afin d’élaborer une réflexion sur ce que les usagers de drogues perçoivent et vivent comme des nuisances associées aux drogues, nous commencerons par reprendre quelques-uns de leurs propos à propos des **lois** qui régissent l’interdiction des drogues. Ensuite, nous procéderons selon plusieurs angles d’approche différents et complémentaires qui se penchent sur les **relations** entre les usagers de drogues et:

- Leurs **lieux** de vie et de passage quotidiens, à savoir l’espace public comme privé;
- Les **institutions** avec lesquelles ils sont en contact (services d’aide et de soin, instances judiciaires, administrations, etc.);
- Les autres **usagers de drogues**;
- La **population ‘non-consommatrice’** de produits illicites.

2.1.2.1 Le regard des usagers de drogues sur les politiques en matière de drogues

Étant les premiers concernés par les politiques en matière de drogues, les usagers de drogues les connaissent en profondeur. D’une manière générale, les textes juridiques sont source d’**incompréhension**, les lois étant tour à tour considérées comme ‘*obsolètes*’, ‘*complètement dépassées*’, ‘*pas du tout adaptées à ce qui se passe aujourd’hui*’. Tout se passe comme si les usagers de drogues estimaient que les figures politiques n’évoluaient pas avec leur temps:

“Le problème, c’est que les lois sont floues, elles datent du code Napoléon (...) Moi, j’ai pris 9 mois pour consommation. Y’avait pas de crime. Le crime, c’était la consommation en fait et regarde les pédophiles, ils feraient bien d’être plus durs, c’est avec eux qu’il faut être dur, ils prennent des petites filles et tout ça et ils ont 3, 4 ans en prison. Non mais c’est quoi ça! (...) Un drogué, il a pas sa place en prison. Il est malade.”

Pour la directive de 1998⁵⁹ et la Note politique fédérale de 2001⁶⁰, les critiques visent directement leur contenu: pour certains usagers de drogues, **ces textes n’auraient pour unique but que de les pénaliser davantage** sous le couvert de termes flous qui n’ont pas été définis. Concernant la Note politique fédérale, les plus informés la jugent d’ailleurs ‘vide’. Pour de nombreuses personnes, de telles **mesures** sont également jugées **hypocrites** ‘*parce qu’ils osent pas aller plus loin*’ et qu’elles ne permettent qu’une discrimination dans les personnes contrôlées et, le cas échéant, poursuivies.

R: “Et tu sais combien on prend pour un joint à Charleroi? 4 mois ferme. Moi, j’ai pris 4 mois ferme, j’avais juste de quoi faire un joint, si, si. Évidemment, si t’es le p’tit étudiant et tout ça, mais quatre mois ferme j’ai pris.”

I: “Pourtant, on n’est plus censé poursuivre autant pour consommation personnelle?”

R: “Oui, ils sont juste censés faire un rapport anonyme et ça ne va pas plus loin mais si tu sais (signifiant qu’ils peuvent poursuivre pour un joint). De toute façon, ça veut dire quoi consommation personnelle, ils sont même pas d’accord là-dessus!”

I: “On parle de poursuites s’il y a usage problématique ou nuisance sociale”

R: “Oui mais ça veut dire quoi usage problématique hein? Et ça veut dire quoi nuisance sociale?”

Ces textes sont aussi considérées comme hypocrites et injustes et ce, pour trois autres raisons. D’abord parce que les mesures pénales qui leur sont infligées leur semblent bien souvent trop sévères par rapport à d’autres infractions. Ensuite parce que derrière le sort réservé aux consommateurs de produits illicites se manifeste une hypocrisie par rapport aux ravages des drogues légales – ils font principalement mention ici l’alcool. Enfin, parce que pour certains, l’usage de drogues est un mode de vie comme un

⁵⁹ Directive commune relative à la politique des poursuites commune en matière de détention et de vente au détail de drogues illicites, signée le 8 mai 1998 par le ministre Van Parys.

⁶⁰ Note politique relative à la problématique drogue, adoptée par le gouvernement fédéral le 19 janvier 2001.

autre qui n'est pas nécessairement lié à la délinquance et dès lors, ne devrait pas souffrir d'une telle criminalisation.

Précisons encore que le regard sur les politiques en matière de drogues est d'autant plus vindicatif que beaucoup d'usagers de drogues ont connu la prison. Mais cette problématique sera discutée plus loin.

Pour les usagers de drogues, les politiques en matière de drogues sont **source d'incompréhension**, parfois **de colère** en raison de la **criminalisation qu'elles expriment** et des **discriminations qu'elles peuvent entraîner**. Elles sont aussi considérées comme **hypocrites par rapport** à l'existence des **drogues légales** comme l'alcool et de **délits** considérés comme graves mais **moins sévèrement punis**. Les développements récents concernant ces politiques ne sont pas non plus jugés satisfaisants, ils reflèteraient une **inadaptation des figures politiques** à la réalité des drogues, une **méconnaissance** des usagers de drogues et de ce qu'ils vivent au jour le jour dans un tel contexte ainsi qu'une **criminalisation** croissante.

2.1.2.2 Regard sur l'espace public et l'espace privé

Comme dit précédemment, les usagers de drogues sont souvent en mouvement. D'une part, ils circulent quotidiennement entre les services de proximité et les rues du centre-ville. D'autre part, ils font de fréquents aller et retour entre le centre-ville et 'l'extérieur': déménagement ou expropriation, incarcération, entrée en centre de cure, etc.

Au cours des discussions sur les nuisances, de nombreux usagers de drogues ont directement mentionné la **problématique du logement**. En bref, comme le dit ce jeune homme qui souhaite réagir à propos des nuisances: *'c'est les propriétaires qu'il faut poursuivre, pas les tox!'*. A ce propos, certains racontent leurs **conditions de logement**, vivant dans des chambres de 6m² dont le loyer mensuel s'élève à 300, parfois même 350 euros. Dans le centre-ville, certaines maisons de 2 ou 3 étages comptent ainsi parfois jusqu'à 12 sonnettes. Pour chaque sonnette, une petite chambre (avec parfois ses propres sanitaires) se composant du strict nécessaire, à savoir un lit, une étagère, une petite table d'appoint avec une ou deux chaises et un évier. Pour le reste, armoire comme plaques de cuisine, c'est au locataire à se débrouiller. Certaines rues (ou tronçons de rue) du centre-ville sont alors parfois vite considérés comme des 'coins tox'. En réalité, il ne s'agit pas forcément de rues où habitent de nombreux usagers de drogues mais où s'installent et circulent ceux et celles dont les ressources ne permettent pas toujours de vivre ailleurs. La stigmatisation de ces rues est d'autant plus facile qu'on peut parfois y trouver des seringues à même le sol, que les trottoirs y sont sales en raison du manque de poubelles, que les rassemblements des gens peuvent y être fréquents en raison de la présence de *night-shops*, etc. Ces **lieux** deviennent ainsi **propices à la stigmatisation d'une population dont la visibilité dérange**. Comme le dit cet habitant de la ville à propos d'une rue connue pour être souvent fréquentée par des usagers de drogues: *'Ici, faut pas traîner, c'est mal famé ici ... C'est la racaille, c'est tous plein de drogués. Là, ça va, t'as pas de bijoux et tout ça mais faut faire gaffe et le soir, viens pas par ici, c'est dangereux'*.

Certains logements semblent être à la merci et au bon vouloir de propriétaires peu scrupuleux et cela, malgré les protestations des locataires comme des acteurs sociaux:

"Mais avec les propriétaires, c'est incroyable ce qu'il se passe. Il y a les contrats au mois, les contrats qui ne stipulent pas l'entièreté du loyer et dont le reste est perçu au noir par des propriétaires qui n'ont aucun scrupules, puis il y a les contrats qui n'en sont pas vraiment, etc."

Comme pour cet usager de drogues qui habite une chambre d'environ 6m² qu'il loue 350 euros par mois (il dispose du minimex⁶¹ pour vivre), les problèmes avec les propriétaires prennent parfois des proportions que l'on peut à peine imaginer. Pour cet usager de drogues, le problème est le suivant: pour

⁶¹ Minimum de moyens d'existence.

de l'argent impayé, le propriétaire est venu retirer la serrure de sa chambre sans le prévenir. Cet acte, par ailleurs illégal, a fait de sa chambre un vrai moulin où, en une journée, tout le monde semble être venu se servir: *“Déjà que c'est pas facile tous les jours mais quand on te rajoute des embêtements, moi j'en peux plus tu sais. Tout le monde rentre et sort ici. J'avais une petite chaîne, une télé, un radio réveil. Mes deux taques (de cuisine) aussi, j'ai plus. Ils ont même été pioché dans mes vêtements.”*.

Dans l'espace public, les usagers de drogues font aussi l'expérience de ce qu'ils vivent comme des nuisances, c'est-à-dire la **surveillance** quotidienne de leurs faits et gestes et **l'interdiction tacite de se trouver dans certains endroits de la ville**. Plus précisément, ils se disent fatigués du **quadrillage policier**, des **photos** que les services de police prennent en rue, des **caméras** placées par les services de la ville. Ils racontent comment les rues dans lesquelles ils se retrouvent ont été lentement ‘construites’ par les rondes policières. Mais c'est aussi à l'égard du simple citoyen que les usagers de drogues se sentent parfois dans une position inférieure face à l'utilisation de l'espace public. Ils nous montrent ainsi que devant tel magasin, une caméra a été placée, à certains carrefours aussi. Devant un autre commerce, le propriétaire se plaint quand des usagers de drogues restent sur le trottoir. Devant tel café, il arrive que des clients sortent pour passer à tabac l'usager de drogues qui ose s'y installer, etc. L'interdiction de rester devant certains cafés ou commerces est bien réelle et donne le sentiment que **les usagers de drogues semblent ainsi condamnés à devoir rester sans cesse en mouvement**.

En rue comme dans les logements, les usagers de drogues font l'expérience du **contrôle** et du **retrait de certains droits pourtant primaires** comme le droit de circuler sur la voie publique et le respect de la vie privée. Confinés dans des **quartiers stigmatisés** par le reste de la population, la gestion de l'occupation de l'espace entre les usagers de drogues et les non-consommateurs peut donner lieu à de fortes **tensions**. La peur et la mauvaise image que véhiculent les usagers de drogues poussent les autres habitants à prendre des mesures afin de ne pas être confrontés à eux. Avec la dévalorisation et les tensions que cela peut provoquer dans le chef des usagers de drogues...

2.1.2.3 Regard sur les professionnels qui gravitent autour de l'usager de drogues

Les usagers de drogues forment une population dont le quotidien est géré, surveillé, organisé par de nombreuses professions, directement ou non. Travailleurs sociaux, assistants de justice, magistrats, avocats, médecins, policiers, etc., font partie de ceux et celles dont le quotidien tourne également autour des drogues, de leur usage comme de leur prohibition. Des personnes aux pratiques de travail différentes et dont les logiques institutionnelles qui les régissent ou les orientent ne sont pas nécessairement jugées adéquates, voire justes. Ce point est donc l'occasion, non pas de critiquer le travail quotidien de ces personnes mais bien d'ouvrir la **réflexion sur les logiques de travail** avec lesquelles ils doivent composer, des logiques qui **conditionnent le quotidien des usagers de drogues et la vision qu'ils ont des institutions qui gravitent autour d'eux**.

A Les services de police

A Charleroi, les propos des usagers de drogues sur les pratiques policières sont quotidiens et ce, pour deux raisons: premièrement et en toute logique puisque leur mode de vie les amènent à être confronté aux services de police; deuxièmement parce que la visibilité des services de police est grande en rue, faisant presque d'office support de discussion entre eux. Les principales critiques sont les suivantes:

- **Le quadrillage** dans le centre-ville

“J'ai jamais vu une ville aussi fliquée qu'ici, à croire qu'ils ont mis tout le budget de la ville dans les bagnoles de police...”. Il est vrai qu'à Charleroi, la visibilité des services de police est grande. Rarement à pied mais très souvent à deux, parfois même à trois ou quatre dans des véhicules qui se succèdent au

cours de la journée et durant la soirée, les services de police quadrillent les rues du centre-ville. Un jour, un habitant de Charleroi nous dit avoir comptabilisé le nombre de véhicules passés pendant une heure et demie sur un rond-point du centre: 25 véhicules en une heure et demie, à savoir environ toutes les trois minutes trente secondes ... Si la police se rend visible pour le citoyen, le quadrillage qu'elle opère **fatigue les usagers de drogues qui jugent d'ailleurs cette méthode inutile** car en véhicule, les policiers sont visibles et ne peuvent avoir de contacts avec la population:

“Ils arrêtent pas aujourd'hui hein! Et on se demande ce qu'ils font ... De l'observation, ils font de l'observation. Il fait beau alors ils sortent voir si y'a personne à capter. Mais quand t'as besoin d'eux, ça, ils sont jamais là. C'est vrai tu sais. Ils sont toujours là au mauvais moment, quand on n'a pas besoin d'eux”. A propos du fait de circuler en véhicule de police, elle ajoute: ‘Ils sont pas à pied parce qu'ils ont peur.’

“La solution pour la sécurité, c'est qu'ils sortent de leur voiture. Parce que la voiture de toute façon, on la voit venir de loin. Ils devraient être à pied, ça changerait la relation et puis, y'aurait peut-être la possibilité d'un échange.”

Ce quadrillage est également considéré comme inefficace et **discriminatoire**, les services de police n'osant pas ‘attaquer les gros poissons’. Certains expliquent cette raison par le fait que ces personnes soient intouchables mais d'autres l'expliquent par la peur. Dans les propos se mêle aussi la suspicion d'une corruption généralisée au sein de la police comme dans d'autres services de la ville. Comme le dit ce revendeur de stupéfiants:

“Charleroi, on dit que c'est criminel mais la police, moi, je connais tous les étages là-bas ... C'est de la corruption ... Et de toute façon, ici, ils attrapent que les petits poissons, pas les gros et tu sais pourquoi? La peur, ils ont peur, ils ont la trouille.”. Un autre homme présent au même moment ajoute: “C'est parce qu'il faut sortir le flingue.”. Et de rajouter ensemble: “Oui, si tu tombes sur un petit, tu donnes une baffe mais quand tu tombes sur un gros et que tu donnes une baffe, il sort son flingue.”

▪ L'abus de pouvoir

Certains usagers de drogues soulignent ici les droits que se permettent des policiers et qu'ils ne s'autoriseraient pas avec d'autres personnes. Il s'agit donc de pratiques policières qui ne sont pas nécessairement hors de leur attribution mais que les usagers de drogues estiment **abusives car discriminatoires**. Pensons par exemple ici à cet homme qui, pour ivresse sur la voie publique, a passé la nuit au poste, nu et les menottes dans le dos. Si, dans ce cas, il est également question de maltraitance physique, ce n'est pas toujours le cas. En effet, il peut aussi tout ‘simplement’ s'agir des méthodes utilisées par les services de police pour lutter contre l'usage et le trafic de drogues: être contrôlé et emmené au poste alors que l'on n'est pas en détention de produits stupéfiants par exemple, être emmené en dehors de la ville aussi:

“Ce qu'il y a, c'est qu'ils (les policiers) connaissent les têtes. Ils font des photos mais tu vois tout hein, ce qui s'échange. A mon avis, ils utilisent des appareils où tu sais prendre plein de photos à la fois. Ils savent bien qu'ici c'est plein de tox alors de temps en temps, ils en prennent un et ils essaient de lui faire balancer des infos (...) Ils contrôlent et ils t'emmènent au poste. Disons que y'a des raisons derrière tout ça mais qu'il faut pas nécessairement qu'ils aient trouvé sur toi ou quoi. C'est un contrôle et ils t'embarquent parfois quelques heures pour avoir des infos.”

“Les flics, ils t'emmènent parfois en dehors de la ville et alors t'as qu'à te démerder pour revenir. Le plus loin qu'ils ont emmené quelqu'un, c'était à 35 km... Mais pour revenir, si t'as rien sur toi, ben t'es obligé de voler un vélo par exemple...”

▪ La maltraitance physique

Le problème de la maltraitance physique envers les usagers de drogues est bien réel. Ce problème est d'autant plus grave que les usagers de drogues concernés ne voient pas comment ils pourraient le

dénoncer. **A qui porter plainte?** A la police? La peur des représailles en empêche la plupart. A l'ombudsman⁶²? Ils y sont également réticents puisque l'ombudsman a besoin des coordonnées de l'usager de drogues et du policier concerné afin d'entendre les deux versions du fait en question. S'ils refusent, c'est parce que d'une part, ils sont certains d'avoir à nouveau affaire à la police un jour et donc de subir des **représailles** et d'autre part, ils ne se font pas d'illusion sur le **poids de leur parole**. Comme le dit J-P Jacques à propos de ces situations: *“Ceux qui exécutent les devoirs de justice sont aussi ceux qui pourraient instruire le procès des excès, des injustices. A qui l'usager de drogues maltraité par un policier, malmené par un magistrat, peut-il s'adresser, sinon à ceux mêmes, ou à leurs pairs, qui doivent mener contre lui des poursuites pour usage de stupéfiants? (...) De leur point de vue de toxicomane, bien informé, le Droit ne les protège pas.”* (Jacques, 1999, 146).

L'expérience est arrivée à cet usager de drogues arrêté pour ivresse sur la voie publique:

R: *“Bon, ils m'ont arrêté pour trouble de l'ordre public. J'étais en rue, j'avais un verre et c'est vrai que j'étais un peu parti mais bon, moi, j'ai grandi à Charleroi, j'y ai fait la fête et j'ai envie de m'amuser, j'aime bien faire la fête dehors, c'est normal... Et donc, ils m'arrêtent et j'ai dû passer la nuit à poil, avec les menottes dans le dos et la personne qu'est venue le matin, c'était une femme.”*

I: *“Le fait que c'était une femme, c'était humiliant aussi ...”*

I: *“Non ça, je m'en fous que c'était une bonne femme mais il fait froid tu sais et comment tu fais pour dormir avec des menottes dans le dos. Puis, bon, ils pourraient te laisser ton slip, te filer une couverture.”*

I: *“Face à cette situation, il refuse de porter plainte?”*

R: *“Ouais c'est ça et alors, la prochaine fois que t'es pris, tu penses bien que tu passes un sale quart d'heure! (...) Mais attends, ils sont toujours sur mon dos. Mais merde, j'ai 30 ans moi, j'ai grandi à Charleroi et j'aime bien sortir, m'amuser, c'est normal!”*

Comme il le dit lui-même: *“C'est pas légal ce qu'ils ont fait, c'est pas humain même si c'est vrai que bon, dans la rue, là, j'étais un peu parti...”*

La maltraitance est visible. Alors que l'arrestation a eu lieu depuis plusieurs jours, il porte encore une trace au poignet droit, une trace laissée par les menottes et qui fait plus ou moins 5mm de large sur plusieurs centimètres de long. Vu la rougeur de la trace, on devine d'une part comme les menottes devaient être fortement serrées et d'autre part, l'impossibilité pour lui de pouvoir dormir dans de telles conditions.

Notons que les critiques des usagers de drogues à propos des pratiques policières ne sont pas neuves. En 1997 déjà, ces derniers exprimaient leur incompréhension, leur inquiétude, leur colère aussi par rapport au quadrillage de la ville, à la maltraitance physique et psychologique et aux pratiques abusives ('ramassage', pressions, etc.) (Jamoulle, 2000, 125-129).

A Charleroi, la visibilité des services de police est grande mais ses pratiques sont fortement soumises à la critique. En **quadrillant** le centre-ville en véhicule, la police tente de **rassurer le citoyen** mais contribue à **confiner les usagers de drogues** dans un même espace. Ce sentiment dépasse l'esprit des usagers de drogues, certains travailleurs sociaux estimant aussi que ces **pratiques ne permettent pas de réfléchir aux problèmes posés par les drogues** à Charleroi. Certains consommateurs racontent même le **harcèlement policier** avec les conséquences que **les contrôles et les arrestations fréquentes, si pas abusives**, peuvent notamment avoir en terme de **maltraitance physique** ... Avec la **réticence à porter plainte** ...

B L'institution de la Justice

⁶² L'ombudsman est un médiateur de la ville chargé de résoudre les conflits rencontrés entre des citoyens et différents services de la commune: CPAS, pompiers et police. Les plaintes ne peuvent pas être anonymes afin de pouvoir comparer les différentes versions du problème en question.

Puisqu'ils consomment des produits stupéfiants, les usagers de drogues sont en toute logique très souvent confrontés à l'institution de la Justice. Du premier contact au casier judiciaire en passant par l'incarcération et les mesures de probation, les usagers de drogues interpellent les pratiques de cette institution.

Le **contact avec le personnel** de la Justice est déjà parfois soumis à la critique pour son **manque de respect** à l'égard de l'usager de drogues:

“Ecoute, moi, quand j'ai vu le juge d'instruction, je lui ai dit que j'avais un boulot et tout ça et il m'a répondu: 'Je n'en ai rien à foutre!'. Et bien au moins c'est clair!... Les toxicomanes sont pas des handicapés sociaux hein! A la limite, la seule place qu'on leur laisse c'est celle de parasite. Alors ils parasitent les services sociaux, ça, ils connaissent tous les rouages tu sais!”

Outre une rencontre qui n'est pas toujours aisée, c'est surtout la **lenteur du travail** qui fatigue les usagers de drogues au point qu'ils ne savent parfois plus où ils en sont au niveau des affaires en cours et en arrivent finalement à penser que: *“C'est jamais fini ... Mais moi, à la limite, je me sens même plus concerné. Mais bon, au moins ça fait travailler mon avocat hein!”*. Certains ont plusieurs affaires en cours et se demandent si cela vaut la peine de mettre des projets sur pied car ils ne savent pas s'ils devront retourner en prison et si oui, quand l'incarcération aura lieu. L'usager de drogues est dans une file d'attente dont il ne connaît pas la longueur⁶³.

Concernant les **mesures de probation**, le sentiment qui domine est le même: *“C'est jamais fini!”*. Certains usagers de drogues ont ainsi le sentiment de devoir **constamment rendre des comptes** et de plus, se plier à des **règles** qui ne sont **pas toujours considérées comme adaptées**. Parfois, l'usager de drogues doit s'abstenir de fréquenter certaines rues de la ville, des rues dans lesquelles il passe cependant, soit par habitude, soit pour des raisons précises, soit encore parce que dans ces rues se trouvent les seules personnes avec lesquelles il passe réellement du temps. Notons que le même discours tient pour les libérations conditionnelles:

“Les conditions, c'est par exemple, moi, je devais accepter d'aller voir le psy, de passer chez le médecin, je pouvais pas fréquenter les tox, je pouvais pas fréquenter la rue de mon ex. Mais moi, je leur ai dit, le psy, j'ai pas envie d'aller le voir, si je lui dis rien, je vois pas l'intérêt. Pour le médecin, Ok mais moi, j'ai dit que j'avais le médecin à la MASS alors je vois pas comment je pourrais ne pas fréquenter des tox puisque là-bas, y'a que ça ...”

Quant à l'expérience de l'**incarcération**, elle prend une place très importante dans les propos des usagers de drogues et ce, pour la simple raison qu'elle est estimée n'avoir aucune utilité si ce n'est celle de **renforcer la stigmatisation et la criminalisation** à leur égard:

- Drogues en prison

Ce **paradoxe du système pénitentiaire** est source d'incompréhension et de colère. Si l'on incarcère des usagers de drogues pour usage et détention de produits stupéfiants, comment expliquer et accepter le fait que ces mêmes produits puissent circuler dans les établissements pénitentiaires?

“Je me souviens un jour, à la Chambre du conseil, un gars m'a dit: 'Vous, les héroïnomanes, il reste plus qu'à vous enfermer et on jettera de l'héroïne par-dessus le mur'. Et bien, c'est ce

⁶³ A propos de cette file d'attente, Nils Christie dit: *“La plupart des personnes condamnées sont des gens ordinaires, pas une espèce spéciale, pas de dangereux bandits. On peut leur reprocher quelque chose, mais ce ne sont pas des animaux sauvages (...) Le principe de la file d'attente ne correspond donc pas aux stéréotypes. C'est reconnaître que ceux qui sont sur une liste d'attente ne sont pas dangereux, ne sont pas des monstres (...) Tout cela nous oblige à réfléchir. C'est pourquoi ce procédé est une bonne chose. Mais il est aussi mauvais – pour ceux qui font la queue. Il est difficile de programmer l'avenir quand on se trouve sur une liste d'attente. D'autant que les gens qui attendent sont accablés, sachant que la sanction pénale va arriver.”* (Christie, 2003, 49)

qu'ils ont fait. La prison, c'est ça. On met tous les toxicomanes et on jette la came par-dessus le mur."

*"La prison, c'est juste bon pour payer les matons (gardiens), les directeurs et tout ça ... On te met en prison mais là, c'est des kilos qu'on te donne ... Ici, dehors, les gars ils galèrent une heure, deux heures pour trouver mais à l'intérieur, c'est deux secondes ... C'est pas normal ça et ça sert à rien de mettre un drogué en prison ... **Si c'est interdit dehors, alors ça doit être interdit dedans non?**"*

"Moi, j'ai connu un gas, quand il est sorti de prison, il était toxicomane. Avant, il l'était pas."

▪ Peines et prison

On dit souvent de la prison qu'elle a pour but de punir et de prévenir, à savoir écarter de la société des personnes coupables d'un délit et les dissuader de récidiver une fois leur peine terminée. On constate pourtant le **peu d'efficacité de l'incarcération dans l'arrêt de la consommation**. En règle générale, les personnes rencontrées qui ont décidé d'entrer en communauté thérapeutique, en centre de cure, de prendre de la méthadone, etc., disent l'avoir fait soit sous l'influence de tiers (l'arrivée d'un enfant, l'appui de membres de la famille notamment), soit parce qu'ils estimaient que leur mode de vie devait prendre fin. Dans ce cas de figure, l'incarcération n'était même pas mentionnée. C'était plutôt la précarité du mode de vie qui était soulignée: l'usager de drogues s'estimait trop vieux pour ce genre de vie, il souhaitait 'se ranger'. Souvent, les usagers de drogues parlent d'un événement déclencheur: ils n'ont pas pu s'occuper de leurs enfants ce week-end, ils n'ont à nouveau pas réussi à payer une facture d'électricité, ils ont à nouveau perdu un emploi, etc.

Mais si l'incarcération fait partie du domaine du possible pour les usagers de drogues, jamais ils n'en parlent comme d'un événement déclencheur ou un moyen de pression pour mettre fin à la consommation. Tout semble se passer comme si la prison faisait partie d'un de leurs lieux de passage. Certains évoquent même leur passage en prison avec humour: on blague sur la nourriture qui n'est pas plus mauvaise qu'à l'armée, on se remémore les techniques utilisées pour faire passer des objets du 2ème étage au cinquième par les fenêtres, on rit à l'idée d'y avoir côtoyé des personnalités publiques. Certains ont même passé tellement de temps en prison, cumulant des peines moyennes et courtes, qu'ils en parlent comme d'un lieu comme un autre. Comme le dit cet usager de drogues: *"la prison, c'est mon jardin. Moi, j'ai fait 14 ans de prison. C'est pas trois mois qui vont me faire peur. C'est mon jardin là-bas. J'ai des potes, y'a une bibliothèque, une salle de sports."*

Mais la prison est aussi un **lieu de souffrance**. D'abord en raison du fonctionnement même de la prison. Ensuite, en raison de la **maltraitance, physique comme psychologique**, que les usagers de drogues peuvent y subir:

"C'est dur. Pourtant, je suis quelqu'un de fort mais j'ai eu dur tu sais. T'es tout seul 24heures sur 24 avec juste une demi-heure de préau ... Et même, en fait, ça dépend des services tu vois. Si ça tourne bien ça va mais par exemple, si y'a trop de visites ou quoi alors quelquefois y'a pas de préau parce qu'ils mettent les matons aux visites. Alors toi, tu crois que tu vas pouvoir sortir et une demi-heure avant, on te dit non."

"J'avais fait une grève de la faim et de la soif parce qu'on ne voulait pas me changer de prison. Et ils m'ont laissé 5 jours sans boire ni manger ... J'en pouvais plus. Là-bas, j'étais battu, ils (les gardiens) m'ont cassé le nez, j'ai eu des coupures aux lèvres, à la tête, et puis des tortures morales atroces, atroces. Et par exemple, quand ma mère venait me voir, ils lui disaient que je voulais pas la voir."

L'incompréhension et la colère face au fonctionnement de la prison sont d'autant plus grandes que certains estiment les **peines infligées beaucoup trop lourdes quand ils les comparent à d'autres délits**. Ici, on notera d'ailleurs que la référence à la pédophilie est souvent exprimée (Voir p.56). De nombreux usagers de drogues peuvent aussi raconter l'histoire de personnes 'influentes' ou aux ressources

importantes qui, soit auraient du faire de la prison mais ont réussi à y échapper, soit on pu sortir avant la fin de leur peine: *‘Eux, ils détournent des millions et ils sont peinards mais les tox, ça, ils vont pas se gêner, ça c'est les petits qui paient’*. La lourdeur des peines peut ainsi conforter les usagers de drogues dans le sentiment d'être des **proies faciles pour ‘faire du chiffre’**, des nouvelles sorcières à pourchasser.

- Poids du casier judiciaire

Quand les usagers de drogues parlent de la prison, ils se rejoignent pour affirmer qu'elle n'est une solution en rien, pire, qu'elle est **criminogène de par son fonctionnement**. **A l'intérieur** de la prison, ils sont confrontés à un **régime discriminatoire**. Un usager de drogues qui a le projet d'écrire sur son expérience de vie dit à ce propos: *“pas seulement sur ma vie mais aussi sur des thèmes qui intéressent les gens. Sur la prison par exemple. Pour dire ce que c'est, que les caïds sont au 4ème et que c'est quasiment 30 kg de viande par semaine qu'ils achètent. Je te dis pas les fiestas qu'ils font là-bas. Et que toi, t'es là où y'a rien. Parce que faut savoir que si t'as la télé, faut payer le papier cul quand même.”*. A l'intérieur, ils évoluent dans un lieu où les rencontres permettent d'**en apprendre encore un peu plus sur ‘la débrouille’** (*“C'est vrai que quand t'es en prison, tu te mets à rencontrer des gars qui ont fait plein de trucs et quelque part, t'apprends à devenir délinquant, t'apprends à te débrouiller en prison.”*). **Une fois dehors**, ils se retrouvent dans la position de devoir **tout recommencer à zéro**: travail, logement, contacts sociaux, etc., **avec le poids du casier judiciaire** en plus.

Les usagers de drogues racontent cette difficulté de remettre des projets sur pied en raison du casier judiciaire:

“Comment tu fais pour trouver un travail quand t'as un casier? Moi j'ai fait trois ans de prison mais pour des conneries tu sais. Y'a que des vols simples, vols à l'étalage, toujours sans violence et puis de la consommation. Mais alors, t'arrives pour un boulot : ‘Vous avez un certificat de bonne vie et mœurs?’ Ben oui, ça fait chic hein avec des vols et de la consommation ! Encore 5 ans avant que le casier soit vierge. Tu te rends compte, moi j'ai pris 8 mois pour un pull volé au C&A. 8 mois! Et c'est quoi ça, moi parfois je me demande si c'est pas parce qu'il y a l'étiquette toxicomane!”

“Là, j'avais un contrat d'un an mais j'ai eu des accidents, j'ai fait un mois de prison... A mon avis, ils en ont marre. Mais bon, c'est pas de ma faute quand même, les accidents, ça arrive, j'y peux rien (...) Mais c'est sûrement foutu... Mais je t'ai dit que j'avais mon permis camion mais bon, quand t'as un casier, pour trouver quelqu'un qui va t'engager...”

Outre le travail, certains sortent de prison et se retrouvent totalement **dépourvus de ressources**:

“Ce qui est dur, c'est qu'il faut toujours redémarrer. Là, j'ai plus de logement, plus de travail, il faut tout refaire. Ça va venir hein mais faudra deux, trois mois et ça c'est dur’.
‘Ce qui est dur, c'est qu'il faut toujours racheter plein de trucs ... Tu rencontres quelqu'un, tu t'installés puis ça finit. Moi, j'ai fait ça 5 fois et alors, après, tu dois toujours racheter des trucs. Puis y'a la prison aussi. Quand tu reviens, on a cambriolé. On sait que t'étais pas là alors on est venu...’. Il rajoute ensuite: *“Je suis fatigué d'être fatigué’...”*

La spirale est sans fin, amenant l'usager de drogues à devoir perpétuellement **recommencer toute une série de démarches**: retrouver un logement, un emploi, remeubler son logement, redemander certaines aides aux institutions, etc., des démarches qui plongent parfois dans la **démotivation** la plus totale *parce que de toute façon, ça servira à rien!* Une démotivation qui risque aussi de **renforcer la précarisation** de la situation de l'usager de drogues. Comme l'explique cet usager de drogues qui a raté un rendez-vous pour sa probation : *‘Ben, s'il faut, je retournerai en prison encore une fois ...’*

Probation, liberté conditionnelle, incarcération, casier judiciaire, sont autant de mesures prises à l'égard des usagers de drogues. Des mesures qui permettent de les contrôler et de les écarter de la société mais qui n'incitent nullement à entrer dans la légalité . Les points d'appui pour changer de mode de vie, ils les puisent surtout en eux-mêmes ou auprès d'amis, membres de la famille, etc. Le sentiment que laissent des trajectoires judiciaires souvent lourdes s'apparente à une lassitude, une démotivation
--

engendrées par les comptes incessants que les usagers de drogues doivent rendre auprès des services de la Justice. **Au point, pour certains, de ne plus réellement s'investir dans la mise sur pied de projets personnels avec les risques accrus de marginalisation sociale** que cela engendre au quotidien.

C Les services d'aide et de soin

Les usagers de drogues fréquentent au moins régulièrement un des services d'aide et de soin du centre-ville. Certains s'y rendent même quotidiennement depuis plusieurs années. Pour les fréquenter souvent, ils connaissent bien leur fonctionnement et il est dès lors logique qu'ils émettent des réflexions critiques quant aux règles et pratiques de ces services.

Concernant les **'grandes institutions'**, les usagers de drogues évoquent bien souvent les **freinages** qu'elles constituent dans la mise en place de projets: la lenteur et le poids du travail administratif, l'accueil parfois dérisoire qui leur est destiné, l'impossibilité aussi d'expliquer sa situation dans toute sa complexité face au nombre important de personnes qui attendent et au manque de temps des travailleurs sociaux, etc., sont autant d'éléments qui **poussent parfois certains à ne même plus fréquenter ces services sauf dans les cas d'urgence**. Devant les travailleurs sociaux, certains se sentent incompris, dénigrés même, au point de ne pas vouloir exposer leur histoire. **L'incompréhension des non-consommateurs de drogues par rapport au mode de vie des usagers de drogues provoque chez certains le sentiment d'être constamment jugé** sans forcément avoir l'occasion d'expliquer leur point de vue:

"Les gens, t'en as qui vont voir les AS (Assistantes sociales) et tu vois comment ça se passe. Y'en a pour qui ce sera peut-être leur seul sourire de la journée et ils ne l'ont même pas!"

'Les asbl tu sais ce que j'en pense. C'est bon pour des conseils, OK mais je préfère ceux que je connais d'avant, ceux qui savent mon histoire.'

"Moi, l'AS elle m'a dit: 'Mais il me semble que vous ne vous bougez pas beaucoup' ... Moi, mes besoins primaires de dormir, manger et me laver sont comblés. Et le reste et bien c'est ma vie. Si moi ça me plaît de vivre comme ça, sans attaches."

Concernant les **services d'aide travaillant dans la réduction des risques**, la critique est d'un tout autre ordre. Si les usagers de drogues parviennent à établir des **relations constructives** avec les travailleurs sociaux, la **méfiance** reste également de mise pour certains. Cette méfiance renvoie directement à la **crainte d'assister à une prise en otage de la logique du travail social par la logique pénale**.⁶⁴ D'une manière générale, **le problème pointé est le contrôle**: *'Dès qu'il y a structure, si minime soit-elle, il y a contrôle'. 'Ils doivent rendre des comptes'*, disent-ils. Untel hésite à donner sa vraie date de naissance à un service, un autre ne l'a donnée qu'après plusieurs mois de rencontres avec les travailleurs sociaux, un autre est venu rechercher son dossier médical à la MASS car il sent qu'*'ils doivent rendre des comptes à la Justice'*, etc. *'Ils sont tenus'*, peut-on entendre.⁶⁵

Notons cependant que cette crainte n'empêche pas les usagers de drogues de se rendre fréquemment dans ces services, les **contacts** créés avec les travailleurs sociaux et les **points d'appui** qu'ils peuvent trouver auprès d'eux l'emportant sur la méfiance. A lire les propos d'usagers de drogues il y a cinq ans d'ici, on ne peut que réaffirmer la nécessité et l'utilité de tels services. En effet, en 1997, il n'y avait pas réellement de services dits de proximité et destinés aux usagers de drogues: si la MASS venait d'ouvrir,

⁶⁴ Dans ses ouvrages et articles, Dan Kaminski se penche sur cette prise en otage de la logique sociale par la logique pénale. C'est en ces termes qu'il parle ainsi du réseau d'aide et de soin, considéré aujourd'hui dans le champ des drogues comme relevant de l'aide parajudiciaire (Kaminski D., 1998, pp.3-6)

⁶⁵ Cette crainte est également soulevée par des travailleurs sociaux. Cette crainte n'est pas non plus neuve. En 1995 déjà, des intervenants exprimaient leur inquiétude quant à l'implantation de services spécifiques aux usagers de drogues et subsidiés par le Ministère de l'Intérieur. Voir Jamoulle, P., Panunzi-Roger, N., 1995, pp.63-64

le comptoir d'échange de seringues n'existait pas par exemple⁶⁶. A cette époque, beaucoup d'usagers de drogues disaient vivre dans une grande précarité au niveau administratif, sanitaire ou social. Beaucoup racontaient également ne pas trouver les appuis nécessaires afin de faire valoir leurs droits (Jamoulle, 2000). Pour avoir fréquenté ces services durant plusieurs mois et écouté les propos des usagers de drogues à leur égard, on ne peut que constater leur impact positif dans le quotidien des usagers de drogues.

Les services d'aide et de soin, que l'on peut diviser en deux catégories selon qu'ils soient de proximité (MASS, comptoir d'échanges de seringues) ou non (CPAS), sont **considérés comme essentiels** par les usagers de drogues. Ils y ont d'ailleurs recours fréquemment. Certes, **certains services sont jugés de manière plus positive que d'autres en raison de leur fonctionnement et des relations qui peuvent se créer ou non avec les travailleurs sociaux**. Mais ce qu'il est important de retenir ici est aussi la **crainte** de certains usagers de drogues, principalement les plus âgés, **d'assister à la prise en otage de la logique sociale par la logique pénale et donc, à un contrôle accru** sur leur mode de vie.

2.1.2.4 Les autres usagers de drogues

Au quotidien, la **méfiance** des usagers de drogues dépasse les relations avec les institutions pour s'étendre aux relations qu'ils ont entre eux. Pour tout un chacun, à les voir rire, manger, travailler ensemble, habiter aussi parfois ensemble, ils semblent proches, ils pourraient même être liés par des liens d'amitié. En réalité, tout semble plutôt se passer comme si, préférant ne pas être seuls, ils passaient du temps à plusieurs. Cela ne signifie pas pour autant qu'ils se fassent confiance. Au contraire, au quotidien, la méfiance est de mise. A ce niveau, on peut ainsi penser les nuisances comme autant de comportements que peuvent avoir les usagers de drogues entre eux. Les **comportements** mis en question sont ceux **qui expriment l'impossibilité de donner sa confiance à 'l'autre'**. Ils se manifestent sous la forme de **vols**, **menaces** ou de **confidences révélées à autrui** par exemple. Comme l'explique cet usager de drogues qui a invité deux autres usagers de drogues à son domicile:

"Il pleuvait et alors je leur ai dit de venir chez moi. Et bon, je leur ai filé des essuies pour se sécher et tout ça et alors, ils ont sorti la came (drogue). Moi j'ai dit non mais je les ai laissés faire et tout et bien, tu sais quoi, le gars ... J'avais des petites décorations et bien le gars, il en a piqué une et puis, il m'a piqué mon tabac aussi. Tu te rends compte comme c'est ridicule. Moi, mon tabac, je le gère pour en avoir pour le mois, c'est très important de savoir tenir le mois avec le tabac que j'ai. Déjà, il m'avait dit qu'il en avait quasi plus alors je lui en ai filé mais après, lui, il a été en piqué. Franchement, tu te rends compte? Moi, j'ai même plus envie de faire l'effort parfois. Comment tu sais à qui tu peux avoir confiance? Je te jure, tu accueilles et tout et ils te piquent des trucs!"

Victime de plusieurs vols, il continue à loger des personnes chez lui mais se méfie, au point de prendre des dispositions personnelles: *"La fois passée, y'avait X qui était resté dormir mais je lui ai dit: 'X, tu peux rester mais je suis désolé, je ferme à clé pour la nuit'. Et il m'a dit qu'il comprenait. C'est moche mais c'est comme ça, tu te méfies à la fin."*

Les récits comme celui-ci sont nombreux: vols de téléphone, d'argent, de méthadone, dettes impayées, menaces, etc. Tout semble se passer comme si la question sous-jacente derrière tout cela était: **'Comment un autre usager de drogues peut-il me faire ça?'** **Le quotidien est précaire, rendant le respect et le souci de l'autre difficile** à entrevoir parfois, à mettre en œuvre surtout.

Certains, au fur et à mesure des mauvaises expériences, décident de **s'isoler afin de se protéger**. Comme cette jeune femme qui estime avoir été trompée par des personnes en qui elle avait mis une

⁶⁶ En 1992, la ville de Charleroi signa un contrat de sécurité avec la région wallonne et l'Etat fédéral. Ce contrat permit progressivement la mise en place de différents services de proximité pour aller à la rencontre des usagers de drogues les plus précarisés: éducateurs de rue, MASS, abri de nuit, notamment.

certaine confiance. Aujourd'hui, elle s'isole, espace ses visites dans les services de proximité, seul moyen pour elle de se protéger et de 'tenir le coup' au niveau de la consommation:

"Les autres, c'est tous des gens qui consomment et moi, franchement, ça me dégoûte. Ils me dégoûtent. Toi, t'es pas là-dedans (...) Dans ce monde, il y a beaucoup de menteurs (...) Quand ils ont besoin d'un logement ou quoi, là, ils viennent, c'est bizarre hein mais autrement ... C'est que des égoïstes. Moi, je pensais que la vie c'était ça, aider les autres et tout ça mais c'est pas ça, faut que je pense à moi. Pour la nouvelle année, tu crois qu'il y en a qui seraient venus? Y'en a deux seulement qui sont venus me souhaiter leurs vœux."

"Je ne les supporte plus ... Ils se tiennent, je veux dire, quand ils veulent te faire du mal, là ils se tiennent tu sais. Toi, tu peux pas le savoir mais moi, j'ai été toxicomane et je peux te dire que c'est comme ça', 'moi, je vais les planter, vraiment, j'en peux plus. Je m'en fous d'aller en prison pour ça."

"Mais tu vois, mais si tu passes une fois devant eux et que tu dis pas bonjour, c'est que tu veux rien alors pourquoi ils redemandent quand ils te croisent? Ils savent que je prends plus et en plus, ils essaient quand même et ça, c'est dur tu sais, se battre tous les jours."

Mais ce qu'il est également important de garder à l'esprit est que, mis à part le fait que de nombreux usagers de drogues décrivent l'autre comme 'menteur', 'manipulateur', faisant partie d'un monde d'égoïstes', **les comportements qui sont dénigrés ne sont pas différents de ceux que tout un chacun dénigrerait**: le non-respect de l'autre, l'abus de confiance, etc. Comme pour chacun d'entre nous, **en groupe, il y a des comportements acceptés et d'autres qui ne le sont pas. Ceux qui commettent de tels comportements ne sont dès lors plus dignes de respect.**

Pour les usagers de drogues, la diabolisation dont ils sont l'objet est telle que constamment, il y a aussi la **nécessité de pouvoir se différencier des autres**: 'Moi, je ne suis pas comme ça', en quelque sorte. Cette barrière entre 'le comportement des autres' et 'mon comportement' permet à l'utilisateur de drogues de pouvoir **s'attribuer une place digne de respect**. Les actes commis par certains usagers de drogues sont parfois perçus comme néfastes pour tous les autres, raison pour laquelle il est nécessaire de pouvoir s'identifier comme étant différent d'eux. Comme le dit cet homme à propos d'un groupe d'utilisateurs de drogues qui se trouve à quelques mètres de nous alors que nous discutons sur une place du centre-ville:

"Moi, quand je vois tout le monde ici, je trouve qu'il faut rester correct tu vois, je vais pas commencer à parler fort et tout ça. Quelquefois, y'en a qui prennent des Roches et tu sais ce que c'est hein ... Mais quand ils prennent des Roches, ils parlent fort et ça, c'est pas bon pour l'image de Charleroi. Charleroi, c'est connu pour la criminalité et tout ça mais pour les gens de l'extérieur, de Namur ou les touristes qui voient des gens comme ça qui parlent haut, installés en bande, c'est pas bon pour l'image de Charleroi. Moi, je suis pas comme ça, il faut rester correct."

Si des usagers de drogues disent vouloir se distancier 'des autres', ils continuent cependant à passer de nombreuses heures ensemble. Le procédé est le même pour le fait de *dire vouloir* éviter le centre-ville, lieu d'embrouilles mais de continuer à y venir tous les jours. Comme si, **de la même manière que le centre-ville soit à la fois un lieu pratique** (rencontres, contacts, travail, etc.) **et un lieu habituel** car fréquenté depuis des années, **les relations avec les autres usagers de drogues sont autant pratiques qu'habituelles**. Pratiques car elles permettent d'éviter la solitude, de se tenir au courant de ce qui se passe dans le centre, s'informer, monter des business, etc. Habituelles car elles existent parfois depuis plusieurs années. Dans ce sens, si se distancier du centre-ville comme des autres usagers de drogues signifie pour certains se préserver et tenter une trajectoire de sortie, c'est aussi se retrouver seul dans un lieu auquel on n'est parfois pas habitué, une démarche difficile à entreprendre.

Entre usagers de drogues, la nuisance peut être celle d'une confiance difficile à donner en raison du manque de respect dont certains font preuve à l'égard des autres : vols, menaces, chantage, etc., autant de comportements que les usagers de drogues disent ne pas accepter. Face à cela, le seul moyen de parvenir à gérer son quotidien semble dès lors se protéger des autres car aider ou s'ouvrir à autrui est

aussi un risque, celui de s'attirer des ennuis. La méfiance, déjà de mise avec les institutions, s'étend ainsi aux autres usagers de drogues. **Et dans un 'monde' déjà isolé du reste de la société, le prix à payer pour gérer son quotidien semble, aux dires de certains, une solitude encore plus importante.**

2.1.2.5 La population non-consommatrice

Au début de la recherche, un usager de drogues nous dit: *"Tu sais, la nuisance du toxicomane, enfin moi j'aime pas dire toxicomane, ça fait malade et moi, je suis pas malade...la nuisance du toxicomane, elle commence quand je me lève."* Par cela, il sous-entend deux choses: les conséquences physiques liées au manque (*"La nuisance, elle commence quand je me lève. La nuisance physique je veux dire. Quand tu te lèves et que t'as mal."*) et l'image que lui-même et la société renvoient de sa personne:

I: *"Tu veux dire qu'il y a un étiquette collée aux usagers, un stigmat?"*

I: *"Oui, c'est ça, un stigmat (...) Oui bien sur, mais le regard des autres, ça, c'est tout le temps. C'est l'humiliation tout le temps. Tu es humilié par le regard des autres mais moi, j'étais aussi humilié par mon propre regard."*

Pour lui, **le stigmat du tox** semble littéralement coller à la peau, au point de ne plus être une personne à part entière et dotée d'un prénom mais tout simplement un tox aujourd'hui, peut-être un ex-tox demain:

"Ici, je ne serai jamais qu'un tox ou un ex-tox. Regarde, là encore. La fois passée, dans le bus, y'a un gars qui vient près de moi. C'est un consommateur. Il était pas bien. Il commence à me parler fort et parle de la came quoi. Mais moi, ce bus, je le prends tous les jours. Et tous les gens, ils entendaient que le gars il me parlait de ça ... (Rires) ... Franchement, moi, tous les jours, j'ai des invités. Si tous les matins, je ne me dis pas non, c'est trop facile de reprendre. Moi, si un matin j'ai envie d'héro, j'ai même pas besoin de chercher."

Quelques semaines plus tard, une femme s'exprime à nouveau à propos de cette 'étiquette du toxicomane'. Elle raconte ses premières visites à la pharmacie:

R: *"A la pharmacie, je venais pour ma méthamphétamine et le patron, il était toujours là avec son fils, cravate et tout. Et quand y'en a un qui allait chercher la méthamphétamine, l'autre, il restait toujours là. 'Mais qu'est-ce qui se passe ici?', je leur ai dit. 'Je vais pas vous voler hein!', je leur ai dit, 'faut pas mettre tout le monde dans le même sac!'. Peut-être qu'ils en avaient déjà eu qui avaient volé ou quoi mais c'est quoi ça, ils auraient pu me laisser, comment on dit encore, allez, le bénéfice..."*

I: *"Le bénéfice du doute?"*

R: *"Oui, c'est ça, le bénéfice du doute. Moi je peux te dire que la fois d'après, quand j'y suis allée, je me disais: 'Mais qu'est-ce qui va m'arriver encore aujourd'hui? Parce que c'est pas facile des trucs comme ça!'. Bon, et puis ben maintenant, ça va mieux mais il a fallu le temps quoi. Maintenant, j'arrive et ils font chacun leur truc, ils restent plus à surveiller."*

I: *"Ils ont appris à te connaître, ils ont confiance."*

R: *"Oui mais c'est dingue, c'est toujours comme ça. On met tout le monde dans le même sac. On te met l'étiquette, et une fois que tu l'as, tu l'as pour toute la vie tu sais."*

Il est vrai que la manière de considérer les usagers de drogues est bien souvent empreinte de méfiance, de mépris, de peur aussi. C'est en ces termes qu'un habitant de Charleroi parle de certaines rues du centre-ville (Voir p.57). C'est aussi en ces termes que s'exprime un commerçant qui a placé une caméra devant son magasin: *"Disons que c'est plus propre maintenant. Pas au niveau des poubelles et tout ça mais vous voyez ce que je veux dire hein, c'est plus propre, y'en a qui ont déménagé et c'est très bien comme ça, maintenant c'est plus propre devant, ils sont partis."*

Si les usagers de drogues ne nient pas avoir un mode de vie marginal, s'ils ne nient pas non plus commettre parfois des délits ou troubler l'ordre public, ils estiment cependant être constamment étiquetés pour le simple fait de consommer. Un usager de drogues peut comprendre la peur et la méfiance de certains à son égard. **Ce qui le fatigue au quotidien n'est pas réellement le fait d'être considéré comme un tox mais de n'être que considéré comme un tox.** Car cette étiquette occulte de nombreuses autres réalités, notamment celle des règles que les usagers de drogues se donnent pour **garder une dignité et gérer leur quotidien**: contrôler sa consommation en se fixant des limites, ne pas commettre certains types de délits tels les agressions physiques par exemple, garder son espace privé 'propre et net' pour reprendre les propos de cet homme: *"Chez moi, je ne veux ni produits, ni matériel, chez moi, la porte est ouverte, y'a mes neveux qui peuvent entrer, mon neveu qui viendrait me chercher pour un foot ... Même si tu caches ou quoi, moi je ne veux pas savoir que j'ai ça chez moi."* Enfin, d'autres invoquent leur situation professionnelle ou familiale comme un moyen de gérer le quotidien et donc, de ne pas correspondre à cette étiquette du tox.

Pour tenter de **trouver une explication à la stigmatisation** dont ils sont l'objet, les usagers de drogues avancent deux explications. La première se rapporte à la **méconnaissance qu'ont les gens de l'usage de drogues**. Cette méconnaissance, alimentée par la **peur irrationnelle de l'usager de drogues**, concourt à ne donner qu'une image désastreuse de ce dernier, tour à tour considéré comme un délinquant, un malade mental ou une personne sans volonté.

"Le problème de la toxicomanie, c'est que les gens, quand ils voient toxicomanie, ils voient délinquance et tout ça mais c'est pas forcément vrai. Regarde, moi j'ai de l'argent tous les jours à 18 heures, je vais pas aller voler."

"Tu sais, moi je compte sur des gens comme toi et sur les éducateurs de rue pour dire ce que c'est ... Faut espérer qu'avec des gens comme toi, les éduc, y'a des p'tites choses qui vont avancer ... pour nous (...) Le problème c'est que les gens connaissent pas, ils fonctionnent avec les images de la télé par exemple. C'est des préjugés. On leur dit des choses et après tu vois que c'est pas vrai." Il pointe ici la désinformation qu'il existe à propos des drogues et de ses usagers.

La deuxième explication se rapporte à ce qu'un usager de drogues nomme **'le fond du panier'**, au fond duquel se trouveraient les usagers de drogues les plus précarisés.

"Tu vois, toi tu es avec ceux du fond du panier. Dedans, y'a d'abord l'ouvrier puis en dessous le chômeur et encore un peu en dessous le minimexé. Et le toxicomane, lui, il est vraiment dans le fond du fond ... Tu vois ce que je veux dire."

Cette explication prend toute sa visibilité quand il aborde son point de vue sur la légalisation. Estimant la prescription de méthadone hypocrite, il souhaite une légalisation mais a une crainte, celle d'assister à une augmentation de la xénophobie car si les drogues illicites sont légalisées, les usagers de drogues seront peut-être moins marginalisés. Et si les usagers de drogues sont moins marginalisés, à qui fera-t-on porter la responsabilité de la délinquance et de l'insécurité urbaine? Pour lui, il y aura là une place de choix pour les personnes d'origine étrangère. Il se demande d'ailleurs dans quelle mesure les 'non-consommateurs' accepteront l'idée de la légalisation car, comme il le souligne: *"les gens, ils pourront plus mettre les toxicomanes comme responsables de l'insécurité, la criminalité?"*. **En occupant la dernière place de l'échelle sociale, les usagers de drogues permettent ainsi à d'autres de ne pas l'occuper.**

La criminalisation de l'usage de drogues et la diabolisation dont les usagers de drogues sont l'objet – une diabolisation **renforcée par les médias** – **constituent un véritable stigmat** dont il semble impossible de se séparer. Ce stigmat, qui fait des usagers de drogues, des tox ou des ex-tox, se ressent et se vit dans les multiples contacts qu'ils ont avec autrui. Les usagers de drogues, 'habitués' à cette situation, tentent néanmoins d'y trouver des explications rationnelles et avancent **deux hypothèses: une méconnaissance et une diabolisation des drogues** qui engendrent au mieux la méfiance, au pire la peur et **une logique à l'œuvre dans les relations sociales, celle qui consiste à mettre en œuvre des stratégies afin de ne pas occuper le bas de l'échelle sociale**. Si les usagers de drogues y occupent le

dernier échelon, ils permettraient à d'autres d'éviter cette place dévalorisante. C'est en quelque sorte **le spectre du bouc émissaire** qui revient en force ici.

2.1.2.6 Synthèse

Dans la langue française, le terme de 'nuisance' – par ailleurs essentiellement utilisé au pluriel – a toujours prioritairement renvoyé à l'écologie, désignant les agressions faites par les activités humaines à l'environnement: nuisances sonores liées aux aéroports, nuisances visuelles et olfactives liées à l'implantation de décharges, etc. Cependant, on constate depuis quelques années que ce terme est sorti de la sphère de l'écologie pour désigner d'autres formes de pollution que l'on nomme 'incivilités', 'désordres publics', 'dérangements publics'. Ces **nouvelles formes de pollutions publiques** permettent de **réprimer des comportements qui, au départ, ne sont pas prévus par la loi**. Un exemple éloquent de 'nuisance' est par exemple celui-ci: au mois de mars 2003, un article de la presse locale de Charleroi relatait la décision d'interdire l'accès de City II (Bruxelles) aux groupes de plus de cinq jeunes dans le but de lutter contre un sentiment d'insécurité ambiant auprès des commerçants (*"Partant du principe que les groupes de jeunes qui rôdent ou étalent toute leur oisiveté en végétant dans l'enceinte de City II véhiculent un sentiment d'insécurité, le service de sécurité du complexe a décidé de leur en interdire l'accès."*). Les vigiles du centre commercial ont cependant reconnu que ces jeunes ne commettaient pas d'infractions dans le centre (*"Pourtant, le service de sécurité en tête, d'aucuns admettent qu'en soi, ces jeunes qui passent leur temps à ne rien faire dans les galeries ne se rendent coupables d'aucune infraction. Simplement, le fait qu'ils restent là, les mains dans les poches, assis sur les bancs ou à tourner en rond, est dérangeant, semble-t-il."*).

Nous nous trouvons ici au cœur de la nuisance: premièrement, nous sommes dans une situation où des jeunes qui ne commettent aucune infraction sont punis pour le simple fait que leur rassemblement, leur oisiveté et leur visibilité 'dérange', 'fait désordre'. Deuxièmement, cette situation montre combien la volonté de gérer l'espace public et les relations entre les gens ne semble plus pouvoir se passer d'une **logique sécuritaire**. Notons que tout cela donne d'ailleurs à réfléchir quant à notre seuil de tolérance face à certains comportements.

Dans le champ des drogues, les nuisances sociales principalement évoquées par les '**non-consommateurs**' renvoient principalement à ces **nouvelles formes de pollution qui troublent ou dérangent l'espace public, des pollutions d'ailleurs essentiellement sonores et visuelles**: seringues laissées en rue, visibilité du *deal* au coin de la rue, errance, rassemblement, etc. En plus de désigner ces 'pollutions publiques', elles se complètent également d'autres **comportements réprimés par la loi**: vols, petite délinquance, etc. Comme dit précédemment, les usagers de drogues ne nient pas avoir des comportements délinquants, ils l'expliquent d'ailleurs par la précarité de leur situation et les sommes d'argent importantes à trouver pour se procurer les produits recherchés. Ce qui les inquiète se rapporte en réalité au même problème qui préoccupe les non-consommateurs, à savoir la manière dont est gérée leur place aussi bien dans l'espace public que dans les relations sociales. Plus précisément, pour les **usagers de drogues**, c'est **l'interdiction tacite de fréquenter l'espace public et la place dévalorisée et stigmatisée** qu'ils occupent dans les relations sociales qui sous-tendent les formes de nuisances qu'ils évoquent: privatisation de l'espace public, incursion dans leur espace privé, surveillance et parfois harcèlement policier, incarcération, etc.

On en vient alors à constater à un autre glissement dans les mesures prises à l'égard des usagers de drogues: en plus de réprimer la détention, la consommation et le trafic de drogues, c'est aussi **la visibilité de leur marginalité** qu'il faut **écarter** de l'espace public comme des relations sociales. Mais avant de continuer un peu plus dans une voie qui ne mènera qu'à l'isolement des usagers de drogues, il faut néanmoins garder trois choses à l'esprit: premièrement, la nuisance peut, dans de nombreuses situations, être réciproque, faisant aussi bien des agresseurs les agressés et inversement; deuxièmement, la prohibition des drogues est un régime qui concourt aussi à produire des nuisances; troisièmement, les nuisances liées aux drogues ne peuvent être réellement réfléchies qu'en fonction du contexte dans lequel elles ont lieu.

A Réciprocité de la nuisance

Lorsque des usagers de drogues discutent entre eux devant un café et que le patron vient fermer la porte et/ou leur demander de s'éloigner, ce dernier le fait car il se sent 'agressé', 'menacé', 'dérangé' par leur présence. La réaction habituelle des usagers de drogues est alors généralement de changer d'endroit même s'ils se sentent aussi 'agressés', 'menacés' ou 'dérangés' par le patron du café. Autour de ce problème, les 'agresseurs' et les 'agressés' sont donc autant les usagers de drogues que le patron du café, tous deux s'estimant lésés et incompris dans la situation. Le patron de café estime que les usagers de drogues s'approprient ce qu'il considère comme faisant partie de son espace privé (le trottoir devant son commerce) et les usagers de drogues estiment que le patron de café s'approprie ce qu'ils estiment être de l'ordre de l'espace public (le trottoir de la rue).

Quand un usager de drogues doit se présenter devant l'assistante sociale du CPAS, il arrive qu'il se trouve confronté à des remarques: on peut lui reprocher de ne pas chercher de travail, ne pas mettre un terme à la consommation de stupéfiants, etc. L'usager de drogues impliqué peut ne pas comprendre ou ne pas accepter ces remarques. D'abord parce qu'elles peuvent lui sembler sous-estimer la difficulté de telles démarches: il est difficile de trouver du travail avec un casier judiciaire, il est difficile aussi de trouver une place libre en centre de cure (et de devoir parfois attendre deux mois pour qu'une place se libère) ... Ensuite parce qu'elles sous-entendent que la situation de l'usager de drogues doit changer. Or, ce dernier peut tout à fait estimer avoir un mode de vie qui, certes est marginal aux yeux 'des autres', mais est le sien. Pourquoi son mode de vie serait-il moins bien que celui de l'assistante sociale? Pourquoi devrait-il le changer? Dans une telle situation, on assiste à nouveau à une agression réciproque. En reprochant le mode de vie de l'usager de drogues, l'assistante sociale l'agresse dans sa personne et en ne tenant pas compte des remarques de cette dernière, l'usager de drogues l'agresse dans son rôle et son travail. Le travail commun n'avance dès lors guère, tous deux 'fonctionnant' selon des logiques différentes, elles-mêmes liées à leur mode de vie.

Ces deux exemples sont loin d'être représentatifs des situations quotidiennes que peuvent vivre consommateurs et non-consommateurs de drogues. Ces deux exemples ne correspondent pas non plus à un schéma fixe, les uns et les autres agissant et répondant dans des proportions diverses, rusant aussi parfois d'une situation qui n'est d'ailleurs jamais figée une fois pour toutes. Mais ils montrent que dans le champ des drogues et des nuisances, **il ne s'agit pas seulement de comprendre ce que les uns reprochent aux autres mais il s'agit aussi d'ouvrir le débat en acceptant le fait que les nuisances causées et subies le sont de 'chaque côté', à savoir autant des consommateurs que des non-consommateurs.** Des personnes qui, fonctionnant selon des logiques de vie différentes, se répondent dans des 'situations-problèmes' où le respect de soi est en jeu.

B Prohibition des drogues et nuisances

"Mais qu'ils nous foutent la paix et qu'on donne l'héroïne en pharmacie ... Quelle ville, quelle vie!", dit cet usager de drogues en liberté conditionnelle. Au cours de l'année, de nombreux usagers de drogues ont régulièrement soulevé la question qui pourrait se résumer comme suit: 'Pourquoi n'envisager que l'interdiction des drogues vu les nuisances qu'elle entraîne?' Mais quelles nuisances?

Selon les usagers de drogues, **la prohibition favorise le marché des mafias** et par conséquent, **l'impossibilité d'avoir un contrôle sur le prix et la qualité** des produits. Deux usagers de drogues ont d'ailleurs directement évoqué *"le coût de l'héroïne"*, *"le prix, la qualité, les recoupes de merde"* comme nuisances liées aux drogues. Sans entrer dans ce sujet, il est d'ailleurs également important de noter que les usagers de drogues comme les travailleurs sociaux s'interrogent sur le lien possible entre la piètre qualité des produits et le nombre d'overdoses alarmant cette année. En consommant des produits illicites,

l'usager de drogues se retrouve bien vite en marge de la société. Cette nuisance que constitue **la criminalisation** est évidente, avec tout ce qu'elle entraîne comme **conséquences en terme d'incarcération et de casier judiciaire**. Cette année, les usagers de drogues ont souvent fait mention des trajectoires judiciaires qu'ils ont vécues. Il est vrai que la prohibition des drogues fait des usagers de drogues des criminels. Dans la majorité des cas, elle les mène d'ailleurs jusqu'à la prison.

Bien sur, consommer des drogues va de pair avec d'importantes sommes d'argent à trouver. Les moyens pour obtenir de l'argent sont nombreux mais ils ne sont cependant pas réellement considérés comme des nuisances. Mais face à ce mode de vie considéré comme 'logique' pour certains consommateurs, **le stigmatisme du tox** se fait aussi de plus en plus ressentir. Ce stigmatisme, inévitablement lié à la criminalisation dont l'usager de drogues est l'objet, est une des plus grandes nuisances évoquées par ces derniers dans la mesure où il ne donne plus qu'un attribut à l'individu, celui de *tox* et donc implicitement, de délinquant et de malade. Il ne donne donc qu'une facette de l'usager de drogues, celle-là même qui entretient la peur chez les non-consommateurs. De nombreuses personnes refusent d'endosser cette étiquette, comme si le problème n'était pas de consommer des produits illicites mais de n'être considéré que comme un consommateur de produits illicites.

Cette **précarité quotidienne** que vivent les usagers de drogues dans la prohibition les **amènent à devoir sans cesse recommencer à zéro**: aller et retour en prison, mesures de probation, perte d'emploi, perte de logement à cause des loyers impayés, des problèmes avec les propriétaires, etc. Face à une société qui criminalise l'usage de drogues et donc, le mode de vie des consommateurs, ces derniers finissent par **nourrir une très grande méfiance à l'égard 'des autres'**, à savoir autant les non-consommateurs que les institutions. On assiste ici à une sorte de contagion de la méfiance qui part des instances judiciaires et de la justice jusqu'aux services d'aide et de soin ou aux habitants en général.

Notons enfin que la marginalité et le contrôle quotidien des usagers de drogues entretiennent et nourrissent des rapports parfois difficiles entre consommateurs et non-consommateurs de drogues, des tensions qui se vivent dans les lieux publics comme privés. Dans le champ des drogues, tout est aussi en fin de compte **une question de marge**. Comme le dit cet usager de drogues: *"Les toxicomanes sont peut-être à la marge mais ils font partie de la page, il va falloir faire avec!"*.

C Les nuisances et leur contexte

Dans le centre-ville de Charleroi, on ne peut affirmer l'existence de rues 'historiquement marginales' et cela pour deux raisons. Premièrement, le centre-ville de Charleroi a longtemps été la ville elle-même. C'est donc sur 2km² que se trouvait tout ce qui est le propre d'une ville. Dans ce sens, il n'est pas étonnant que les rues soient fortement contrastées, que les cabarets jouxtent les commerces 'normaux', etc. Bref, dans un tel contexte, il est difficile de pouvoir identifier des rues d'emblée connotées comme étant 'marginales'. Deuxièmement, et cette raison est liée à la première, les changements qui se sont opérés dans le centre-ville ont été nombreux et rapides puisque liés aux périodes d'essor et de déclin de la région. Le centre-ville n'a dès lors jamais réellement connu de longues périodes de stabilité au niveau de son architecture, ses fonctions, sa population. Bien sur, certains endroits comme le quartier de la prostitution par exemple, ont toujours eu une connotation plus marginale. Mais même dans ces rues, les changements ont été nombreux.

Par contre, on peut sans contexte avancer que dans cet espace géographique restreint, **ce qui est considéré comme des nuisances associées aux drogues ne peut être détaché du contexte même du centre-ville**, un centre-ville qui connaît une période difficile malgré les nombreuses améliorations qui y ont été réalisées. Au départ, Charleroi est déjà une ville qui draine un imaginaire débordant chez ceux et celles qui n'y habitent pas. A les entendre, Charleroi ne serait qu'une zone de grande pauvreté et d'une totale violence. *"Moi, tout ce que je sais de Charleroi, c'est qu'on m'a dit de ne jamais y aller."*, peut-on notamment entendre. Cette réputation ressort aussi des propos des habitants. L'attachement des habitants à leur ville n'empêche pas les critiques à son égard: elle est sale, corrompue, rongée par la délinquance, la pauvreté, la prostitution et les drogues. Elle est 'figée' aussi dans le sens où les habitants

ne perçoivent pas forcément les changements qui s'y opèrent. Certains estiment qu'elle a été mal aménagée et que quand il y a des travaux, ils sont interminables, etc. Les critiques partent ainsi dans de multiples directions.

Cette période difficile que connaît le centre-ville se remarque tout d'abord dans la **désertion** dont elle fait l'objet de la part de la population carolorégienne. Si la ville haute se vide de ses passants après les journées de travail, on constate également que dans les deux quartiers, divers éléments concourent à rester hors du centre-ville: la **fermeture de nombreux commerces** (et l'implantation de centres commerciaux à l'extérieur de la ville), l'**accès malaisé du centre-ville** pour les voitures sans compter le prix des **parkings**, le **mauvais éclairage** de certaines rues, la **saleté** bien visible de certaines rues, etc., autant d'éléments qui concourent à la désertion du centre-ville et à l'accroissement d'un certain **sentiment d'insécurité**. Comme toute grande ville, Charleroi connaît des problèmes tels la petite et grande délinquance ou l'appauvrissement de sa population. Ceci dit, il ne faudrait pas non plus oublier que **des problèmes liés à la gestion même de la ville ne sont pas étrangers à l'accroissement d'un sentiment d'insécurité**. Et si l'usage de drogues est considéré par certains comme un réel problème à Charleroi, on ne peut néanmoins faire l'examen de cette situation sans prendre en considération tous ces éléments qui participent à 'l'ambiance' de la ville.

Dans la langue française, les nuisances sont sorties de la sphère de l'écologie pour intégrer celle du droit, désignant des **nouvelles formes de pollutions publiques**. A Charleroi, l'enquête a montré que les nuisances renvoient à un **problème de gestion de l'espace public et des relations sociales**. Si les usagers de drogues sont souvent désignés comme les coupables de nuisances, si le thème des drogues est également souvent mis sur la table quand il s'agit de parler de l'insécurité, il ne faut cependant pas oublier trois choses. Premièrement, dans de nombreuses situations, **la nuisance est réciproque**, usagers de drogues et non-consommateurs se répondant avec leurs moyens dans des situations problématiques. Deuxièmement, **la prohibition** des drogues est un régime qui **produit aussi des nuisances par la criminalisation et la stigmatisation** qu'elle entraîne pour les usagers de drogues. Troisièmement, **parler de 'nuisances associées aux drogues' n'a de sens que si l'on parle au préalable de 'nuisances'**. Comme d'autres villes, Charleroi connaît un certain nombre de problèmes, allant du mauvais éclairage public à la délinquance par exemple. Ces problèmes relèvent d'un **contexte urbain précis**. Et ce n'est pas sans un examen approfondi de ce contexte que l'on pourra aborder les nuisances et ouvrir le débat sur les nuisances 'dites' associées aux drogues.

2.2 Conséquences du phénomène

Dans la précédente partie, nous avons relevé et décrit une série de thèmes avancés par les usagers de drogues et vécus par ces derniers comme autant de nuisances liées à leur mode de vie. Ces thèmes ont portés sur trois grands axes: les politiques en matière de drogues, la gestion de l'espace public comme privé et les relations qu'ils entretiennent avec une multitude de personnes qui gravitent autour d'eux. Ces thèmes montrent à quel point les usagers de drogues font quotidiennement **l'expérience d'une grande précarité en raison de la criminalisation** dont ils sont l'objet, une **criminalisation qui s'accompagne d'un contrôle permanent de leur mode de vie et d'une stigmatisation sociale**.

2.2.1 L'expérience du contrôle social

L'expérience du contrôle du mode de vie des usagers de drogues se situe à deux niveaux. En effet, d'une part ils font l'objet d'un **contrôle judiciaire** par les services de police et de la Justice et ils sont sous la **surveillance tacite de certains services d'aide** - chargés de voir dans quelle mesure l'usager de drogues parvient ou non à mettre des projets personnels sur pied et à les suivre. D'autre part, ils subissent un **contrôle de la part du 'simple citoyen'**. Ce dernier peut, sachant qu'il a affaire à un usager de drogues,

abuser de certains droits en ne craignant aucune représailles (pensons notamment aux comportements de certains propriétaires de logements ou de patrons de café). Ce dernier peut aussi exercer un contrôle sur ce qu'il se passe sous ses yeux et appeler la police en cas de suspicion. Comme le dit ce policier: *“Nous avons plusieurs sortes de sources d'informations. Il y a tout d'abord les gens honnêtes, je vais dire, qui sont agacés par le tapage, le tintamarre, le désagrément que cause le deal en rue. C'est classique, les voitures s'arrêtent, on voit des échanges et alors, les gens nous écrivent, bien souvent sous forme de lettre anonyme bien entendu, en dénonçant 'ben voilà, régulièrement à tel endroit, il se passe ça.'”*.

Le contrôle permanent fatigue les usagers de drogues même s'ils y sont habitués. Au niveau du logement par exemple, les droits que se donnent les propriétaires peuvent aboutir à des scénarios qui semblent sans issue: loyers exorbitants pour vivre parfois dans des taudis, sans réelle intimité, contrats de location qui ne stipulent pas le montant exact du loyer et dont le reste est perçu au noir, décrochage de la serrure en cas de non-paiement, etc. Ces situations rendent le **quotidien difficilement gérable pour des personnes qui n'iront quand même pas se plaindre**: *“De toute façon, ils savent très bien à qui ils louent et ils savent que le gars, il osera jamais aller se plaindre. Puisqu'il est tox, il voudra pas avoir d'ennuis. Il se fait tout petit.”*. Au niveau de l'espace public, certains comportements donnent également à réfléchir lorsque tout semble se passer comme si les usagers de drogues étaient amenés à devoir tourner dans le centre-ville, à défaut parfois de pouvoir s'installer dans un même endroit pendant plusieurs heures. Il en est de même pour le quadrillage policier qui pousse les usagers de drogues à changer fréquemment d'endroit pour se sentir moins surveillé.

Le contrôle peut faire peur aussi. La **fatigue et l'anxiété de se retrouver peut-être en tort aux yeux de la Justice** amèneraient certains usagers de drogues à rater leur rendez-vous pour la probation et donc, à cumuler les risques de se retrouver en faute: *“T'as toujours plein de conditions et t'es jamais tranquille ... Une semaine avant, tu y penses déjà, même plus en fait. Et finalement, quand tu regardes bien, tu vois qu'il y a plein de toxicomanes, le jour où ils ont leur rendez-vous pour la probation, ils passent devant le bâtiment ... et finalement, ils continuent. Ils ont peur quoi! Alors ils continuent, ils rentrent pas et ils vont consommer.”*. Bien sur, pour d'autres, les choses se passent de manière plus douce, arrivant parfois à des mesures moins contraignantes au cours du temps.

Enfin, le contrôle amène les usagers de drogues à devoir sans cesse **redémarrer à zéro**. Ces démarches incessantes plongent d'ailleurs certains usagers de drogues dans la démotivation la plus totale, *“parce que de toute façon, ça servira à rien!”* Comme le dit cet usager de drogues le jour de sa sortie de prison: *“Je préfère qu'on me reprenne demain que dans 5 mois. Parce que si tu commences à retrouver du travail ou quoi ... Le problème c'est que quand on vient te chercher, c'est comme ça (il dessine une flèche qui descend à la verticale) mais après, pour remonter, c'est pas comme ça (il dessine une flèche qui monte à la verticale), c'est comme ça (il dessine une flèche qui monte de manière très lente)”*. Il n'a d'ailleurs aucune motivation à retrouver du travail par exemple, se sentant usé par des démarches dont il ne voit pas le bout.

2.2.2 L'expérience de la stigmatisation sociale

L'expérience de la stigmatisation sociale se vit aussi bien dans l'espace public et privé que dans les relations entre usagers de drogues et autrui. Cette stigmatisation, qui peut s'exprimer par la peur, la méfiance, le mépris, peut se vivre lors d'une visite à la pharmacie, un problème avec un propriétaire, un tour en rue, etc.

La stigmatisation, non contente de **fatiguer** et d'**aigrir** certains usagers de drogues, **isole** et ne fait qu'**accroître la méfiance** des usagers de drogues à l'égard d'autrui. Déjà méfiants d'un grand nombre d'institutions en raison du contrôle qu'elles exercent, la méfiance semble ainsi s'étendre à tous ceux qui les entourent. Entre eux, la méfiance est de mise. Il faut se protéger car rien ne sert de rendre le quotidien encore plus difficile qu'il n'est: *“Il faut se protéger, moi, je veux pouvoir marcher sans devoir regarder derrière moi.”*. Si la stigmatisation contribue à l'isolement des usagers de drogues, ils réagissent néanmoins en tentant d'y trouver des explications. Deux explications importantes ont été

expliquées précédemment: d'une part la méconnaissance des drogues et du mode de vie des consommateurs de la part des non-consommateurs et d'autre part, le besoin, pour chacun, de parvenir à ne pas occuper le bas de l'échelle sociale et donc, à pouvoir y placer certaines 'catégories' de personnes. Mais face à cette stigmatisation, **deux réactions** sont également fréquentes. Ces dernières consistent à dire:

2.2.2.1 'Les nuisances, c'est les autres'

Ici, l'explication fournie consiste à **reporter des nuisances** souvent attribuées aux usagers de drogues sur d'autres personnes. On retrouve ici essentiellement deux 'catégories' de personnes. Premièrement, ceux et celles qui recourent à la violence physique, à savoir *"ceux qui tapent leur gosse", "ceux qui tapent leur femme", "ceux qui te mettent un flingue au bancontact."* On ressent ici le besoin, chez les usagers de drogues, de rectifier certaines images caricaturales. Comme le dit cette jeune fille: *"Quand y 'a un vol, c'est un toxico, une agression, c'est un toxico, c'est toujours les toxicos, c'est trop facile."* Deuxièmement, on retrouve une catégorie de personnes évoquée par certains usagers de drogues: les sans-abri. Tout semble se passer ici comme si les uns et les autres se renvoyaient la responsabilité de l'insécurité, des troubles de l'ordre public et des actes de violence sous influence.

Un exemple frappant s'est produit au mois de septembre 2002, à l'occasion d'une réunion qui regroupe certaines asbl de la ville et les usagers de ces services. Lors de cette réunion, un groupe de personnes a proposé un projet, le projet '17-21'. Concrètement, ce projet signifie l'obtention d'un local destiné à accueillir 'les gens de la rue', de 17h (fermeture des asbl de jour) à 21h (ouverture des abris de nuit). Les raisons invoquées étaient l'hiver proche mais aussi *"pour empêcher que les gens soient dans la rue, dans des rues qui ne sont pas sûres."* A la réunion, un sans-abri a mis le problème des relations entre usagers de drogues et sans-abri sur la table. Pour lui, *"les drogués sont plus agressifs que les alcooliques et de toute façon, on s'attaque aux petits mais pas aux gros."* Il dit aussi par la suite: *"le manque rend agressif. Moi, je suis alcoolique, j'ai besoin de boire mais si j'ai pas l'argent pour aller boire, je vais pas aller agresser quelqu'un hein."* Derrière tout cela, c'est aussi le mythe de l'usager de drogues délinquant et du sans-abri alcoolique que l'on retrouve. Ce genre de conversation s'entend également en rue. Un jour, lors d'une discussion, un jeune usager de drogues réagit à propos des nuisances: *"Ha oui, quand on est pété et qu'on fout le bordel?"*. De suite, un autre rétorque: *"Mais ces problèmes-là, c'est pas les tox, c'est les alcooliques."* Le jeune homme acquiesce: *"Oui, c'est vrai et je vais te dire, c'est pire parce que l'alcool, c'est une drogue légale. On met pas un alcoolique en prison mais un tox, ça, tu te gênes pas!"*.

2.2.2.2 'Tout le monde est un cas social'

Pour les usagers de drogues, il est nécessaire de 'ne pas mettre tout le monde dans le même sac' et de ne pas oublier que **tout un chacun peut commettre des nuisances**:

"On est toujours le cas social de quelqu'un d'autre. Oui, c'est vrai, y'en a qui sont toxicomanes mais y'en a d'autres, eux, ils frappent leur gosse, y'en a, ils battent leur femme ... Moi, je sais que je ne fais du mal qu'à moi-même ..., et j'ai encore une certaine estime de moi. Mais c'est vrai que quand on voit mon déjeuner, c'est la pompe (seringue) dans le bras, c'est grave mais c'est comme ça."

A ce propos, les usagers de drogues font souvent référence aux actes de violence qui peuvent être commis par tout un chacun mais aussi aux actes commis par des personnes considérées au départ comme insoupçonnables, à savoir les personnalités publiques de la ville. Beaucoup d'usagers de drogues ont leur petite histoire sur le fait que tel *dealer* a payé pour ne rester que quelques temps en prison. Certains disent avoir rencontré des personnes qui ont payé pour les figures politiques, etc. Ici, c'est d'un **sentiment d'impunité** dont il est également question.

Les usagers de drogues rencontrés cette année vivent un **quotidien précaire** que chacun tente de gérer au mieux. Le **contrôle permanent** du mode de vie, l'**incertitude quant à l'avenir** et la **dévalorisation** dont ils sont l'objet démotivent la plupart dans la mise sur pied de projets. Les usagers de drogues rappellent à ce titre que leur **mode de vie** est **directement lié à la prohibition des drogues** et que des avancées en cette matière leur permettraient une vie plus décente et moins marginale. Ils nous rappellent que s'il est extrêmement facile de se focaliser sur les usagers de drogues pour les accuser des nuisances d'une ville, nous ne pouvons omettre de **réfléchir aux implications des politiques dans ce mode de vie jugé marginal**. Ils insistent également sur la nécessité de **ne pas oublier que les nuisances ne sont pas l'apanage de certaines 'populations'** mais peuvent être le fait de tout un chacun.

2.3 Evaluation du processus de gestion de la nuisance

Les propos des usagers de drogues permettent d'aborder la question de la gestion des nuisances à deux niveaux: premièrement au niveau 'structurel', impliquant le fonctionnement des politiques en matière de drogues et des institutions de la ville; deuxièmement au niveau interpersonnel, impliquant les comportements que les usagers de drogues ont entre eux.

Les usagers de drogues ont beaucoup parlé des **politiques en matière de drogues** et des institutions dont l'existence et le fonctionnement sont directement liés à ces politiques. On l'a vu précédemment, ils jugent ces politiques inadéquates, injustes, obsolètes, hypocrites parce qu'elles ont pour but de contrôler des 'populations' jugées 'dangereuses' sous le prétexte qu'elles consomment des produits nommés 'drogues', comme peuvent d'ailleurs l'être l'alcool ou les médicaments pourtant non interdits: *"La guerre contre la drogue offre une solution de rechange pour le contrôle de la population dangereuse (...) La lutte contre la drogue – certaines drogues, pas l'alcool ni les somnifères – permettra de prendre au piège une grande proportion des classes dangereuses."* (Christie, 2003, 74).

Ce n'est donc pas sans raison que certains parlent de **légalisation** ou de **délivrance contrôlée d'héroïne**. Comme cet homme qui dit à propos de la légalisation des produits stupéfiants:

R: *"Non, t'es folle ou quoi, t'aurais peut-être des jeunes qui viendraient ou des ados qui iraient acheter pour leurs potes."*

I: *"Et la délivrance contrôlée d'héroïne... ?"*

R: *"Ça peut-être oui mais alors, avec des conditions comme par exemple, avoir au moins 25 ans et un passé de toxicomane, ça peut-être."*

Un autre usager de drogues, préoccupé par la médiocre qualité de l'héroïne dans la région⁶⁷, dit également à ce propos: *"Je dis pas qu'il faudrait légaliser ou quoi mais par exemple aux Pays-Bas, ils font en sorte, comment dire, que ce soit pas aux mains des mafias. Et ça c'est bien parce que ça évite des trucs sur la qualité des produits et que ce soit aux mains des gens comme la mafia ou quoi."*

Pour les partisans de la légalisation, les raisons invoquées sont aussi perçues comme autant de **moyens de diminuer des nuisances** qu'ils estiment liées aux drogues:

- **Casser le marché noir** des produits stupéfiants, ce qu'ils entendent par *"les coups de pied dans la fourmilière de la mafia"*;
- Permettre aux usagers de drogues de ne plus être stigmatisé par leur mode de vie, ce qu'ils nomment par la **"démarginalisation"** des usagers de drogues;
- Assurer une meilleure **qualité des produits**;
- **Réduire le nombre de délits** liés à l'obtention de moyens financiers pour se procurer ces produits: *"délivrer de l'héroïne, ça diminuerait pas mal de nuisances, les gens seraient plus obligés d'aller voler ou quoi!"*.

⁶⁷ En évoquant les nuisances liées aux drogues, il me dit spontanément penser à 'la qualité de l'héroïne'.

Car il s'agit aussi de cela. Pour la plupart des gens, usage de drogues rime avec délinquance. Si les usagers de drogues se plaignent de cette constance, ils ne nient pour autant pas commettre parfois des délits pour se procurer l'argent nécessaire. Pour eux, l'explication est logique: *“le toxicomane il a jamais d'argent et comme il a besoin, il se débrouille.”*. Le fait de commettre des délits est un moyen de gagner de l'argent face aux faibles revenus qu'ils possèdent et au prix élevé des produits. Beaucoup d'usagers de drogues évoquent d'ailleurs des délits, anciens ou actuels, sur le mode du constat. Et comme l'explique précédemment cet usager de drogues, il ne s'agit pas pour lui de *voler* mais d'*être obligé d'aller voler*...

Enfin, notons que la **politique de réduction des risques**, considérée comme essentielle par tous, fait l'objet de critiques par quelques personnes, principalement les plus âgées qui pointent par exemple l'hypocrisie du traitement à la méthadone. Ici, c'est la **question de la liberté de consommer** qui est avancée.

R: *“Mais pourquoi on n'a pas le droit de prendre un produit désiré mais qu'on est contraint à prendre un substitut. ‘Méthadone’, ça fait médicament. C'est complètement hypocrite. Et nous, on ne sait pas tout là-dessus, on connaît pas tout sur les côtés négatifs de la méthadone...”*

I: *“Les effets négatifs tu veux dire?”*

R: *“Mais oui, le mal de tête, tout ça. Mais bon, si on te dit de la prendre, tu vas pas refuser. Mais si t'as quand même envie de l'autre produit et bien, tu vas prendre à côté hein? (...) Et pourquoi ils filent pas de l'héroïne? Là, tu viens prendre ta métha pour pas être en manque et après, comme t'as envie de te péter la gueule, tu vas prendre de la cocaïne!”*

Pour les usagers de drogues, le mode de vie qu'ils mènent est lié à la consommation de produits illicites, lui-même régit par des politiques spécifiques. Il est dès lors logique que ce soit vis-à-vis de ces politiques qu'ils souhaitent réagir.

Outre des changements attendus au niveau politique, les usagers de drogues interrogent quotidiennement le **fonctionnement des institutions** qu'ils côtoient. Comme nous l'avons vu précédemment, services de police, services d'aide, institution de la Justice, sont, dans diverses mesures, critiqués pour leurs pratiques. Dans ce sens, **ce n'est donc pas non plus sans un examen minutieux de ces pratiques et de leurs effets que les nuisances pourront être abordées et gérées de manière approfondie**. Pensons par exemple à la lenteur du travail de la Justice qui use les usagers de drogues au point de ne même plus toujours savoir s'ils ont encore ou non une affaire en cours. Pensons aussi au quadrillage du centre-ville par les services de police, un quadrillage en véhicule critiqué pour son inutilité et la distance qu'elle instaure avec les citoyens. Pensons encore aux conditions de probation, des mesures qui ne sont pas toujours cohérentes d'après les usagers de drogues. Pensons aussi au fonctionnement des services d'aide et de soin. Si les usagers de drogues ne remettent nullement en cause leur nécessité, nous ne pouvons passer sous silence la crainte de certains d'assister à une prise en otage de la logique sociale par la logique pénale. Les interpellations des usagers de drogues concernant les pratiques de travail des institutions sont nombreuses et témoignent de **l'impossibilité de réfléchir aux nuisances associées aux drogues en ne se penchant que sur ses seuls usagers**.

Au niveau personnel et interpersonnel, les usagers de drogues montrent comment le **comportement responsable** de chacun peut jouer un poids dans la gestion des nuisances. Ici, ils avancent les moyens qu'ils mettent en œuvre afin de contrôler leur usage. Ces moyens sont nombreux. Certains sont strictement liés au mode de consommation: ne pas consommer tous les jours, ne pas recourir à l'injection, ne pas mélanger les produits, faire attention à la qualité des produits achetés, etc. D'autres sont relatifs à des événements extérieurs qui peuvent aider l'usager de drogues à contrôler son quotidien. Ici, il est notamment question du fait d'avoir un travail ou d'être en couple avec un enfant. Certains usagers de drogues mentionnent également d'autres moyens qui dépassent le mode de consommation pour s'étendre aux relations interpersonnelles. Pour se protéger, il faut pouvoir prendre ses distances: ne pas dévoiler sa vie privée car les rumeurs vont bon train en rue, respecter l'autre mais refuser de prêter de l'argent ou de le faire loger chez soi notamment, écouter l'autre sans s'impliquer dans ses problèmes, etc. Dans certaines situations, les usagers de drogues ont la possibilité de 'se tenir' entre eux par la connaissance de

faits, délictueux ou non, qu'ils ont de chacun. Il est dès lors parfois jugé préférable de s'isoler pour se préserver.

Mais derrière les logiques institutionnelles, les relations parfois difficiles entre usagers de drogues et avec les acteurs qui gravitent autour d'eux, ils nous rappellent surtout combien **les nuisances associées aux drogues ne pourront être gérées sans une meilleure connaissance des usagers de drogues eux-mêmes**. Cette ouverture pourrait contribuer à un meilleur accès à l'espace public pour les usagers de drogues ainsi qu'à une place moins dévalorisante et stigmatisée dans les relations sociales.

La focalisation des politiques sur les usagers de drogues laisse chez certains un **sentiment d'injustice et d'impunité**. Face à d'autres délits qu'ils jugent plus graves (comme la pédophilie qui a été souvent nommée cette année, la violence domestique, les *car-jackings*, les agressions physiques, les 'délits en col blanc'), ils ont parfois le sentiment d'être de véritables sorcières à surveiller dans le centre-ville, des sorcières que les politiques de la ville concourent à regrouper dans certaines rues, faisant de ces dernières de nouvelles sortes de 'réserves' dans lesquelles on tente de garder la population sous contrôle.

'Il est difficile de diaboliser les hommes qui se connaissent', dit Christie (Christie, 2003, 10). Aborder la question des nuisances, c'est aussi **restaurer le dialogue**. La barrière de l'illégalité a placé les usagers de drogues dans un 'monde' que les non-consommateurs de drogues ne connaissent pas ou seulement avec les images les plus fantasmées et terrifiantes. Les produits stupéfiants remplissent aujourd'hui le même rôle que tenait avant l'alcool sous la prohibition, à savoir celui *'d'épouvantail moral'* (Rosenzweig, 2001, 22). Associés à 'l'excès' et effaçant les usages, ils emmènent avec eux leurs usagers de l'autre côté de la barrière de la moralité. Tout semble aujourd'hui se passer comme si les usagers de drogues n'étaient pas considérés comme des 'citoyens' mais avant tout comme des 'toxicomanes', ce qui accroît la distance sociale entre consommateurs et non-consommateurs. Or, **"plus que leurs différences structurelles, c'est la proximité de ces groupes avec le monde ordinaire qu'il faut mettre en évidence."** (Bibeau, & Perreault, 1995, 228).

Enfin, derrière les propos des usagers de drogues et à partir des observations faites sur le terrain, c'est finalement une **crainte** que l'on perçoit. Une crainte, alimentée par le contenu des politiques en matière de drogues, de voir un **état sécuritaire s'adjoindre de plus en plus de pouvoir** face à des franges de population qui dérangent par la marginalité de leur mode de vie.

La précarité du quotidien des usagers de drogues, la place qu'ils occupent dans l'échelle sociale, le statut qui leur est donné par la Loi, les instances de l'État et les citoyens nous montrent qu'il est **urgent de réfléchir, non pas d'abord aux drogues en soi mais bien à la manière de considérer ses usagers**. Si les usagers de drogues interrogent le contenu des politiques en matière de drogues pour leur inadéquation, leur hypocrisie et leur injustice à leur égard, s'ils interpellent également des institutions travaillant dans le champ des drogues pour réclamer plus de respect et de dignité, ils nous interrogent aussi sur notre attitude à leur égard et pointent l'urgence de **restaurer le dialogue**. Les observations de terrain et les propos des usagers de drogues ont montré que **les nuisances sont les manifestations de problèmes de gestion de l'espace public et des relations sociales**. Ce n'est donc que par une **meilleure connaissance de l'autre, de son mode de vie et de ses besoins** que la question des nuisances pourra être abordée de manière approfondie.

Deel V

Conclusies
&
Beleidsaanbevelingen

1 Algemeen besluit bij het onderzoeksluik Sleutelfiguren

Het ‘Onderzoeksluik Sleutelfiguren’ tracht de **perceptie van de sleutelfiguur van het thema ‘drugs & overlast’** te doorgronden. Om dit doel te bereiken werd geopteerd voor een **kwalitatieve onderzoeksmethodologie** met als **onderzoeksinstrument** een **semi-gestructureerd interview** op basis van een **interviewhandleiding**. De bevraging bij de sleutelfiguren werd uitgevoerd in **zes onderzoekslocaties: Brussel, Antwerpen, Charleroi**, de gerechtelijke arrondissementen: Mons en Brugge met specifieke aandacht voor de steden **Mons** en **Oostende** en de grensoverschrijdende regio: **Euregio Maas-Rijn**.

Binnen deze locaties werden de sleutelfiguren gekozen op basis van een **weloverwogen doelgerichte steekproef**.

Tijdens de bevraging van de sleutelfiguren werd dieper ingegaan op de **verschillende verschijningsvormen van overlast en drugoverlast**, de **inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen druggerelateerde overlast**, de **gevolgen** ervan en de **lokale aanpak van het (drug)overlastfenomeen**. In deze bevraging gaat het allereerst om de **reconstructie van het gezichtspunt** van de betrokkenen.

Het onderzoek bestond uit **verschillende niet strikt afgelijnde fazen**: een literatuurstudie, de ontwikkeling van de interviewchecklist, de verkenning van de onderzoekslocaties en inventarisatie van de aanwezige sleutelfiguren, de veldwerkfase en tot slot de analysefase. Om deze laatste fase overzichtelijk te houden, deelden we de sleutelfiguren in, in verschillende ruime categorieën: de **veiligheidsactoren**, de **welzijnsactoren**, de **beleidsactoren** en daarnaast nog een **restcategorie**.

In totaal werden er **95 interviews afgenomen bij 121 sleutelfiguren uit 92 verschillende diensten**. De bevindingen uit de interviews werden aangevuld met gegevens uit beleidsdocumenten, interne documenten, centraal verkrijgbare cijfergegevens en vergelijkbare gegevens uit andere onderzoeken.

1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast

Deze paragraaf werd opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel werden de **algemene bevindingen omtrent de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast** doorheen de verschillende onderzoekslocaties weergegeven. In het tweede deel werden de **specifieke onderzoeksbevindingen omtrent de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast** in de zes onderzoekslocaties weergegeven.

De begrippen ‘**(drug)overlast**’ en ‘**nuisances (associées aux drogues)**’ dekken niet dezelfde lading en worden ook niet in dezelfde mate gebruikt. ‘Overlast’ krijgt een ruimere invulling dan ‘nuisance’. Uit de interviews bleek dat hoewel ‘overlast’ een **negatieve term** is, dat deze toch goed ingeburgerd is in het **Nederlandstalig landsgedeelte**. Aan ‘nuisance’ wordt door de grote meerderheid van de Franstalige sleutelfiguren een **pejoratieve connotatie** verbonden en ze zijn dan ook niet geneigd om dit woord te gebruiken wanneer het thema ‘drugs’ aan bod komt. In het algemeen kan worden gezegd dat zowel Nederlandstaligen als Franstaligen eerder afkerig staan tegenover het courant gebruik van deze termen. Wel worden een aantal alternatieven geboden die ze liever geassocieerd zien met druggebruik(ers): ‘leefbaarheid’, ‘welzijn’, ‘gênes’, ‘dérangements’, ‘dégâts’, ‘conséquences négatives’ en ‘inconvéniants’. Die **weerstand t.o.v. het begrip overlast** komt **sterker tot uiting bij de welzijnsactoren dan bij de veiligheidsactoren**, wat **implicaties heeft naar overleg toe** tussen verschillende professionele actoren.

De **groep overlastveroorzakers** is volgens de sleutelfiguren **geen homogene groep**, maar wel een groep bestaande uit verschillende subgroepen. (Drug)Overlast wordt (in dalende volgorde) voornamelijk **toegeschreven aan allochtonen, jongeren, illegalen, mensen in een precaire positie en aan mensen met een alcoholprobleem**. Combinaties van deze groepen worden eveneens dikwijls aangegeven. ‘**De druggebruikers**’ als groep werden slechts enkele keren genoemd als overlastveroorzakers.

Samenscholingen van allerlei maatschappelijke groepen, (in combinatie met bepaalde gedragingen) en **rondhangende jongeren** worden vaak beschouwd als overlast. Deze samenscholingen gaan vaak gepaard met toe-eigenend gedrag. De **toe-eigening** van de openbare ruimte wordt eveneens als een belangrijke overlastvorm gezien.

Uit de gesloten vraag in het interview bleek dat de sleutelfiguren: vaak te maken krijgen met ‘samenscholingen van druggebruikers op straat, het plein of in het park’, ‘heen- en weergeloop van druggebruikers’, ‘openlijk dealen’, ‘vervuiling van straat, plein of park door druggebruikers’ iets minder vaak in aanraking komen met ‘ruziemakende en schreeuwende druggebruikers’ en relatief zelden of nooit ‘drugs aangeboden krijgen’ of overlast beleven door ‘geluidsoverlast en stankoverlast van dealpanden’. Voor wat ‘het zien spuiten’ en ‘rondslingerende spuiten’ betreft valt het volgens de respondenten mee.

Bij de vraag naar een omschrijving van het begrip overlast worden de woorden objectief en subjectief spontaan vernoemd. Uit de betekenisgeving, blijkt het onderscheid voornamelijk te berusten op het al of niet crimineel karakter van het fenomeen. In het algemeen beschouwen sleutelfiguren het begrip **criminele overlast niet als drugoverlast maar als criminaliteit**. Zij percipiëren overlast en criminaliteit als afzonderlijke elementen maar maken hierbij de kanttekening dat drugoverlast wel kan voortvloeien uit druggerelateerde criminaliteit. Drugoverlast is volgens de sleutelfiguren meer een **intrinsiek subjectief gegeven**. Criminele overlast dient afzonderlijk te worden gehouden, zodat het mogelijk is naar aanpak toe om de scheidingslijn te kunnen behouden tussen criminaliteit en overlast.

De **omvang van het fenomeen (drug)overlast in kaart brengen op basis van geregistreerde criminaliteitscijfers, meldpunten, kosten voor openbare ordehandhaving en gesprekken met sleutelfiguren is moeilijk te verwezenlijken**. Er zijn veel cijfergegevens beschikbaar maar quasi niet over openbare overlast, laat staan over drugoverlast. ‘Overlast’ wordt voornamelijk als een intrinsiek subjectief gegeven beleefd, zodat het opsommen van het aantal drugdelicten binnen een onderzoekslocatie weinig bijdraagt tot inzicht in de omvang van het drugoverlastfenomeen. Daarbijkomend is de politieke registratie van drugdelicten fragmentarisch en onvolledig en uit de politiebestanden kunnen niet automatisch gegevens worden gehaald over problematische druggebruikers, overlastveroorzakers of drugs en overlast. Handmatig zou men dat eventueel wel kunnen, maar dat zou een te intensief werk zijn. Daar in België (in tegenstelling tot Nederland) geen specifieke meldpunten voor drugoverlast bestaan kan niet op basis van dergelijke gegevens een inschatting worden gemaakt. Wat de kosten voor openbare ordehandhaving van het (drug)overlastfenomeen bedragen, kan eveneens niet worden achterhaald.

Wel is het **mogelijk om factoren aan te geven die medebepalend zijn voor de wijziging in de omvang van de (drug)overlast**. De laatste jaren heeft het begrip (drug)overlast zich verspreid over verschillende rechtsgbieden en de leefomgeving, wat impliceert dat er meer aan overlastbestrijding wordt gedaan. Andere factoren zijn: de toegenomen aandacht voor het fenomeen, de zichtbaarheid en concentratie en het effect van de drug. Bredere maatschappelijke factoren die bijdragen aan de perceptie van overlast zijn: stijgende individualisering van de maatschappij, intolerantie - onverdraagzaamheid. Afname van sociale en functionele controlemechanismen en allerlei beleidsmaatregelen.

Het zou ons te ver leiden om in dit besluit te trachten een uitgebreide samenvatting te geven van de aard en de omvang van het fenomeen in de zes onderzoekslocaties. Hierboven hebben we reeds doorheen de zes onderzoekslocaties de belangrijkste algemene bevindingen gegeven. Hieronder zetten we nog enkele **specifieke en relevante bevindingen** op een rijtje.

- De indruk leeft dat in alle onderzoekslocaties de sleutelfactoren een **goed overzicht hebben van de buurten in de stad die gepaard gaan met overlast**. Wat de aanpak van de overlast betreft in die specifieke buurten, merken we belangrijke verschillen tussen de onderzoekslocaties. Zo verkregen we in Oostende de indruk dat er voor iedere probleebuurt reeds naar oplossingen werd gezocht. Ook al konden we de projecten niet kaderen onder de noemer van integrale en geïntegreerd beleid, het bleek wel een aanzet te zijn tot meer samenwerking tussen de verschillende sleutelfiguren. In Brussel konden we dit niet vaststellen maar dit heeft ook met de grootstedelijke context te maken, onder meer het voorkomen van talrijke probleebuurt en een versnippering van bevoegdheden over allerlei

verschillende actoren waardoor geïntegreerde en integrale maatregelen uitblijven. Het feit dat de resultaten van een **onderzoek in de Brusselse Noordwijk**, dat 8 jaar geleden werd uitgevoerd, vandaag de dag nog steeds gelden, roept ernstige vragen op naar eindelijke actie. Wat baten onderzoek en het in kaart brengen door beleidsactoren van de overlastbuurten, als deze gegevens vervolgens in de onderste lade worden gestopt.

- Het **fenomeen van de rondhangende jongeren (al of niet in combinatie met druggebruik)** komt in alle onderzoekslocaties tot uiting en wordt ook als steeds belangrijker ervaren. In de **grensoverschrijdende regio** wordt het begrip overlast zelfs uitsluitend gelinkt aan rondhangende jongeren. **Drugtoerisme** zorgt slechts voor afgeleide overlast (bijv. drugs in het verkeer). Wanneer de sleutelfiguren ons wijzen op het gevaar voor stigmatisering door het koppelen van de woorden drugs en overlast, kunnen we dezelfde bemerking en zelfs nog in sterkere mate geven bij de koppeling van overlast aan rondhangende jongeren. Opvallend is dat de **groep allochtonen** in alle onderzoekslocaties als één van de eerste groepen overlastveroorzakers wordt genoemd, behalve in Charleroi. Samenscholingen van jongeren hebben er soms zelfs een multicultureel karakter.
- Uit onderzoek van onder meer Renn & Lange (1996), bleek dat ‘**zwerfspuiten**’ de eerste aanklacht was in Europa. In alle onderzoekslocaties werden door een aantal sleutelfiguren **spontaan ‘het vinden van zwerfspuiten’** aangegeven als drugoverlastvorm. Daar we bij onze veelvuldige aanwezigheid in de verschillende ‘problematische’ onderzoeksbuurten, geen enkele keer een zwerfspuit opmerkten (ook al vestigden we onze aandacht op de plaatsen waar zwerfspuiten vaak werden gevonden), vonden we het opportuun om door te vragen. Het bleek dat veel sleutelfiguren die deze overlastvorm ter sprake brachten, nog nooit met een zwerfspuit werden geconfronteerd en dat het vaak was ‘van horen zeggen’. Het feit dat soms werd aangegeven dat er in een kraakpand wel tot 800 spuiten werden gevonden, lijkt ons niet de overlast te veroorzaken die wij bedoelen. Zwerfspuiten in afgelegen plaatsen kunnen niet echt overlast teweeg brengen bij toevallige voorbijgangers.

2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving

Overlastbeleving is in de eerste plaats, zelf **een gevolg van de perceptie van bepaalde gedragingen of situaties die als storend worden ervaren**.

In deze paragraaf lag de focus op de **sociale kosten van het fenomeen (drug)overlast**. Deze sociale kosten omvatten enerzijds de gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast. Hierbij kunnen we het onderscheid maken tussen gevolgen van de hantering van het begrip voor druggebruikers, welzijnsactoren en veiligheidsactoren. Anderzijds wat de gevolgen van de overlastbeleving zelf betreft, legden we de nadruk op de specifieke gevolgen die overlast kan teweeg brengen in een hulpverleningssetting.

Het expliciet koppelen van ‘drugs’ en ‘overlast’ brengt het risico met zich mee dat overlast eenzijdig wordt gelinkt aan druggebruikers, wat een **stigmatisering** van deze populatie tot gevolg heeft. De **veiligheidsactoren** zien het **begrip overlast als een uitbreiding van hun takenpakket**. Voor hen ontstaat er zo **verwarring omtrent de grens tussen overlast en criminaliteit**. Voor de politie, die vaak met overlastgevend gedrag wordt geconfronteerd, is het moeilijk om de grens te bepalen tussen wat werkelijke overlast is en wat overdreven geklaag is.

Ook voor de **welzijnactoren** zijn er **gevolgen naar overlastbeleving toe in de werksetting**. **Veel storende gedragingen worden gekaderd als inherent aan het druggebruik**. De **tolerantie** voor gedragingen die in de samenleving al gauw als overlast worden beschouwd, is groter bij de actoren die gericht zijn op het verhogen van het welzijn van de druggebruikers en is tevens afhankelijk van de echelonnering. Zo kan het onderscheid worden gehanteerd tussen **aanvaardbare overlast** (die deel uitmaakt van de gewone werksituatie) en **onaanvaardbare overlast** (die de gewone werksituatie overstijgt). ‘Onaanvaardbare overlast’ binnen de werksetting lijkt op basis van de bevindingen van de

welzijnsactoren doorheen de verschillende onderzoekslocaties niet af te nemen. Deze overlast brengt gevolgen met zich mee voor het personeel. Het **personeelsverloop en het ziekteverzuim stijgen en gevoelens van burn-out worden steeds meer gesignaleerd**. Dit heeft tot gevolg dat veel aandacht moet worden besteed aan het personeel d.m.v. ondersteuning, opleiding en intervisie. De welzijnsactoren geven aan dat er een evolutie merkbaar is naar een **grotere tolerantie** van de **hulpverleners** t.o.v. moeilijke gedragingen en ‘overlast’ veroorzaakt door druggebruikers. Niettegenstaande het feit dat bij welzijnsactoren het gevoel leeft dat ze meer moeten verdragen, blijkt eveneens dat hulpverleningsdiensten **kleine ingrepen uitvoeren** om tegemoet te komen aan de overlast binnen de dienst. **Dit kan een geleidelijke afname van de laagdrempelige werking met zich meebrengen.**

De sleutelfiguren waarschuwen dat **projecten steeds meer worden opgestart binnen het kader van de overlastbestrijding**. De welzijnsactoren ervaren druk om zich met overlastbestrijding in te laten. Het belang van het begrip leefbaarheid wordt extra beklemtoond.

Ook **het overleg tussen welzijns- en veiligheidsactoren ondervindt gevolgen**. Het feit dat de basisdoelstellingen van de rechtsbedeling en de drughulpverlening zeer sterk verschillend zijn, bemoeilijkt de samenwerking. **De begrippen overlast en nuisance werken communicatieproblemen tussen justitie en hulpverlening in de hand**. Met de termen op zich is er niets mis, maar vooral de welzijnsactoren verkiezen termen met een positiever connotatie boven de huidige termen.

Onveiligheidsgevoelens en vervreemding van de buurt, werden vaak vermeld wanneer werd gevraagd naar de gevolgen van het fenomeen.

3 Evaluatie van het beleid met betrekking tot het fenomeen (drug)overlast

De groep overlastveroorzakers is geen homogene groep. Er zijn verschillende soorten groepen overlastveroorzakers, ten aanzien van wie verschillende benaderingen gewenst zijn. Om succesvol te kunnen zijn in de aanpak van de overlast moet er gekozen worden voor **gedifferentieerd, pro-actief beleid**. Dit kan alleen worden gerealiseerd indien alle betrokken partijen, zoals bestuur, justitie, (drug)hulpverlening, verslaafden en politie samenwerken. Alleen een **integrale aanpak** van de drugoverlast kan tot succes leiden en daarvoor is een **multidisciplinaire samenwerking** vereist.

De verschillen tussen gemeenten en buurten voor wat betreft de ontwikkelingen in drugoverlast zijn tamelijk groot. De vitale factoren in het kader van overlast liggen niet op het werkerrein van 1 actor. Het onderzoek toont aan dat een integrale aanpak moet.

Een beleidsafstemming tussen lokale overheden, justitie- en politiediensten is noodzakelijk om de lokale overlastfenomenen en het drugtoerisme terug te dringen. De lokale overlastfenomenen dienen eveneens vanuit een geïntegreerd perspectief te worden bekeken. Het terugdringen van lokale drugoverlast impliceert **een door de lokale autoriteiten gecoördineerde strategie** waarbij politie, justitie, de sociale en hulpverleningssector, het preventie- en jeugdwerk, en desgevallend, de verantwoordelijken voor stadsvernieuwing worden betrokken. Eénzijdige maatregelen dienen te worden vermeden indien ze enkel een verschuivings- of uitsluitingseffect hebben. Bepaalde bijkomende maatregelen moeten eveneens in overweging genomen worden: de mogelijkheid voor de burgemeester om, in het kader van zijn bevoegdheden inzake de openbare ordehandhaving, administratieve verbodsbepalingen op te leggen; de oprichting van «maisons de justice» om, in geval van overlast, een snelle justitiële afhandeling in strafzaken mogelijk te maken; mogelijkheden voor de tijdelijke sluiting van drugoverlastveroorzakende of faciliterende inrichtingen.

Alhoewel stedelijke politici en beleidsmakers ongetwijfeld de steun verwelkomen van hoge functionarissen in hun strijd tegen drugproblemen is het vereist dat voor een succesvol lokaal beleid ze ook een adequate steunbasis in het brede publiek moeten vinden. Lokale politici zijn vooral afhankelijk van de goedkeuring van de mensen die het meest te lijden hebben door de problemen, diegenen die

wonen in buurten waar drugproblemen worden gevoeld. Het is daarom essentieel om te weten hoe deze personen denken dat deze problemen moeten worden aangepakt in hun omgeving. Met andere woorden wat zien zij als de meest effectieve middelen van formele sociale controle van illegale drugs? Drugproblemen zijn niet gelijk verspreid doorheen de steden, iedere stad heeft buurten waar de problemen ernstiger zijn dan andere gebieden met minder problemen.

Een fundamenteel gegeven dat een constructieve samenwerking tussen de rechtsbedeling en de drughulpverlening bemoeilijkt, is niet het feit op zich dat de basisdoelstellingen verschillen maar wel dat ze zich blindstaren op hun principes.

2 Algemeen besluit bij het onderzoeksluik Bevolking

1 Inschatting van de aard en de omvang van het fenomeen (drug)overlast

Wat de omvang betreft:

12% van de bevolking maakt associatie tussen drugs en overlast, maar *slechts* 4% van de totale overlast wordt geassocieerd met druggerelateerde groepen ; andere groepen worden duidelijk vaker geassocieerd met overlast. Uit de expliciet druggerelateerde bevraging komen wat hogere cijfers naar voren : hoewel de vraag gefilterd was, en een beperkter aantal fenomenen beschrijft (16 in plaats van 24), stellen we vast dat hier 14% ($0.47 \cdot 1083 / 3713 \cdot 100$) van de totale steekproef aangeeft minstens regelmatig last te hebben van één of meerdere druggerelateerde fenomenen. Het suggestief karakter van deze bevraging leidt er blijkbaar toe dat het verband tussen overlast en druggerelateerde activiteiten vaker wordt aangehaald. Op welke manier de suggestie van de expliciete bevraging een effect heeft op de mening van de respondenten, is echter niet helemaal duidelijk : ongetwijfeld leidt de suggestie tot een vals bewustzijn, maar misschien leidt de suggestie ook ten dele tot een soort oprechte bewustwording bij sommige respondenten.

Verder stellen we vast dat de omvang van het fenomeen druggerelateerde overlast *sterk samengaat* met de mate waarin druggebruikers *voorkomen in het straatbeeld* van de woonbuurt (volgens de perceptie van de respondenten) : naarmate meer personen wel eens druggebruikers zien in de straten van hun woonbuurt, ervaren die personen ook gemiddeld meer overlast. Dit betekent dat klachten in verband met druggerelateerde overlast exponentieel toenemen naarmate de concentratie van druggebruikers in een bepaalde woonbuurt, ook toeneemt.

We vinden *grote verschillen terug inzake de omvang* van (druggerelateerde) overlast tussen de verschillende onderzoeksgebieden; vooral het verschil tussen de stedelijke gebieden enerzijds en de regionale gebieden anderzijds blijkt zeer groot. Binnen de stedelijke gebieden vallen twee onderzoeksgebieden in het bijzonder op: het De Coninckplein, met extra veel (al dan niet druggerelateerde) overlast, en Brusselse deelgemeente Evere, waar het overlastpeil eerder aansluit bij de regio's wat omvang betreft. De verschillen tussen de steden en regio's zijn niet te wijten aan het voorkomen van typisch stedelijke overlastfenomenen, het zijn daarentegen dezelfde fenomenen die in een buurt of regio het meest of minst overlast veroorzaken.

Wat de aard betreft:

Vergeleken met de impact van criminaliteit, is het toch vooral *subjectieve overlast* (omgevings- en sociale overlast) die een grote impact heeft op de overlast ervaren door de respondenten. Over het algemeen komen vooral problemen met vervuiling van de openbare ruimte sterk naar voren (vooral *geluid van het*

verkeer en hondenpoep op straat). Belangrijkste overlastproblemen hebben meestal te maken met omgevingsoverlast, maar ook sociale overlast wordt aangehaald als een belangrijk probleem (vooral het sluikestorten en agressief verkeersgedrag leidt tot veel overlast).

Wat objectieve overlast betreft, stellen we vast dat criminaliteit die leidt tot *zware materiële schade* makkelijker overlast veroorzaakt dan bijv. geweldscriminaliteit. Vooral criminaliteit met diefstal of beschadigingen van voertuigen leidt tot veel overlast. Een opvallende vaststelling is het feit dat diefstal uit of vandalisme aan voertuigen tot meer overlast leidt dan diefstal van die voertuigen; dit versterkt het vermoeden dat de mate waarin een criminaliteitsfenomeen tot overlast leidt, niet zozeer de weerspiegeling is van de mogelijke gevolgen van dat fenomeen, maar vooral van de mate waarin het voorkomen van een bepaald fenomeen, en aldus de kans op slachtofferschap voor zichzelf, inschat. In Brussel wordt die kans ook duidelijk hoger ingeschat door de inwoners dan in Vlaanderen en Wallonië: er komt significant meer criminele overlast voor onder de inwoners van het Brussels Gewest.

Het feit dat de subjectieve overlast zo hoog ligt, komt in belangrijke mate voort uit Vlaanderen. We zien dat vooral in Vlaanderen de subjectieve overlast zeer hoog is ; mogelijk heeft de mate waarin fenomenen voorkomen daar een invloed op (de omvang van de fenomenen beïnvloedt de omvang van de overlast veroorzaakt door die fenomenen), maar waarschijnlijk heeft een andere mentaliteit, een grotere permissiviteit, een veel grotere invloed op de mate waarin subjectieve overlast als problematisch ervaren wordt.

2 Gevolgen van het fenomeen (drug)overlast

Op basis van een kwantitatieve analyse is het uiteraard zeer moeilijk uitspraken te doen over oorzaken en gevolgen van fenomenen. Men kan eigenlijk alleen verbanden tussen reeksen cijfers vaststellen. Dit betekent dat men wel kan nagaan in hoeverre fenomenen al dan niet samen voorkomen. Dit samen voorkomen wil echter niet zeggen dat men oorzaak van gevolg kan onderscheiden. Het is zelfs niet zeker dat het ene fenomeen een oorzaak is, en het andere fenomeen het gevolg: beide fenomenen kunnen ook een gemeenschappelijke oorzaak hebben, die beide fenomenen beïnvloedt, zonder dat er een direct verband bestaat tussen beide fenomenen. Toch kan men, op basis van de inhoudelijke kenmerken van de indicatoren, sterke vermoedens ontwikkelen over de validiteit en de richting van het verband.

Op basis van de verzamelde gegevens hebben we een *aantal individuele kenmerken* gevonden die in verband staan met de beleving (of perceptie) van druggerelateerde overlast: *een gevoel van wantrouwen ten aanzien van politie en gemeentebestuur (inzake druggerelateerde overlast), een gevoel van onveiligheid, zowel impliciet als expliciet gemeten, en het extreemrechts stemgedrag (in Vlaanderen)*. We vonden telkens significante verbanden voor de drie gehanteerde dimensies van overlast. Voor het verband met ‘institutioneel wantrouwen’ vinden we geen enkel verschil tussen de drie dimensies van druggerelateerde overlast. Voor het extreemrechts stemgedrag vinden we een iets sterker verband met subjectieve overlast dan met criminele overlast. Voor de gevoelens van onveiligheid krijgt men een ander beeld afhankelijk van de indicator die men hanteert.

Criminele overlast vertoont een zwakker verband met expliciet bevraagde onveiligheidsgevoelens dan de twee dimensies van subjectieve overlast. Doorgaans worden onveiligheidsgevoelens echter geoperationaliseerd aan de hand van impliciete indicatoren. De ‘impliciete’ onveiligheidsgevoelens vertonen een sterker verband met criminele overlast dan de sociale en omgevingsoverlast. We zien zelfs dat na controle voor slachtofferschap het verband tussen (druggerelateerde) criminele overlast en impliciet bevraagde onveiligheidsgevoelens stand houdt. Dit wil zeggen dat criminele overlast enerzijds en het effectief slachtofferschap van die criminaliteit anderzijds niet zomaar als dezelfde fenomenen kunnen worden beschouwd; hoewel criminele overlast omvat meer dan alleen het direct slachtofferschap van criminaliteit. Het discours van onveiligheid vertoont geen verband meer met criminele overlast na controle voor effectief slachtofferschap, maar het gedrag van onveiligheid vertoont wel een verband met de beleving overlast, ook na controle van direct slachtofferschap.

Sociaaldemografische achtergrondkenmerken, zoals opleidingsniveau en leeftijd, hebben geen invloed op de beleving van overlast. Het enige kenmerk dat significant blijkt te zijn, is de gewestelijke woonplaats (Vlaanderen, Wallonië en Brussel), reeds aangehaald in deel 1 van de analyse (tabel 8).

Hoe kunnen we de vastgestelde verbanden verklaren?

Het is evident dat men het ervaren van (regelmatige) overlast niet als een direct gevolg kan zijn van een aantal percepties en houdingen van de respondenten. Het omgekeerde klinkt veel plausibeler: door de ervaring van overlast ontwikkelt men negatieve houding ten aanzien van politie en gemeentebestuur, men ontwikkelt sterkere gevoelens van onveiligheid, en de kans op extreemrechts stemgedrag neemt toe. Toch is ook een verband in omgekeerde richting mogelijk: het gaat immers om percepties van mensen, niet om objectief gemeten overlastcijfers. De vastgestelde verbanden tussen de beleving van overlast enerzijds, en gevoelens van onveiligheid en/of wantrouwen anderzijds, kunnen ook onecht zijn: er kan een gemeenschappelijke oorzaak bestaan, een fenomeen dat zowel de perceptie van overlast als onveiligheidsgevoelens of institutioneel wantrouwen in dezelfde richting in de hand werkt.

Wat er ook van zij, de vaststelling dat het overlastfenomeen samengaat met bepaalde percepties en/of houdingen, is een belangrijke vaststelling. *Het betekent dat voor een aanpak van deze fenomenen, deze best als één pakket van samenvallende fenomenen benadert, en niet als onafhankelijke verschijnselen die apart in ruimte en/of tijd moeten worden aangepakt.*

3 Procesevaluatie van de aanpak van (drug)overlast

Een *minderheid* van de bevroagde respondenten is expliciet *tevreden* over het optreden van de politie tegen druggerelateerde overlast, en over de aandacht van het gemeentebestuur voor deze problematiek. Echter, ook een minderheid van de respondenten is expliciet ontevreden over politie en gemeentebeleid. In de gehele steekproef valt vooral op dat de onwetendheid zeer hoog is. Dat is ook niet verwonderlijk: de meeste mensen geven immers ook aan nooit geconfronteerd te worden met druggerelateerde overlast.

De meningen onder de respondenten verschillen echter nogal sterk al naargelang welke populatie men precies beschouwt. Wanneer we bijv. enkel diegenen beschouwen die wel eens last hebben van druggerelateerde overlast (hoe miniem ook), dan krijgen we al een ander beeld: het percentage respondenten zonder mening neemt sterk af. Vooral bij de vragen over het gemeentebeleid en het optreden van de politie tegen druggerelateerde overlast in het algemeen zien we dat dit percentage zich in hoofdzaak verplaatst naar de *groep ontevredenen*: men is duidelijk minder tevreden naarmate men zelf meer overlast ervaart. Wanneer we enkel het segment van de bevolking dat al eens klacht indiende voor druggerelateerde overlast bij de politie beschouwen, dan zien we dat dezelfde tendens zich voortzet: zij die klacht indienden, zijn gemiddeld nog minder tevreden met de algemene houding van politie tegen druggerelateerde overlast.

De vraag naar het optreden van de politie als gevolg van klachten met druggerelateerde overlast brengt echter wel een iets ander beeld naar voren. In vergelijking tot de gehele populatie, zien we dat het dalend percentage respondenten die geen mening hebben bij populatie 2 (druggerelateerde overlast) en populatie 3 (melding druggerelateerde overlast) in hoofdzaak hier niet bepaald gaat naar de groep ontevredenen, maar zich verdeelt over de verschillende posities inzake tevredenheid over het optreden van de politie. Dit is een bijzondere vaststelling: mensen die klacht indienden voor druggerelateerde overlast zijn niet zozeer ontevreden over de reactie van de politie op hun klachten, het is over het optreden van de politie ten aanzien van *druggerelateerde overlast in het algemeen* dat deze mensen ontevreden zijn. Dit wekt het vermoeden dat het precies het feit is dat men klacht *moet* indienen, dat maakt dat men minder tevreden is. De *ontevredenheid over het pro-actief gedrag van de politie* tegen druggerelateerde overlast is veel groter dan de ontevredenheid over de respons die de politie geeft aan klachten in verband met druggerelateerde overlast.

Meer dan 60% van de respondenten die wel eens druggebruikers zien in hun woonbuurt, menen dat niet alleen de politie, maar dat *ook andere instellingen* een rol te spelen hebben bij het verminderen van druggerelateerde overlast. Daarbij worden vooral de buurtwerking en de drughulpverlening beschouwd als actoren met een grote verantwoordelijkheid. Opvallend is ook dat de bestrijding van het fenomeen meer als een federale dan een lokale problematiek wordt gezien.

Tenslotte konden we zien dat van alle respondenten die aangeven wel eens overlast te ervaren als gevolg van druggerelateerde fenomenen, er *slechts een kleine minderheid is die de veroorzakers van overlast zelf aanspreekt over hun gedrag*. Daarbij valt ook op dat de mate waarin men overlast ervaart weinig effect heeft op dit gedrag. Waarschijnlijk speelt angst hierbij een grote rol (zie deel 2 van de analyse), zeker voor criminele overlast. Ook is het niet altijd duidelijk wie de overlast veroorzaakt, zeker wat betreft de omgevingsoverlast: men ziet wel vervuiling, maar zelden betrapt men de vervuiler op heterdaad (men denke bijv. aan sluikstorten). Sociale overlast is minder direct bedreigend dan de criminele overlast, en minder anoniem dan de omgevingsoverlast (overlast door sociaal incivisme ervaart men enkel door de plegers zelf te observeren, hetgeen niet noodzakelijk zo is voor omgevingsoverlast). Voor sociale overlast vinden we als enige dimensie dan ook een (zeer zwak) verband tussen het aanspreekgedrag en de mate van overlast, maar ook hier blijft de aanspreekdrempel wel zeer hoog.

3 Algemeen besluit bij het etnografisch onderzoeksluik Druggebruikers

De bevraging van de druggebruikers was gericht op het verwerven van inzicht in de beleving van druggerelateerde overlast door druggebruikers. De gebruikte methodologie omvatte een **‘open focus’** etnografie in de steden **Antwerpen en Charleroi** waarbij gebruik werd gemaakt van **participerende observaties en informele gesprekken**. Algemeen vertoont etnografie de meeste van de volgende **kenmerken**: menselijk gedrag wordt bestudeerd in haar alledaagse omgeving, observatie en/of ‘informele’ gesprekken zijn de voornaamste informatiebronnen, gegevensverzameling is ‘ongestructureerd’ en gegevensanalyse impliceert interpretatie van de betekenis en de functie van menselijke handelingen, vooral onder de vorm van verbale beschrijvingen en verklaringen.

Bij het **historisch overzicht** van de etnografie stonden we uitvoerig stil bij de recente geschiedenis van de drugsetnografie in Nederland van de laatste 20 jaar. We toonden ondermeer aan dat van etnografen meer en meer geëist werd dat hun analyses doorzichtiger, ‘harder’ en systematischer moesten zijn. Bij de totstandkoming van dit rapport werden wij hiermee geconfronteerd tijdens de fase van rapportering. Enerzijds kregen we van onze opdrachtgever een enorme kans (en vrijheid) om gedurende 14 maanden voltijds etnografisch onderzoek te verrichten in Antwerpen en Charleroi maar anderzijds werden we op het einde van het onderzoeksproces geconfronteerd met strikte eisen omtrent het aantal pagina’s van het eindrapport. Dit verplichtte ons om een heel strenge en harde selectie te maken uit het etnografisch basismateriaal. Dit had tot gevolg dat het citeren van de respondenten uit veldnotities, interviews en informele gesprekken tot het uiterste minimum herleid werd. Daardoor werden we eveneens verplicht tot het formuleren van ‘harde’ conclusies en interpretaties.

Het **etnografisch veldwerk in Antwerpen en Charleroi** startte midden oktober 2002 en eindigde eind juni 2003 waarbij we gedurende 10 maanden minimaal 4 dagen per week participerende observaties verrichtten respectievelijk op en rond het **de Coninckplein** in Antwerpen en in **‘la ville basse’** en **‘la ville haute’** in Charleroi. In tegenstelling tot Antwerpen beperkte het onderzoeksterrein in Charleroi zich dus niet tot enkele straten.

De **keuze** voor beide onderzoeksterreinen was vooral gebaseerd op **‘praktische’ overwegingen** zoals de aanwezigheid van een Medisch Sociaal Opvangcentrum en de ontmoetingsfunctie van de onderzoeksterreinen voor druggebruikers. Bij de keuze voor het de Coninckplein in Antwerpen speelde tevens de aanwezigheid van een ontmoetingslokaal van en voor druggebruikers (B.A.D.) een cruciale rol.

Bij de selectie van 'la ville basse' en 'la ville haute' in het centrum van Charleroi was de aanwezigheid van laagdrempelige (buurt)initiatieven en algemene hulpverleningsinstellingen zoals het OCMW eveneens doorslaggevend.

Beide onderzoeksterreinen worden gekenmerkt door een komen en gaan van druggebruikers en beide fungeren als de belangrijkste **ontmoetingsplaats** voor druggebruikers in de betrokken steden. Het zijn tevens buurten die ook gebruikt worden door andere 'restgroepen'. Het **de Coninckplein** en **la ville basse** kenmerken zich allebei als een buurt met veel **passanten** op weg van en naar het centrum van de stad door de aanwezigheid van het station. In beide buurten doorkruist het 'gewone' en het 'ongewone' elkaar voortdurend en hun imago wordt bepaald door de aanwezigheid van 'imagoverlagende' winkels, cafes, hotels, cabarets, leegstaande (en vervallen) huizen en winkels en de aanwezigheid van prostituees (zijnde straatprostituees in de omgeving van het de Coninckplein en raamprostitutie in la ville basse). Beide onderzoeksterreinen worden als '**apart**' beschouwd van de rest van de stad ten gevolge van de functie die het stedelijk beleid hen toebedacht heeft doorheen de eeuwen en doordat de **verstedelijking** als het ware over deze gebieden gesprongen is. Dit vergemakkelijkte bijvoorbeeld de beslissing om naar beide gebieden het spoor af te leiden hetgeen het enclave karakter verhoogde. Ze kunnen grofweg bestempeld worden als 'stationsbuurten' met bijbehorende 'belastende' functies. Het de Coninckplein groeide echter uit tot de uitgangsbuurt van de stad, waardoor ze haar eigen centraliteit verwierf, terwijl dit veel minder het geval is voor la ville basse. Het is la ville haute die zich een centrale functie toegeëigend heeft als administratief centrum met een concentratie van allerlei overheidsgebouwen. We beschouwen het dan ook niet als louter toeval dat beide buurten door de media, door buitenstaanders en door de publieke opinie **geassocieerd** worden met de aanwezigheid van groepen druggebruikers, dealers, prostituees, marginalen, kansarmen, illegalen, vluchtelingen, criminelen, enz.

De **laatste jaren** echter kwam er een ander begrip bij, namelijk **overlast** dat al deze fenomenen veronderstelde en al deze groepen en de buurten zelf werden in de media en in de publieke opinie automatisch daarmee verbonden. 'Overlast' en 'drugoverlast' zijn in de loop der jaren verworpen tot **containerbegrippen** waar allerlei fenomenen, die men niet eenvoudig juridisch kan omschrijven, onder gegroepeerd worden. De begrippen 'overlast' en 'druggerelateerde overlast' zijn veeleer verworpen tot een **politiek** begrip en niet zozeer een juridisch concept. Overlast werd uit de 'ecologische sfeer' gehaald en binnen het veiligheidsdenken geplaatst om op deze manier gedragingen te omschrijven die aanvankelijk niet voorzien waren bij wet. Dit maakt het maatschappelijk debat en de mediaberichtgeving complex en onderworpen aan vele meningen. Het was onze bedoeling om de gebruikers zelf aan het woord te laten en het begrip te duiden volgens de **perceptie** van de **bereikte gebruikers** zelf. We bereikten echter meer '**gebruikers**' van de buurt dan enkel de druggebruikers. Wat het de Coninckplein betreft lieten we ook (belgische) buurtbewoners en mensen van de Afrikaanse gemeenschap uitdrukkelijk aan het woord, deze andere 'gebruikers' kwamen minder expliciet aan bod bij de bespreking van Charleroi.

Zowel druggebruikers als niet druggebruikers zien het 'overlastprobleem' niet in zwart-wit termen, namelijk indien men de groep druggebruikers zou wegdenken uit de buurten dan zou men nog geconfronteerd worden met andere 'ruimere structurele problemen' op het terrein zelf zoals de gevolgen van het gevoerde asielbeleid, het stedelijk beleid ten aanzien van achtergestelde buurten, het integratiebeleid ten aanzien van restgroepen, het politiebeleid, het huisvestingsbeleid, het beleid ten aanzien van openbare ruimten, enz. '**Druggerelateerde**' overlast verschilt in dit opzicht niet van andere 'overlastfenomenen' en is daarvan niet te onderscheiden. Het heeft geen zin te praten over 'druggerelateerde overlast' zonder vooreerst te praten over 'overlast' en een diepgaande analyse van de preciese stedelijke context waarbinnen deze 'problemen' zich voordoen. '**Overlastfenomenen**' vallen samen met fenomenen waar men zich onmachtig tegenover voelt en waaraan men persoonlijk of als groep zelf 'niets kan aan doen'. De verantwoordelijkheid voor de aanpak ervan wordt op een hoger (structureel) niveau gelegd. Men voelt zich vaak te onmachtig of verkeerd geplaatst om de overlastveroorzakers rechtstreeks aan te spreken of om er samen mee af te spreken. Ook **druggebruikers** percipiëren ('druggerelateerde') overlast als iets dat buiten hun macht ligt en men neemt dan ook maar een machteloze houding aan dat '*men moet maar leren leven met de wolven in het bos*'. Vervolgens, als we echter dieper ingingen op de manier waarop de bereikte respondenten omgaan met (mede)druggebruikers, valt het demoniseren van 'de' drugs en het **farmaco-centristisch** denken op.

De aanwezigheid van druggebruikers in de buurt wordt door de respondenten gerelativeerd. Men beschouwt de groep druggebruikers niet altijd als een homogene groep. **Druggebruikers** zelf definiëren ‘overlast’ als het dagelijks geconfronteerd worden met **wantrouwen, gebrek aan respect** en vriendschap onder elkaar. Overlast is volgens hen de moeilijkheid om vertrouwen te schenken door het gebrek aan respect dat sommige gebruikers ten toon spreiden in hun relaties met anderen (verbale en fysieke agressie, ruzies, gevechten, diefstalletjes, elkaar bedriegen, enz). Zich blootgeven aan anderen is risicovol aangezien men hierdoor ‘problemen’ kan aantrekken en omgaan met de dagelijkse realiteit is het zich beschermen tegen anderen.

De aanwezigheid van druggebruikers in de bestudeerde buurten en de ‘overlastdiscussie’ kan echter niet los gezien worden van de historische en geografische **context van de buurten** waar druggebruikers elkaar (nog kunnen) ontmoeten. Om deze redenen werd de geschiedenis van het de Coninckplein uitvoerig beschreven (overeenkomstig de perceptie van de verschillende gebruikers van het plein) en gebeurde hetzelfde voor Charleroi. Het ethnografisch onderzoek toont aan dat overlast een probleem is van omgaan met **openbare ruimtes** en de **sociale relaties** daarbinnen of anders gezegd: hoe moet men op een dergelijke beperkte ruimte (grotendeels gecreëerd door het politieel en stedelijk beleid doorheen de tijd) omgaan met verschillende groepen die daarvan gebruik (willen) maken en waarvan men zelf deel van uitmaakt. Overlast kan dan ook ‘wederzijds’ zijn: druggebruikers en niet-druggebruikers gaan elk op hun manier om met problematische situaties en met elkaar in de bestudeerde buurten.

Ook wij maakten deel uit van deze context gedurende de (participerende) observatieperiode. In onze dagelijkse omgang met druggebruikers werden we regelmatig geconfronteerd met **verbale en fysieke agressie** onder druggebruikers zelf, zoals hoogoplopende, luidruchtige discussies die soms uitmondde in vechtpartijen naar aanleiding van heel concrete voorvallen. De relatie tussen **druggebruik** en deze vormen van agressie is niet zo vanzelfsprekend. We zijn nooit geconfronteerd geweest met **openlijk en zichtbaar** inhaleren of injecteren van cocaïne, heroïne, snowballs (mengeling van heroïne en cocaïne) of het gebruiken van speed (amfetamine), enz in tegenstelling tot het openlijk gebruik (en verhandelen) van allerlei geneesmiddelen. Het overmatig gebruik van geneesmiddelen in combinatie met alcohol vergemakkelijkt soms het luidruchtig discuten, waarbij emotionele persoonlijke argumenten niet geschuwd worden, waardoor deze discussies al vlug uit de hand kunnen lopen.

Wat de **gevolgen** van het overlastfenomeen betreft voor de gebruikers, het **beleid** ten aanzien van **druggebruikers** is meer en meer verworden tot een beleid gericht op het bestrijden van de overlast veroorzaakt door druggebruikers. Allerlei hulpverleningsinitiatieven ten aanzien van druggebruikers worden daarbij zoveel mogelijk ingeschakeld waarbij het risico bestaat dat de eigenlijke hulpverlening ondergeschikt wordt aan de overlastbestrijding. Voor druggebruikers is het (strafrechtelijk) drugbeleid veelal een bron van onbegrip, soms woede, door de criminalisatie die dit uitdrukt en door de mogelijke discriminatie die ze kunnen ondergaan. Het opjaagbeleid van de **politie** ten aanzien van bepaalde openbare plaatsen en het politieel sluitingsbeleid ten aanzien van cafés waar druggebruikers veel kwamen, zorgde ervoor dat beide onderzochte buurten de enige plaatsen geworden zijn om elkaar te ontmoeten, al of niet in de hand gewerkt door de beslissing om drughulpverlenings- of laagdrempelige buurtinitiatieven daar te vestigen. De politie van Charleroi is weliswaar uitdrukkelijker aanwezig in het straatbeeld van de bestudeerde buurt dan op het de Coninckplein, maar zowel in Anwerpen als in Charleroi voelen druggebruikers zich **kwetsbaar** door hun gerechtelijk verleden. Door het feit dat men enkel nog kan terugvallen op deze buurten en doordat de politie zich daarop concentreert, loopt men meer kans om opgepakt te worden als gevolg van conflictsituaties, al of niet los van druggebruik. Men vreest dat hierdoor hun gerechtelijk verleden opgerakeld zal worden hetgeen kan resulteren in extra probatievoorwaarden of onmiddellijke uitvoering van een straf met uitstel of opschorting. Het zijn enkele maatregelen die de politie toelaat hen te controleren en hen van de rest van de samenleving uit te sluiten zonder enige toekomst op integratie in de legaliteit of ‘normaliteit’.

De bereikte druggebruikers leven in een **kwetsbare situatie** waar ieder voor zich zo goed mogelijk probeert mee om te gaan. De meesten zijn echter **gedemotiveerd** om persoonlijke projecten op te zetten door de onzekerheid omtrent hun toekomst, de devalorisatie waar ze het onderwerp van uitmaken en de voortdurende controle van hun levensstijl. Druggebruikers wijzen er ons op dat hun **levensstijl**

samenhangt met de **illegaliteit** van drugs en dat vooruitgang op dit vlak hen zou toelaten om een meer waardig en minder marginaal leven te leiden.

De **rol van de bestudeerde buurten** als belangrijkste ontmoetingsplaats voor druggebruikers, ten gevolge van het gevoerde beleid ten aanzien van ‘drugscenes’, maakt dat men meer en meer hierop terugvalt en daar voortdurend geconfronteerd wordt met onderling wantrouwen en gebrek aan respect zonder dat men nog de mogelijkheid ziet om zich te integreren in ‘andere werelden’. Het gevolg is dat men zo goed mogelijk daarbinnen probeert te overleven en men ervoor kiest om zich in eerste instantie **strategisch** op te stellen zodat waarden als vriendschap, respect en vertrouwen minder belangrijk worden als overlevingsstrategie. Anderzijds worden deze waarden wel geromantiseerd bij de ‘andere werelden’. De onderzochte buurten zijn dan ook het enige ‘**netwerk**’ geworden waar men nog partners kan vinden en men heeft meer en meer de indruk dat het ieder voor zich geworden is .

Tot slot wat de **evaluatie** betreft van het overlastbeleid in de onderzochte buurten, het ligt in de lijn van de verwachting dat als men bijvoorbeeld overlast in eerste instantie percipieert als een structureel probleem, men bij de evaluatie van de aanpak van dit probleem in eerste instantie structurele tekortkomingen of realisaties gaat benadrukken. Druggebruikers hebben het gevoel dat ze nooit betrokken werden bij het beleid ten aanzien van hen en dat het ‘**ieder voor zich**’ is, hetgeen hun aandacht voor oplossingen op het interpersoonlijke niveau verklaart. Leden van de Afrikaanse gemeenschap op het de Coninckplein bijvoorbeeld hebben eveneens het gevoel dat ze nooit betrokken werden bij het beleid, maar benadrukken juist hierdoor het beleidsniveau. De illegaliteit van de drugscene en het bijhorend negatief stigma van ‘druggebruiker’ speelt een grote rol waarom druggebruikers een voorzichtige en terughoudende houding aannemen ten opzichte van het opkomen voor erkenning als druggebruiker en structurele oplossingen benadrukken. Het is dan ook noodzakelijk om na te denken, niet noodzakelijk in eerste instantie over drugsmiddelen zelf, maar over de manier hoe we druggebruikers percipieren. Als druggebruikers het drugbeleid in vraag stellen wegens haar ontoereikendheid, haar hypocrisie, haar onrechtvaardigheid en haar betutteling ten aanzien van henzelf, is dit tegelijkertijd een vraag aan de diensten werkzaam in dit veld naar meer respect en waardigheid. Maar ze nopen ons vooreerst onze eigen houding ten aanzien van druggebruikers in vraag te stellen en ze wijzen ons op de noodzaak om de rechtstreekse dialoog met hen weer te herstellen op basis van wederzijds respect en gelijkwaardigheid. Het is dus enkel door een betere kennis van de ‘ander’, zijn of haar levensstijl en zijn of haar noden en behoeften dat het vraagstuk rond overlast misschien op een diepgaande manier kan benaderd worden.

4 Geïntegreerd besluit

1 Begripsomschrijving: verhouding tussen overlast en drugoverlast

(Drug)overlast omvat een veelheid aan gedragingen en situaties die als onaangenaam, ongewenst, lastig, hinderlijk of bedreigend worden ervaren door een individu. De perceptie van druggerelateerde overlast verschilt naargelang de onderzochte populaties, namelijk druggebruikers, bewoners en sleutelfiguren en is niet van andere overlastfenomenen te onderscheiden. Niet alleen ‘de’ druggebruikers zijn verantwoordelijk voor bepaalde overlastfenomenen in de bestudeerde buurten.

In de **bewonersbevraging** werd in een dubbele bevraging voorzien, naar overlast in *algemene* zin enerzijds, en naar drugoverlast in specifieke zin anderzijds. In de *algemene bevraging naar overlast*, maakt slechts 12% van de geïnterviewde bewoners uit de diverse steekproeven samen een associatie tussen drugs en overlast, terwijl slechts 4% van deze overlast spontaan wordt geassocieerd met druggebruikers. De meeste respondenten *schrijven het overlastfenomeen dominant toe aan andere maatschappelijke groepen*. In de *specifieke bevraging naar drugoverlast* komen aanmerkelijk hogere cijfers naar voor, namelijk 14% van alle respondenten uit de diverse steekproeven geeft aan minstens

regelmatig last te hebben van één of meerdere druggerelateerde fenomenen. Opmerkelijk is dat: waar men veel problematische overlastfenomenen rapporteert, men eveneens hoog scoort wat de specifieke drugoverlastfenomenen betreft en omgekeerd. Blijkbaar varieert de perceptie van beide fenomenen in sterk onderling verband en maakt -in de beeldvorming van de bewoners- het specifieke drugoverlastfenomeen (eerder impliciet) onderdeel uit van het globale (meer expliciete) overlastfenomeen.

Het **etnografisch onderzoek** leert ons dat het volgens de bevraagde groepen *geen zin heeft te praten over 'druggerelateerde overlast' zonder vooreerst te praten over 'overlast'* en een diepgaande analyse te maken van de stedelijke context waarbinnen deze 'problemen' zich voordoen. Zowel druggebruikers als niet druggebruikers zien het 'overlastprobleem' niet in zwart-wit termen. Zij zijn de mening toegedaan dat, indien men de groep druggebruikers zou wegdenken uit de buurten, men nog geconfronteerd zou worden met andere 'ruimere structurele problemen' op het terrein zelf, zoals de gevolgen van het gevoerde asielbeleid, het stedelijk beleid ten aanzien van achtergestelde buurten, het integratiebeleid ten aanzien van restgroepen, het politiebeleid, het huisvestingsbeleid, het beleid ten aanzien van openbare ruimten, enz.

Sleutelfiguren (welzijns-, veiligheids- en beleidsactoren) beschouwen de *groep overlastveroorzakers niet als een homogene groep* maar als een groep bestaande uit *verschillende subgroepen*, naargelang hun problematiek. *Overlast en drugoverlast wordt* (in afdalende volgorde) *voornamelijk toegeschreven* aan allochtonen, jongeren, illegalen en mensen in een precaire positie (werkloos, gemarginaliseerde groep, residugroep of vierde wereld, ...) en aan mensen met een alcoholprobleem. Het spontaan benoemen van druggebruikers als belangrijke groep van overlastveroorzakers is erg gelimiteerd. De druggebruikers die aanleiding geven tot overlastgevend gedrag moeten worden gezien als een element binnen de bredere problematiek van concentraties van sociaal-gemarginaliseerde groepen in de grote steden.

In de **internationale en nationale onderzoeksliteratuur** vonden we **geen specifieke definitie** van de term (drug)overlast. De meest gehanteerde indelingen binnen de onderzoeksliteratuur zijn deze tussen **criminele-, openbare orde- en audiovisuele overlast**, op basis van het criterium van objectiviteit en tussen **objectieve en subjectieve overlast**.

Aan **bewoners** werden veertig overlastfenomenen voorgelegd, al dan niet druggerelateerd. Voor een aantal fenomenen was het *niet mogelijk een plaats toe te kennen binnen de driedeling* (criminele-, openbare orde- en audiovisuele overlast), aangezien de onderscheiden overlastvormen elkaar niet uitsluiten. Overlast veroorzaakt door bijvoorbeeld nachtlawaai of vechtpartijen, kan zowel ondergebracht worden bij audiovisuele als bij openbare orde-overlast. *Het onderscheid tussen objectieve en subjectieve overlast werd wel gehanteerd*, om de verschillende fenomenen die mogelijk overlast veroorzaken, samen te vatten in overzichtelijke categorieën.

Het **etnografisch onderzoek** werd van bij de aanvang van het veldwerk geconfronteerd met het gegeven dat de respondenten, zowel in Antwerpen als in Charleroi, vaak het begrip overlast en drugoverlast niet konden invullen en ontwijkende antwoorden gaven op rechtstreekse vragen naar begripsomschrijving. We besloten om ons *niet te laten leiden door bovengenoemde indelingen*, maar alle verhalen en ervaringen, die deel uitmaakten van de 'overlastdiscussie' te ordenen en te structureren om zo tot een ruime omschrijving te komen van het fenomeen.

In het algemeen beschouwen **sleutelfiguren** het begrip *criminele overlast niet als drugoverlast maar als criminaliteit*. Zij percipiëren overlast en criminaliteit als afzonderlijke elementen maar maken hierbij de kanttekening dat drugoverlast wel kan voortvloeien uit druggerelateerde criminaliteit. Drugoverlast is volgens de sleutelfiguren een *intrinsiek subjectief gegeven*, waardoor het *moeilijk is om ons aan te sluiten bij bovenstaande indeling*. Criminele overlast dient afzonderlijk te worden gehouden, zodat het mogelijk is naar aanpak toe om de scheidingslijn te kunnen behouden tussen criminaliteit en overlast. Sleutelfiguren vermeldten spontaan de woorden *objectief en subjectief* wanneer gevraagd werd naar een omschrijving van het begrip overlast. Uit de betekenisgeving van beide termen, blijkt het onderscheid voornamelijk te berusten op het al of niet crimineel karakter van het fenomeen.

2 Gevolgen van het hanteren van het begrip (drug)overlast en (drug)overlastbeleving

■ We toonden aan dat het **niet relevant is om drugoverlast te onderscheiden van overlast**. Het expliciet koppelen van ‘drugs’ en ‘overlast’ brengt het risico met zich mee dat overlast eenzijdig wordt gelinkt aan druggebruikers.

Vanuit de drie onderzoeksluiken is deze associatie zwak te noemen. Het gebruik van de term ‘drugoverlast’ werkt stigmatiserend voor de groep druggebruikers waarvan slechts een deel overlastgevend gedrag stelt.

Dit blijkt ook uit de **weerstand van de sleutelfiguren t.o.v. het begrip**. Druggebruikers worden in de eerste plaats gezien als slachtoffers en als groep die extra aandacht verdient omwille van hun gebruik en niet omwille van hun overlastgevend gedrag.

Druggebruikers voelen zich kwetsbaar en het **etnografisch luik** wees op het **gevaar voor stigmatisering** van één bepaalde groep als overlastveroorzakers.

■ De **sleutelfiguren** waarschuwen ervoor dat projecten steeds meer worden opgestart binnen het kader van de overlastbestrijding. De **welzijnsactoren** ervaren druk om zich met overlastbestrijding in te laten. Het **belang van het begrip leefbaarheid** wordt door de sleutelfiguren extra beklemtoond. Vanuit de **veiligheidsactoren** wordt het overlastbegrip gezien in het kader van een uitbreiding van hun takenpakket. Voor hen ontstaat er zo **verwarring** over de grens tussen overlast en criminaliteit.

Uit het **etnografisch onderzoek** blijkt dat druggebruikers het huidig beleid ervaren als een beleid dat meer gericht is op het bestrijden van de (drugs-)overlastproblematiek dan op de drugsproblematiek op zich. Zij zien het **risico dat de eigenlijke hulpverlening ondergeschikt wordt aan de overlastbestrijding**. De druggebruiker ontwikkelde m.a.w. een stevige dosis **institutioneel wantrouwen**.

■ Uit het **bevolkingsonderzoek** blijkt dat naarmate bewoners meer overlast ervaren, het **institutioneel wantrouwen** toeneemt, **sterkere onveiligheidsgevoelens** zich ontwikkelen en de kans op extreem-rechts stemgedrag toeneemt. Het ervaren institutioneel wantrouwen hangt sterk samen met sociale overlast en criminele overlast, iets minder sterk met fysieke overlast.

Wanneer gevraagd wordt naar gevolgen van het fenomeen bij de **sleutelfiguren** worden vaak het voorkomen van **onveiligheidsgevoelens** en **vervreemding van de eigen buurt** benoemd. Buurten worden bijvoorbeeld onherkenbaar door het inpalmen van een gebied door bepaalde groepen.

3 Aard en omvang van het (drug)overlastfenomeen

Zoals reeds is gebleken uit het voorgaande, geven we de voorkeur aan een **ruime omschrijving van het begrip (drug)overlast met specifieke klemtonen binnen elk onderzoeksluik**.

- De inhoudelijke betekenis van de term (drug)overlast houdt voor de **bewoners** van de onderzoeksgebieden voornamelijk verband met de *vervuiling van de publieke ruimte*, met andere woorden met het (eigen?) *territorium* van de buurt.
- **Druggebruikers** zelf definiëren ‘overlast’ als het dagelijks geconfronteerd worden met *wantrouwen, gebrek aan respect en vriendschap*. Overlast heeft voor hen essentieel een *sociale betekenis*, geen materiële. Overlast is voor hen de moeilijkheid om vertrouwen te schenken door het gebrek aan respect dat sommige gebruikers ten toon spreiden in hun relaties met anderen. Zich blootgeven aan anderen is risicovol aangezien men hierdoor ‘problemen’ kan aantrekken en omgaan met de dagelijkse realiteit is het zich beschermen tegen anderen. Vanuit het etnografisch onderzoeksluik komt naar voor dat overlast een

probleem is van omgaan met openbare ruimtes en de sociale relaties daarbinnen, waarbij een gevoel van onmacht als een rode draad al deze verhalen doorkruist.

- Vanuit de **welzijnsactoren** die deel uitmaken van de bevraagde sleutelfiguren, worden vele storende gedragingen gekaderd als *inherent aan het gebruik*. Liegen, manipuleren en stelen maken deel uit van de realiteit binnen de welzijnssector en worden gepercipieerd als deel uitmakend van het junkiesyndroom. Agressie onder elkaar, t.o.v. anderen en materiaal, komt voor maar wordt pas gepercipieerd als overlast wanneer een *bepaalde drempel wordt overschreden*. De *tolerantie* voor gedragingen die in de samenleving al gauw als overlast worden beschouwd, is groter bij de actoren die gericht zijn op het verhogen van het welzijn van de druggebruikers. De *veiligheidsactoren* maken strikt het onderscheid tussen criminele gedragingen en overlastgevend gedrag. Sleutelfiguren geven aan dat we pas echt kunnen spreken van overlast als er een gevoel mee gepaard gaat van *machteloosheid en oncontroleerbaarheid*.

De overlast die wordt aangegeven door de **gebruikers, sleutelfiguren** en de **bevolking** stellen wij voor aan de hand van **drie dimensies**, namelijk de **stedelijke context, de relatie middel en overlast en individuele factoren van de ‘overlastveroorzakers’**. Binnen elke dimensie kunnen **gedifferentieerde acties** worden genomen, **afgestemd op de problematiek en de verantwoordelijke actor**.

■ Stedelijke context en (drug)overlast

Het problematiseren van de stedelijke context bij het ervaren van overlast of het benoemen van bepaalde zichtbare overlastfenomenen op de specifieke onderzoeksterreinen komt telkenmale terug bij de verschillende onderzoeksluiken.

De **bevraging van de bewoners en de sleutelfiguren** wijst op het *verschil in de beleving van overlast en het overlastpeil tussen stedelijke gebieden en grensregio's*.

Overlast gerelateerd aan drugs binnen de grensoverschrijdende regio neemt geen prominente plaats in (druggebruikers houden er meestal geen halt). In vergelijking met andere onderzoekslocaties waar de **sleutelfiguren** melding maakten van specifieke drugoverlastproblemen (met een onderscheid in aard en gradatie naargelang de locatie), bleek dit in de grensregio duidelijk minder het geval te zijn.

Bij de **bewonersbevraging** vonden we *grote verschillen terug inzake de omvang van het overlast- en drugoverlastfenomeen tussen problematische stedelijke gebieden enerzijds en andere minder problematische regionale gebieden anderzijds*. Nochtans kan niet worden gesteld dat het algemeen en specifiek (drug)overlastpeil louter wordt bepaald door het al dan niet stedelijk karakter van de bestudeerde gebieden. Zo troffen we stedelijke omgevingen aan waar dit overlastpeil sterk leek op dat van de bestudeerde regio's wat de omvang betreft. In omgekeerde zin viel op dat we problematische gebieden aantroffen in stedelijke omgevingen. We kunnen *niet spreken van typische ‘stedelijke’ overlastfenomenen* aangezien het dezelfde soorten fenomenen zijn die zowel in stedelijke buurten als in de regio's het meest of het minst storende overlast met zich meebrengen. Het meest uitgesproken voorbeeld van een stedelijk problematisch overlastgebied was ongetwijfeld het Antwerpse De Coninckplein, waar bewoners extra veel (al dan niet druggerelateerde) overlast percipieerden.

Het was precies in deze twee buurten, het ‘De Coninckplein’ en de ‘ville basse’ dat het **etnografisch onderzoek plaats vond**. Beide buurten fungeren voor druggebruikers als plaatsen om te vertoeven, als één van de weinige plaatsen in de stad waar men elkaar (nog) kan ontmoeten. Voor hen hebben deze buurten een centrale functie verworven. Daarnaast worden deze buurten gekarakteriseerd door veel voorbijgangers, die ‘vluchtig’ gebruik maken van deze buurten in tegenstelling tot druggebruikers, restgroepen en klanten van imagoverlagende handels-, horecazaken en hotels.

Deze vaststelling is van belang in het licht van de **bewonersenquête**. Terwijl de telefonische enquête zich noodzakelijkerwijs richtte op de inwoners van de buurten, bleef een groot deel van diegenen die deze buurten frequenteren buiten de scoop van de enquête. Dit is het verschil met het **etnografisch onderzoeksluik** dat zich niet beperkte tot de druggebruikers, maar ook buurtgebruikers in het onderzoek betrok. De rol van de bestudeerde buurten als *belangrijkste ontmoetingsplaats voor druggebruikers*, maakt dat men zich enkel nog daar begrepen voelt. Men probeert er te ‘overleven’ en men kiest ervoor om zich in eerste instantie strategisch op te stellen zodat waarden als vriendschap, respect en vertrouwen minder belangrijk worden als overlevingsstrategie. De onderzochte buurten zijn dan ook het enige

‘netwerk’ geworden waar men nog partners kan vinden en men heeft meer en meer de indruk dat het *ieder voor zich* geworden is.

■ Relatie middel en (drug)overlast

We stelden *geen duidelijk verband* vast tussen de omvang van overlast en het openlijk gebruik van illegale drugs. Het gebruik van alcohol en legale geneesmiddelen en de aanwezigheid van ‘alcoholici’ werd wel *regelmatig in verband gebracht met bepaalde overlastvormen*. Tijdens de **participerende observaties in Antwerpen en Charleroi**, werden we nooit geconfronteerd met openlijk en zichtbaar inhaleren of injecteren van illegale drugs in tegenstelling tot het openlijk gebruik van geneesmiddelen en alcohol. Het overmatig gebruik van deze middelen vergemakkelijkte het luidruchtig discussiëren op straat hetgeen door niet-druggebruikers veelal als bedreigend of overlastgevend ervaren werd. Niet-druggebruikers in de bestudeerde buurten benadrukten vanuit een farmaco-centristisch denken dat ‘men ‘de’ illegale drugs uit de wijk moest halen’ waardoor het middel gedemoniseerd en ‘de’ druggebruiker gedepersonaliseerd wordt.

De **sleutelfiguren** geven aan dat de overlast die gepaard gaat met gebruik van illegale drugs *niet fundamenteel verschilt* met de overlast die gepaard gaat met andere, legale middelen. *Vaak wordt aangegeven dat een combinatie van medicatie en alcohol een groter overlastprobleem met zich meebrengt.*

De meeste respondenten van de algemene **bewonersbevraging** en de **sleutelfiguren** schreven het overlastfenomeen *dominant toe aan andere maatschappelijke groepen, waaronder mensen met een alcoholprobleem.*

■ (Drug)Overlast en individuele factoren

Tot slot lijkt er een verband te bestaan tussen (drugs-)overlastbeleving en individuele kenmerken. Uit de **bewonerssurvey** blijkt dat *sociaal-demografische achtergrondkenmerken, zoals opleidingsniveau en leeftijd, geen invloed hebben op de beleving van overlast*. Op basis van de verzamelde gegevens bleek dat *dit wel het geval was voor andere individuele kenmerken* (onveiligheidsgevoel, gevoel van institutioneel wantrouwen ten aanzien van politie en gemeentebestuur en stemgedrag).

Opvallend is dat de **sleutelfiguren** (zowel veiligheids-, welzijns- als beleidsactoren) onder druggerelateerde overlast niet alleen storend gedrag t.o.v. anderen plaatsen maar ook overlast voor de persoon van de druggebruiker zelf, waarbij vooral de aandacht gaat naar *gevolgen voor de gezondheid van de gebruiker*.

Het **etnografisch onderzoek** leert ons dat de bereikte druggebruikers leven in een kwetsbare situatie waar ieder voor zich, zo goed mogelijk probeert mee om te gaan. De meesten zijn echter gedemotiveerd om persoonlijke projecten op te zetten door de onzekerheid omtrent hun toekomst, de devalorisatie waar ze het onderwerp van uitmaken en de voortdurende controle van hun levensstijl. Druggebruikers geven aan dat hun levensstijl samenhangt met de illegale status van drugs en dat vooruitgang op dit vlak hen zou toelaten om een meer waardig en minder gemarginaliseerd leven te leiden.

4 Attitudes en houdingen ten aanzien van het fenomeen (drug)overlast

4.1 (Drug)Overlast door concentratie?

Doorheen de drie luiken komt steeds het *thema van toe-eigening van de openbare ruimte en de concentratie van restgroepen* (waaronder druggebruikers) in een bepaalde buurt terug in relatie tot de

beleving van overlast. Dit is eveneens de factor die voor het beleid belangrijk is om al of niet maatregelen te treffen of een beleid te voeren. De discussie m.b.t. het voeren van een concentratiebeleid of een spreidingsbeleid kwam meermaals naar voor.

Op basis van de **bevraging van de bewoners** stelden we vast dat de omvang van het fenomeen (druggerelateerde) overlast sterk samengaat met de mate waarin, volgens de perceptie van de respondenten, druggebruikers voorkomen in het straatbeeld van de woonbuurt. Het aspect '*zichtbaarheid*' van deze groepen bepaalt onvermijdelijk de perceptie van de buurtbewoners.

Sleutelfiguren wijzen op een ander gevolg van concentratie van bepaalde groepen, waaronder druggebruikers, namelijk dat deze buurten al vlug bestempeld worden als *getto's* en dat buurtbewoners zich *vervreemd* gaan voelen van de eigen buurt.

Druggebruikers daarentegen vinden dat ze, net zoals iedere burger, het *recht hebben om zich vrij te bewegen en elkaar te ontmoeten waar ze willen*. Het (politiek) beleid, denken we maar aan de 'quadrillage' in Charleroi, maakt dat hun bewegingsvrijheid beperkt wordt en men bijna gedwongen wordt elkaar te ontmoeten op een beperkte openbare ruimte, tot men opnieuw verjaagd wordt naar een andere plaats (zoals in het verleden gebeurd is in Antwerpen). Het gevoerde beleid ten aanzien van deze openbare ruimtes heeft tot gevolg dat druggebruikers meer en meer terugvallen op 'hun wereld' waardoor de weg naar de 'andere wereld' meer en meer afgesloten wordt. Het beleid ten aanzien van deze ruimtes zet bewoners aan tot het nemen van maatregelen om niet met hen geconfronteerd te worden.

Sleutelfiguren wijzen op de rol van '*succesvolle*' *drughulpverleningsinitiatieven* bij het ontstaan van *concentraties van druggebruikers* en de *daaruit voortvloeiende overlastbeleving* door de buurtbewoners. *Succesvolle opvangprojecten bezorgen overlast*. Als druggebruikers er gedurende een langere tijd verblijven, dan vormen zij een ideale afzetmarkt voor dealers. Rond de voorziening ontstaat dus naar alle waarschijnlijkheid overlast. Indien dit alles zich concentreert kan de overlast zo groot worden dat de *leefbaarheid* in het gedrang komt. Bestrijding van die overlast door allerlei repressieve maatregelen zorgt ervoor dat de doelgroep de locatie gaat mijden en gaat uitkijken naar een andere locatie.

4.2 Het '(drug)overlastfenomeen als vertrekpunt voor dialoog en overleg'

Uit de vaststellingen van het onderzoeksluik bij de **sleutelfiguren** blijkt dat de achterliggende visie van de verschillende actoren binnen de onderscheiden thema-, werk- en stuurgroepen drugs(overlast) sterk verschilt. We konden vaststellen dat in verschillende onderzoekslocaties reeds een specifieke werkgroep met betrekking tot het thema (drug)overlast in plaats is gesteld. Vanuit het beleid wordt het wenselijk geacht dat de verschillende actoren en sleutelfiguren binnen werk-, thema- of stuurgroepen betreffende het thema drug(overlast), onder meer de straathoekwerker en de wijkagent, met elkaar samenwerken. We stellen echter vast dat deze opgelegde samenwerking in het gedrang komt door allerlei spanningen op basis van hun onderliggend referentiekader en missie. Enerzijds is er bij de verschillende actoren consensus over het uiteindelijke doel waaraan elke partner een bijdrage kan leveren, namelijk komen tot een *leefbare buurt* waar overlast beheersbaar is. Anderzijds wijst men op het belang van de diversiteit tussen de verschillende actoren op het vlak van missie, doelstellingen en visie en het behoud van de eigenheid, vooral met betrekking tot het thema '(drug)overlast' waar nogal wat weerstand tegenover bestaat.

Wanneer met *beide invalshoeken rekening wordt gehouden* is het belangrijk om tot *overleg te komen op basis van verscheidenheid*. Overleg beschouwen we als een *dynamisch proces om de dialoog in buurten op gang te brengen*. *Heterogeniteit en respect voor ieders eigenheid is essentieel als uitgangspunt bij het opzetten van overleg*.

Bij de **druggebruikers** leeft het gevoel dat ze *nooit betrokken worden* bij het beleid ten aanzien van hen en dat het 'ieder voor zich' geworden is, hetgeen hun aandacht voor oplossingen op het interpersoonlijke niveau verklaart. Er werd eveneens aangetoond dat 'overlast' wederzijds kan zijn maar desalniettemin *voelt men zich evenmin geroepen om buurtbewoners aan te spreken*. De illegaliteit van de drugsce-
ne en

het bijhorend negatief stigma van ‘druggebruiker’ speelt hierin een grote rol. Druggebruikers nemen een voorzichtige en terughoudende houding aan ten opzichte van het opkomen voor erkenning als druggebruiker en ten aanzien van het benadrukken van structurele oplossingen. De echte uitdaging bestaat er dan ook in om een dynamiek in deze buurten op gang te brengen om de *dialogoog* met druggebruikers te herstellen.

Van alle **bewoners** die aangeven wel eens overlast te ervaren als gevolg van druggerelateerde fenomenen, is er slechts een *kleine minderheid die de ‘overlastveroorzakers’ zélf aanspreekt over hun gedrag*. Het is *niet altijd geweten wie de overlast veroorzaakt*. Buurtbewoners voelen zich *onmachtig* om de probleemveroorzakers rechtstreeks aan te spreken en zijn van oordeel dat de *oplossing van ‘hogerhand’* moet komen.

Zowel vanuit de **gesprekken met beleids-, veiligheids- als welzijnsactoren**, kwam een *oproep tot meer verantwoordelijkheid* voor de direct betrokkenen. Zo stellen we vast dat bepaalde initiatieven (onder meer spuitenpatrouille, peersupportproject, peerproject Boule de Neige, bewonersinitiatieven, ...) die werden genomen binnen onderscheiden onderzoekslocaties (en vaak na veel discussie) een belangrijke meerwaarde betekenen. Zo wordt de ‘risicogroep’ er niet alleen bij betrokken maar krijgen ze ook effectief inspraak.

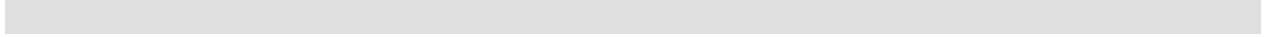
4.3 Een geïntegreerd beleid met alle actoren: een taak voor iedereen?

Buurtbewoners evalueren het overlastbeleid aan de hand van de zichtbaarheid van politie in het straatbeeld. Uit de bewonersbevraging blijkt dat men *niet enkel een rol weggelegd ziet voor de politie*. 60% van de respondenten die wel eens druggebruikers zien in hun woonbuurt, menen dat niet alleen de politie, maar ook andere instellingen een rol spelen bij het verminderen van druggerelateerde overlast, zoals de *buurtwerking* en de *drughulpverlening*. Merkwaardig is evenwel dat mensen die een klacht indienden voor druggerelateerde overlast, niet zozeer ontevreden waren over de reactie van de politie op hun klachten. Het is eerder over het optreden van de politie ten aanzien van druggerelateerde overlast in het algemeen dat deze mensen ontevreden zijn.

Het **etnografisch onderzoek** toont aan dat een overlastbeleid niet herleid kan worden tot een politioneel beleid en dat men aanvoelt dat een dergelijk eenzijdig beleid de ‘echte problemen’ van een stedelijke context niet aanpakt. Voor **druggebruikers**, is het (strafrechtelijk) drugbeleid veelal een bron van onbegrip, soms woede. Het opjaagbeleid van de politie ten aanzien van bepaalde openbare plaatsen en het sluitingsbeleid ten aanzien van cafés waar druggebruikers veel komen, zorgde ervoor dat beide onderzochte buurten (DCP en La Ville Basse) de enige plaatsen werden om elkaar te ontmoeten, al of niet in de hand gewerkt door de beslissing om daar drughulpverlenings- of laagdrempelige buurtinitiatieven te vestigen. De politie van Charleroi is weliswaar uitdrukkelijker aanwezig in het straatbeeld van de bestudeerde buurt dan op het De Coninckplein, maar zowel in Antwerpen als in Charleroi voelen druggebruikers zich kwetsbaar door hun gerechtelijk verleden. Door het feit dat men nog enkel kan terugvallen op deze buurten en doordat de politie zich daarop concentreert, loopt men meer kans om opgepakt te worden als gevolg van conflictsituaties, al of niet los van druggebruik. Men vreest dat hierdoor hun gerechtelijk verleden opgerakeld zal worden hetgeen kan resulteren in extra probatievoorwaarden of onmiddellijke uitvoering van een straf met uitstel of opschorting.

Handhaven van het overlastfenomeen wordt vanuit de **sleutelfiguren** beschouwd als een *gezamenlijke taak van hulpverlening, beleid, politie en justitie waar ook de druggebruikers en de bewoners inspraak dienen te hebben*. Op het terrein lijken de sleutelfiguren met deze gedachte in alle locaties reeds vertrouwd te zijn. De concrete uitwerking van deze gedachte, lijkt echter vaak afwezig te zijn, vooral wanneer het gaat over de inspraak van de druggebruikers zelf.

5 Beleidsaanbevelingen

Literatuurlijst

- AUGE, M. (1994). *Pour une anthropologie des mondes contemporains*. France: Aubier.
- AUGE, M. (1986). *Un ethnologue dans le métro*. Paris: Hachette, Pluriel.
- BARENDREGT, C., BLANKEN, P. & CHRISTIAANSE, R. (1995). *De achterkant van drugsoverlast: onderzoek naar dealen en druggebruik in Bospolder-Tussendijken met aanbevelingen voor bestrijding van drugsoverlast*. Rotterdam: Stichting Odyssee/IVO.
- BARENDREGT, C., BLANKEN, P. & ZUIDMULDER, L.J. (1998). Drugshandel en overlast in Rotterdam. *IVO Bulletin*, 1(2), 1-23.
- BECKER, H. (1985). *Outsiders: études de sociologie de la déviance*. Paris: Métailié.
- Beleidsnota van de Federale Regering in verband met de Drugproblematiek (2001/01/19). Elektronische kopie: http://www.minsoc.fgov.be/old/cabinet/2001_01_19_federale_beleidsnota_drugs.htm.
- BELGIAN INFORMATION REITOX NETWORK (2002). *Belgian national report on drugs 2002*. Brussel: Scientific Institute of Public Health. Online: <http://www.iph.fgov.be/reitox>.
- BROCHU, S. (1995). *Estimating the costs of drug-related crime*. Paper prepared for the Second International Symposium on the Social and Economic Costs of Substance Abuse, Montebello. Online: <http://www.ccsa.ca/plweb-cgi/fastweb.exe?getdoc+view1+General+402+21++poverty>.
- EYENS, K. (2000). *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*. Brussel: VUB University Press.
- BIBEAU, G. & PERREAULT, M. (1995). *Dérives montréalaises. A travers des itinéraires de toxicomanies dans le quartier de Hochelaga-Maisonneuve*. Québec: Boréal.
- BIELEMAN, B. & KROES, L. (1991). *Door regelen in de maat: reacties van druggebruikers op maatregelen van overheid en burger*. Groningen: Stichting Intraval.
- BILLIET, J.B. (1990). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Leuven: Acco.
- BLANKEN, P. & ADRIAANS, N.F.P. (1993). *Echo's van een mespuntje fantasie. Een model voor lokaal drugbeleid gericht op beheersbaarheid van ongewenste neveneffecten van druggebruik onder prohibitie*. Rotterdam: IVO-Faculteit der geneeskunde en gezondheidswetenschappen Erasmus Universiteit Rotterdam.
- BLOM, T. & KHAN, A. (1998). The Netherlands. In N. DORN (Ed.), *Regulating European drug problems, Administrative measures and civil law in the control of drug trafficking, nuisance and use* (pp. 203-225). Den Haag: Kluwer Law International.
- BLONDEEL, P. (2001). *De wachtzaal van de Stad: de reconstructie van duurzame praktijken bij wijk- en stadsontwikkeling*. (eindrapportering De Coninckplein). Leuven: Katholieke Universiteit Leuven / OSA.
- BOSSAERTS, B. (2002). *Naar minder hinder, Draaiboek aanpak drugoverlast*. Brussel: VAD.
- BOURGOIS, P. (1995). *In search of respect: selling crack in El Barrio*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BREEUWSMA, G. (2001). Deliver us from man's annoyances...; a psychological approach. *Justitiële Verkenningen*, 27(1).
- BROER, C. & NOYON, R. (1999). *Over last en beleid: evaluatie Nota Overlast en vijf jaar SVO-beleid tegen overlast van harddruggebruikers*. Amsterdam: Regioplan Stad en Land.
- Brussels Overlegplatform Middelengebruik. *BOM-gids*. Brussel: Vlaamse Gemeenschapscommissie. Online: <http://users.skynet.be/bwr/publicaties/bom-gids/bom-gids.pdf>
- Bruxelles, City II: les rassemblements de jeunes y sont interdits. (2003, maart 10). *La Nouvelle gazette de Charleroi*, pp. 8.
- BUURTHUIS BONNEVIE (2002). *Een beeld van een buurt, Molenbeek-centrum door de ogen van zijn bewoners*. Brussel: Bonnevie.
- Buurthuis Bonnevie ijvert voor sociale wijkontwikkeling in Molenbeek. (2001) *Opbouwwerk Brussel 73*, 17(73), 15-22. Online: http://www.risobrusssel.be/docs/projecten_pdf/molenbeek.pdf.
- CASSELMAN, J., MEUWISSEN, K., NOIRFALISE, A. & MAISSE, L. (2002). *Justitie - hulpverlening: duidelijke afspraken*. (Eindverslag).

- CHRISTIE, N. (2003). *L'industrie de la punition. Prison et politique pénale en Occident*. Paris: Autrement, Frontières.
- COENEN, L. (2003, maart 12). Bevolking bepaalt politieplannen. Maasmechelse politie concentreert zich op verkeer, drugs diefstal en jongeren. *De Standaard Online*.
- CORNELISSEN, C. (2000). *Terreinopname impactstudie Permeke en Designcenter: staat van het particuliere patrimonium, leegstand en winkelaanbod*. Antwerpen: PlanningsCel Stad Antwerpen.
- CROWLEY, C., HARRE, R. & TAGG, C. (2002). Qualitative research and computing: methodological issues and practices in using QSR Nvivo and NUD*IST. *Int. J. Social Research Methodology*, vol. 5(3), 193-197.
- CURTIS, R. (2002). Coexisting in the real world: the problems, surprises and delights of being an ethnographer on a multidisciplinary research project. *International Journal of Drug Policy*, Vol. 13, 297-310.
- DATABANK SOCIALE PLANNING (2001). *DSP 2001*. Antwerpen: Databank Sociale Planning.
- DE BIE, E., MAARSINGH, H. & BIELEMAN, B. (1997). *Lastige maten: inventarisatie van overlastveroorzakers in de Groningse binnenstad*. Groningen: Stichting Intraval.
- DE BUYSSCHER (2003, juli 14). Maaslandse XTC-bende gevat: vier aanhoudingen. *Persmededeling van de federale politie*. Online: <http://www.fedpol.be/fedpol/event/press/2003/84.htm>.
- DECORTE, T. (2002). Omtrent de interpretatie van het begrip drugsoverlast in beleidsteksten. In J. CASSELMAN, J. GOETHALS, F. GOOSSENS, F. HUTSEBAUT, G. VERVAEKE & L. WALGRAEVE (Eds.), *Veiligheid, een illusie? Theorie, onderzoek en praktijk* (pp. 231-232). Brussel: Politeia N.V..
- DE GROOT, M.C. (1998). *Voortgangsrapportage meldpunt en regelpunt, ernstige overlast gemeente Leiden*, Leiden: GGD Zuid-Holland Noord.
- DELIEGE, R. (1995). *Anthropologie sociale et culturelle*. Bruxelles: De Boeck.
- DE MEULDER, B., DEVISCH, O., LOUWETTE, T. & VAN MEERBEEK, E. (2001). *In de schaduw van de vesten: het De Coninckplein en Antwerpen-Noord, de morfologische transformaties van een glaxis tot een grootstedelijke schaduwzone*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven/Sociaal Impulsfonds van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- DE MONTAIGNE, M. (2001). *Essays*. Amsterdam.
- DE RUYVER, B., DIERKENS, R., BRUGGEMAN, W. & ZANDERS, P. (1991). *Grensoverschrijdende criminaliteit: fenomeenanalyse, internationale politionele en justitiële samenwerking, justitiële rechtshulp*. Gent: Universiteit Gent.
- DE RUYVER, B., VERMEULEN, G., FRANCK, P. & VAN DAELE, L. (1992). *Kansarmoede, druggebruik, criminaliteit*. Gent: Universiteit Gent.
- DESCHAMPS, L. & WILLEMS, G. (2002). *Tevredenheid over lokale dienstverlening gemeten: een inleiding*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap: i.s.m. VVSG.
- DIENST WIJKONTWIKKELING STAD ANTWERPEN (2002). *Wonen in Antwerpen-Noord en Oud-Borgerhout*. Brussel.
- ELCHARDUS, M., CHAUMONT, J-M. & LAUWERS, S. (2000). Morele zekerheid en nieuwe degelijkheid. In K. DOBBELAERE, M. ELCHARDUS, J. KERKHOF, L. VOYÉ & B. BAWIN-LEGROS (Eds.), *Verloren zekerheid. De Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen* (pp. 153-192). Tiel: Uitgeverij Lannoo / Koning Boudewijn Stichting.
- ELCHARDUS, M. & SMITS, W. (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUBPress.
- EUROPEAN FORUM FOR URBAN SECURITY (1998). *Drugrelated cross-boarder traffic patterns*. Paris: European Forum for Urban Security.
- EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION (1996). *Pilot project on drug-related urban petty crime, Final Report*.
- EUROPEES WAARNEMINGSCENTRUM VOOR DRUGS EN DRUGSVERSLAVING (2003). *Jaarverslag 2003: Stand van de drugproblematiek in de Europese Unie en Noorwegen*. Luxemburg: Bureau voor Officiële Publicaties der Europese Gemeenschappen. Elektronische kopie: <http://annualreport.emcdda.eu.int/nl/home-nl.html>.
- EVERARD, J. (1959). *Monographie des rues de Charleroi*. Charleroi: Collins.
- Federaal Veiligheids- en Detentieplan van de Minister van Justitie. (2000/05/31). Elektronische kopie: http://premier.fgov.be/topics/reports/report5/veiligheid_N.PDF.
- FRANKFORT-NACHMIAS, C. & NACHMIAS, D. (1995). *Research methods in the social sciences*. Londen: Arnold.

- GARRETSEN, H.F.L., BLANKEN, P., VAN MASTRIGT, H. & VAN OERS, J.A.M. (1995). Een onderzoeksperspectief op overlast. *Tijdschrift voor Alcohol, Drugs en andere Psychotrope Stoffen*, Vol 21(2), 95-102.
- GEMEENTE MAASMECHELEN (2002). *Drugplan van de gemeente Maasmechelen*.
- GEMEENTE VISE (2002). *Drugplan voor de gemeente Visé*.
- GLASER, B.G. & STRAUSS, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. New York: Aldine De Gruyter.
- GORIS, P. (2000). *Op zoek naar de krijtlijnen van een sociaal rechtvaardige veiligheidszorg, Analyse van relaties tussen professionele actoren in het kader van een geïntegreerde preventieve aanpak van veiligheidsproblemen in achtergestelde woonbuurten*. (Diss. Doct. Criminologie). Leuven: Katholieke Universiteit. 356 pp.
- GORIS, P. (2002) De strijd tegen dualisering in tijden van onveiligheid. *Opbouwwerk Brussel* 75, RisoBrussel, 18, 10-13. Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/74/Ts%2075%20Web.pdf>.
- HALE (1996). Fear of Crime : a review of the literature. *International Review of Victimology*, 4, 79-150.
- HALSEMA, F. (1996). *Opstellen over criminaliteit en rechtshandhaving. Ontspoord!*. (2de ed.). Amsterdam: Bevrijding.
- HAMMERSLEY, M. (1990). *Reading ethnographic research: a critical guide*. New York: Longman Inc..
- HAMMERSLEY, M. (2001). Which side was Becker on? Questioning political and epistemological radicalism. *Qualitative research*, 1(1).
- HAMMERSLEY, M. & ATKINSON, P. (1995). *Ethnography: principles in practice* (2de ed.). New York: Routledge.
- HASQUIN, R-P. (2000). *Charleroi en 2000: des rires et des larmes. Mémoire d'une métropole*. Belgique: Scaillet.
- HASQUIN, R-P. (2002). *De Charnoy village à Charleroi métropole*. Belgique: Iph..
- HIJMANS, E. & SMALING, A. (1997). Over de relatie tussen kwalitatief onderzoek en levensbeschouwing: een inleiding. In E. HIJMANS & A. SMALING (Eds.), *Kwalitatief onderzoek en levensbeschouwing* (pp. 12-32). Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- HUISMAN, I., SCHWEDEN, R., VERMEULEN, G. & VANDER BEKEN, T. (2002). *Eindrapport Ontwikkeling Grensmonitor veiligheid, methodologie en concrete uitwerkingsvoorstellen*. Den Haag-Gent: CMG Public Sector BV.
- INSTITUT FRANÇAIS D'ARCHITECTURE (1998). *Charleroi - la ville haute*. Paris: Institut français d'architecture.
- INTRAVAL (1997). *Drugsoverlast: conceptualisering en inventarisatie*. Groningen-Rotterdam: Stichting IntraVal.
- INTRAVAL (1995). *Op maat regelen. Wijkgerichte aanpak drugoverlast in de gemeente Groningen*. Groningen: Stichting IntraVal.
- ISDD (1996). *Definitive Report to the EMCDDA on City-level responses to drugs and crime: analysis of existing European networks*. London.
- JACQUES, J-P. (1999). *Pour en finir avec les toxicomanies. Psychanalyse et pourvoyance légalisée des drogues*. Bruxelles: De Boeck, Oxalis.
- JAMOULLE, P. (2000). *Drogues de rue. Récits et styles de vie*. Bruxelles: De Boeck, Oxalis.
- JAMOULLE, P., PANUNZI-ROGER, N. (1995). *Évaluation des dispositifs de prévention et de traitement des toxicomanies dans une optique comparative*. Hainaut/Arrondissement de Lille: programme transfrontalier Interreg I.
- KAMINSKI, D. (1998). La directive du 17 avril 1998. La troisième voie...entre la loi et le débat. *Cahiers de prospective jeunesse*, juin.
- KAMINSKI, D. (2003). Les directives de politique criminelle en matière de stupéfiants'. In D. KAMINSKI (Ed.), *L'usage pénal des drogues dans Perspectives Criminologiques* (pp. 108-137). Bruxelles: De Boeck.
- KAMINSKI, D., voordracht 'Le traitement pénal de l'usage de produits illicites en Belgique' te Luik, 15 juni 2002.
- KAPLAN, C. & VERBRAECK, H. (2001). Where have all the fieldnotes gone? The changing nature and politics of drugs ethnography in the Netherlands. *Addiction Research and Theory*, vol. 9(4), 199-233.
- a)KORF, D.J., BLESS, R. & NOTTELMAN, N. (1998). Urban drug problems, policy makers and the general public. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 337-356.

- b)KORF, D.J., BLESS, R. & NOTTELMAN, N. (1998). *Urban drug problems and the general public, exposure, opinions and policy preferences in 11 European Cities*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- KORF, D.J. & WIERSMA, N. (1996). *Drug related urban petty crime. Local Perceptions, Data and Responses, Final Report. Study undertaken within the framework of the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*. Amsterdam: EMCDDA.
- LAGRANGE, R.L., FERRARO, K.F. & SUPANCIC, M. (1992). Percieved risk and fear of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29, 311-334.
- LEBEAU, B. (2002). *La drogue*. Paris: Le cavalier bleu.
- LEENDERS, F.H.R. (1996). Drug-related nuisance undermine harm reduction? *The International Journal of Drug Policy*, 7(1), 42-45.
- LESTHAEGHE, R. (1994). *Onderzoeksmethoden in mens- en maatschappij wetenschappen*. Brussel: VUB-uitgaven.
- a)LEUW, E. (1999). Overlast, drugs en drugbeleid, een schets. In R. BOVENS, W. LANGE, D. VAN OORT & P. DE VRIJER (Eds.), *Overlast, een zorg voor justitie en zorg* (pp. 11-14). Rotterdam: Stuurgroep Vermindering Overlast.
- b)LEUW, E. (1999). Drugs en criminaliteit: een veelvormige samenhang. In *Handboek Verslaving* (pp.1-17). Houten: Bohn Stafleu van Loghum BV.
- Limburgs Mozaïek (juni 2002). *Moeten we bang zijn van rondhangende jongeren?* Online: <http://www.limburg.be/pric/artikel/jun02025.htm>.
- Lokale politie Bilzen – Hoeselt – Riemst (2003). *Actieplan Drugs 2003*, 10 p.
- MASO, I. (1987). *Kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- MASO, I. (1997). Zinnig onderzoek naar zin. In E. HIJMANS & A. SMALING (Eds.), *Kwalitatief onderzoek en levensbeschouwing* (pp. 115-131). Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- McBRIDE, D.C., VANDERWAAL, C.J. & TERRY-McELRATH, Y.M. (2002). The Drugs-Crime Wars: Past, Present, and Future Directions. In H. BROWNSTEIN (Ed.), *Theory, Policy and Program Interventions in Drugs and Crime: A Research Agenda for the 21st Century*, (pp. 41-42). Washington, D.C.: U.S. Department Of Justice. Online: http://www.impaceen.org/generalarea_PDFs/NIJDrugsCrimepaperNov2001.pdf
- McCOUN, R., KILMER, B. & REUTER, P. (2000). Research on Drugs-Crime Linkages: The next generation in Drugs and Crime Research Forum. In *Towards a Drug and Crime Research Agenda for the 21st Century*, National Institute Of Justice. Online: <http://www.ojp.usdoj.gov/nij/drugscime/194616.htm>.
- MINISTERIËLE OMZENDBRIEF OOP 30 van 2 mei 2001 aangaande de uitvoering van de wet van 13 mei 1999 betreffende de invoering van de gemeentelijke administratieve sancties, B.S., 23 mei 2001.
- MOLM, L.D. & COOK, K.S. (1995). Social Exchange and Exchange Networks. In K.S. COOK, e.a. (Eds.), *Sociological perspectives on social psychology*. Needham heights: Simon and Schuster.
- MUSTERD, S., DEURLOO, R. & OSTENDORF, W. (1999). Het omgevingseffect, de problematiek van het vaststellen van 'getto-effecten'. In S. MUSTERD & A. GOETHALS (Eds.), *De invloed van de buurt* (pp. 13-23). Amsterdam: SISWO-publicatie 404.
- Naar een leefbare Brabantwijk. (2001). *Opbouwwerk Brussel* 73, 17(73), 33-36. Online: http://www.risobrussel.be/docs/projecten_pdf/schaarbeek.pdf
- NAEGELS, C. (1995). Rapport Brusselse Transitwijk-de spelregels voor criminaliteitspreventie vanuit het opbouwwerk. *Pretekst*, 47.
- NOORDA, J.J. (2003). *Rondhangende jongeren*. Den Haag: WODC. Online: www.minjust.nl/b_organ/wodc/omis/index/rondjong.
- Nouveau petit Larousse*. (1971). Paris: librairie Larousse.
- OOSTERVELD, P. & VORST, H. (1996). Methoden voor vragenlijstconstructie. *Nederlands Tijdschrift voor Psychologie*, 51.
- Opbouwwerkgebied Brabantwijk, Meerjarenplan 2003-2008. (2002). *Opbouwwerk Brussel* 76, 18(76), 68-74. Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/76/Ts-76%20Volledig.pdf>.
- Opbouwwerkgebied Chicagowijk, Meerjarenplan 2003-2008. (2002). *Opbouwwerk Brussel* 76, 18(76), 32-41. Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/76/Ts-76%20Volledig.pdf>.
- Opbouwwerkgebied Noordwijk, Meerjarenplan 2003-2008. (2002). *Opbouwwerk Brussel* 76, 18(76), 20-31. Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/76/Ts-76%20Volledig.pdf>.

- Opbouwwerkgebied Peterbos, Meerjarenplan 2003-2008. (2002). *Opbouwwerk Brussel* 76, 18(76), 59-67, Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/76/Ts-76%20Volledig.pdf>.
- PARKER, H., BLANKEN, P., FOUNTAIN, J., KEMMESIES, U., PAOLI, L. & SPANNO, K.E. (1998). *Workgroup review of qualitative research on exploring relationships between illicit drugs and crime*. Online: qed.org.uk/resources/workgroups/crime/crime.PDF.
- PARKER, H., FOUNTAIN, J., BLANKEN, P., KEMMESIES, U., PAOLI, L. & SPANNO, K.E. (2000). Exploring relationships between illicit drugs and crime: qualitative research across the European Union. In G. GREENWOOD & K. ROBERTSON (Eds.), *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research* (pp. 167-174). Luxemburg: Office for Official publications of the European Communities.
- PERNANEN, K., COUSINEAU, M., BROCHU, S. & SUN, F. (2002). *Proportions of crimes associated with alcohol and other drugs in Canada*. Canada: Canadian Centre on Substance Abuse. Elektronische kopie: <http://www.ccsa.ca/docs/crime2002.pdf>.
- P.G. (1998, januari 30). Afrikaanse gemeenschap is 'brutale' Antwerpse politie beu. *De Morgen*.
- PHILLIPS, T. & SMITH, P. (2003). Everyday incivility: towards a benchmark. *The Sociological Review*, 51(1), 85-108.
- POULAIN, M. (2001). *Ville de Charleroi, Atlas géostatistique des quartiers*. Charleroi: Meaprint Charleroi.
- RAAD VAN DE EUROPESE UNIE (12/1999). *Drugsstrategie van de Europese Unie 2000-2004. Cordroque 64 REV 3*. Brussel.
- RAAYMAKERS, Q.A.W., VAN HOOFF, J.T.C. & TER BOGT, T.F.M. (2001). Intolerantie: typerend voor jongeren? *Justitiële Verkenningen*, 27(1).
- RENN, H. & LANGE, K. (1996), *Urban districts and Drug Scenes: A comparative study on nuisance by 'open' drug scenes in major European Cities*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- RICHARDS, T. (2002). An intellectual history of NUD*IST and Nvivo. *Int. J. Social Research Methodology*, vol. 5(3), 199-214.
- ROBERT, P. (2002). *L'insécurité en France*. Paris: Editions La Découverte.
- ROBINSON, J.B., LAWTON, B.A., TAYLOR, R.B. & PERKINS, D.D. (2003). Multilevel Longitudinal Impacts of Incivilities: Fear of Crime, Expected Safety, and Block Satisfaction. *Journal of Quantitative Criminology*, 19 (3), p.237-274.
- ROHE, W.M. & BURBY, R. (1988). Fear of Crime in Public Housing. *Environment and Behavior*, 20(11), 700-720.
- ROOD, T. (Ed.). (2002). *Project Lokaal jeugdbeleid. Veiligheid en jeugd I*. Den Haag: VNG uitgeverij.
- ROVERS, B. (1995). Spreiding van criminaliteit in stedelijke gebieden: feiten, verklaringen en problemen. In E. ROOD-PIJPERS, B. ROVERS, F. VAN GEMERT en C. FIJNAUT (Eds.), *Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad*. Arnhem: Gouda Quint.
- Samenleven in Peterbos, het buitenbeentje van RisoBrussel. (2001). *Opbouwwerk Brussel* 73, 17(73), 37-42. Online: http://www.risobrussel.be/docs/projecten_pdf/peterbos.pdf.
- Samenscholingsverbod in Waals Bassenge. (2003, augustus 14). *De Standaard*, pp. 2.
- SCHOEN, E.D., DEFIZE, P.R. & BAKKER, M. (2000). *Methodologische evaluatie van de Politie-monitor Bevolking*.
- SCHOUTEN, V.T. & DONKER, MCH. (1995). *Overlast door verslaafden*. Utrecht: NcGv.
- SKOGAN, W.G. & MAXFIELD, M.G. (1981). *Coping with Crime: Individual and Neighborhood Reactions*. Beverly Hills: Sage.
- SNIPPE, J. & BIELEMAN, B. (1999). *Buurten over last, Monitoren van drugsoverlast in de SVO-gemeenten 1993-1998*. Groningen: Stichting Intraval.
- SNIPPE, J., MEIJER, G., DE JONG, A. & BIELEMAN, B. (2001). *Ons een zorg, Onderzoek naar de 15 grootste overlastveroorzakers in de stad Groningen*. Groningen: Stichting Intraval.
- SNIPPE, J., OLDERSMA, F. & BIELEMAN, B. (2000). *Monitor Drugsoverlast Nederland 1996-2000*. Groningen: Stichting Intraval.
- Sociale wijkontwikkeling in Begijnhof- en Chicagowijk. (2001). *Opbouwwerk Brussel* 73, 17(73), 11-14, Online: http://www.risobrussel.be/docs/projecten_pdf/chicagoenbegijn.pdf.
- SOMA (1999). *Urban: een stedelijk vernieuwingsproject in uw buurt*. Antwerpen: Stad Antwerpen.
- Stad Oostende. (2003). *Veiligheids- en Preventiecontract Stad Oostende: Jaarverslag*.
- STAM, H., SPRUIT, I.P. & VAN LAAR, M.W. (1997). *Fact sheet 6: Drugoverlastbeleid*. Utrecht: Trimbos-instituut. Elektronische kopie: <http://www.trimbos.nl/nlfsheet:fc6nl.html>.

- STORME, A. (2002). Wijkontwikkeling, armoedebestrijding en de rol van het opbouwwerk. *Opbouwwerk Brussel* 75, 18(75), 5-9. Online: <http://www.risobrussel.be/publicaties/tijdschrift/jaargang2002/74/Ts%2075%20Web.pdf>.
- SWYNGEDOUW, M., BILLIET, J., CARTON, A. & BEERTEN, R. (1998). *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen: verkiezingen van 21 mei 1995*. Leuven: Acco.
- TODTS, S. (2001). Drugsgelateerde overlast. In J. CASSELMAN, J. GOETHALS, F. GOOSSENS, F. HUTSEBAUT, G. VERVAEKE, G. & L. WALGRAVE (Eds.), *Veiligheid, een illusie? Theorie, onderzoek en praktijk* (pp. 235-243). Brussel: Politeia N.V..
- TODTS, S. (1999-2000). *Druggerelateerde overlast*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven.
- VAN CAELENBERGE, Y. (2003, 8 april). Politieoperatie: strijd tegen de handel in verdovende middelen. *Persmededeling*. Online: <http://www.polbruno.irisnet.be/pers9/persnl.html>.
- VAN DEN BROECK, T. (2002). Keeping up appearances? A community's perspective on community policing and the local governance of crime. *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, 25(1), 169-189.
- VAN DER LAAN, R. & BIELEMAN, B. (1999). *Melden: geen punt, evaluatie meldpunten overlast gemeente Groningen*. Groningen: Stichting Intraval.
- VAN GEMERT, F. (2000). Botsen met de buurt. Overlast en wisselwerking tussen jeugdgroepen en de buitenwereld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44(2), 162-171.
- VAN LAAR, M. & VAN OUYEN-HOUBEN, M. (1995). *Overlast door drugsgebruik; een literatuurstudie*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Alcohol en Drugs.
- VAN STERKENBURG, P. G. J. (1990). *VAN DALE Handwoordenboek Hedendaags Nederlands*. Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- VERMEULEN, G., VANDER BEKEN, T., DE RUYVER, B., VAN RYMENANT, P., HAMELINCK, K., CARLIER, F., PRINCE, P., SIERSEMA, H., VAN NUFFEL, D., MORTIER, S., MUYLLE, K. & FLAVEAU, A. (1995). *Grensoverschrijdende (on)veiligheid in de Euregio Scheldemond*. Gent: Universiteit Gent, Onderzoeksgroep Drugbeleid, Strafrechtelijk beleid en Internationale criminaliteit.
- VLAAMS OUDERENBELEID WERKGROEP ALLOCHTONE OUDEREN (2001). *Adviezen ten behoeve van een ouderenbeleid dat ruimte biedt aan etnisch-culturele minderheden*. Brussel: Vlaamse minister van welzijn, gezondheid en gelijke kansen.
- WERNER, J-F. (1993). *Marges, sexe et drogues à Dakar. Enquête ethnographique*. Paris: Karthala-Ortsom.
- VERHOEST, F., Politiesamenwerking in Limburgse grensstreek. *De Standaard*.
- WESTER, F. (2000). Methodische aspecten van kwalitatief onderzoek. In F. WESTER, A. SMALING & L. MULDER (Eds.), *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* (pp. 15-40). Bussem: Coutinho.
- WESTER, F. (1991). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Muiderberg: Coutinho.
- WET van 13 mei 1999 betreffende de invoering van de gemeentelijke administratieve sancties, B.S., 23 mei 2001.
- WHYTE, W.F. (2002). *Street corner society: la structure sociale d'un quartier italo-américain*. Paris: La Découverte, Poche Sciences humaines et sociales.
- WILSON, J.K. & KELLING, G.L. (1982). Broken Windows. *The Atlantic Monthly*; 249(3), 29-38.
- WITS, E.G., BIESMA, S., GARRETSEN, H.F.L. & BIELEMAN, B. (1999). *Evaluatie SVO-projecten Rotterdam, Eindrapport*. Rotterdam/Groningen: IVO/Intraval.
- YAMAGISHI, T. (1995). Social Dilemmas. In K.S. COOK, e.a. (Eds.), *Sociological perspectives on social psychology*. Needham heights: Simon and Schuster.

Overzicht van de bijlagen

BIJLAGE I: Geïnterviewde en gecontacteerde sleutelfiguren

BIJLAGE II: Interviewleidraad - sleutelfiguren

BIJLAGE III: Telefonische bevolkingsenquête

BIJLAGE I: Geïnterviewde en gecontacteerde sleutelfiguren

(*): op het tijdstip van contactname

(**): sleutelfiguren van wie geen semi-gestructureerd interview werd afgenomen maar waarbij enkele specifieke vragen volstonden en sleutelfiguren die niet wensten deel te nemen aan het onderzoek

I ANTWERPEN

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
BOGAERTS Jan	Dagcentrum De Sleutel	Algemeen Directeur	Dambruggestraat 78, 2060 Antwerpen	27/01/2003
BRYSSINCKX Jan Bart	CPO - Cel Project Ontwikkeling City	Inspecteur van Politie	Handelstraat 101, 2060 Antwerpen	09/01/2003
CLEYMAN Paul	Lokale Recherche Drugs	Commissaris van Politie	Oudaan 5, 2000 Antwerpen	09/01/2003
COPPENS Diana	Schepenkabinet voor informatica, rechtszaken, intercommunales en sociale zaken	Kabinetschef van schepen Van Wallendael	Grote Markt 9, 2000 Antwerpen	20/01/2003
DAENEN Erwin	Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen (SODA)	Medewerker	Van Immerseelstraat 11-23, 2018 Antwerpen	03/02/2003
DAMS Herman	Openbaar Ministerie	Substituut PdK – Coördinator van de sectie drugs	Gerechtsgebouw - Britselei 55, 2000 Antwerpen	07/02/2003
DE MAERE Willy	Free Clinic – Street Wise	Vlaams Coördinator Spuitenruil	Van Arteveldestraat 62-64, 2060 Antwerpen	16/01/2003
DE MUNCK Guy	KAVA – Koninklijke Apothekers Vereniging Antwerpen	Voorzitter KAVA - apotheker	Consciencestraat 41, 2000 Antwerpen	27/03/2003
D'HAENENS Koen	Kabinet Schepen Integrale Veiligheidszorg	Adviseur van schepen Grootjans	Grote Markt 1, 2000 Antwerpen	23/01/2003
DOM Geert	Medico-sociaal centrum ALTOX –psychiatrische instelling Broeders Alexianen	Medisch directeur ALTOX, neuropsychiater	Ketsstraat 17, 2018 Antwerpen – Provinciesteenweg 408, 2530 Boechout	02/05/2003
GOORDEN Jo	Antwerps Straathoekwerk Overleg vzw (ASTROV)	Coördinator	Borgerhoutsestraat 32, 2018 Antwerpen	03/02/2003
GYBELS Ludo	Stuyvenbergziekenhuis - Algemene Dienst Spoedgevallen	Hoofdverpleegkundige	Lange Beeldekenstraat 267, 2060 Antwerpen	02/05/2003
HEIRSTRAETEN Nico	Buurttoezicht Centraal	Waarnemend coördinator	Van Immerseelstraat 11, 2018 Antwerpen	07/01/2003
HEYLEN Michel	CPO - Cel Project Ontwikkeling City	Inspecteur van Politie	Handelstraat 101, 2060 Antwerpen	09/01/2003
JANSSENS Christina	Beleidscel Preventie	Preventieambtenaar	Sint-Pietersvliet 7, 2000 Antwerpen	04/04/2003

Naam	Dienst	Functie	Adres	Interview datum
KNOCKAERT Marjan	Bedrijfseenheid Veiligheid	Bestuursdirecteur Veiligheid - Veiligheidsadviseur - vervangend overlastmanager	Sint-Pietersvliet 7, 2000 Antwerpen	16/04/2003
LIEKENS Liesbeth	CPO - Cel Project Ontwikkeling City	Inspecteur van Politie	Handelstraat 101, 2060 Antwerpen	09/01/2003
MARTENS Luc	Straathoekwerk De Sleutel	Coördinator	Dambruggestraat 78, 2060 Antwerpen	27/01/2003
RIJSBOSCH Corrie	Antwerps Druginterventie Centrum ADIC	Directrice	Generaal Belliardstraat 16, 2000 Antwerpen	28/01/2003
RUYTERS Tino	vzw Free Clinic (MSOC)	Directeur	Van Arteveldestraat 62-64, 2060 Antwerpen	16/01/2003
STEENACKER Willy	Stuyvenbergziekenhuis – Interne Veiligheidsdienst	Verantwoordelijke	Lange Beeldekensstraat 267, 2060 Antwerpen	02/05/2003
VAN BOCXELAAR Marlies	JAC + Het Alternatief	Teambegeleidster	Korte Nieuwsstraat 26, 2000 Antwerpen	22/01/2003
VAN CAUWENBERGHE Annemie	Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen (SODA)	Coördinatrice	Van Immerseelstraat 11-23, 2018 Antwerpen	03/02/2003
VAN CAUWENBERGHE Karel	Rechtbank van 1 ^{ste} Aanleg	Onderzoeksrechter,	Gerechtsgebouw - Britselei 55, 2000 Antwerpen	14/01/2003
VAN DER STRAETEN Luc	Opvang Dakloze Druggebruikers (ODD)	Coördinator	Trapstaat 11-13, 2060 Antwerpen	08/01/2003
VAN DE WAUWER Joris	Stuyvenbergziekenhuis - verpleegkundig departement van de dienst psychiatrie	Diensthofd nursing	Lange Beeldekensstraat 267, 2060 Antwerpen	02/05/2003
VAN DYCK Charles	vzw De Bilzen Antwerpen Noord, onafhankelijke bewonersvereniging	Ondervoorzitter	Walenstraat 11, 2060 Antwerpen	28/05/2003
VAN GIJSEL Hilde	Openbaar Ministerie	Substituut PdK – Drugsreferentie-magistraat - detailhandel	Gerechtsgebouw - Britselei 55, 2000 Antwerpen	07/02/2003
VAN GOETHEM Dirk	BAD, Belangenvereniging Antwerpse Druggebruikers	Medewerker	Pijlstraat 6, 2060 Antwerpen	22/01/2003
VAN LINT Bert	Straathoekwerk De Sleutel	Straathoekwerker	Dambruggestraat 78, 2060 Antwerpen	27/01/2003
VAN LINT Peter	Veegplan middensector - Beheer & Onderhoud - Witte Tornado's Sluikstortcel	Werkleider - Coördinator	Uitbreidingstraat 260, 2600 Berchem	09/04/2003
VAN MONTFOORT Tony	BAD, Belangenvereniging Antwerpse Druggebruikers	Medewerker	Pijlstraat 6, 2060 Antwerpen	22/01/2003
VAN POPPEL Mario	Beleidsel Preventie	Strategisch Analist	Sint-Pietersvliet 7, 2000 Antwerpen	04/04/2003
VERHAEGEN Wendy	Openbaar Ministerie	Substituut PdK – Drugsreferentie-magistraat - Internationale Drugszwandel	Gerechtsgebouw - Britselei 55, 2000 Antwerpen	07/02/2003
VERMEIREN Guido	Openbaar Ministerie	Substituut PdK – Drugsreferentie-magistraat	Gerechtsgebouw - Britselei 55, 2000 Antwerpen	07/02/2003

Naam	Dienst	Functie	Adres	Interview datum
VERNAEVE Carlo	Buurttoezicht Noord	Coördinator	Lange Lobroekstraat 177, 2060 Antwerpen	07/01/2003
WILLOCKX Hilde	JAC + Het Alternatief	Teambegeleidster	Korte Nieuwsstraat 26, 2000 Antwerpen	22/01/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Functie*
COLIN Jean - MICHIELSEN Philippe	LOK – Lokale Kwaliteitskring Artsen	Leidinggevende artsen
DE SMEDT Jos	WVVH - Wetenschappelijke Vereniging van Vlaamse Huisartsen vzw	Arts-coördinator
GOORTS Ronny	BAD, Belangenvereniging Antwerpse Druggebruikers	Spuitenpatrouille
VANDEBROECK Wim	Ombudsdienst	Gemeentelijk Ombudsman
WILBOORTS Ward	Justitieel Welzijnswerk	Justitieel Welzijnswerker

II CHARLEROI

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
BROHEE Jean-Paul	Union Royale Pharmaceutique de Charleroi - U.R.P.C.	Pharmacien - membre de U.R.P.C.	Rue Grande 69, 6240 Farciennes	12/08/2003
CALONGER Jean-Luc	AMCV – Association du Management de Centre-Ville	Responsable	Avenue de Waterloo 54, 6000 Charleroi	12/08/2003
CARBONI Sergio	Service Carolo Rue – Travailleurs de rue	Responsable	Rue d'Angleterre 10, 6000 Charleroi	10/07/2003
CRAPEZ Sophie	Comme Chez Nous ('Le Rebond') – Centre d'Accueil pour sans-abri	Responsable	Rue Léopold 36 D, 6000 Charleroi	13/08/2003
DE BASIO Yvano	Service de Prévention et Sécurité	Directeur du Contrat de Prévention et de Sécurité	Maison Communale Annexe, chaussée de Nivelles 177, 6041 Charleroi (Gosselies)	30/07/2003
DE CLERCK Benoit	Plan Drogue de Charleroi	Coordinateur du Plan Drogue de Charleroi - Chef du projet - Directeur Adjoint C.P.S.	Bloc P - Rue Tumelaire 80, 6000 Charleroi	23/07/2003
DE PAEPE Philippe	Cellule Recherche et Concertation	Sociologue	Bloc P - Rue Tumelaire 80, 6000 Charleroi	10/07/2003
DUQEUSNE Gérard	Service Prévention Animation de Quartier	Coordinateur	Rue d'Angleterre 10, 6000 Charleroi	13/08/2003
GIOT Marie-Paule	La Cellule Toxicomanie du Centre de Santé Mentale du CPAS	Responsable	Rue Léon Bernus 18, 6000 Charleroi	13/08/2003

Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
HANON Michel	Antenne CPAS Charleroi	Responsable - assistant social dirigeant	Bld. Zoe Drion 21, 6000 Charleroi	11/07/2003
HOUCKE Michel	Police – Pool Stupéfiants	CP - Chef du Pool Stupéfiants	Hôtel de Police, Bld. Pierre Mayence, 6000 Charleroi	23/07/2003
HUCORNE Jean-Michel	CATD Centre d'Accueil Trait d'Union - Projet Prévention Toxicomanie	Psychologue et Responsable du service	Rue Tumelaire 80, 6000 Charleroi	11/07/2003
HUYGENS Suzanne	Le Relais Social	Coordinateur Général	Bld. Jacques Bertrand 10, 6000 Charleroi	11/08/2003
NICOLAS Emmanuel	Abri de nuit Ulysse	Responsable - Assistant social	Av. Général Michel 5, 6000 Charleroi	14/07/2003
PRZYLICKI Laurence	AJMO - Comptoir d'Echange de Seringues	Responsable	Rue Léopold 33, 6000 Charleroi	13/08/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Functie*
DENIS Baudouin	Arts	Vertegenwoordiger van de artsen in N-Charleroi
MARCHANDISE Thierry	Openbaar Ministerie	Procureur du Roi
MARTIN Maryse, CULOT Micheline, GODARD Fabian	Pool stupéfiants - Poste de police de Charleroi: Ville Basse - Police de quartier à Charleroi: Ville Basse	INSP - HINSP - INSP
SEGRS Jean-Marc	Maison D'Accueil Socio-Sanitaire-DIAPASON	Arts -directeur
VAN DROGHENBROECK Jolande	Transition asbl	Responsable
VAN GOMPEL Jacques	Kabinet van de Burgemeester	Burgemeester

III BRUSSEL

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
ALEN Katleen	CAW Archipel - Justitielel Welzijnswerk	Justitielel Welzijnswerker	Groot Eiland 84, 1000 Brussel	04/06/2003
AMRANI Youssef	Jeugdwerking - Zaal 58 - Les fantômes en mouvement	Animateur	Dupontstraat 58, 1030 Schaarbeek	05/06/2003
BARBIEUX Christophe	Educateurs de rue	Coordinateur	Lissabonstraat 31a, 1060 Sint-Gillis	20/06/2003
BATTESKOVSKI	La PIECE	Coordinateur	Rue Hôtel des Monnaies 71, 1060 Saint-Gilles	03/07/2003
BOSMAN Joëlle	Le Pont	Psychologue	Rue de l'Ecole 39, 1080 Molenbeek-Saint-Jean	11/06/2003

Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
COLLIGNON Pierre	Lokale Politie 5340 Zone West Ganshoren / Jette / Koekelberg / Sint-Agatha-Berchem / Sint-Jans-Molenbeek - Politiezone 3	Commissaris van Politie	Musstraat 22, 1080 Sint-Jans-Molenbeek	10/06/2003
DE RIDDER Helga	Ambulante Drugzorg De Spiegel	Coördinator	Nieuwstraat 36, 1730 Asse	12/05/2003
DEVOS Marc	Centre Médical ENADEN	Neuropsychiater	Rue Saint-Bernard 114, 1060 Saint-Gilles	10/06/2003
GERITS Vincent	Lokale Politie 5340 Zone West Ganshoren / Jette / Koekelberg / Sint-Agatha-Berchem / Sint-Jans-Molenbeek - Politiezone 3	Hoofdinspecteur van Politie	Koolmijnenkaai 30A, 1080 Sint-Jans-Molenbeek	24/06/2003
HAINAUT	La PIECE	Medisch directeur	Rue Hôtel des Monnaies 71, 1060 Saint-Gilles	03/07/2003
HUTSEBAUT Martine	vzw DEBED, De Bond voor een Emancipatorisch Drugbeleid	Voorzitter	Opaallaan 19, 1030 Schaarbeek	25/04/2003
JACQUES Jean-Pierre	Projet LAMA asbl	Médecin	Rue Américaine 211-213, 1050 Ixelles	08/07/2003
KAYLE Natascha	Wijkpartenariaat Brabantwijk, (vzw Limiet Limiet, RisoBrabantwijk)	Medewerker	Dupontstraat 27, 1030 Schaarbeek	06/05/2003
KETELAER Veronique	Service de Prévention	Fonctionnaire de Prévention	Vanderschrickstraat 71, 1060 Sint-Gillis.	19/05/2003
LHEUREUX Laurence	Le Pont	Psychologue	Rue de l'Ecole 39, 1080 Molenbeek-Saint-Jean	11/06/2003
LUYPAERT Alain	Lokale Politie 5341 Zone Zuid Anderlecht / Sint-Gillis / Vorst - Politiezone 2 - Service Enquêtes et Recherches	Hoofdinspecteur van Politie	Rue Antoine Bréart 104, 1060 Saint-Gilles	24/06/2003
MOENS Anne-Marie	Transit asbl	Gegradueerde psychiatrische verpleegkundige criminologe	Stephensonstraat 96, 1000 Brussel	06/05/2003
MOUCHETTE Vincent	Centre de jour L'Orée ASBL	Assistent social	Avenue Brugmann 146, 1190 Vorst	18/06/2003
PAGE Nadine	Centre Médical ENADEN	Psychologue	Rue Saint-Bernard 114, 1060 Saint-Gilles	10/06/2003
REGNI Filippo	Dagcentrum De Sleutel	Arts - afdelingshoofd	Aambeeldstraat 14, 1210 Sint-Joost-ten-Node	23/04/2003
RUMOULIN Lode	DIOGENES asbl	Coördinator	Ninoofseplein 10, 1000 Brussel	01/07/2003
SAMYN Marjan	De Buurtwinkel	Animator	Anneessensplein 9-9A, 1000 Brussel	25/04/2003
TONDEUR Stijn	CAW MOZAIK - Deelwerking Adzon	Preventiewerker	Gretrystraat 1, 1000 Brussel	20/06/2003
VAN CAELENBERGHE Ivo	Gecentraliseerde Gerechtelijke Brigade, 5344 Zone Schaarbeek / Sint-Joost-Ten-Node / Evere - Politiezone 5	Commissaris van Politie	Georges Rodenbachlaan 15, 1030 Schaarbeek	23/06/2003
VANDEN-BROUCKE Michel	OCMW - Psychosociale Begeleidingdienst voor druggebruikers	Coördinator	Waterloolaan 104, 1000 Brussel	12/05/2003

Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
VAN DE WINKEL Joost, MAATI Nordin, KHALOUA Mohammed, KARCHEF Khalid	Jeugdwerking - Zaal 58	Coördinator Integratiewerker – animateurs - habitant de quartier	Dupontstraat 58, 1030 Schaarbeek	05/06/2003
VAN HECKE Tine	CAW MOZAIK - Deelwerking Adzon	Medewerker	Gretrystraat 1, 1000 Brussel	20/06/2003
VAN WAES Katelijne	Buurthuis Bonnevie (Opbouwwerk/Buurtwerk)	Opbouwwerker	Bonneviestraat 40, 1080 Sint-Jans-Molenbeek	24/04/2003
VAN WALLEGHEM Pim	Openbaar Ministerie	Substituut PdK	Gerechtsgebouw - Uitbreiding, Quatre Brasstraat 13, 1000 Brussel	02/07/2003
VERSLUYS Christelle	Coordination drogues	Coördinatrice Drugverslaving	Vanderschrickstraat 71, 1060 Sint-Gillis	19/05/2003
WELCH Michaël	Lokale Politie Zone Brussel / Elsene Politiezone 4 - GD/Cel Drugs	Commissaris van Politie	Kolenmarktstraat 30, 1000 Brussel	06/06/2003
ZOMBEK Serge	MSOC - INTERSTICES, Hôpital St.-Pierre	Verantwoordelijke geneesheer- directeur	Zinnikstraat 9, 1000 Brussel - Hôpital Saint-Pierre, Rue Haute 322, 1000 Bruxelles	17/06/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Functie*
BROUCKE	Psycho-sociaal Centrum Primavera	
CEULEMANS Ronald	Cel ter bestrijding van de sociale uitsluiting	Responsable
CLERFAYT Bernard	Kabinet van de Burgemeester	Burgemeester Schaarbeek
DOBBELAERE Pol	Jeugd en Stad-straathoekwerk	Coördinator
MOUREAUX Philippe	Kabinet van de Burgemeester	Burgemeester - Sint-Jans-Molenbeek
PICQUE Charles	Kabinet van de Burgemeester	Burgemeester Sint-Gillis
VAN HAL Véronique	Justitiehuis Brussel	
X	Coordination du contrat de sécurité et de prévention	

IV GA BRUGGE MET SPECIFIEKE AANDACHT VOOR OOSTENDE

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
AVEREYN Ilse	OCMW	Adjunct-directeur algemeen welzijnswerk	Edith Caveelstraat 15, 8400 Oostende	10/04/2003
CLARYSSE Francis	Openbaar Ministerie	Substituut PdK - drugsreferentie- magistraat	Gerechtsgebouw Kazernevest 3, 8000 Brugge	10/02/2003

Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
CROO Dominique	Preventiedienst	Preventieambtenaar	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	11/03/2003
DECOO Robert	Lokale Recherche Drugs	Diensthooft opsporing en hoofd van de recherche drugs – Commissaris van Politie	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	05/03/2003
DENECKER Roland	Wijkpolitie	Project-verantwoordelijke Montmartre	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	04/03/2003
DEPOVERE Katrien	Buurtwerk Wijk Oud-Hospitaal	Buurtwerker wijk Oud-Hospitaal	Amsterdamstraat 61, 8400 Oostende	28/04/2003
DESMEDT Katrien	Straathoekwerk - Citycoaching	Coördinatrice	Mercatorlaan 3, 8400 Oostende	06/03/2003
DESMET Virginie	MSOC - Peer Supportproject	Drughulpverlener - peer supportproject	Perronstraat 1, 8400 Oostende	18/03/2003
DE VENTER Roos	CGG Noord-West-Vlaanderen - CGG Oostende	Verantwoordelijke drugpreventie	Frère Orbanstraat 143, 8400 Oostende	19/03/2003
EVERAERT Albert	Wijkpolitie	Diensthooft Wijkpolitie - Commissaris van Politie	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	04/03/2003
HERSSENS Melissa	Sputtenruil	Provinciaal Coördinator Sputtenruil	Perronstraat 1, 8400 Oostende	18/03/2003
NAESSENS Liesbeth	CAW De Poort - Justitieel Welzijnswerk	Justitieel Welzijnswerker	Refugestraat 1, 8200 Brugge (Sint-Andries)	12/06/2003
POTTIEZ Christine	Rechtbank van 1 ^{ste} Aanleg	Onderzoeksrechter	Gerechtsgebouw Kazernevest 3, 8000 Brugge	11/03/2003
ROOSE Benny	Lokale Recherche Drugs	Hoofdinspecteur van Politie	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	05/03/2003
VAN EYCKEN Grace	Drugcoördinatie stad Oostende	Coördinator Drugbeleid	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	04/03/2003
VERDONCK Geert	Buurtwerk Oostende	Coördinator Buurtwerk Oostende	Amsterdamstraat 61, 8400 Oostende	28/04/2003
VEULEMANS Hilde	Schepenkabinet Drugbeleid	Schepen voor Drugbeleid	Stadhuis Oostende, Vindictivelaan 1, 8400 Oostende	07/04/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Functie*
DANNEELS Hendrik	Rechtbank van Eerste Aanleg Brugge	Voorzitter
DOOM Linda - RAES Veerle	Dagcentrum De Sleutel Brugge	Afdelingshoofd - onderzoeksmedewerker
VERDUYSTERT Pascal	Stadswacht - veco	Stadswachtcoördinator
X	Justitiehuis Brugge	Justitieassistent

V GA MONS MET SPECIFIEKE AANDACHT VOOR DE STAD MONS

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
BAUDUIN Francine	CPAS de Mons - Coordination Sociale	Coördinatrice	Rue de Bouzanton 1, 7000 Mons	29/07/2003
BORZA	Service d'Enquêtes et de Recherches	Inspecteur Principale de Police	Rue de la Croix Rouge 6, 7000 Mons	14/07/2003
HENRY Christian	Le Ministère Public	Substituut PdK belast met drugdossiers	Palais de Justice - Rue de Nimy 35, 7000 Mons	24/07/2003
LABORGE	PARENTHÈSE - Projet MASS	Directeur	Avenue Reine Astrid 2, 7000 Mons	29/07/2003
L'HOEST Mary	La Concertation de toxicomanie	Coördinatrice	Boulevard Saintelette 57, 7000 Mons	11/08/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Functie*
DAVID Dominique	Plate-forme de santé Mentale	
LAMY Dominique	Altosx	Responsable - Médecin
MAHIEU Gilles	La Cellule d'Assuétudes de la ville	Chef du Cabinet du Bourgmestre
X	Centre de Crise, d'Accueil et d'Hébergement Intermezzo pour personnes toxicomanes	

VI BELGISCHE KANT VAN DE EUREGIO MAAS-RIJN

Geïnterviewde sleutelfiguren				
Naam	Dienst	Functie*	Adres	Interview datum
ALLA Saïd Aït	Service Prévention coordination - Le travail de rue	Educateur du Plan Social de Visé	Rue de collège 31, 4600 Visé	28/07/2003
BERTRAND Pierre	Police Locale - Zone Bassemeuse: Bassenge / Blégny / Dalhem / Juprelle / Oupeye / Visé - Section Drogues	Responsable section drogue - Inspecteur	Rue Marcel de Brogniez, 4690 Bassenge	30/07/2003
HAWINKEL Karel	Lokale Politie Maasmechelen - Lokale opsporingsdienst	Projectchef van het project 'Drugs' binnen de politiezone - Inspecteur van Politie	Koning Albertstraat 17, 3630 Maasmechelen	18/07/2003

Naam	Dienst	Funcitie*	Adres	Interview datum
KLOOS Pascale	Service Prévention de la ville de Visé	Assistante sociale du Plan Drogue	Rue de collège 31, 4600 Visé	28/07/2003
KREUSCH J.M.	Le Meridien	Chef de Service	Rue de la Fontaine 53, 4600 Visé	18/07/2003
LAMBERT Alain	Police Locale - Zone Bassemeuse	Commissaire de Police	Rue du Roi Albert 170, 4680 Oupeye	09/07/2003
LE CARVENNEC Magali	Le Meridien	Psychologue	Rue de la Fontaine 53, 4600 Visé	18/07/2003
PELET Stéphane	Police Locale 'Pays de Herve': Aubel / Baelen / Herve / Limbourg / Olne / Plombières / Thimister-Clermont / Welkenraedt - Section Enquêtes de la Zone, Antenne Aubel	Inspecteur de Police	Rue de Maastricht 42, 4651 Herve	09/07/2003
SCHULPIN	Police Locale 'Pays de Herve' - Section Enquêtes de la Zone, Antenne Aubel	Inspecteur de Police	Place Albert Ier, 4880 Aubel	15/07/2003
STEEGEN Johan	Lokale Politie Bilzen / Hoeselt / Riemst	Hoofd van de recherche	Schureveld 19, 3740 Bilzen	28/07/2003
VANHEE	Police de quartier Visé	Inspecteur de Police	Rue Marcel de Brogniez, 4690 Bassenge	30/07/2003
WILLAME Olivier	Police Locale - Zone Bassemeuse	Commissaire de Police	Rue du Roi Albert 170, 4680 Oupeye	09/07/2003

Gecontacteerde sleutelfiguren**		
Naam	Dienst	Funcitie*
ADAM Jean-François	Police Locale - Zone Bassemeuse	Chef de Zone
BOUGUIGNONT Anne-Marie	Le Ministère Public	Procureur du Roi
CLAESSENS Henri	Lokale Politie Lanaken	Zonechef
MEURENS Jean-Claude	Cabinet du Bourgmestre	Bourgmestre Aubel
SCHRAEPE	Openbaar Ministerie	Substituut PdK Tongeren

CHECKLIST SLEUTELFIGUREN

Drugs en overlast

Studie van het fenomeen, de beheersing en de effecten van druggerelateerde overlast vanuit verschillende invalshoeken

O Inleidend gesprek

In de brief die de sleutelfiguren voorafgaand aan het interview ontvangen, komen volgende items aan bod:

- Opdrachtgever van het onderzoek
- Voorstelling van de onderzoeksequipes
- Doelstelling van het onderzoek
- Situering van het onderzoek
- Methodologisch opzet
- Verloop van het interview (tijdsduur bij benadering, inhoudelijke thema's, ...)
- Informeren of er kwantitatieve gegevens en andere documenten met betrekking tot dit onderwerp beschikbaar zijn.

Deze punten zullen nog eens bondig worden toegelicht in een inleidend gesprek vooraleer het eigenlijke interview van start gaat.

1 Situering van de sleutelfiguur

- Naam?
- Functie?
- Hoelang wordt deze functie door de persoon reeds uitgeoefend?
- Dienst?
- Stad/onderzoeksregio/werkterrein?
- Korte omschrijving van de taken.

2 Operationalisering van het concept (drug)overlast

1. Wat wordt (volgens de sleutelfiguur) begrepen onder overlast (in het algemeen)? (in eigen woorden omschrijven)
2. Onderscheid tussen openbare overlast en verstoring van de openbare orde?
3. Specificeren naar werkterrein van de sleutelfiguur. Welke overlastvormen + mate van voorkomen + situering in de ruimte.
4. Is er volgens u een type groep in het bijzonder verantwoordelijk voor deze overlast? + Op basis van welke aanwijzingen komt u tot deze redenering?
5. Wat wordt (volgens de sleutelfiguur) begrepen onder druggerelateerde overlast? (in eigen woorden omschrijven)
6. Specificeren naar werkterrein van de sleutelfiguur. Welke druggerelateerde overlastvormen + mate van voorkomen + situering in de ruimte + mogelijke oorzaken?
7. Vragen naar schatting van het aantal druggebruikers/dealers binnen de onderzoekslocatie/binnen het werkterrein + Vragen of inschatting gebaseerd is op geregistreerde gegevens.

8. Is het aantal druggebruikers binnen de/het onderzoekslocatie/werkterrein in vergelijking met vorig jaar: gestegen, gedaald, stabiel gebleven? + Gebaseerd op objectieve gegevens?
9. Mogelijke oorzaken om deze trend te verklaren?
10. Mate van voorkomen van dealpanden, gekende ontmoetingsplaatsen voor gebruikers/dealers?
11. Vragen naar inschatting van het percentage druggebruikers/dealers dat overlast veroorzaakt op het totaal aantal binnen de onderzoekslocatie/binnen het werkterrein + Vragen of inschatting gebaseerd is op geregistreerde gegevens.
12. Is het percentage druggebruikers dat overlast veroorzaakt binnen de onderzoekslocatie/werkterrein in vergelijking met vorig jaar gestegen, gedaald, stabiel gebleven? + Gebaseerd op objectieve gegevens?
13. Welke mogelijke oorzaken worden opgegeven om deze trend te verklaren?
14. Vragen naar inschatting van de mate van druggerelateerde criminaliteit binnen het geheel van criminaliteit.
15. Vragen naar de aard van het druggebruik waarmee sleutelfiguur meest wordt geconfronteerd + Vragen of daar volgens hen een specifieke vorm van overlast kan aan worden gerelateerd?
16. Uit de literatuur blijkt dat maatschappelijke overlast vooral wordt veroorzaakt door druggebruikers met psychiatrische problemen en door zwaar verslaafde druggebruikers die reeds behandeld werden en hervielen en die zich moeilijk kunnen integreren. Het zijn meestal gebruikers met een beperkte motivatie tot stoppen, frequente drop-out en herval, met juridische en strafrechtelijke problemen en ze zijn vaak dakloos. Is dit merkbaar in de praktijk? Inschatting van het aantal dubbele diagnosepatiënten en inschatting van het aantal zwaar verslaafde druggebruikers? In hoeverre maken zij deel uit van de groep overlastveroorzakers? + Specifieke hulpverlening voor deze groep binnen het werkgebied/onderzoekslocatie?
17. Mening t.o.v. verband criminaliteit en druggebruik? (In hoeverre gaat criminaliteit vooraf aan het druggebruik?)
18. In de bevolkingsenquête die de onderzoeksequipe van Prof. Dr. Ponsaers uitvoert, wordt onderstaande vraag gesteld. Graag had ik, met het oog op het vergroten van de vergelijkbaarheid, op dezelfde wijze gepeild naar de mate van voorkomen van enkele vormen van overlast.

Kunt u aangeven in hoeverre u vanuit uw functie de afgelopen twaalf maanden binnen uw werkterrein (werkgebied) op de een of de andere manier met de volgende vormen van drugoverlast heel vaak, regelmatig, soms, zelden of nooit in aanraking kwam? U kan eveneens kiezen voor de optie niet van toepassing.						
	Heel Vaak	Regelmatig	Soms	Zelden	Nooit	NvT
A) Lawaai, ruzie op straat door drugsprostitutie						
B) Druk autoverkeer (rondjes rijden) door drugsprostitutie						
C) Samenscholing van druggebruikers op straat, het plein of in het park.						
D) Vechtpartij tussen drughandelaars (dealers) en/of druggebruikers						
E) Ruziemakende en schreeuwende druggebruikers						
F) Heen- en weergeloop van druggebruikers						
G) Hinderlijk worden aangesproken of aangeraakt door druggebruikers						
H) Openlijk dealen						
I) Openlijk gebruiken (spuiten, snuiven,...)						

J) Zwerfspuiten achtergelaten door druggebruikers						
K) Vervuiling van straat, plein of park door druggebruikers						
L) Geluidsoverlast van panden waar drugs worden verkocht (dealpanden)						
M) Stankoverlast van panden waar drugs worden verkocht (dealpanden)						
N) Drugs aangeboden krijgen						
O) Het rondhangen van drugdealers bij scholen						
P) Vernielingen aangebracht door druggebruikers						
Q) Overlast door drugtoerisme						

19. Vraag naar beschikbaarheid kwantitatieve cijfergegevens, verslagen en andere documenten over bovenstaande overlastvormen.
20. Vragen of drugtoerisme specifieke overlastfenomenen genereert?
21. Vragen of de sleutelfiguur de verslaafde druggebruikers eerder ziet als slachtoffers, dan wel als delinquenten? (Ook als de persoon overlast geeft?)

3 Gevolgen en sociale kosten van het fenomeen ‘drugoverlast’

Gevolgen van de bovenstaande aangegeven overlast bevragen (Slachtofferschap van misdrijven, economische schade, aantasting van de leefbaarheid van de omgeving ontstaan van onveiligheidsgevoelens) + Doorvragen over omvang + Lokalisatie + Mogelijke oorzaken + Andere vormen van overlast?

4 Inventarisatie en procesevaluatie van het huidige overlastbeleid op lokaal en regionaal niveau

1. Welke rol vervult de dienst binnen het (drug)overlastbeleid? Welke rol vervult de dienst naar bestrijding van overlast toe? Welke rol kan de dienst vervullen bij (drug)overlastbestrijding?
2. In welke mate vindt u dat het lokaal beleid in het algemeen aandacht schenkt aan drugoverlast?
3. Is er volgens u sprake van een lokaal drugbeleid, drugoverlastbeleid?
4. Hoe is het huidige lokaal (drug)(overlast)beleid tot stand gekomen? (N.a.v. een specifieke nood?) + Essentiële beslissingsmomenten.
5. Inventarisatie van de betrokken actoren in het (drug)(overlast)beleid, enerzijds diegenen betrokken bij de behandeling/afhandeling van overlast, anderzijds diegenen betrokken bij overleg rond overlastprocedures om op beleidsvlak een drug(overlast)beleid te ontwikkelen.
6. Wat is de rol van de verschillende actoren die betrokken zijn bij het overlastbeleid?
7. Is er sprake van bestaande overleg- en coördinatiestructuren i.v.m. (drug)overlast? (politie, justitie, gemeenten, hulpverlening, bewoners)
8. In welke mate is er consensus of onenigheid op het beleidsniveau over het juiste lokaal beleid?
9. Hoe verloopt de bestaande overlastprocedure?
 - 9.1 Bent u op de hoogte van klachten m.b.t. drugoverlast bij de bevolking? + Waar werden deze klachten gemeld? Langs welke bestaande kanalen wordt (drug)overlast gemeld binnen de onderzoekslocatie? (ombudsman, citycoach, gemeentebestuur, buurtwerking, politie)
 - 9.2 Worden de klachten m.b.t. overlast gecentraliseerd bij één actor?
 - 9.3 Welke klachten komen het meest voor m.b.t. drugoverlast binnen de onderzoekslocatie/werkterrein?

- 9.4 Hebben het afgelopen jaar bewoners uit deze buurt bij u geklaagd over druggebruikers?
 - 9.5 Door welke groepen wordt geklaagd? Welke buurten, wijken, straten? Individueel of georganiseerd, structureel of met pieken en dalen?
 - 9.6 Is het aantal klachten over drugoverlast in vergelijking met het jaar daarvoor gestegen, gedaald, gelijk gebleven? + Kwantitatieve gegevens beschikbaar?
 - 9.7 Hoe worden de klachten verder behandeld? (*opvolging, procedure*)
 - 9.8 Hebben klachten van de bevolking invloed op de prioriteiten van het beleid (o.a. politie), zo ja? In welke zin? (Acties in concrete straten, buurten, politiecapaciteit vrijmaken, prioriteit verlenen aan het probleem)
10. Hoe percipieert u de politieke reactie op de (drug)overlastproblematiek?
 11. Hoe percipieert u de justitiele reactie op de (drug)overlastproblematiek?
 12. Welke rol is weggelegd voor de (drug)hulpverlening, politie binnen de (drug)overlastproblematiek?
 13. Mogelijkheid bevragen van een afzonderlijke aanpak van drugoverlast binnen het geheel van overlastvormen.
 14. Welke vormen van overlast worden aangepakt en welke (nog) niet? Wat loopt goed? Waar zijn verbeteringen mogelijk?
 15. Wat is visie over de effectiviteit van het (drug)(overlast)beleid. Hoe succesvol is dit lokaal overlastbeleid?
 16. Welke problemen staan een effectieve aanpak van de (drug)overlastproblematiek in de weg?
 17. Vraag naar persoonlijke aanbevelingen om drugoverlast terug te dringen, om de effectiviteit te verhogen van bestaande maatregelen?

5 Nagaan welke cijfergegevens beschikbaar zijn bij de te bevragen sleutelfiguur m.b.t. drugoverlast

1. Vragen naar beschikbare beleidsdocumenten die het fenomeen overlast beschrijven zoals de drugbeleidsplannen, preventieplannen, zonale veiligheidsplan...?
2. De Nederlandse politie registreert aan de hand van verschillende codes incidenten die samenhangen met alcohol- en druggebruik. Zijn hierover binnen uw werkterrein/onderzoeksgebied cijfergegevens?
3. Welke vormen van criminaliteit zijn vooral geassocieerd met druggebruik + Zijn hierover cijfers beschikbaar?
4. Vragen naar de personen die binnen de onderzoeksregio volgens hen nog een belangrijke rol vervullen binnen het (drug)overlastbeleid?

6 Toevoegingen

BIJLAGE III: Telefonische bevolkingsenquête

VRAGENLIJST: DRUGS & OVERLAST

De vragenlijst bestaat uit drie delen:

1. buurtkenmerken en overlast
2. druggerelateerde overlast
3. bijkomende informatie

Algemene richtlijnen bij de afname:

1. De vragen voorzien van een codelijst worden als open vragen gesteld. De respondent kan meerdere antwoorden geven, die allemaal dienen te worden genoteerd (in numerieke code). Daarbij dient men eventueel ook de codelijst aan te vullen (indien nodig). Bij de andere vragen moeten alle antwoordcategorieën worden voorgelezen (behalve bij vragen zonder antwoordcategorieën, die met een cijfer worden beantwoord)
2. De respondent kan op elke vraag weigeren te antwoorden (code 97), of aangeven het antwoord niet te weten (code 98). In het geval dat een bepaalde vraag niet van toepassing is voor de respondent, noteren we code 99.

"Goedemorgen, -middag, -avond; u spreekt met ... van het onderzoeksbureau M.A.S. uit Leuven. In opdracht van de Universiteit Gent doen wij momenteel een enquête over overlast. Hiervoor had ik graag gesproken met de persoon uit uw gezin die 18 jaar of ouder is en die het eerst jarig zal zijn (ENQ: wissel af met "die het laatst op het jaar jarig is)."

[herneem voorgaande tekst indien telefoon wordt doorgegeven]

ENQ : "Wij benadrukken dat de antwoorden die u geeft 100% anoniem worden verwerkt, zodat niemand kan weten welke antwoorden door u werden gegeven - ook niet de onderzoekers die deze enquête later zullen verwerken"

1. Buurtkenmerken en overlast

ENQ: "Ik ga nu enkele feiten of situaties ter sprake brengen die in de buurt waar u woont kunnen voorkomen. Ik zou willen vragen in hoeverre **u in uw woonbuurt overlast ervaart** door het voorkomen van dergelijke zaken".

Onder overlast verstaan we 'hetgeen je als storend ervaart, wat je irritatie of stress bezorgt'.

V1.1 Hoe vaak ervaart u overlast in uw woonbuurt door ...?

ENQ: lees de antwoorden telkens voor

	1 heel vaak 2 regelmatig 3 soms 4 zelden 5 nooit 97 weiger 98 weet niet – geen idee 99 nvt
A) Geluid van het verkeer (auto, bus, tram, trein, vliegtuig)	
B) Lawaai veroorzaakt door huis- of tuindieren (kippen, duivenhok,...)	
C) Lawaai als gevolg van spelende kinderen op straat/in tuin	
D) Lawaai als gevolg van burenrudies	
E) Lawaai door muziek of TV van burenen	
F) Uitwerpselen van dieren op straat als hondenpoep en dergelijke.	
G) Geurhinder ten gevolge van zwerfvuil, uitwerpselen, volle afvalcontainers,...)	
H) Geurhinder ten gevolge van het straatverkeer.	
I) Verkrotting van gebouwen	
J) Agressief verkeersgedrag/verkeersongelukken	

	V1.1 Hoe vaak ervaart u overlast in uw woonbuurt door ...? [ENQ: lees de antwoorden telkens voor]	[BEHALVE 'NOOIT':] V1.2 Wie veroorzaakt deze overlast? Is er volgens u een bepaalde groep of bevolkingsgroep hiervoor verantwoordelijk?
	1 heel vaak 2 regelmatig 3 soms 4 zelden 5 nooit	[GEBRUIK CODELIJST] (meerdere antwoorden mogelijk)
A) Nachtlawaai veroorzaakt door mensen op straat		
B) Lawaai in cafés/disco's		
C) Tuppelen/straatprostitutie		
D) Rommel op straat en/of sluikestorten		
E) Mensen die urineren in het openbaar		
F) Inbraak in woningen of andere gebouwen*		
G) Vandalisme en/of graffiti aan privé-woningen		
H) Vandalisme en/of graffiti aan openbare goederen en gebouwen zoals bv. telefooncel, postkantoor, ...		
I) Diefstal van fietsen, bromfietsen, auto's en/of andere vervoersmiddelen.		
J) Diefstal uit of vandalisme aan fietsen, bromfietsen, auto's en/of andere vervoersmiddelen.		
K) Overval en/of diefstal met gewelds dreiging.		
L) Gauwdiefstal en/of zakkenrollen zonder verder geweld		
M) Vechtpartijen op straat		
N) Intimidatie op straat en/of steaming, waarmee we bedoelen het suggereren of dreigen met geweld..		

* Is te specificeren (want anders ook op te vatten als inbraak in auto's)

- 1 druggebruikers / junks
- 2 dealers
- 3 jongeren
- 4 werklozen
- 5 migranten/allochtonen/vreemdelingen/negers/zigeuners/kleurlingen
- 6 Belgen
- 7 studenten

- 8 buren
- 9 huisjesmelkers / verhuurders van kamers of vitrines
- 10 wisselende bewoners in de buurt
- 11 psychiatrische en andere patiënten / mensen die opgevangen worden (ex- ...)
- 12 kansarmen
- 13 drugtoeristen
- 14 alcoholisten
- 15 daklozen/zwervers
- 16 mensen die niets te doen hebben, klaplopers, onopgevoeden, ...
- 17 luijers, uitgaanders, ...
- 18 cultuurgangers, ...
- 19 prostituees
- 20 nachtwinkels
- 21 (georganiseerde) bendes
- 22 andere :

ENQ: indien het antwoord ‘iedereen’, ‘mensen zonder manieren’, ... is; dan vraagt u “en wie juist wel?”

- 96 geen welbepaalde groep
- 97 wens niet te antwoorden
- 98 weet niet
- 99 niet van toepassing

2. Druggerelateerde overlast

V2.0.1 Ziet u druggebruikers in het algemeen vooral als delinquenten, eerder als slachtoffers, beiden of als normaal ?

Enq.: de uitdrukking ‘in het algemeen’ is belangrijk, het betreft namelijk niet enkel drugverslaafden, ook het ‘normaal druggebruik’ valt hieronder.

- 1 ALS SLACHTOFFER
- 2 ALS DELINQUENT
- 3 BEIDEN
- 4 NORMAAL
- 5 GEEN ALGEMENE UITSPRAAK MOGELIJK (vb. Is afhankelijk van de situatie, van de persoon, van het type drug, ...)
- 97 weiger te antwoorden
- 98 weet niet / geen idee
- 99 nvt

V2.0.2 Beschouwt u alcohol als een drug ?

- 1 ja
- 2 nee
- 3 in sommige/bepaalde gevallen – hangt er van af (niet voorlezen)
- 97 weiger te antwoorden
- 98 weet niet
- 99 niet van toepassing

ENQ: "Nu zou ik graag een aantal vragen stellen over mogelijk druggebruik in de buurt waar u woont."

V2.1 Hoe vaak ziet u wel eens druggebruikers in de straten van de buurt waar u woont? Is dit ‘heel vaak’, ‘regelmatig’, ‘soms’, ‘zelden’ of ‘nooit’ het geval ?

- 1 heel vaak → ga naar v2.2
- 2 regelmatig → id
- 3 soms → id
- 4 zelden → id
- 5 nooit → ga naar v2.16 t.e.m. 2.18 en dan deel 3 + 4

97 weiger te antwoorden id

98 weet niet id

99 niet van toepassing id

Behalve “nooit / weet niet / niet van toep.”

V2.2 Waarom denkt u dat het druggebruikers zijn ?

* open vraag, antwoorden niet voorlezen, meerdere antwoorden zijn mogelijk

* indien het antwoord = ‘(raar) gedrag’ : dan verder doorvragen : wat juist van hun gedrag ?

1 uiterlijk : omvat o.a. kleding/kapsel; fysieke kenmerken (ogen, magerheid,...), ook blik, onzekerheid, manier van gaan, ...

2 rondhanggedrag : passief gedrag, werken niet, ze liggen daar, hangen daar rond, permanent aanwezigheid in straatbeeld, zijn altijd op straat te zien...

3 luidruchtig gedrag (roepen, luide muziek,...), uitbundig gedrag, agressief gedrag

4 druggebruik/-bezit : ik zie ze drugs gebruiken, verkopen,; bezit van drugs

5 heb naalden, ... zien liggen

6 gebrek aan hygiëne, vergezeld van (vuile) huisdieren

7 ken/weet ik via familie, andere personen en/of gebruikers die ik ken, ...

8 omdat ik het weet

9 andere :

97 weigert te antwoorden

98 weet niet

99 niet van toepassing

V2.3 Welke drugs gebruiken zij volgens u ?

* open vraag, antwoorden niet voorlezen, meerdere antwoorden zijn mogelijk

1 alcohol

2 cannabis/marihuana/wiet/joint

3 heroïne

4 cocaïne

5 Designer drugs (XTC, speed, ...)

6 LSD

7. Opium

8. Hard drugs

9. Soft drugs

10. Crack

11. Geneesmiddelen

12. Metadon

13. (iets) roken

14. (iets) spuiten

15. (iets) snuiven

16. (iets met) flesjes

17. (iets met) pillekens

18. andere :

97 weigert te antwoorden

98 weet niet

99 niet van toepassing

V2.4 Hoe vaak voelt u zich wel eens bedreigd door druggebruikers in uw woonbuurt? Is dit ... (lees voor).

- 1 heel vaak
- 2 regelmatig
- 3 soms
- 4 zelden
- 5 nooit

→ ga naar v2.7

97 weigert te antwoorden → ga naar v2.7

98 weet niet id

99 niet van toepassing id

V2.5 Hoeveel keer bent u ZELF in uw buurt de afgelopen 12 maanden het slachtoffer geworden van criminele feiten waarvan u denkt dat ze werden gepleegd door druggebruikers?

Enq.: het betreft de persoon zelf (niet de partner, kind, ouder, ...)

Enq.: het betreft enkel de buurt waar de persoon woont

Enq.: het betreft enkel de afgelopen 12 maanden (indien enkel langer geleden, dan '0 keer')

0 keer = nooit → ga naar V2.7

1 keer

2 keer

3 keer

meer dan 3 keer

97 weigert te antwoorden → ga naar v2.7

98 weet niet id

99 niet van toepassing id

ENQ. : indien geen enkele keer, ga naar vraag V2.7. Indien wel, stel vraag V2.6 voor elke keer dat de persoon het slachtoffer is geworden van zo een feit (max. 3 keer; indien meer dan 3 keer, dan voor de eerste 3)

V2.6.a Wat was dit juist (de eerste keer) ?

Enq.: open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

1 Inbraak in (mijn) woning of ander gebouw

2 Vandalisme of graffiti aan (mijn) woning of ander gebouw

3 Diefstal van (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)

4 Vandalisme aan of diefstal uit (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)

5 Diefstal met geweldsdreiging of overval

6 Gauwdiefstal of zakkenrollerij (zonder geweld)

7 Fysieke agressie op straat

8 Intimidatie op straat of steaming

9 Andere :

+ 97 (weigert) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.6.b Wat was dit juist de tweede keer ?

Enq.: open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

- 1 Inbraak in (mijn) woning of ander gebouw
- 2 Vandalisme of graffiti aan (mijn) woning
- 3 Diefstal van (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)
- 4 Vandalisme aan (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)
- 5 Diefstal met geweld of overval
- 6 Gauwdiefstal of zakkenrollerij
- 7 Fysieke agressie op straat
- 8 Intimidatie of steaming
- 9 Andere :

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.6.c En de derde keer ?

Enq.: open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

- 1 Inbraak in (mijn) woning of ander gebouw
- 2 Vandalisme of graffiti aan (mijn) woning
- 3 Diefstal van (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)
- 4 Vandalisme aan (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)
- 5 Diefstal met geweld of overval
- 6 Gauwdiefstal of zakkenrollerij
- 7 Fysieke agressie op straat
- 8 Intimidatie of steaming
- 9 Andere :

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.7 Hoe vaak heeft u **de afgelopen twaalf maanden** (benadruk) in de buurt waar u woont hinder ondervonden van ... (Enq. lees één voor één voor) ? U kunt telkens antwoorden met 'Heel vaak',

	1 Heel vaak	2 Regel- matig	3 Soms	4 Zelden	5 Nooit	98 weiger	98 weet niet	99 nvt
A) Ruzie op straat tussen drugsverslaafde prostituees met klanten of pooiers								
B) Druk autoverkeer (rondjesrijden) van klanten van drugsverslaafde straatprostituees								
C) Samenscholing van druggebruikers op straat, het plein of in het park								
D) Vechtpartij tussen drugshandelaren (dealers) of druggebruikers								
E) Ruziemakende en schreeuwende druggebruikers op straat								
F) Heen- en weergeloop van druggebruikers in uw straat								
G) Op straat hinderlijk worden aangesproken of aangeraakt door druggebruikers								
H) Openlijk dealen of verkopen van drugs op straat								
I) Openlijk gebruiken van drugs op straat (spuiten, snuiven,...)								
J) Zwerfspuiten achtergelaten door druggebruikers								
K) Andere vervuiling van straat, plein of park door druggebruikers (blik, papier, voedingsrest)								
L) Geluidsoverlast van panden en/of gebouwen waar drugs worden verkocht (dealpanden)								

M) Stankoverlast van panden en/of gebouwen waar drugs worden verkocht (dealpanden)								
N) Op straat zelf drugs aangeboden krijgen								
O) Het rondhangen van drugdealers bij scholen IN DE BUURT (Enq.: indien geen scholen, dan 99 = nvt)								
P) Overlast door drugtoerisme								

V2.8 In welke mate treedt de politie voldoende op tegen druggebruikers die overlast veroorzaken in uw woonbuurt ? Vindt u dit ... (lees voor)

- 1 meer dan voldoende
- 2 voldoende
- 3 noch voldoende, noch onvoldoende
- 4 onvoldoende
- 5 helemaal onvoldoende

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.9 Welke soort problemen worden onvoldoende aangepakt? Zijn dit problemen in verband met....?
[LEES één voor één VOOR:]

A) Straatprostitutie	1. ja	2. nee	+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)
B) Overlast door dealpanden	1. ja	2. nee	+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)
C) Bezetting van de openbare ruimte	1. ja	2. nee	+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)
D) Vervuiling van de openbare ruimte	1. ja	2. nee	+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)
E) Diefstal/geweldpleging	1. ja	2. nee	+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.10 Hebben – naast de politiediensten - ook andere instellingen of organisaties een rol te vervullen bij het aanpakken van drugoverlast?

- 1 JA → V2.11
- 2 NEEN → V2.12

97 weigert te antwoorden → ga naar v2.12

98 weet niet id

99 niet van toepassing id

V2.11 Wie of welke instellingen en/of organisaties dan wel ?

Enq.: open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

- 1 ombudsdienst
- 2 buurtwerking - buurtwerkers
- 3 citycoach
- 4 drughulpverlening (MSOC, De Sleutel,...)
- 5 burgemeester/schepencollege
- 6 federale overheid
- 7 andere :

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.12 Hoeveel keer hebt u gedurende de afgelopen 12 maanden zelf al ergens melding gedaan van overlast veroorzaakt door druggebruikers ?

0 keer = nooit → ga naar V2.15

1 keer

2 keer

3 keer

meer dan 3 keer

97 weiger te antwoorden → ga naar v2.16

98 weet niet id

99 niet van toepassing id

ENQ. : indien geen enkele keer, ga naar vraag V2.15. Indien wel, stel vraag V2.13 en V2.14 voor elke keer dat de persoon melding heeft gedaan (max. 3 keer; indien meer dan 3 keer, dan voor de eerste 3).

V2.13a Voor welk soort feiten dan wel?
(eerste of enige keer)

Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

1 straatprostitutie

2 overlast door dealpanden

3 bezetting van de openbare ruimte

4 vervuiling van de openbare ruimte

5 (poging tot) diefstal/geweldpleging

6 (poging tot) oplichting

7 andere : ...

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.14a Waar of bij wie dan wel ?

Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

1 politie

2 ombudsdienst

3 buurtwerking

4 citycoach

5 (brief aan) burgemeester/schepen

6 drughulpverlening (MSOC, De Sleutel,...)

7. stadswachten

8. (gemeentelijke/andere) politici

9. andere :

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.13b Voor welk soort feiten dan wel?
(tweede keer)

Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

1 straatprostitutie

2 overlast door dealpanden

3 bezetting van de openbare ruimte

4 vervuiling van de openbare ruimte

5 (poging tot) diefstal/geweldpleging

6 (poging tot) oplichting

7 andere : ...

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.14b Waar of bij wie dan wel ?

Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

1 politie

2 ombudsdienst

3 buurtwerking

4 citycoach

5 (brief aan) burgemeester/schepen

6 drughulpverlening (MSOC, De Sleutel,...)

7. stadswachten

8. (gemeentelijke/andere) politici

9. andere :

+ 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.13c Voor welk soort feiten dan wel? (derde keer) Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk 1 straatprostitutie 2 overlast door dealpanden 3 bezetting van de openbare ruimte 4 vervuiling van de openbare ruimte 5 (poging tot) diefstal/geweldpleging 6 (poging tot) oplichting 7 andere : ... + 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)	V2.14c Waar of bij wie dan wel ? Enq. open vraag, meerdere antwoorden mogelijk 1 politie 2 ombudsdienst 3 buurtwerking 4 citycoach 5 (brief aan) burgemeester/schep 6 drughulpverlening (MSOC, De Sleutel,...) 7. stadswachten 8. (gemeentelijke/andere) politici 9. andere : + 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)
--	---

ENQ.: ga nu door naar V2.16

V2.15 En waarom vooral niet? Enq. open vraag, één antwoord mogelijk; het betreft “vooral niet” 1 er is geen/nauwelijks drugsoverlast 2 geen tijd/het kost te veel moeite 3 geen resultaat/het brengt niets op 4 uit angst voor (wraak van) druggebruikers / angst om bedreigd te worden 5 hopen dat overlast vanzelf overgaat 6 bemoei mij er liever niet mee; kom er liever niet in tussen 7 andere : + 97 (weiger) + 98 (weet niet) + 99 (n.v.t.)

V2.16 In welke mate geeft de politie voldoende gevolg aan klachten in verband met overlast die te maken heeft met druggebruik volgens u, hetzij uw klachten, hetzij klachten van anderen? Is dit ... (lees voor) het geval ? 1 ALTIJD 2 MEESTAL 3 SOMS 4 ZELDEN 5 NOOIT 97 weigert te antwoorden 98 weet niet 99 niet van toepassing
--

V2.17 In welke mate besteedt het gemeentebestuur voldoende aandacht aan drugoverlast volgens u ? (initiatieven in de hulpverlening, opruimacties,...). Vindt u dit ... - lees al de antwoorden voor en eindig de vraag met ... of vindt u dat de gemeente hieraan teveel aandacht besteedt ? 1 meer dan voldoende 2 voldoende 3 noch voldoende, noch onvoldoende 4 onvoldoende 5 helemaal onvoldoende 6 teveel aandacht 95 nog niets van (initiatieven) gemerkt → ga naar V2.19 96 ken geen initiatieven → ga naar V2.19 97 weiger te antwoorden → ga naar V2.19
--

98 weet niet / geen idee → ga naar V2.19
99 nvt → ga naar V2.19

V2.18 In welke mate zijn de initiatieven van de gemeente tegen drugoverlast succesvol volgens u ? Vindt u deze ... (lees voor) ?

1. heel succesvol
2. succesvol
3. noch succesvol, noch onsuccesvol
4. niet succesvol
5. helemaal niet succesvol

97 weigert te antwoorden
98 weet niet / geen idee
99 nvt

V2.19 Heeft u deze druggebruikers die overlast veroorzaken in uw buurt zelf al aangesproken?

Enq.: het betreft hier een individuele actie; de persoon zelf die met deze gebruikers praat.

1. ja
2. nee

97 weiger te antwoorden
98 weet niet / geen idee
99 nvt

V2.20 Zijn er initiatieven of acties in uw buurt die de drugoverlast actief proberen te verminderen ?

Enq.: het betreft initiatieven of acties in een bepaald verband, geen individuele acties

1. ja → ga naar V2.21
2. nee → ga naar deel 3

97 weiger te antwoorden → ga naar deel 3
98 weet niet / geen idee → ga naar deel 3
99 nvt → ga naar deel 3

V2.21 En welk soort initiatieven of acties dan wel ?

Enq.: open vraag, meerdere antwoorden mogelijk

- 1 schoonmaakactie
- 2 overleg met veroorzakers van overlast, met hen gaan praten
- 3 BIN = Buurtinformatienetwerk
- 4 burgerwacht, burgerpatrouille
- 5 straatverantwoordelijke (aangesteld)
- 6 buurt- of overlegcomité opgericht
- 7 ander :

97 weiger te antwoorden → ga naar deel 3
98 weet niet / geen idee → ga naar deel 3
99 nvt → ga naar deel 3

V2.22 Neemt u zelf deel aan deze initiatieven of acties (of aan sommige ervan) ?

1. ja → ga naar deel 3

2.nee → ga naar V2.23

97 weiger te antwoorden → ga naar deel 3

98 weet niet / geen idee → ga naar deel 3

99 nvt → ga naar deel 3

V2.23 En waarom neemt U geen deel ?

1 er is geen/nauwelijks drugsoverlast

2 geen tijd/het kost te veel moeite

3 geen resultaat/het brengt niets op

4 uit angst voor (wraak van) druggebruikers

5 hopen dat overlast vanzelf overgaat

6 ander :

97 weiger te antwoorden → ga naar deel 3

98 weet niet / geen idee → ga naar deel 3

99 nvt → ga naar deel 3

3. Persoonlijke ervaring met criminaliteit en persoonlijk gedrag.

V3.1 Hoe vaak gebeurt het dat u ... (Enq.: lees één voor één voor). U kunt antwoorden met “heel vaak”, ... (Enq.: lees al de antwoordmogelijkheden voor).

Enq.: als men antwoorden geeft als “’s avonds” of “enkel in de stad” of ..., dan vraagt u opnieuw naar de frequentie : “Is dit dan heel vaak, ...”.

	1 Heel vaak (ook: altijd)	2 Regel matig	3 Soms	4 Zelden	5 Nooit	97 weiger	98 weet niet	99 n.v.t heb geen
A) vermijdt om open te doen voor onbekenden omdat u het niet veilig vindt?								
B) geld of waardevolle spullen wegbrengt naar een plaats die u veiliger vindt dan uw huis?								
C) u thuis het alarm opzet indien u het huis verlaat ?								
D) met de burens een praatje maakt op straat?								

ENQ ZEG: "De volgende vragen zijn vragen in het algemeen, hebben niet speciaal betrekking op de buurt waar u woont."

V3.2 Hoe vaak gebeurt het dat u ... (Enq.: lees één voor één voor). U kunt antwoorden met “heel vaak”, ... (Enq.: lees al de antwoordmogelijkheden voor).

	1 Heel vaak (ook: altijd)	2 Regel matig	3 Soms	4 Zelden	5 Nooit	97 weiger	98 weet niet	99 n.v.t.
A) de straat oversteekt om mogelijk contact met bepaalde personen/groepen te vermijden?								
B) al wandelend naar het voetpad kijkt om oogcontact te vermijden?								

C) uw wagen op slot doet terwijl u er in zit?								
D) bepaalde plekken mijdt omdat u het niet veilig vindt?								
E) bij duisternis vermijdt weg te gaan van huis?								
F) buitenhuis een middel bij u heeft om u te kunnen verdedigen ?								

ENQ : "We willen nog enkele vragen over uw persoonlijke ervaringen met criminaliteit in het algemeen, niet alleen in de buurt waar u woont"

	V3.3 "Werd u in de loop van de laatste 12 maanden het slachtoffer van ..." ENQ: een poging (of geprobeerd) telt niet mee	V3.4 Indien 'ja' op 3.3 Had dit zware gevolgen voor uzelf?	V3.5 Indien 'ja' op 3.4 Wat waren deze gevolgen dan wel ?
	1 JA 2 NEEN 97 weiger 98 weet niet 99 nvt	1 JA 2 NEEN 97 weiger 98 weet niet 99 nvt	Gebruik één van deze vier codes. 1 LICHAMELIJK 2 FINANCIËEL / MATERIEEL 3 PSYCHISCH / STRESS, ... 4 SOCIAAL 97 weiger 98 weet niet 99 nvt
A) Diefstal van (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)			
B) Vandalisme aan of diefstal uit (brom-)fiets, auto of ander vervoersmiddel van gezin(slid)			
C) Diefstal met gewelds dreiging of overval			
D) Gauwdiefstal of zakkenrollerij (zonder geweld)			
E) Fysieke agressie op straat			
F) Intimidatie op straat of steaming			
G) Inbraak in uw woning of ander gebouw van u			
H) Vandalisme of graffiti aan uw woning of ander gebouw van u			

4. Bijkomende informatie

"Om af te ronden had ik nog graag enkele algemene vragen gesteld".

V4.1 (Noteer het geslacht van de respondent)

- 1 MAN
- 2 VROUW

V4.2 Wat is uw geboortjaar?

[NOTEER TWEE LAATSTE CIJFERS]

+ codes 97-98-99

V4.3 Hoe lang woont u al in de buurt waar u nu woont; dit hoeft niet noodzakelijk in dezelfde woning te zijn?

[NOTEER JAREN EN MAANDEN]

+ codes 97-98-99

V4.4 Wat is het hoogste diploma dat u hebt behaald? Is dit ...

- 1 geen
- 2 diploma lager onderwijs
- 3 diploma lager secundair
- 4 diploma hoger secundair
- 5 diploma niet-universitair hoger onderwijs
- 6 universitair diploma

97 weiger

98 weet niet

99 nvt

V4.5 Stel de volgende vragen en noteer het antwoord in de tabel hieronder :

1. Bent u op dit ogenblik beroepsactief of niet ?

a. wel : Bent u arbeider, bediende of zelfstandige ?

a1 : Indien zelfstandige : Heeft u een vrij beroep of bent u winkelier, handelaar, ondernemer of ...

b. niet : Bent u student, gepensioneerd, werkloos of huisvrouw of huisman

b1 : Indien student of huisvrouw/-man : heeft u een vervangingsinkomen als vergoeding voor ziekte of invaliditeit, werkloosheidsvergoeding, leefloon of OCMW-vergoeding

			Te verwerken antwoord
Beroepsactief	Arbeider		Arbeider
	Bediende		Bediende
	Zelfstandige		Vrij beroep
			Winkelier
			Handelaar
			Ondernemer
			Land- of tuinbouwer
			Andere zelfstandige
Niet-beroepsactief	Gepensioneerd		Gepensioneerd
	Student	Zonder vervangingsinkomen	Student
		Met vervangingsinkomen	Levend van vervangingsinkomen
	Huisman/-vrouw	Zonder vervangingsinkomen	Huisvrouw/-man
		Met vervangingsinkomen	Levend van vervangingsinkomen

V4.6 Hoeveel personen wonen in het huishouden waar u deel van uitmaakt, uzelf inbegrepen?

[NOTEER AANTAL]

V4.7 Heeft u een vaste levenspartner waarmee u samenwoont ?

- 1. ja
- 2. nee
- 97 weigert

V4.8 Hoeveel inwonende kinderen van jonger dan 18 jaar maken deel uit van het huishouden ?

[NOTEER AANTAL]

V4.9 Wat is uw officiële nationaliteit?

- 1 Belgisch
- 2 ander :

V4.10 Bij welke gemeenschap of met welk volk voelt u zich het meest verbonden?

Enq.: het is de bedoeling één antwoord te krijgen, indien de respondent twee antwoorden geeft, dan vraagt u “en het meest?”. Geef eventueel enkele voorbeelden.

[CODELIJST]

- 1. Belgische gemeenschap / volk
- 2. Vlaamse
- 3. Waalse
- 4. Brusselse
- 5. Regionale/provinciale (Limburgse, ...)
- 6. West-Europese of West-Europees land (Nederland, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, ...)
- 7. Noord-Europese of Noord-Europees land (Denemarken, ...)
- 8. Zuid-Europese of Zuid-Europees land (Spanje, Italië, Portugal, Griekenland, ...)
- 9. Midden-Europese of Midden-Europees land (Zwitserland, Oostenrijk, ...)
- 10. Balkan of Oost-Europees land (Tsjechië, Polen, Rusland, Kroatië, ...)
- 11 Migrantengemeenschap
- 12 Turkse gemeenschap
- 13 Marokaanse gemeenschap
- 14 Afrikaanse gemeenschap
- 15 Europese gemeenschap
- 16 Islamitische gemeenschap
- 17 Westerse gemeenschap
- 18 andere : vul aan :

- 95 alle, mondiaal, iedere, ...
- 96 geen enkele
- 97 weiger
- 98 weet niet – geen idee
- 99 nvt

FILTER : enkel indien Nationaliteit (V4.9) = Belgisch : V4.11 Mocht het morgen parlamentsverkiezingen zijn, op welke politieke partij of partijen zal u waarschijnlijk stemmen bij de volgende parlamentsverkiezingen? Uw antwoord is anoniem.

1 Agalev / Groenen	2 VLD / Liberalen
3 SP(-A)	4 CD&V / CVP
5 Vlaams Blok	6 SPIRIT
7 N-VA	8. SPA-SPIRIT
9. VIVANT	10. Liberaal Appel
11. Lijst van Govaerts ('Veilig Blauw')	12. PVDA- AEU
13. Blanco	14. Ongeldig
15. ander antwoord (zeker niet op ..., zeker een vrouw, ...)	
97. weigert	
98. weet niet – geen idee	
99. nvt	

V4.12 Tegenwoordig hebben vele mensen al wel eens geëxperimenteerd met drugs. Hebt u zelf al eens drugs – andere dan tabak of alcohol - geprobeerd ?

Enq.: ooit / toen ik student was / ... = 'ja'

1 JA → ga naar V4.13

2 NEEN → ga naar V4.16

97 weiger – wenst niet te antwoorden → ga naar V4.16

98 weet niet → ga naar V4.16

99 nvt → ga naar V4.16

V4.13 Hebt u het afgelopen jaar nog drugs, andere dan tabak of alcohol, gebruikt?

1 JA → ga naar V4.14

2 NEEN → ga naar V4.17

V4.14 Welke dan wel ?

V4.15 Voor alle gebruikte : Hoe regelmatig dan wel ? Is dit dagelijks, ... ?

	1 dagelijks	2 wekelijks	3 maandelijks	4 minder dan maandelijks/geprobeerd
A) Cannabis				
B) Heroïne				
C) Cocaïne				
D) Designer				
E) LSD				
F) ...				

GA NU NAAR V4.17

V4.16 Denkt u dat het mogelijk is dat u in de toekomst ooit drugs, andere dan tabak of alcohol, zult gebruiken?

1 JA

2 NEEN

V4.17 Wat is het gemiddeld maandelijks netto-gezinsinkomen van alle inwonende gezinsleden samen, alles inbegrepen zoals loon van uzelf en eventueel loon van partner, eventueel kindergeld, pensioen en andere inkomsten?

Is dit ... (Enq.: lees de antwoordcategorieën voor).

1. 1000 euro of minder

2. tussen de 1000 en 1500 euro (inbegrepen)

3. tussen de 1500 en 2000 euro (inbegrepen)

4. meer dan 2000 euro

97. weiger

98. weet niet

99. nvt

Enq.: benadruk dat de enquête anoniem is

ENQ: "Zo, dat was het dan. Dank u voor de medewerking en nog een prettige dag!"